
ДОЧКА МОНТЕСУМИ

Розділ I

ЧОМУ ТОМАС ВІНГФІЛД РОЗПОВІДАЄ СВОЮ ІСТОРІЮ

“Хвала Богу, що подарував нам перемогу! Сила Іспанії зламана, кораблі її потонули або втекли, морська безодня поглинула сотні і тисячі її моряків і солдатів, і тепер моя Англія може зітхнути вільно. Вони йшли, щоб підкорити нас, щоб катувати нас і спалювати живцем на багаттях, вони йшли, щоб зробити з нами, вільними англійцями, те ж саме, що Кортес зробив з індіанцями Анауаку. У наших синів вони хотіли відняти свободу, а в наших дочок — честь; наші душі вони хотіли віддати попам, а наші тіла і все наше надбання — Папі Римському і своєму імператору! Але Бог відповів їм бурєю, а Дрейк відповів їм кулями. Вони щезли, і разом з ними зникла слава Іспанії.

Я, Томас Вінгфілд, почув про це сьогодні, в четвер, набангійській базарній площі, куди приїхав, щоб поговорити з людьми і продати яблука — ті, що вціліли в моєму саду після страшних штормових вітрів, які геть обчухрали нинішнього року майже всі дерева.

Усілякі чутки доходили до мене і раніше, але сьогодні в Бангі я зустрів чоловіка на ім'я Юнг, з роду ярмутських Юнгів, який сам брав участь на ярмутському кораблі у битві при Гравеліні, де іспанців погнали далі, на північ, доти, доки вони не загинули в Шотландському морі.

Кажуть, що мале породжує велике, але тут сталося навпаки: велике спородило мале. Ці славетні події спонукали мене, Томаса Вінгфілда з Лоджа, парафіянина дитчингемської парафії графства Норфолк, узятися на схилі віку за перо і папір, попри глибоку старість і те, що недовго вже мені рясст топтати.

Десять років тому, 1578 року, коли наша вельмишановна королева Єлизавета була проїздом у тутешніх краях, її величність побажала побачити мене в Норіджі. Того дня вона сказала, що розповіді про мене дійшли й до неї, і забажала почути щось цікаве з мого життя, вірніше — з тієї пори, коли я жив з-поміж індіанців саме тоді, коли Кортес впокорював їхню країну Анауак, відому нині під ім'ям Мексика. Але щойно я розпочав оповідь, як її величності вже час було вирушати у Коссей на оленячі лови. Прощаючись, королева зажадала, щоб я виклав свою історію на папері, щоб вона могла її прочитати, і додала, що, коли ця історія справдить надії, які на неї покладають, вона подарує мені титул

баронета і я закінчу свої дні сером Томасом Вінгфілдом. На це я відповів, що ніколи не вмів доладу поратися з такими речами, як перо і папір, проте докладу всіх зусиль, щоб веління її величності виконати. Потім я насмілювався подарувати їй великий смарагд, один із тих, що колись прикрашали шию дочки Монтесуми, а до неї — багатьох інших принцес. Побачивши цей смарагд, очі її величності спалахнули так яскраво, як і сам коштовний камінь, бо наша королева полюбляє подібні дрібнички. Напевно, якби я цього запрогнув, я міг би укласти з нею угоду і тут же дістати свій титул в обмін на смарагд, але я багато років був вождем могутнього племені і нині не бажав ставати чийм би то не було слугою. Тому я просто поцілував королівську руку, яка так міцно стиснула коштовний камінь, що аж кісточки їй побіліли, попрощався і того ж дня повернувся до себе додому в долину Уейвні.

Однак я не забув побажання королеви і давно вже збирався викласти на папері історію свого життя, доки моє життя і моя історія тривають. Для мене, щодо цього людини недосвідченої, завдання це справді нелегке. Та чи личить мені страхатися труднощів, коли вже близько час вічного супокою? Я побачив таке, чого не бачив жоден англієць і про що варто розповісти.

Життя моє було незвичайне. Скільки разів, коли, здавалося, смерть дивилася у вічі і порятунку не було, провидіння рятувало мене, можливо, тільки для того, щоб люди дізналися про мою історію і мали собі з неї науку, бо все, чого я зазнав і побачив, свідчить про одну непоборну істину: зло ніколи не дає добра, зло породжує тільки зло і врешті-решт звалюється на голову того, хто його чинить, стосується те якоїсь окремої людини чи цілого народу.

Пригадайте хоча б долю Кортеса, цього відомого завойовника! Я його знав за тих часів, коли він мав майже безмежну владу, а років сорок тому, як мені розповідали, славетний Кортес помер в Іспанії в немилості і злиднях. Отож-бо! І ще я чув, що сина Кортеса донна Мартіна катували саме в тому місті, яке його батько з такою нечуваною жорстокістю завойовував для іспанців. Усе це в пориві відчаю напроорокувала Кортесу найулюбленіша з його подруг Маліналь, — іспанці її називали Мариною, — коли Кортес покинув її і віддав за дружину дону Хуану Харамілью, забувши про все, що їх поєднало, і про те, що вона не раз рятувала від неминучої смерті і його, і солдатів.

А пригадаймо долю самої Марини! Вона кохала свого Кортеса, або Малінціна, як його почали завдяки їй називати індіанці, і заради нього зрадила свою батьківщину. Якби не Марина, іспанці ніколи б не оволоділи Теночтітланом, або, як його нині називають, Мехіко. Задля своєї любові вона пожертвувала честю, але що вона отримала натомість? Що доброго дало їй скоєне зло? Як нагороду за все, коли краса Марини зблякла, її віддали за дружину іншому, менш знатному вельможі, точнісінько так, як продають біднішому господарю худобину, що відслужила своє.

Згадаймо також долю такого могутнього народу, як народ Анауаку. Він чинив зло в ім'я добра; в жертву своїм кровожерним богам він приносив тисячі

людських життів, сподіваючись, що боги пошлють йому мир, благоденство і багатство повік-віки. Але чим відповів їм істинний Бог? Замість багатства він послав спустошення, замість миру — іспанський меч, а замість благоденства — горе, тортури і рабство. І все це — внаслідок того, що вони приносили своїх дітей на вівтарі Уїцилопочтлі і Тескатліпоки.

Або візьмемо самих іспанців. В ім'я чого вони чинили таке, що й не снилося язичникам-ацтекам? В ім'я Христа вони щокроку плюндрували всі його заповіді. Я дуже старий і навряд чи доживу до того, щоб життя відповіло на мої запитання. Але вже й сьогодні я знаю відповідь. Зрозуміло, що всі лиходійства іспанців впадуть на їхні голови, і вже тепер я бачу цей найпихатіший у світі народ знеславленим, збезчещеним і розореним, жалюгідним замірком, у якого немає нічого, крім славетного минулого. Те, що Дрейк почав недавно під Гравеліном, Бог свого часу завершить повсюдно. Від могутності Іспанії не залишиться й сліду, імперія іспанців зникне, як зникла імперія Монтесуми.

Так вершаться події визначні, про які знають усі, і так само було в житті такої непомітної людини, як я, Томас Вінгфілд. Воістину небеса були милосердні до мене: вони дали мені змогу розкаятися в гріхах, які обернулися проти мене самого, бо я привласнив собі право Всемогутнього і вже вважав себе знаряддям помсти в його правиці! То була справедлива кара! Усвідомлюючи це, я й наважився написати історію свого життя, щоб вона слугувала наукою іншим.

Як я вже казав, думка ця зріла в моїй голові упродовж тривалого часу, хоча, правду кажучи, вперше заронила її королева. Але лише тепер, коли я напевне знаю, яка доля спіткала “Непереможну армаду”, ця думка дала, нарешті, паросток. Та чи принесе вона плід — хто зна! Бо події останніх днів неабияк схвилювали мене і перенесли в часи моєї юності, сповненої пристрастей, битв і неймовірних пригод, коли я змагався проти тих-таки іспанців за себе, за Куаутемока і за народ отомі. Давненько я не згадував про це, і зараз ті роки знов оживають переді мною. У мене таке відчуття, ніби те, що я пережив колись, і було моїм справжнім життям, а все інше — лише сон, мара. Із немолодими людьми таке буває.

З вікна кімнати, де я пишу, видно мирну долину Уейвні. За річкою ген аж до овиду — землі, порослі золотистим дроком, оддалі видніються руїни замку і червоні дахи Бангі, що скупчилися навколо дзвіниці церкви Святої Марії, а на обрії зеленіють королівські гаї Стоува і поля флікстонського абатства. На правому стрімкому березі річки шелестять діброви Іршема, а низинним лівим берегом, немов строкаті плями, бродять отари Беклса і Лоустофта, а позаду трав'янистими схилами пагорба, який за старих часів називали Графським виноградником, заліг терасами мій парк і фруктовий сад. Усе це тут, але нині у мене таке відчуття, немов нічого цього не існує. Замість долини Уейвні я бачу долину Теночтітлана, замість узгір'їв Стоува — засніжені схили вулканів Істаксиуатля і Попокатепетля, замість шпилю Іршема і дзвіниць Бангі, Дитчингема і Беклса переді мною височать жертівні піраміди, осяяні священним полум'ям, а там, де на мирних луках пасуться отари, я бачу

вершників Кортеса, що рвуться в бій. Усе повернулося до мене. Все, що було життям. Решта — сон.

Я знову відчуваю себе молодим, і тепер, якщо доля буде до мене прихильна, я спробую розповісти історію свого життя, перш ніж полишу земну юдоль і порину у вічний спокій на сільському цвинтарі.

Я давно вже почав свою оповідь, але поки ще була жива моя люба дружина, що полишила мене зовсім недавно, минулого Різдва, завершити її я все одно б не зміг. Щиро кажучи, моя дружина любила мене так, як, я гадаю, мало кого любили. Мені поталанило. Але в моєму минулому було багато такого, що затьмарювало її любов і викликало ревності, а саме — до мертвих. Утім, ці почуття випогоджувалися в її благородній душі в найщиріше і повне прощення. Серце моєї дружини крало інше таємне горе, і я це знав, хоча сама вона ніколи нічого не говорила.

У нас народилася лише одна дитина, та й та померла немовлям. Скільки дружина не благала Бога послати їй ще дитину, всі благання її лишалися марними, і я, згадуючи слова Отомі, мав дуже великий сумнів у тому, що ці благання допоможуть. Але дружина моя знала, що колись за океаном у мене були діти від іншої жінки, яких я любив і яких завжди любитиму до скону, хоча всі вони померли багато років тому, і це крало їй душу. Вона могла вибачити, що я був одружений з іншою, але те, що ця жінка народила мені дітей, які були все ще дорогі моєму серцю, — цього вона, навіть усе простивши, забути не могла, бо сама була бездітна.

Я чоловік і не можу збагнути до решти її туги. Та й хто збагне любляче жіноче серце? Але було саме так. Якось ми навіть посварилися через це, посварилися вперше і востаннє.

Трапилося це другого року по наших весіллі, через кілька днів після того, як ми поховали на дитчингемському цвинтарі наше дитя. Якось уночі, коли я спав поруч із дружиною, мені приснився дивовижно яскравий сон. Мені снилося, що довкола мене зібралися всі мої сини, усі четверо, і найстарший тримав на руках мого первістка, немовля, що померло під час великої облоги. Вони прийшли до мене, як частенько приходили в ті часи, коли я правив народом отомі в Місті Сосен, вони говорили зі мною, обдаровували мене квітами і цілували мені руки. Я милувався їхньою снагою і красою, і гордість переповнювала моє серце. Уві сні мені здавалося, ніби я нарешті позбувся великого горя, ніби я знову зустрів моїх коханих діток, яких колись втратив. Та ба! Що може бути жорстокішим за пробудження? Сновидіння, ніби глузуючи з нас, воскрешають мертвих, повертають нам тих, хто дорогий, а потім тануть і залишають нас в іще більшій скорботі.

Так от, мені примарилося подібне, й уві сні я розмовляв зі своїми дітьми, голублячи їх, поки, нарешті, не прокинувся. І тоді, відчувши весь біль втрати, я гірко заридав. Уже світало. Проміння серпневого сонця заглядало у вікно, а я

все ще лежав знеможений і плакав. Оточений примарами сну, я повторював крізь сльози імена тих, кого вже ніколи не побачу. Я сподівався, що дружина моя спить, але вона прокинулася і чула, як я розмовляв з небіжчиками уві сні. І хоча я вимовляв деякі слова мовою отомі, решту я проказував англійською, а знаючи імена моїх дітей, дружина все зрозуміла. Раптом вона зіскочила з ліжка і стала переді мною. Очі її пломеніли таким гнівом, якого я зроду не бачив. Але і цього разу він майже в одну мить перемінився на сльози.

— Що з тобою, люба моя? — запитав я здивовано.

— Гадаєш, мені легко чути оте з твоїх вуст? — сказала вона у відповідь. — На тому не край, що я пожертвувала заради тебе своєю молодістю і була вірна тобі навіть тоді, коли геть усі вважали тебе загиблим! Про те, як ти сам беріг мені вірність, тобі краще знати. Але хіба я хоч колись дорікнула тобі, хоча ти забув мене й одружився на дикунці?

— Ні, моя мила. Але ж і я ніколи тебе не забував, — ти це чудово знаєш. Мене тільки дивує, що ти ревнуєш до тієї, якої давно вже немає!

— Хіба до мертвих ревнують? Можна боротися з живими, але як подолати любов, яку смерть зробила зразком досконалості, а отже — безсмертною? Саме це я тобі прощаю, бо можу позмагатися з тією жінкою. Адже ти був моїм до неї і залишився моїм опісля. Але діти, діти — це інша річ! Діти були тільки її і твоїми. І я знаю, що ти любив їх живих, любиш їх мертвих і любитимеш їх вічно, якщо тільки зустрінешся з ними на тому світі. А я вже знеможена. Я постаріла за ті двадцять з гаком років, поки чекала тебе, і тепер я вже не подарую тобі інших дітей. Я принесла тобі одного, але Бог прибрав його, мабуть, щоб я не була надто щаслива. Ти навіть імені його не згадав з-поміж тих інших дивних імен! Моя бідолашна крихітка була для тебе надто малою!..

Тут вона залилася слізьми, а я визнав за краще промовчати, бо справді між тими дітьми і цією дитиною була велика різниця: усі мої сини, за винятком первістка, померли майже юнаками, тоді як наше немовля не прожило і двох місяців.

Так от, коли королева вперше подала мені ідею написати історію мого життя, я відразу пригадав про цю сварку зі своєю коханою дружиною. Я не міг написати правду, бо мені довелося б умовчати про ту, яка також була моєю дружиною, про Отомі, дочку Монтесуми, принцесу народу отомі, і про дітей, яких вона мені народила. І от я поклав тоді зовсім не братися за перо бо, хоч ми майже не говорили про це упродовж прожитих разом років, я знав, що моя Лілі нічого не забула, і ревності її, досить тонкі і причаєні, не тільки не згасали з часом, а, навпаки, зростали. Написати ж про все так, щоб дружина моя нічого не знала, я не міг, бо до останніх днів вона стежила за кожним моїм кроком і, здається, навіть читала мої думки.

Отак ми і старілися разом, і роки спливали собі потихеньку. Ми рідко згадували про той шмат життя, коли втратили одне одного, і про те, що тоді сталося. Але все добігає свого кінця. Моя дружина померла раптово уві сні на вісімдесят сьомому році життя. Я поховав її із глибокою тугою, проте скорбота моя не була невтішною, бо я знав, що скоро зустрінуся і з нею, і з усіма, кого колись так любив.

Там, на небесах, чекають на мене моя мати, і сестра, і мої сини; там чекає мене мій друг Куаутемок, останній імператор ацтеків, і багато інших соратників по зброї, що випередили мене; і там же, хоча вона в цьому сумнівалася, зустріне мене моя прекрасна, горда Отомі. На небесах, яких я сподіваюся досягти, всі гріхи моєї юності і помилки зрілого віку поринуть у забуття. Кажуть, що там немає ні заміжніх, ні одружених, і це дуже добре, бо інакше я просто не уявляю, як ужилися б між собою обидві мої дружини, горда дочка Монтесуми і ніжна дочка англійського сквайра.

Але — час уже й почати мою історію.

Розділ II

СІМ'Я ТОМАСА ВІНГФІЛДА

Я, Томас Вінгфілд, народився тут, у Дитчингемі, у тій самій кімнаті, де зараз пишу. Мій отчий дім був збудований або ґрунтовно перероблений за часів царювання Генріха VII, але вже задовго до цього на тому ж місці стояла якась будівля. Тут колись жив сторож виноградника. Віддавна схили пагорба, на якому стоїть наш будинок, омивали хвилі затоки, а може, й відкритого моря. За часів ерла Бігода весь пагорб був порослий виноградниками; мабуть, клімат був лагідніший або виноградарі минулих століть вправніші. Відтоді минуло чимало часу, виноградні кетяги давно вже перестали тут визрівати, проте назва “Графський виноградник” так і залишилася за всією цією місциною між нашим будинком і цілющим джерелом, яке б’є з-під землі за півмилі звідси; щоб викупатися в його водах, люди приїжджають навіть з Норіджа і Лоустофта. Але і дотепер тутешні сади, захищені від східних вітрів, зацвітають на два тижні раніше, ніж у всій окрузі, і навіть у травневі приморозки тут можна ходити без плаща, тоді як на вершині пагорба, за якихось двісті кроків, дрижаки пробирають навіть під хутряною курткою.

“Сторожівка” — так зазвичай називали колишню будівлю, — була спочатку звичайним сільським будинком. Обернений вікнами на південний захід, він опосівся так близько від берега, що здавався греблею, яку от-от затоплять хвилі Уейвні, що текла з-поміж лук і пасовиськ. Але це враження хибне. Хоча восени у сутінках усе огортає імла і під час повені річка іноді заливає на задньому дворі стайні, — наш будинок на фундаменті з піску і гравію вважався найзручнішим житлом у всій парафії. Збудований з червоної цегли, він здається водночас химерним і дуже затишним зі своїми численними зубцями і башточками на даху, що потопають улітку серед в’юнких троянд та плюща. З вікон видніється чудовий краєвид на луки і пасовища, барви яких безупинно міняються залежно від пір року і години дня, і на червоні дахи Бангі і на лісову крайку, що оточує іршемські землі. Є, звичайно, в нашій місцині будинки куди показніші й пишніші, але цей старий будинок дорожчий мені над усе, бо я тут народився, тут жив і тут сподіваюся померти. Але час розповісти про свою сім’ю.

Передовсім я хотів би наголосити — і не без гордості, бо хто з нас не пишається старовинним ім’ям, яке нам дарує випадковість народження? — що я належу до роду Вінгфілдів, з Вінгфілдського замку в Суффолку, розташованого звідси за якихось дві години їзди верхи. Колись за старих часів спадкоємиця Вінгфілдів вийшла заміж за такого собі де ля Поля, сім’я якого вельми знана в наших краях: останній з де ля Полів, Едмунд, граф Суффолкський, за часів моєї юності був страчений за зраду. Так от, замок Вінгфілд разом із спадкоємицею перейшов до де ля Поля. Проте в околицях залишилося кілька родин із побічних гілок старовинного роду Вінгфілдів.

Мій дід, людина з кебетою, скидався швидше на селянина, ніж на сквайра, хоча й походив з дворянського роду. Саме він і купив той будинок з прилеглими до нього землями і зажив деякої маєтності, переважно завдяки ощадливості і вдалим шлюбом — маючи лише одного сина, він був одружений двічі, — а також завдяки торгівлі худобою.

Як на те, дід мій був побожний майже до святенництва і будь-що хотів зробити свого єдиного сина священиком. Проте мій батько не мав ані найменшого потягу до цього. Марно дід день у день наставляв його на шлях істинний — то прикладами зі Святого письма, то замашним дубцем, який і дотепер висить у мене над каміном у вітальні. Скінчилося усе це тим, що хлопця послали до бангійського монастиря, де він повівся так, що не минуло й року, як настоятель зажадав, щоб батьки забрали його і самі прилаштували хлопця до якогось діла. Настоятель сказав, що парубок не тільки давав привід перемивати кісточки у парафії, бо частенько тікав з монастиря в усілякі непотребні й розпусні місця, але дійшов до такого зухвальства, що наважився ставити під сумнів навіть Святе письмо. Уявіть собі, він твердив, буцімто в статуї діви Марії, що при каплиці, немає нічого божественного, і під час молитви, коли священик славив Святого Духа, безсоромно підморгував Діві у присутності всієї монастирської братії.

— Отож, — сказав наостанок настоятель, — я прошу вас забрати свого сина, нехай він потрапить на багаття якимось іншим шляхом, аніж із воріт бангійського монастиря!

Чи треба казати, що від усього цього дід мало не сказився. Затим трохи втішився і, ухопивши дубця, хотів надавати синові духопеликів. Але хіба він міг подужати дев'ятнадцятирічного здорованя, який вирвав палицю з батькових рук та й пожбурих її далеченько. А на додачу ще й сказав, що будь-кому піднімати на нього руку — зась, нехай це буде хоч сто разів його батько, та й подався геть, аж моєму дідові та настоятелю і мови забракло.

Щоб довго не тягти, розкажу, чим усе скінчилося. Мій дід із настоятелем зметикували, що хлопець гедзається, певне, через те, що накинув оком на гарненьку доньку мірошника з вайнфордського млина. Може, так воно й було, а може й ні. Та яке це має значення, адже дівка невдовзі вискочила заміж за м'ясника з Беклса і померла через скількись там часу, дев'яноста п'яти років. Але чи правдивий був здогад, чи ні, але мій дід справедливо розміркував, що розлука є найнадійнішим засобом від любові, отож вони з настоятелем надумали відіслати хлопця до Іспанії, в один із монастирів Севільї, у якому брат настоятеля був абатом, щоб хлопець переказився та й забув про дочку мірошника і про всілякі світські спокуси.

Дізнавшись про цей рішенець, мій батько пристав на це досить охоче: хоча був молодий, однак дуже хотів світу побачити, хоча би з віконця монастиря. Отак він і подався за моря.

Кажуть, що мій дід на прощання аж сльозу пустив, немов знав, що більше вже не побачить сина.

Через півтора року після того, як батько відплив з Ярмута, від абата севільського монастиря надійшов лист до настоятеля монастиря Святої Марії Бангійської. У ньому абат повідомляв, що хлопець утік з монастиря, не залишивши жодних слідів. Ця звістка неабияк засмутила діда, проте він нічого не сказав.

Минуло ще два роки, і до мого діда дійшли нові чутки. Переказували, буцімто його сина спіймали й передали до рук Святого судилища, як за тих часів називали інквізицію, і він закатований у Севільї. Почувши це, дід розридався і прокляв себе за божевільну думку повернути до церковної кар'єри того, хто не мав до цього ані найменшого потягу, що й призвело до мученицької смерті єдиного сина. Після цього він розсварився з настоятелем монастиря і перестав давати пожертви. Але все-таки в його серці жила надія, що його син живий, бо за два роки перед смертю він говорив про нього так, немовби той був живий і залишив йому у спадок маєтність і землю.

Але дивовижно те, що дід таки вірив не марно. Якоїсь днини, років через три після його смерті, у ярмутському порту зійшов на берег не хто інший, як мій батько, проблукавши світом майже вісім років. Він прибув не сам: разом із ним з корабля зійшла його дружина, чарівна молода жінка, яка згодом стала моєю матір'ю. Вона була іспанкою з благородної сім'ї, уродженкою Севільї, і її дівоче ім'я було донья Луїса де Гарсія.

Я так і не знаю, що пережив мій батько за ті вісім років. Сам він ніколи про це не згадував. Проте дещо все-таки стало відомо.

Отже, він справді побував у руках інквізиції, бо якось ми купалися в затоці Уейвні, неподалік від нашої садиби, і я завважив, що його груди і руки посмуговані довгими шрамами. Я запитав його, що то за шрами. Його лагідне обличчя почорніло від ненависті, і він заговорив швидше до самого себе, аніж до мене:

— Це мітки дияволів. Це вони таке скоїли з волі самого сатани, який бродить по землі і панує у пеклі. Слухай, синку! Є така країна — Іспанія. Там народилася твоя мати, і там слуги диявола кидають на тортури чоловіків і жінок. Там вони спалюють людей живцем в ім'я Христа! Мене зрадив той, кого я називаю сатаною, хоч він молодший за мене на три роки, і я потрапив у лаписька дияволів. Ці шрами залишили на моєму тілі їхні кліщі і розпечене залізо. Вони б спалили мене живцем, якби твоя мати не допомогла мені втекти! Але такі речі — не для вух дитини. Нікому не кажи, Томасе! У інквізиції руки довгі! Ти наполовину іспанець — про це свідчать твої очі і колір шкіри. Але хай серце твоє залишиться серцем англійця, що його не здолає ніяка чужоземна спокуса! І нехай у твоїм серці палає ненависть до всіх іспанців, окрім твоєї матері, і дивися, щоб кров її не узяла в тобі гору над моєю кров'ю!

Я був тоді ще дитиною і майже нічого не второпав з того, що почув. Зате пізніше я зрозумів це надто добре. Що ж до батьківської поради приборкати в собі іспанську кров, то я завжди старався цього допевнити, бо знав, що саме ця кров штовхала мене на нешляхетні вчинки. Вона розпалювала в моїй вдачі затятість або швидше упертість, і лише вона збурювала в мені негідну християнина ненависть до тих, хто колись заподіяв мені зло. Я дуже прагнув позбутися цих вад, проте шила в мішку не втаїти.

У нашій сім'ї було троє дітей: мій старший брат Джефрі, я і сестричка Мері, яка була на рік молодша за мене. Більш чарівного і ніжного створіння годі й уявити.

Ми були щасливими дітьми. Батько і мати пишалися нашою вродою, що викликала заздрість інших батьків. Я був темніший од усіх, смагливий майже до чорноти, а в Мері іспанська кров відчувалася лише в її прекрасних оксамитових очах, та у барві шік, рум'яних, як стиглі яблучка. Через чорне волосся і смагливість мати частенько називала мене своїм маленьким іспанцем. Але це вона робила потай, коли батька не було поблизу, бо такі слова дратували його. Вона так і не засвоїла англійської, хоча батько не дозволяв їй говорити при ньому іншою мовою. Зате коли його не було, мати говорила іспанською, але з усіх дітей як слід знав іспанську мову лише я, та й то мабуть завдяки тому, що у матері було кілька томів старовинних іспанських романів. Ще змалку я полюбляв подібні історії, і мати переконала мене вивчити іспанську мову переважно тим, що обіцяла мені дати їх почитати.

Серце моєї матері все ще сумувало за її сонячною батьківщиною, про яку вона часто розповідала нам, дітям, особливо взимку. Зиму вона ненавиділа так само, як і я. Якось я запитав її, чи хочеться їй повернутися до Іспанії. Здрігнувшись, вона відповіла, що ні, бо там живе її ворог, котрий запрягся її убити, окрім того, вона прикипіла усім серцем до нас і до нашого батька. Я подумав, що та людина, котра задумала убити мою матір, напевно, і є той "сатана", як його називав батько, але уголос зауважив, що наврод чи знайдеться лиходій, який наважиться підняти руку на таку лагідну і гарну жінку.

— Ох, синку! — заперечила мати. — Він саме й ненавидить мене через ту мою вроду, яка, може, була колись. Якби не твій славний батько, Томасе, мені, може, довелося б вийти заміж за іншого.

І при цих словах обличчя матері зблідло від страху.

Якось увечері — мені тоді було вже десь так років вісімнадцять — до нас завітав, повертаючись із Ярмута, батьків друг, сквайр Бозард, чий маєток був у нашій парафії. У розмові він сказав мимохідь, що в порту кинув якір іспанський корабель із товарами. Мій батько насторожено запитав, хто капітан цього корабля. Сквайр Бозард відповів, що не знає його імені, проте бачив капітана на базарній площі; це високий, ставний чоловік, пишно вдягнений, вродливий і з шрамом на скроні.

Зачувши його слова, моя мати помітно зблідла, навіть через смагляву шкіру, і пробурмотіла іспанською:

— Свята Мадонна! Хоч би це був не він!

Батько неабияк стривожився і став детально розпитувати сквайра, який вигляд мав той чоловік, але нічого певного більше не випитав. Тоді він квапливо попрощався з гостем, осідлав коня і поскакав у Ярмут.

Тієї ночі моя мати не склепила очей. До ранку просиділа вона в кріслі у глибокій задумі. Я побажав їй доброї ночі і пішов спати, а коли уранці спустився вниз, вона сиділа так само. Дотепер пам'ятаю, як я прочинив двері і побачив її: мати закам'яніла, її обличчя здавалося зовсім блідим у сутінках травневого дня, а її очі були спрямовані на вхідні двері. Я сказав:

— Ви сьогодні рано встали, мамо.

— Я зовсім не лягала, Томасе, — відповіла вона.

— Але чому? Чого ви боїтеся?

— Я боюся минулого, але й майбутнього також. Хоч би твій батько швидше повернувся!

Десь близько десятої ранку, коли я вже налаштувався в Бангі до лікаря, який учив мене мистецтва лікування, батько прискакав додому. Мати, що чекала його біля порога, кинулася йому назустріч. Спішившись, батько обійняв її і сказав:

— Заспокойся, люба! Це, напевно, не він, у нього інше ім'я.

— Але ти його бачив? — запитала мати.

— Ні, він провів ніч на своєму кораблі, а я поспішав до тебе, бо знав, як ти непокоїшся.

— Я була б спокійнішою, якби ти його побачив на власні очі, дорогий. Адже йому нічого не варт змінити ім'я!

— Яюсь я про це не подумав, — збентежився батько. — Але ти не бійся! Якщо навіть це й він, і навіть коли він зважиться з'явитися тут, то знайдуться люди, котрі знають, як з ним вчинити. Проте я упевнений, що це не він.

— І слава Богу! — відповіла мати.

Після цього вони заговорили стишено, отож мені не слід було їм заважати. Прихопивши замашного цїпка, я вийшов на стежину, що вела до пішохідного мосту, але тут мати несподівано гукнула мене. Я повернувся.

— Ти забув мене поцілувати, Томасе! — усміхнулася вона лагідно. — Ти, напевно, дивуєшся і сушиш собі голову: що все це означає? Колись батько тобі все пояснить. А я скажу тільки одне: упродовж багатьох років моє життя затьмарювала страшна тінь, але тепер я вірю, що вона розсіялася назавжди.

— Якщо ця тінь від лихого чоловіка, то йому краще триматися подалі від цієї штуки! — сказав я, підкидаючи свою важку палицю.

— Це справді недобрий чоловік, — відповіла мати. — Проте якщо тобі коли-небудь і доведеться його зустріти, розмовляти з ним треба не ціпком.

— Згоден, матінко, але зрештою це, може, найпереконливіший доказ, на який зважить будь-який дурень, рятуючи свою шкуру.

— Ти дуже квапишся похизуватися силою, Томасе, — з усмішкою сказала мати і поцілувала мене. — Не забувай старого іспанського прислів'я: “Хто б'є останнім, той б'є дужче!”

— Але ж є й інше прислів'я, матінко: “Бий, поки тебе не вдарили!” І на цьому я з нею попрощався.

Коли я вже віддалився кроків на десять, щось немов штовхнуло мене, і я обернувся, сам не знаючи чого. Мати стояла на порозі у прочинених дверях. Її струнка постать була ніби облямована зусібіч білими квітами, що в'юнилися по стінах старого будинку. На голові у неї, як завжди, була біла мереживна мантилья, зав'язана під підборіддям. Невідь-чому ця мантилья на якусь мить видалася мені здалека похоронним саваном. Я здригнувся від такої думки і поглянув в обличчя матері. Вона дивилася на мене сумно і ніжно, немов прощаючись назавжди.

То було востаннє, коли я бачив її живою.

Розділ III

ПОЯВА ІСПАНЦЯ

А зараз я маю трохи переповісти свої власні успіхи. Як я вже казав, мій батько зажадав, щоб я став лікарем. Тому, закінчивши в Норіджі школу і повернувшись додому, — на той час мені минав уже шістнадцятий, — я узявся вивчати медицину під керівництвом одного місцевого лікаря. Звали його Грімстон, і був він фахівцем вельми досвідченим, а головне — чесним, і оскільки навчання мені припало до душі, я з його допомогою робив чималі успіхи. Я засвоїв майже все, що він міг мені передати, і батько вже подекував про те, що, коли мені виповниться дев'ятнадцять, то він пошле мене до Лондона для завершення навчання. Усе це було десь за півроку до появи іспанця. Але життя розсудило інакше, і я не потрапив до Лондона.

Проте не слід думати, що мені в голові засіла лише медицина. У сквайра Бозарда з Дитчингема, того, що сповістив моєму батькові про прибуття іспанського корабля, було двоє дітей: син і дочка; решта дітей, — а дружина йому народила їх чимало, — повмирили ще малими. Так от, дочку звали Лілі, і вона була моєю одноліткою.

Ще в дитинстві всі ми — діти Бозарда і діти Вінгфілда — жили немов рідні брати і сестри. День при дні ми зустрічалися і разом гралися, чи то взимку, чи влітку. Важко сказати, коли я вперше відчув любов до Лілі і коли вона покохала мене; знаю тільки, що, коли мене спорядили в школу до Норіджа, з нею мені було важче розлучатися, аніж з матір'ю і всією нашою сім'єю. У всіх наших іграх вона була поряд зі мною. Для неї я був готовий цілими днями нишпорити по всій окрузі, лише б нарвати тих квіток, які їй подобалися. І коли я повернувся зі школи, ніщо не змінилося. Тільки Лілі стала сором'язливішою, та й сам я спочатку якось аж сторопів, коли завважив, що вона з дівчинки раптом перетворилася на дівчину. Але все одно ми зустрічалися часто, і наші зустрічі були нам дорогі, хоча ніхто з нас не говорив про любов.

Так тривало аж до того трагічного дня, коли загинула моя матінка. Треба сказати, що сквайр Бозард вельми несхвально дивився на дружбу своєї дочки зі мною. І склалося так зовсім не через те, що старий мене не вподобав, а тому, що він хотів видати Лілі за мого старшого брата Джефрі, який був спадкоємцем усього батьківського маєтку. Мені ж він не давав ані найменшого потурання, так що врешті-решт ми з Лілі стали зустрічатися ніби випадково. Зате мій брат завжди був бажаним гостем. Через це між нами виникла неприязнь: так завжди буває, якщо між друзями, навіть найближчими, стає жінка. Треба сказати, що мій брат теж закохався в Лілі, та воно й не дивно, і в нього на неї було, мабуть, більше прав, аніж у мене: адже він був на три роки старший і його чекав спадок!

Може здатися, що моє почуття було надто скоростиглим, бо на ті часи я ще не досяг навіть повноліття. Але молода кров гаряча, а в мені до того ж була половина іспанської крові, що зробила мене парубком у тому віці, коли більшість чистокровних англійців ще залишаються підлітками. Адже в таких речах кров і сонце, що її зігріло, чогось варті. Я сам у цьому переконувався не раз, дивлячись на індіанців Анауаку, які в п'ятнадцять років брали собі за дружин дванадцятирічних дівчат. А я принаймні у вісімнадцять років був досить дорослим, щоб покохати по-справжньому, на все життя, і я в цьому переконаний, хоча декому може здатися, ніби подальша моя історія спростовує ці слова. Проте враження це помилкове, бо не слід забувати, що чоловік може любити багато жінок, та все ж залишатися вірним єдиній, найдорожчій за усіх; може порушувати букву закону любові, але при цьому свято дотримуватися його духу і суті.

Отже, коли мені минав дев'ятнадцятий, я був уже юнаком, що цілком сформувався, причому вельми привабливим, — тепер, коли мені вже чимало років, я можу говорити про це, відкинувши недоречну скромність. Не надто високий, всього п'яти футів і дев'яти з половиною дюймів на зріст, я був зате міцний, широкоплечий і дуже пропорційної будови. Навіть зараз, незважаючи на досить-таки поважний вік, шкіра моя має смаглявий колір, а очі й досі виразні й темні, правда, волосся сиве, а раніше було чорне, як смола. Я тоді був вельми серйозним, аж навіть здавався трохи похмурим, говорив неквапно і обдумано і набагато краще умів слухати, аніж розповідати. А вже коли дійшов якогось рішення, то змінити його, погано це чи добре, — вже не могло ніщо, хіба що смерть! Окрім того, я в той час мало вірив у Бога, почасти через утаємничені розмови з батьком, а почасти через те, що мої власні роздуми примусили мене засумніватися в повчаннях церкви, як нам їх тлумачили. Юності властиві поспішні узагальнення, і вона часто доходить висновку, що все на світі — брехливе лише тому, що якісь окремі речі виявилися справді хибними. Так і я тоді вважав, що Бога немає, бо священник нас запевняв, ніби образ Діви Марії Бангійської проливає сльози і творить інші дива, а насправді все це було брехнею. Тепер-то я добре знаю, що є вища справедливість, бо в цьому мене переконує вся історія мого життя.

Повернімося одначе до того сумного дня, про який ішлося. Я знав, що моя люба Лілі вийде одна на прогулянку під великі крислаті дуби свого парку. Це місце називається Грабсвелл. Тут росли, та й тепер ще ростуть кущі глоду, що зацвітають найраніше в окрузі.

Побачивши мене тої неділі біля церкви, Лілі шепнула, що у середу глід, напевно, вже розквітне, і вона прийде туди надвечір, щоб наламати запашного гілля. Цілком можливо, що вона сказала це з певним наміром, бо любов пробуджує хитрість навіть у душі найневиннішій і правдивій. До того ж я завважив, що, хоча поряд стояли її батько і вся наша сім'я, Лілі це сказала тайкома від мого брата, кинувши при цьому швидкий приятний погляд сірих очей. Я тут же поклав собі прийти в середу увечері по квіти глоду туди ж таки, навіть якби мені довелося заради цього втекти від учителя і кинути всіх

бангійських хворих напризволяще. Тоді ж я твердо вирішив, що зізнаюся любій дівчині в своїх почуттях. Правда, я не розраховував, що дівчина відразу стане моєю нареченою — адже мені ще потрібно було завоювати собі місце під сонцем. Я лише боявся, що, коли зволікатиму, то мій старший брат випередить мене і звернеться до батька Лілі, і тій доведеться схилитися на цю пропозицію, яку вона точно відкинула б, якби ми були таємно заручені.

Найприкріше, що саме того дня мені було особливо важко вирватися. Мій наставник-лікар занедужав, і мені довелося відвідати всіх хворих. Лише о п'ятій вечора я, нарешті, наклав п'ятами, ні з ким не попрощавшись.

Милю з гаком я біг дорогою, поки не дістався замку, звідки було вже недалеко до парку. Тут я пішов неквапно, бо зовсім не хотів стати перед очима коханої задиханим і розхристаним. Саме сьогодні мені хотілося мати якнайкращий вигляд, і я навмисне вдягся чепурніше.

Спустившись із невисокого пагорба, за яким починався парк, я раптом побачив вершника: він зупинився у видолінку і нерішуче поглядав на стежку, що розгалужувалася. Мабуть, він не знав, куди їхати.

Незнайомець — на вигляд років сорока — здався досить високим, мав шляхетний вигляд і був одягнений у пишній оксамитовий камзол, прикрашений золотим ланцюгом. Проте увагу мою привернуло обличчя незнайомця, в якому тої миті прозирнуло щось страшне. Довге, тонке, пооране глибокими зморшками, воно увиразнювалося великими очима, що аж палали на сонці; маленький, гарно окреслений рот кривила жорстока, диявольська посмішка; ледве помітний рубець проступав на високому лобі, що видавав неабиякий розум. Незнайомець був смаглявий, його чорне волосся злегка кучерявилось, так само, як і в мене, і він мав на додачу ще й загострену темну борідку.

На ту мить, коли я все це роздивлявся, я майже порівнявся з вершником, і тут він, нарешті, мене помітив. Його обличчя тут же змінилося: злобна усмішка зникла, і тепер воно здавалося приємним і зичливим. Вельми ввічливо здійнявши капелюха, незнайомець щось проказав жахливою ламаною англійською, і я розібрав лише одне слово — Ярмут. Потім, зміркувавши, що я його не розумію, він вибухнув гучною лайкою чистісінькою кастильською говіркою, проклинаючи клятву Англію і англійців.

Тоді я сказав:

— Якщо сеньйор зволить висловитися іспанською, що він хоче, то, можливо, я зумію йому допомогти.

— Що? Ви говорите іспанською, благородний юначе! — вигукнув він із подивом. — Але ж ви не іспанець, хоча й цілком могли б ним бути, судячи з вашої зовнішності! Дивно, — пробурмотів він, роздивляючись мене. — Хай йому біс, вельми дивно...

— Можливо, це й дивно, сер, — відповів я, — але я не маю часу. Тому скажіть, що вам треба, і не затримуйте мене.

— Еге, здається, я розумію, чому ви так квапитеся! Онде, трохи далі за струмочком, я помітив білу сукенку, — усміхнувся іспанець, показуючи рукою у бік парку. — Послухайтеся поради старшого, юначе, і будьте обережні! Робіть із жінкою що хочете, але ні в чому їй не довіряйте, а головне — не одружуйтеся, інакше ви доживете до такої днини, коли вам захочеться її вбити!

Я зробив нетерплячий порух, але іспанець заговорив знову:

— Пробачте мені за ці слова: у них немає нічого образливого. З часом ви, може, зрозумієте, що я казав правду, але зараз я не стану вас затримувати. Скажіть тільки, якою дорогою дістатися Ярмута? Я зовсім заплутався у цих краях, де повно дерев і навіть на милю вперед нічого не видно!

Я показав, як йому проїхати до Ярмута і при цьому помітив, що незнайомиць дедалі пильніше придивляється до мене із прихованим страхом. Він немов силкувався його подолати і не міг. Коли я замовк, вершник ще раз підняв свого капелюха, подякував мені і сказав:

— А скажіть, як вас звати, благородний юначе?

— Що вам до мого імені? — відповів я різко, бо цей чоловік не викликав у мене приятні. — Ви ж мені не сказали, як вас звать!

— Так, справді. Але я подорожую інкогніто. Може, у мене теж побачення з якоюсь дамою тут поблизу!

При цих словах незнайомиць якимось дивно реготнув і продовжував:

— Я тільки хотів почути ім'я того, хто люб'язно зробив мені послугу, але на ділі виявився зовсім не такий люб'язний, як я гадав.

І він смикнув повід свого коня.

— Я свого імені не соромлюся! — відповів я. — Досі воно було незаплямоване, і якщо ви бажаєте його почути, то я скажу: мене звать Томас Вінгфілд!

— Я так і знав! — вигукнув незнайомиць, і обличчя його спотворилося ненавистю. І тут, перш ніж я встиг оком змигнути, він скочив з сідла і опинився від мене за три кроки.

— День таки вдалий! Подивимося тепер, чи правдиві пророцтва, — пробурмотів він, вихоплюючи з піхов оправлену сріблом шпагу. — Ім'я за ім'я! Хуан де Гарсія вітає тебе, Томасе Вінгфілд!

Це може здатися дивним, але тільки тієї миті я пригадав усі неясні натяки на якогось іспанця, поява якого в Ярмуті так схвилювала батьків. Як на те, того дня голова моя була забита лише думками про Лілі, ні для чого іншого просто не лишалося місця.

“Напевно, це і є той чоловік”, — сказав я собі. Більше я ні про що не встиг подумати, бо іспанець спрямував на мене тонке вістря шпаги, і я ледве відскочив і хотів тікати, бо був зовсім беззбройний, якщо не брати до уваги палиці, і в такій втечі не було б нічого ганебного. Проте при всій моїй спритності я не уникнув клинка, що був націлений прямісінько в серце, але він пройшов крізь мій лівий рукав і крізь м’язи передпліччя. Біль від рани відразу примусив мене забути про втечу. Мене раптом охопила холодна лють і палке бажання убити негідника, який без жодних мотивів накинувся на беззбройного. В руках у мене був мій вірний дубець, що здається жалюгідною зброєю в порівнянні з толедським клинком у руках вправного зарізяки. Але у неї є одна перевага. Коли палиця націляється на когось, той одразу забуває про те, що у нього в руках смертоносний клинок, і прагне передовсім захистити голову.

Саме так і відбувався наш поєдинок. Палиця обрушилася на його кисть. Від удару шпага впала в траву. Проте я вже не міг стриматися, бо вся кров у мені аж кипіла. Наступний удар припав супротивнику по щелепі: він позбувся зуба і впав на землю. Я схопив його за ногу і взявся нещадно молотити як снопа. Він аж корчився, як змії із перебитим хребтом, і вивергав жахливі прокляття. Проте жодного разу не скрикнув і не попросив пощади. Нарешті я втихомирився і став роздивлятися свого супротивника. Воістину він був хоч куди — весь у саднах, синцях і вивалений у пилюці! Зараз навряд чи хто-небудь упізнав у ньому чепуристого жевжика, якого я зустрів кільканадцять хвилин тому.

— Ну як, іспанський сеньйоре, отримали на горіхи? — запитав я. — Не знаю, що мене стримує, а треба було б вчинити з тобою точнісінько так, як і ти хотів зробити зі мною, хоча я тебе й не чіпав!

З цими словами я підняв його шпагу і приставив вістря йому до горла.

— Добий, клятий виродку! — прохрипів іспанець. — Краще померти, ніж жити після такої ганьби!

— О ні! — відповів я. — Я не який-небудь чужоземний заброда. Беззбройних я не вбиваю. Тобі доведеться відповісти за все перед судом. Для таких, як ти, у наших катів завжди знайдеться мотузка.

— У такому разі тобі доведеться тягти мене в суд на собі, — прохрипів він і заплющив очі, немов знепритомнівши. Мабуть, справді, втратив памороки.

Тої миті, коли я стояв і роздумував, що мені далі робити з цим мерзотником, погляд мій випадково ковзнув крізь кущі, і десь оддалік раптом промайнула знайома біла сукенка. Мені здалося, що дівчина віддаляється, наче знудившись

чекати того, хто надто запізнився. Я подумав, що коли потягну цього чоловіка в сільську каталажку або ще в якийсь інше надійне місце, мені вже не вдасться сьогодні зустрітися з моєю коханою, а коли ще випаде така нагода — хтозна! Я подумав, що він і так нікуди не дінеться.

Кінь іспанця пощипував траву кроків за двадцять від мене. Я підійшов, відчепив повід і якомога міцніше прив'язав чужоземця до дерева, що стояло віддалік.

— Охолонь тут трохи, поки я не звільнюся, — промовив я. — Потім я з тобою розберуся.

Але коли я кинувся наздоганяти Лілі, в душу мою закрався сумнів. Я знову пригадав страх матері і квапливий від'їзд батька до Ярмуту через клятого іспанця. І треба ж, саме сьогодні іспанець з'являється в Дитчингемі і, ледве почувши моє ім'я, накидається на мене як скажений, намагаючись убити. Можливо, це і є та людина, якої так боялася моя мати? Чи правильно я зробив, залишивши його без нагляду тільки заради того, щоб зустрітися зі своєю милою? В глибині душі я відчував, що скоїв щось не те, проте пристрасть моя була така глибока, а серце вабило мене з такою нестримною силою, що я забув усі свої побоювання.

Якби ж то знаття! Якби я тоді повернувся, ми б не спізнали невідвортної смерті, а я не скуштував би туги вигнання, гіркоти рабства і мук відчаю на жертвовному вівтарі.

Розділ IV

ТОМАС ЗІЗНАЄТЬСЯ В ЛЮБОВІ

Отже, я прив'язав іспанця якомога надійніше до дерева, стягнув йому руки позаду стовбура, забрав шпагу і кинувся щодуху слідом за Лілі. Іще хвилинка, і вона б уже завершила на дорогу, яка вела до містка, через парк на пагорбі до будинку сквайра.

Зачувши мої кроки, Лілі обернулася, щоб подивитися, хто це біжить. Осяяна вечірнім сонцем, вона стояла з оберемком квітучого гілля, і серце моє закалатало шалено. Ніколи ще вона не здавалася мені прекраснішою, ніж тої миті, коли стояла отоді в білому платті, із милим подивом на обличчі і з усмішкою в глибині сірих очей, із шовковистими золотавими пасмами, що вибилися з-під маленького чіпця.

Лілі не була схожа на круглощоких сільських дівчат, уся краса яких — у їхній молодості і здоров'ї. Вона була висока, струнка юна леді, уже тоді сповнена грації і краси у повному розквіті. І хоча ми були ровесниками, поряд із нею я почувався ще хлопчиськом, і це відчуття додавало до моєї любові особливого відтінку шаноби.

— Ох, це ти, Томасе! — мовила Лілі, і щоки її зарожевілися від збентеження. — А я вже гадала, ти не прийдеш. Тобто, я квапилася додому, бо вже пізно. Але що з тобою, Томасе? Звідки ти так біжиш? Ой, у тебе вся рука в крові! А ця шпага — де ти її узяв?

— Стривай, дай віддихатися, — відповів я. — Ходімо до парку, там я тобі все розкажу.

— Але ж мені час додому! Я тут уже понад годину. Та й квіти я майже всі обірвала.

— Лілі, я не міг прийти раніше! Мене затримали, та ще й так незвично! А квіти ще є, я бачив, коли біг...

— А я й не знала, що ти прийдеш, Томасе, — промовила Лілі, опустивши очі. — Адже у тебе стільки справ! Хіба я думала, що ти прибіжиш сюди рвати квіти, немов якесь дівчисько? Та розкажи ж нарешті, що сталося, тільки не довго. Але стривай, у тебе кров, я перев'яжу!

Вона дбайливо заходила коло рани, а я розповів їй про іспанця, про те, як він намагався мене убити і як я його почастивав дубцем. Лілі слухала з жадібною увагою і, почувши, що я був на волосину від смерті, аж застогнала з жаху.

Вибравши мить, я нагнувся і поцілував її милосердну руку.

Лілі аж сахнулася; обличчя її запалало, немов західне небо; навіть рука, яку я поцілував, теж.

— Ну що ти, Томасе? — прошепотіла вона.

І тоді я сказав:

— Але ж я люблю тебе, Лілі, просто не знайду слів. Я люблю тебе, кохана, я завжди любив тебе і любитиму вічно!

— Ти упевнений, Томасе? — знову прошепотіла вона.

— Я вірю в свою любов понад усе на світі! Але я хочу бути певен, що й ти любиш мене так само сильно, як я.

Якийсь час дівчина стояла мовчки, опустивши голову. Потім вона поглянула на мене таким сяючим поглядом, якого досі я не бачив.

— Невже ти маєш сумнів, Томасе? — промовила Лілі. Тоді я обійняв її і поцілував просто в губи.

Спогад про цей поцілунок я зберігав потім упродовж усього життя і пам'ятаю його дотепер, хоча я вже старий і сивий і стою на краю могили. Поцілунок той був для мене найбільшим щастям, якого мені довелося зазнати. На жаль, він був дуже короткий, цей перший чистий поцілунок юної любові!

— Але послухай, Томасе, — продовжувала дівчина. — Любити — це чудово! Ми народжені одне для одного і навіть якби схотіли розлюбити, це було б не в нашій змозі. Та що скаже мій батько, Томасе?

— Не знаю, кохана, хоча здогадатися неважко. Я упевнений, що він схоче позбутися мене і видати тебе за мого брата Джефрі.

— Може й так, але я цього не хочу, Томасе. Яке б не було сильне почуття обов'язку, воно не зможе примусити дівчину вийти заміж за нелюба.

— О Лілі! Любов — це найголовніше! Все одно ми будемо разом відтепер і назавжди! Слухай, Лілі, мені доведеться завойовувати собі місце в житті, а для цього, напевно, потрібен час. Я прошу тебе лише про одне, хоча й знаю, що прохання моє егоїстичне: обіцяй, що ніколи не станеш дружиною іншого, поки я живий!

— Я обіцяю, — ні, я клянуся тобі в цьому! В тобі я не так упевнена, але що вдієш? Жінкам доводиться ризикувати. Якщо я програю, — прощавай, моє щастя!

Не знаю, про що ми ще говорили, але ці слова вкарбувалися мені в пам'ять, і я часто їх згадував у подальші роки.

Нарешті я згадав, що мені час іти, хоча розлучатися нам дуже не хотілося. На прощання я ще раз обійняв Лілі і поцілував, пригорнувши її до себе так міцно, що кілька крапель крові з моєї рани впало на її біле плаття. Випадково я підвів цієї миті очі і завмер від страху. Неподалік стояв батько Лілі, сквайр Бозард, і погляд його не віщував нічого доброго.

Як потім виявилося, сквайр Бозард їхав стежиною до водопою і, помітивши під дубами якусь парочку, зліз із коня, щоб прогнати її зі свого парку. Тільки підійшовши зовсім близько, він остовпів від подиву.

Лілі і я, знітившись, відскочили одне від одного. На якусь мить сквайрові заціпило рота, але коли він оговтався, то слова посипалися з нього, як із мішка. Я вже не пам'ятаю, що він кричав, але я почекав, поки він замовкне, і скориставшись паузою, заявив, що ми з Лілі кохаємо одне одного і заручилися.

— Це правда, дочко? — запитав сквайр.

— Атож, правда, — сміливо підтвердила Лілі. Тоді він вибухнув лайкою.

— Вертихвістка! — кричав сквайр. — Тебе слід вишмагати і замкнути, щоб ти посиділа на хлібі та на воді! А ти, півнику, іспанський вилупку, запам'ятай раз і назавжди: ця дівчина не для тебе! Для неї знайдеться хтось кращий! Ах ти коробка з-під пілюль! Та як же ти наважився упадати за моєю дочкою, коли у тебе в кишені вітер свище? Спочатку здобудь собі ім'я і гроші, а потім уже залищайся до таких, як вона!

— Власне, я це й збираюся зробити, сер, — перебив я його.

— Ти зробиш? Ти, аптекарський хлопчисько на побігеньках, хочеш добитися імені й статку? Що ж, спробуй! Тільки поки ти будеш пнутися, моя дочка не стане чекати і вийде заміж за того, хто все це вже має — ти знаєш, про кого йдеться. Дочко, зараз же скажи йому, що між вами все скінчено!

— Я не можу так сказати, батьку, — відповіла Лілі, обсмикуючи волани на своєму платті. — Якщо ви не хочете, щоб я стала дружиною Томаса, я підкорюся і не вийду за нього заміж. Але у мене теж є серце і ніякий обов'язок не примусить мене стати дружиною того, кого я не кохаю. Я присягнулася, що поки Томас живий, я належатиму тільки йому, і нікому іншому!

— Ти ба яка смілива! — промовив сквайр. — А тепер послухай, що я скажу: або ти вийдеш заміж за того, кого я тобі вибрав, або я тебе вижену з дому — і живи як хочеш. Невдячна, ти забула, хто тебе виростив? А що ж до тебе, клістирна трубка, то я тебе відучу цілуватися в кущах із порядними дівчатами!

І з цими словами він підняв палицю і кинувся на мене.

Удруге за цей день гаряча кров кинулася мені в обличчя. Я схопив шпагу іспанця, яка валялася поряд у траві, і зробив випад. І якби не Лілі, яка,

зойкнувши від жаху, встигла ударити мене по руці, і клинок ковзнув над плечем сквайра, — я напевно проткнув би її батька наскрізь і закінчив свої дні з петлею на шії.

— Божевільний! — вигукнула Лілі. — Невже ти гадаєш, що матимеш мене, якщо уб'єш мого батька? Зараз же кинь цю шпагу, Томасе!

— Я бачу, мені тут сподіватися майже ні на що, — запально заперечив я, — але скажу тобі, що навіть заради всіх дівчат на світі я нікому не дозволю замахуватись на мене, як на якогось хлопчиська!

— За це я на тебе не серджуся, хлопче, — промовив сквайр Бозард уже більш зичливо. — Бачу, що у тебе є мужність, яка стане тобі у нагоді, і вважаю, що був не зовсім точний, коли згарячу обізвав тебе клістирною трубкою. Але я вже сказав, що ця дівчина — не для тебе, отож краще тобі забути її. Завтра я ще поговорю з твоїм батьком, так і знай!

— Ну що ж, піду, бо мені час іти, — відповів я. — Проте я ніколи не перестану сподіватися, сер, що коли-небудь зможу назвати вашу дочку своєю дружиною. Прощавай, Лілі! Перечекаємо, поки буря вщухне!

— Прощавай, Томасе! — відповіла вона, заливаючись слізьми. — Не забувай мене! А я свою клятву завжди пам'ятатиму!

Але тут сквайр Бозард ухопив її за руку і потяг за собою.

Я пішов, засмучений, проте не надто, бо знав, що хоча і накликав на себе гнів батька, зате одночасно завоював щирю любов дочки, а любов триває довше, аніж злість, і рано чи пізно перемагає.

І тут я нарешті згадав про іспанця; за всіма цими бурхливими пригодами він у мене зовсім вилетів з голови. Я повернув було, щоб потягти іспанця в каталажку, наперед смакуючи втіху, бо радий був хоч на комусь зірвати злість. Але доля врятувала його руками дурня. Діставшись до місця, я побачив, що іспанець зник, а біля дерева, до якого він був дуже міцно прицурований, стоїть сільський дурник Біллі Мінс і роздивляється срібну монету у себе на долоні.

— Гей, Біллі! Де чоловік, що був тут прив'язаний? — запитав я.

— Не знаю, Томасе, — прошепелявив він. — Мабуть, уже півдороги промчав, а куди — не знаю. Він дуже швидко поскакав, коли я його підсадив на коня.

— Ти підсадив його на коня, дурню? Коли це було?

— Коли? Та хтозна. Може, годину тому, а може, дві. Я в цьому не тямлю. Ого, подивився б ти, як він поскакав! Шпори у нього довжелезні, а він як засадив їх у боки своїй конячині! І не дивно! Подумати тільки — серед білого дня на королівській дорозі на нього напали розбійники! Бідолаха мало з глузду не

з'їхав від страху. Слова сказати не міг, тільки бекав, наче вівця. Але Біллі розв'язав його, зловив йому коня і всадовив у сідло. А за свою добру справу Біллі отримав ось цю монету. Ну й зрадів же він, коли я його відпустив! Ого! Бачили б ви, як він помчав!

— Ти ще більший дурень, ніж я думав, Біллі! — сказав я розгнівано. — Адже він трохи не вбив мене! Я з ним упорався, зв'язав, а ти його відпустив...

— Значить, він хотів вас убити, сер, а ви його зв'язали? Чому ж тоді ви не постерегли його? Тоді б ми відвели його і посадили в колодки. Для нас це — що раз плюнути. Ось ви обізвали мене дурнем. А якби ви знайшли людину, прив'язану до дерева, всю в крові і в синцях, яка навіть говорити не могла від страху, хіба б ви її не звільнили? От він і наживав п'ятами, і залишилася від нього тільки ця штучка!

І дурник підкинув у повітря монету.

Зміркувавши, що цього разу Біллі має рацію і що я сам у всьому винен, я обернувся і, не кажучи ні слова, поплентав додому, проте не напростець, а стежиною, яка перетинала дорогу і вела до вершини пагорба. Мені хотілося побути трохи на самоті і обдумати все, що сталося.

Я брів, поринувши в глибокі роздуми про радість нашої любові, про гіркоту розлуки з Лілі і про гнів її батька. Щось біле потрапило мені під ноги. Зайнятий своїми думками, я не звернув уваги на цей клопоть матерії і просто відкинув його вбік кінчиком іспанської шпаги. Мимоволі думка моя перескочила зі шпаги на її власника. Що привело його в наші краї? Напевно, якісь лихі справи. Чому він, побачивши мене, злякався і чому, почувши моє ім'я, напав на мене?

Випадково погляд мій впав на сліди на сирому піску стежини. Це були сліди моєї матері. Я впізнав би їх серед тисячі інших, адже такої маленької ніжки не було в жодної жінки у всій окрузі.

Поряд з ними, немов переслідуючи їх, йшли інші сліди — із гострим носком і на високому каблучі. І тут я раптом пригадав, що на іспанцеві були саме такі чоботи. Значить, це його сліди йшли за слідами моєї матері! Отже, він біг за нею, бо в багатьох місцях сліди сходилися впритул, а подекуди на сирому піску залишилися тільки відбитки його ніг, під якими зникли сліди матері. І тої ж миті мене осяяла здогадка, що саме я відкинув ногою. Це була мантилья моєї матері! Я її впізнав, адже бачив щодня на голові матері, а тут вона валялася на землі. Все це я збагнув в одну мить і заціпенів від нестерпного, гострого жаху. Навіщо ця людина переслідувала мою матір і чому її мантилья опинилася на стежині?!

Я кинувся бігти, як одержимий, до того місця, де помітив біле мереживо. Сліди весь час були переді мною. Ось і те місце. Так, це був головний убір моєї матері, немов зірваний грубою рукою. Але де ж вона сама?

Мені всередині все похоллоло, бо я здогадувався, що побачу: в самій гущавині, прикрите листям, у сутінках переді мною неясно біліло мертве обличчя моєї матері.

Розділ V

ТОМАС ПРИСЯГАЄТЬСЯ

Не знаю, як надовго я вкляк від жаху над тілом любої матері. Я спробував підняти її і побачив, що груди її пронизані тією самою шпагою, яка все ще була у мене в руці.

Тоді я зрозумів усе. Це зробив іспанець! Я зустрів його, коли він поспішав подалі від місця злочину. Дізнавшись, чий я син, він намагався убити мене з ненависті чи з якоїсь іншої причини. І я тримав цього диявола в своїх руках і випустив його, не помстившись тільки через те, що мені забаглося набрати квітучого глоду для своєї дівчини!

Коли я все це усвідомив, сльози гіркоти, каяття і відчаю хлинули з моїх очей. Я обернувся і, як божевільний, кинувся бігти до будинку.

Я зустрів батька і мого брата Джефрі біля воріт — вони саме поверталися верхи з ринку. Мабуть, їх перелякало моє обличчя, бо обидва закричали водночас:

— Що таке? Що сталося?

Я ледве спромігся на слова і прохрипів:

— Там, біля підніжжя пагорба, лежить наша мати. Її убив іспанець на ім'я Хуан де Гарсія.

Почувши мої слова, батько побілів так, наче у нього зупинилося серце. Глухий стогін вирвався з його грудей. Проте він утримався в сідлі і, схиливши до мене бліде, як у мерця, обличчя, запитав:

— Де іспанець? Ти убив його?

— Ні, батьку... Я зустрівся з ним випадково у парку. Коли він дізнався, як мене звуть, він хотів убити мене, але я побив його дрючком і відняв у нього шпагу.

— Ну, а потім?

— А потім я його упустив, бо не знав, що він зробив з моєю матір'ю. Я все розкажу вам опісля...

— Ти... ти відпустив його?! Ти відпустив Хуана де Гарсія? Прокляття Боже на твою голову, сину!

— Не проклиняйте мене, батьку, я вже й сам себе прокляв у душі. Завертайте краще коней і швидше скачіть до Ярмуту, бо він подався туди години дві тому.

Там стоїть його корабель. Може, ви встигнете його захопити, поки він не відплив.

Не кажучи більше ні слова, батько із братом швидко розвернули коней і щезли в мороці.

Дорогою вони мчали як навіжені. Коні у них були добрі, і через півтори години скаженої гонитви вони дісталися Ярмута. Але стерв'ятник вже відлетів. Слідом за ним вони кинулися до порту і дізналися, що зовсім недавно він відплив на човні до свого корабля, який стояв на рейді на якорі, заздалегідь піднявши всі вітрила. Узявши іспанця на борт, корабель негайно відплив і щез у п'ятні. Тоді мій батько оголосив, що заплатить двісті золотих тому, хто захопить убивцю, і два кораблі кинулися за ним наздогінці. Але вони не встигли його перехопити. Задовго до світанку іспанський корабель вийшов у відкрите море і пропав з очей.

Тим часом я скликав усіх слуг і робітників і розповів про те, що сталося. Потім, прихопивши ліхтарі, бо стало вже зовсім темно, ми попрямували до чагарів, де лежало тіло моєї матері. Я йшов попереду, бо слуги боялися. Я теж боявся, сам не знаю чого. Взагалі незбагненно, чому мати, яка так ніжно любила мене за життя, тепер після смерті вселяла мені такий жах? Проте, коли ми прийшли на місце і коли я побачив у темряві двоє очей, що світилися, і почув тріск суччя, я трохи не впав від страху, хоча й знав, що це може бути або лисиця, або який-небудь бродячий пес, привернутий запахом смерті.

арешті я наблизився до матері і гукнув слуг. Ми поклали її тіло на двері, зняті для цього з петель, і так востаннє моя мати повернулася додому.

Ця стежина назавжди залишиться для мене проклятим місцем. Відтоді, як моя мати загинула від руки свого двоюрідного брата Хуана де Гарсія, сплигло сімдесят з гаком років; я зістарівся і чого тільки не набачився в своєму житті, але все одно і дотепер я не наважуюся ходити цією стежкою сам, особливо поночі.

Отак ми дійшли з нашою тяжкою ношею до будинку, де жінки, ридаючи, узялися споряджати небіжчицю в останню путь. Мені довелося боротися не тільки із власним відчаєм, але й піклуватися про свою сестру Мері; за неї я боявся найбільше. Здавалося, що вона збожеволіє від жаху і горя, але зрештою вона впала в якесь заціпеніння, а я спустився донизу розпитувати слуг, що сиділи в кухні довкола вогнища.

Вони сповістили, що приблизно за годину до того, як я зустрівся з іспанцем, вони бачили на стежині пишно вдягненого незнайомця. Він прив'язав свого коня серед кущів ожини на вершині пагорба, якийсь час постояв, наче вистежуючи, поки моя мати вийшла з дому, а потім покрадьки пішов за нею. Один із робітників працював у саду і чув крики, проте не звернув на це уваги. Він вирішив, що там кохається якась парочка із Бангі, що затіяла звичну

метушню в кущах. Воістину того дня мені здавалося, що уся наша околиця перетворилася на притулок для дурнів, серед яких найтупішим бевзем був я. Ця думка відтоді не раз випірнала з моєї свідомості, але вже за інших обставин.

Але настав ранок, і разом з ним повернулися з Ярмута мій батько і брат. Вони прискакали на чужих конях, бо своїх загнали. Услід за ними ополудні дійшла звістка, що кораблі, котрі відпливли на пошуки іспанця, через шторм повернулися в порт, так і не побачивши судна.

Нічого не приховуючи, я розповів батькові геть-чисто все про мій поєдинок з убивцею і витримав новий напад батьківського гніву за те, що, знаючи про страх моєї матері перед якимось іспанцем, не послухався голосу розуму й упустив убивцю заради залицянь до дівчини. Брат мій Джефрі теж не висловив ані найменшого співчуття. Адже дівчина подобалася і йому також, отож його неабияк розсердило те, що моя розмова з Лілі не була безрезультатною. Але про цю причину своєї неприязні брат промовчав. І останньою краплею, що переповнила чашу, була поява сквайра Бозарда, котрий приїхав разом з іншими сусідами висловити батькові співчуття в його горі. Але він не втерпів і тут же заявив, що мої змовини з Лілі сталися проти його волі, що він цього не потерпить і що коли я впадатиму за нею, їхній давній приязні з батьком настане кінець.

Удари сипалися з усіх боків. Смерть улюбленої матері, туга за коханою, з якою мене розлучили, муки совісті через те, що я випустив іспанця з рук, гнів батька і злість брата — все разом звалилося на мене. Воістину ці дні були такі безпросвітно гіркі, що в тому віці, коли ганьба і горе сприймаються найгостріше, я мріяв тільки про одне — лягти в могилу поряд з матір'ю. Єдине, що мене підтримало тоді, це записка від Лілі, передана з її вірною служницею. В ній Лілі запевняла мене в своїй ніжній любові і благала не занепадати духом.

Похорон був для мене болісним. Не в змозі стримати своє горе, батько розридався, а моя сестра Мері знепритомніла і впала мені на руки. Майже всі в церкві плакали, бо хоч моя мати і була чужоземкою, але всі любили її за чулість і добре серце.

Коли все було скінчено, ми зібралися у вітальні. Батько сидів згорьований, занурений у безвихідну скорботу, а поряд із ним — мій брат Джефрі. Батько знову почав обсипати мене найдошкульнішими докорами за те, що я упустив убивцю, коли сам Бог віддав його в мої руки.

— Ви забуваєте, батьку, він же залицявся до дівчини, — уїдливо зауважив Джефрі. — А це для нього, вочевидь, було куди важливіше, ніж порятунок матері. Ну що ж, зате він одразу вполював двох зайців: дозволив убивці втекти, хоча й знав, що наша мати найбільше боялася появи іспанця, і заразом посварив нас із Бозардом, нашим добрим сусідом, якому чомусь вельми не сподобалося оте женихання.

— Так, ти маєш рацію, — озвався батько. — Кров матері на твоїх руках, Томасе!

Я відчув, що більше не в змозі стерпіти такої наруги.

— Усе це брехня! — вигукнув я. — І я це повторю навіть рідному батькові. Брехня! Цей мерзотник убив нашу матір до того, як я його зустрів. Він уже повертався в Ярмут до свого корабля і лише випадково збився з дороги. Чому ж ви говорите, що кров матері на моїх руках? Що ж до мого залицяння до Лілі Бозард, то це вже моя справа, братику, а не твоя, хоча тобі, звичайно, хотілося б, щоб усе було інакше! А ви, батьку, чому ви не сказали мені передніше, що боїтеся якогось іспанця? Я чув тільки якісь натяки і не звернув на них уваги, бо думав про інше. А зараз слухайте, що я вам скажу. Нехай переслідує мене прокляття Боже, поки я не знайду вбивцю. Я ще молодий, зате сильний і спритний. З першою ж okazією я вирушу до Іспанії і вистежуватиму його доти, доки не прикінчу або не дізнаюся, що він уже мертвий. Якщо ви дасте грошей, щоб допомогти мені у пошуках, — добре; якщо ні — обійдуся і без них. Але перед Богом і перед нещасною душею моєї матері я присягаюся, що здійсно помсту, а коли порушу свою клятву, то нехай мені випаде ще страшніша смерть, а ім'я моє назавжди буде зганьблене на цім світі! Батько подивився на мене схвально.

— Якщо ти зважився на це, Томасе, то про гроші нехай у тебе голова не болить, — сказав він. — Я б зробив це й сам, бо кров можна змити тільки кров'ю, але сили мої вже не ті. А потім мене дуже добре знають в Іспанії, і Святе судилище мене відразу знайде. Тож їдь, сину, і нехай буде з тобою моє благословення! Ти повинен це зробити будь-що, бо наш ворог вислизнув з твоєї провини.

— Атож, він повинен їхати, — підтакнув мій брат Джефрі.

— Ти це говориш тільки тому, що радий зайняти моє місце поряд із дівчиною! Що ж, спробуй, якщо совість тобі дозволяє! Але пам'ятай — підлість за моєю спиною не доведе тебе до добра!

— Дівчина дістанеться тому, хто зуміє її завоювати, — зухвало відповів Джефрі.

— Серце дівчини вже завойоване, братику. Ти можеш купити її у батька, але ніколи не отримаєш її прихильності, а це — незavidна здобич!

— Годі! — втрутився батько. — Ще тіло матері не охолело, а ви базикаєте про дівчат. Послухайте мене! Я розкажу вам про вашу матір і про іспанця. Раніше я мовчав, але тепер ви маєте знати усе.

І батько розповів:

“Коли я був юнаком, мені довелося з волі батька поїхати до Іспанії. Я потрапив до монастиря в Севільї, проте ченці і чернече життя не припали мені до душі, і я звідти втік. Рік я перебивався як міг, бо після втечі з монастиря боявся повернутися до Англії. Втім, жилося не так уже й погано, здобував я гроші різними випадковими заробітками, але переважно — соромно зізнатися! — азартними іграми, в яких мені завжди таланило. І ось одного разу вночі за гральним столом я зустрів Хуана де Гарсія. Це його справжнє ім'я.

У ті часи де Гарсія вже був гультьєм і розпусником, хоча був ще зовсім молодий. Але, ніде правди діти, був з біса вродливий і належав до знатного роду. Сталося так, що він виграв у мене в кості і, будучи в чудовому настрої, запросив до будинку своєї тітки, знатної севільської вдови. У неї була єдина дочка, і це й була ваша майбутня мати. Я дізнався, що дівчина, Луїса де Гарсія, заручена зі своїм двоюрідним братом, хоча й не з власної волі, бо контракт про це був підписаний тоді, коли їй ледве виповнилося вісім років. Проте союз цей вважався законним і непорушним, оскільки в Іспанії такі заручини розглядаються мало не як освячені церквою. Жінки, зв'язані подібним словом, зазвичай не відчують до своїх обранців жодної приязні, і так було з юною Луїсою. Правду кажучи, вона просто ненавиділа і боялася Хуана де Гарсія, хоча він, я гадаю, по-своєму любив її. Під різними приводами вона добилася від Хуана згоди відкласти весілля доти, доки їй не виповниться двадцять років. Але що холоднішою вона ставала, то більше він палахкотів бажанням заволодіти нею, а разом і її вельми значними статками. Подібно до всіх іспанців, він був шалений і пристрасний і, як усі безпутні гравці, завжди потребував грошей.

Скажу, не вдаючись у подробиці, що з першої ж зустрічі я і ваша мати покохали одне одного, і єдиним нашим бажанням стало зустрічатися якомога частіше. Це нам було неважко, бо мати Луїси теж боялася і недолюблювала свого племінника, і хотіла позбутися такого зятя. Скінчилося все це тим, що я відкрився в своїй любові, і ми тайкома змовилися тікати до Англії. Проте чутки про це дійшли до Хуана де Гарсія, який мав у будинку своїх вивідчів і був ревнивий і мстивий, як справжній іспанець.

Спочатку він спробував позбутися суперника, викликавши мене на дуель, проте обставини примусили нас розійтися, навіть не оголивши шпаг. Згодом він заплатив найманім убивцям, щоб вони упоралися зі мною, коли я вийду вночі на вулицю. Але у мене під плащем була кольчуга, об яку зламалися кинджали бандитів, і я сам заколов одного з них. Двічі зазнавши невдачі, де Гарсія, проте, не заспокоївся. Із дуеллю і вбивством не вийшло, отже залишався ще один найнадійніший засіб. Уже й не знаю, як він довідався про деякі подробиці мого життя, зокрема, про те, що я втік із монастиря, але з таким козирем на руках йому залишалося тільки видати мене Святому судилищу як еретика і віровідступника. Отож він так і зробив.

Це сталося напередодні того дня, коли ми мали сісти на корабель і відплисти з Іспанії. Луїса, її мати і я сиділи в їхньому севільському будинку, аж раптом до кімнати увірвалися шестеро людей із каптурами на головах і без жодного слова

схопили мене. Коли я запитав, чого вони хочуть, вони замість відповіді ткнули мені в обличчя розп'яття. Я відразу зрозумів, у чому суть. Жінки відсахнулися, захлинаючись риданнями. Потім мене таємно доставили в башту Святого судилища.

Я не розповідатиму про те, чого мені довелося скуштувати. Двічі мене катували на дибі, потім припікали розжареним залізом, тричі батожили канчуками і весь час годували такими помиями, які у нас в Англії ніхто б не запропонував і собаці. А коли моя “злочинна” втеча з монастиря та інші так звані “святотатства” були остаточно доведені, мене засудили до смерті на вогнищі.

І ось, коли після цілого року тортур і жахів я вже втратив останню надію і приготувався до смерті, несподівано прийшов порятунок. Увечері останнього дня (на ранок мене повинні були спалити живцем на вогнищі) до темниці, де я лежав знесилений на соломі, заявився мій головний мучитель. Він обійняв мене і сказав, щоб я кріпився, бо церква зглянулася на мою молодість і вирішила повернути мені свободу. Спочатку я нестямно розреготався, вважаючи, що це було тільки новим випробуванням, і не повірив жодному слову. Лише коли з мене зняли лахміття, одягнули в пристойний одяг і вивели опівночі за ворота в'язниці, я увірував, що Бог здійснив це чудо. Змучений і вражений, стояв я біля воріт, не знаючи, куди мені бігти, аж тут до мене наблизилася закутана в чорний плащ жінка і прошепотіла: “Ходи за мною!” То була ваша мати. З хвалькуватого базікання Хуана де Гарсія вона дізналася про мою долю і поклала собі мене врятувати. Тричі всі плани її зазнавали краху, але, нарешті, при допомозі спритного посередника золото зробило те, в чому мені відмовило правосуддя і милосердя. За моє життя і свободу їй довелося заплатити неймовірну суму.

Тієї ж ночі ми повінчалися і втекли до Кадіса. Проте мати Луїси не змогла поїхати слідом за нами, бо на той час була хвора і не вставала з ліжка. Отож заради мене ваша кохана матінка кинула все, що залишалося від її посагу після викупу, сплаченого за моє життя, і полишила назавжди свою сім'ю і батьківщину — отака дивовижна любов жінки!

Усе було підготовлено напередодні. У Кадісі стояв на якорі англійський корабель з Брістоля, “Мері”, за проїзд на якому було вже заплачено. Проте штормовий вітер затримав нас у порту. Він був такий шквальний, що, попри бажання нас врятувати, капітан не наважувався вивести “Мері” у відкрите море. Ми провели в гавані два дні і ще одну ніч, страхаючись усього на світі, а все ж таки щасливі нашою любов'ю. І боялися ми не без підстав. Той, хто запроторив мене до в'язниці, здійняв тривогу, запевняючи всіх, що я втік за допомогою диявола, і мене шукали по всьому узбережжю. Окрім того, виявивши, що його наречена зникла, Хуан де Гарсія здогадався, що ми сховалися разом. Загострене ненавистю і ревностями чуття допомогло йому простежити наш шлях крок за кроком, і врешті-решт він нас знайшов.

На ранок третього дня лютий вітер ущух, якір підняли і “Мері” рушила в путь. Але коли матроси приготувалися підняти вітрила, до борту підійшов човен із двома десятками солдатів. Ще два човни поспішали за першим. З човна капітану наказали кинути якір, бо за велінням Святого судилища корабель має бути затриманий і обшуканий. Випадково я з’явився на палубі і вже збирався спуститися в трюм, щоб сховатися, аж тут хтось у човні схопився на ноги і закричав, що я і є той еретик, якого вони шукають. У цій людині я відразу упізнав Хуана де Гарсія,

Напевно, капітан видав би мене, злякавшись, що його корабель затримають, а його самого з усією командою запроторять до в’язниці. Але я у відчаї зірвав з себе одяг і, оголивши страшні рани, що вкривали все моє тіло, закричав до матросів: “Англіїці, невже ви віддасте свого земляка цим чужоземним дияволам? Погляньте, що вони зі мною зробили!” І я показав на ще не загоєні шрами від розжарених щипців. “Якщо ви мене видасте, ви приречете мене на ще страшніші тортури, бо я буду спалений живцем! Згляньтеся хоч над мою юною дружиною, якщо вам не жаль мене! А якщо у ваших серцях немає жалощів, дайте мені шпагу, щоб я міг померти і врятуватися від тортур!”

І тоді один з матросів, уродженець Саутуолда, що знав мого батька, вигукнув: “Присягаюся Богом, я за тебе, Вінгфілде! Якщо їм потрібен ти і твоя кохана, їм доведеться спочатку вбити мене!” Услід за ним і решта матросів закричала: “Якщо вам потрібен хтось із нас, ану, суньтеся сюди! Візьміть його самі! Нумо, кляті мучителі!”

Дивлячись на матросів, і капітан прийшов до тями. Нічого не відповівши іспанцям, він наказав половині команди якнайшвидше підняти вітрила, а решті в цей час бути наготові, щоб скинути солдатів, якщо ті полізуть на палубу.

Але тим часом підійшли ще два човни і учепилися баграми за борт корабля. Якийсь іспанець майже видерся на палубу, і я упізнав у ньому одного зі священників інквізиції, який допитував мене під час тортур. Шаленство охопило мене, коли я пригадав, як цей диявол стояв і напучував моїх мучителів як слід постаратися в ім’я Бога. Вихопивши лук у моряка з Саутуолда, я натягнув тятиву і вистрелив. Я не промахнувся, Томасе, бо вмю, як і ти, скористатися луком. Іспанець полетів у море із влучною англійською стрілою в грудях.

Після цього ніхто вже не насмілювався піднятися на борт: іспанці тільки стріляли по нас, і їм удалося поранити одного. Капітан наказав нам сховатися за фальшбортом, бо вітрила вже напнулися. І тоді Хуан де Гарсія підвівся на повен зріст і обсипав прокляттями мене і мою дружину.

“Ви від мене все одно не втечете! — волав він, пересипаючи свою мову жахливою лайкою. — Навіть якщо мені доведеться чекати бозна-скільки років, я все одно помщуся вам! А ти, Луїсо де Гарсія, пам’ятай: де б ти не сховалася, я знайду тебе, і коли ми зустрінемося, тобі доведеться піти за мною, бо ця мить стане для тебе останньою!”

Але ми вже пливли до Англії, і човни невдовзі сховалися за кормою.

— Ну от, дітки, — завершив розповідь батько, — тепер ви знаєте, що сталося зі мною змолоду і як я одружився з вашою матір'ю, яку сьогодні поховав. Хуан де Гарсія дотримав свого слова.

— А все-таки дивно, — промовив Джефрі, — що після стількох років він убив нашу матір. Адже, за вашими словами, він був колись у неї закоханий. Справді, жоден лиходій не зробив би такого!

— Дивуватися тут нічому, — відповів батько. — Ми не знаємо, про що вони говорили, перш ніж він її заколов. Зрозуміло тільки одне: коли він крикнув Томасу, що хотів би дізнатися, скільки правди в прогнозах, він мав на увазі якісь слова вашої матері. І потім — колись де Гарсія запрягнувся, що або вона піде за ним, або він її уб'є. Твоя мати була ще дуже вродлива, Джефрі, і, може, він запропонував їй вибір — утекти з ним або померти. Решту ви знаєте...

Батько затулив обличчя руками і вибухнув невтішним риданням.

— Чому ж ви не розповіли нам цього раніше, батьку? — запитав я, коли вже спромігся щось сказати. — Нині на землі було б одним негідником менше і мені б не довелося лаштуватися в далеку путь.

Я тоді навіть не уявляв, яким далеким виявиться цей мій шлях!

Розділ VI

ПРОЩАВАЙ, КОХАНА!

Через дванадцять днів після похорону матері і після того, як батько розповів нам історію свого одруження, я вже був готовий вирушити на пошуки того іспанця. На щастя, в ярмутському порту стояв корабель, що відпливав до Кадіса. Це судно водотоннажністю в сто тонн називалося “Авантюристка”. Воно йшло з вантажем сукна та інших англійських товарів, розраховуючи повернутися з вином і тисовими палицями для луків.

Батько заплатив за мій проїзд і, окрім того, дав мені п’ятдесят фунтів золотом. Узяти з собою більше я не ризикнув, але батько забезпечив мене також рекомендаційними листами від ярмутських купців до їхніх компаньйонів: у листах наказано було видати мені будь-яку потрібну суму в межах ста п’ятдесяти англійських фунтів і надалі виявляти усіляке сприяння.

“Авантюристка” відпливала на початку червня. Увечері я мав виїхати до Ярмута. Всі мої речі відправили напередодні, і я вже попрощався з усіма, окрім тієї, з якою мені якнайбільше хотілося побачитися перед від’їздом. Від дня нашого освідчення в коханні я бачив Лілі тільки на похороні моєї матері, але перекинутися словом нам не вдалося. Схоже було на те, що мені доведеться виїхати, так і не сказавши їй на прощання жодного слова, бо сквайр Бозард попередив, що, коли я посмію наблизитися до його будинку, слуги викинуть мене за ворота, а я не бажав зазнавати такої ганьби.

Ох і тяжко було мені вирушати в такі далекі краї, звідки я міг і не повернутися, навіть не сказавши коханій останнього “прощавай”.

Не знаючи, як мені вчинити, я звернувся зі своїм горем до батька, розповів йому про все і попросив сприяння.

— Я їду, щоб помститися за наше спільне горе, — сказав я. — Може, мені доведеться накласти життям заради честі. Допоможіть же мені, батьку!

— Мій сусід Бозард, — відповів батько, — намірився віддати дочку за твого брата, а не за тебе, Томасе. Своїм добром кожен розпоряджається як хоче. Проте сьогодні я тобі допоможу, якщо зумію. Сподіваюся, що мене-то вже він не виставить за поріг! Накажи осідлати коней: поїдемо до Бозарда разом.

Не минуло й півгодини, як ми вже були перед будинком Лілі. Батько сказав, що хоче поговорити зі сквайром. Слуга, пам’ятаючи наказ свого господаря, подивився на мене неприязно, проте впустив нас до передпокою, де сидів, попиваючи ель, сам сквайр Бозард.

— Добридень, сусіде! — пробурчав сквайр. — Радий тебе бачити. Проте ти привів із собою того, кому тут зовсім не раді, хоч це й твій син.

— Я привів його сюди востаннє, Бозарде, — відповів батько. — Вислухай його прохання. Ти можеш сказати йому так чи ні — діло твоє, проте якщо ти йому відмовиш, наша дружба від цього міцнішою не стане, адже хлопець сьогодні вночі виїжджає, щоб сісти на корабель і відплисти до Іспанії. Він їде на пошуки вбивці, і їде зі своєї доброї волі, бо, сам того не бажаючи, дозволив убивці втекти, і я гадаю, що він робить правильно.

— Щеня він іще! — зневажливо процідив сквайр Бозард. — Молодий він для таких ловів, до того ж у чужих краях! Проте мені його сміливість подобається, і я бажаю йому удачі. Чого ж він від мене хоче?

— Дозволь попроситися з твоєю дочкою. Я знаю, що його залицання тобі не до шмиги, і не дивуюся. Я і сам вважаю, що він іще дуже молодий, щоб мріяти про шлюб. Але якщо він іще раз побачиться з дівчиною, то поганого в цьому не буде. Але останнє слово — за тобою!

Подумавши трохи, сквайр Бозард відповів:

— Хлопець-то він хвацький, хоча йому й не світить бути зятем. І їде світ за очі. Хтозна — може, й зовсім не повернеться. Не хочу, щоб він згадував мене лихим словом! Іди он під той бук, Томасе, і чекай. Я пришлю туди Лілі. Можеш поговорити з нею півгодини. Тільки не більше! Та не ховайтеся нікуди, щоб вас було видно з вікон. І не дякуй мені, біжи, поки я не передумав!

Я вибіг із дому, серце моє калатало шалено перед зустріччю з коханою. А коли вона наблизилася, я подумав: воістину, навіть ангел не може бути прекрасніший і ніжніший.

— О Томасе! — прошепотіла вона, схиливши голівку до мого плеча. — Невже це правда, що ти відпливаєш за море на пошуки вбивці?

— Так, я відпливаю, щоб знайти його і вбити! Тоді я залишив його, щоб догнати тебе, а нині я мушу залишити тебе, щоб знайти його. Тільки не плач! Я присягнувся це зробити, і якщо не дотримаю клятви, ганьба впаде на мою голову.

— А я через твою клятву повинна овдовіти, навіть не ставши дружиною? Ох Томасе, якщо ти мене покинеш, я тебе вже ніколи не побачу!

— Звідки знати, мила? Мій батько побував за морями, зазнав усіх поневірянь і повернувся благополучно.

— Звичайно, він-то повернувся, та ще й не один! Ти молодий, Томасе, а в далеких краях стільки прекрасних і знатних дам! Хіба я зможу сподіватися, що лишуся в твоєму серці, коли буду так далеко?

— Присягаюся тобі, Лілі...

— Ні, Томасе, не присягайся: навіщо брати зайвий гріх на душу, якщо ти раптом порушиш клятву? Просто пам'ятай про мене, коханий, а я тебе ніколи не забуду! Адже може бути, — о, серце моє розривається, коли подумаю! — може так статися, що це наша остання зустріч. Але якщо це так, сподіватимемося на зустріч на небесах. Але в одному будь певен: я буду вірна тобі, поки жива, і що б не робив батько, я швидше помру, аніж порушу свою обіцянку. Я звичайно молода, щоб говорити так твердо, але так воно й буде! О Боже, ця розлука гірша за смерть! А може, й насправді краще тобі виїхати... Адже якщо ти залишишся, як то нам з тобою буде тут, поки живий батько, а я йому бажаю довгого життя!

— Люба моя, давай помолимося, щоб нам жити одне поруч одного! Я їду не тільки за ворогом, але і на пошуки багатства, і я його здобуду заради нашого майбутнього!

Лілі гірко похитала головою.

— Це було б велике щастя, Томасе. Люди рідко одружуються з любові, а якщо це й трапляється, то часто тут же втрачають одне одного. Тож будемо вдячні за те, що знаємо, якою може бути любов на землі. І якщо не зустрінемося — любитимемо одне одного в іншому світі, де ніхто нам не скаже “ні”.

Ми довго ще говорили, шепочучи безладні слова любові, туги і надії. Нарешті Лілі озирнулася з сумною і ніжною усмішкою і сказала:

— Час уже, милий. Он у дверях стоїть мій батько і гукає на мене.

— Ех, була не була! — гаряче прошепотів я і потяг Лілі за стовбур старого бука.

Тут я ухопив її в обійми і обсипав поцілунками, і вона гаряче відповідала на мої поцілунки.

Ледве пам'ятаю, що було потім. Коли ми вже виїздили, я знову побачив кохане обличчя, сумне і заплакане: Лілі дивилася нам услід. Упродовж двадцяти років ця сумна і прекрасна дівчина поставала переді мною, як постає вона перед моїми очима зараз, наперекір усьому, — і життю, і смерті. Інші жінки теж любили мене, і я знав розлуки страшніші, але спогад про цю дівчину і її прощальний погляд виявилися сильнішими за все.

Я забув згадати ще про одну річ. Коли, ми шалено цілувалися за крилатим буком, Лілі зняла з пальця обручку і сунула її мені в руку зі словами: “Кожного ранку, коли прокинешся, дивися на неї і згадуй мене!” Це була обручка її матері. Вона і зараз виблискує при світлі зимового сонця на моїй зморшкуватій руці, яка виводить ці рядки. І з нею я зійду в могилу. На внутрішньому боці гладенького персня викарбувано:

Нехай ми нарівно, Зате душею разом.

Того ж дня ми з батьком вирушили верхи до Ярмута. Мій брат Джефрі не поїхав з нами, але попрощалися ми тепло, і я цьому радий, адже більше я його вже не бачив. Про Лілі Бозард і про наші почуття не було сказано жодного слова, хоча я чудово знав: щойно я сховаюся за поворотом, він тут же постарасться зайняти місце в її серці. Він і справді зробив таку спробу, але я йому прощаю. Правду кажучи, його не можна надто судити, бо хіба знайдеться хоч один чоловік, який, побачивши Лілі, не схотів би з нею одружитися? Навряд. А колись ми завжди були нерозлучні, і лише пізніше, коли обидва змужніли і між нами постала любов до Лілі, ми поступово віддалилися один від одного. Історія досить типова. Окрім того Джефрі нічого не домігся, і сердитися мені нічого.

Моя сестричка Мері, яка стала найвродливішою дівчиною в усій окрузі після Лілі Бозард, гірко плакала, розлучаючись зі мною. Вона була всього на рік молодша за мене, і ми ніжно любили одне одного: адже в нашій прихильності не було й тіні суперництва! Я утішив Мері, як зумів, і, розповівши про все, що сталося між мною і Лілі, попрохав її стати нашою спільницею. Мері обіцяла сприяти нам. Як я вже казав, у Лілі був брат, вельми перспективний хлопець, на той час він навчався в коледжі. Сестра Мері і він відчували одне до одного глибоку приязнь, яка, можливо, могла б надалі вилитися в щось міцніше.

Отже, ми поцілувалися востаннє і зі сльозами попрощалися. Ми з батьком сіли на коней і рушили в путь. Але коли ми вихопилися на невисокий пагорб за млинами, я притримав свого коня, озирнувся на мальовничу долину, і серце моє защеміло.

Якби я знав, що мені випаде пережити, перш ніж я знову побачу рідний край, воно б, напевно, розірвалося. Але якби ми могли передбачати майбутнє, я гадаю, лише дехто зголосився б жити з доброї волі.

Наступного дня я вже був на борту “Авантюристкі”. Перед самим відплиттям серце батька зм’якшилося: він згадав, що я був улюбленцем матері, і злякався, що більше мене не побачить. Батько так стривожився, що в останню мить навіть хотів змінити своє рішення і залишити мене. Але я вже не міг зупинитися, я вистраждав усю гіркоту розлуки і не бажав повертатися на посміховисько сусідам.

— Надто пізно! — сказав я батькові. — Ви самі хотіли, щоб я помстився, і спонукали мене до цього найжорстокішими словами. А зараз, навіть якщо я знатиму напевно, що через тиждень помру, я все одно не лишуся вдома, бо від таких клятв, як моя, не відмовляються.

— Тоді хай буде так, сину мій! — зітхнув батько. — Страшна смерть твоєї матері затьмарила мій розум, і я наговорив такого, у чому доведеться розкаятися. На щастя, я навряд чи доживу до цього дня, бо серце моє розбите.

Мені б пам'ятати, що відплата в руках Божих і він обрушить її свого часу без нашого втручання. Не згадуй мене лихим словом, мій хлопчику, якщо ми більше не зустрінемося. Я люблю тебе, і лише невимовна любов до твоєї матері змусила мене обійтися з тобою так суворо.

— Я це знаю, батьку, і не тримаю на вас серця. Але якщо ви вважаєте, що переді мною у боргу, відшкодуйте лише одним: постарайтеся, щоб мій братик не розсварив нас із Лілі, поки мене тут не буде.

— Я зроблю що зможу, синку мій, хоча, зізнаюся, якби ви так сильно не кохали одне одного, я б із задоволенням їх оженив. Але, повторюю, я вже недовго зможу піклуватися про твої і про інші земні справи, а коли мене не стане, все піде своїм природним шляхом. А тобі, Томасе, я заповідаю: не забувай своєї віри і своєї батьківщини, що б із тобою не сталося, уникай непотрібних сутичок, тримайся подалі від жінок, що гублять нашу молодість, а головне — стеж за своїм словом і за вдачею, бо вона у тебе далеко не голубина. Крім того, де б ти не був, не ганьби віру чужої країни, не глузуй з її звичаїв і не порушуй їх, інакше ти спізнаєш, які жорстокі бувають люди, коли гадають, що це завгодно їхнім богам, — це я зазнав на собі!

Затим батько обійняв мене, благословив, і ми розсталися. Більше я його вже не бачив. Хоча батько мій був ще далеко не старий, приблизно за рік Після мого від'їзду він помер. Серцевий напад застав його тієї миті, коли після недільної служби він стояв у церкві поблизу вівтаря, роздумуючи над прахом моєї матері. Так він і помер, залишивши моєму брату всі свої землі і маєток. Батько був щиросердою людиною, але любив мою матір надто сильно, щоб широко дивитися на життя і завжди бути справедливим. Така любов, природна для жінок, може перетворитися на щось подібне до звичайного егоїзму і змусити того, хто нею одержимий, збайдужіти до всього іншого. Діти були для мого батька не такими дорогими, і він охоче пожертвував би усіма, лише б повернути їй життя. Але зрештою це була благородна вада, адже батько в своїй пристрасті абсолютно не думав про себе і заплатив за свою любов дорогою ціною. Про те, як ми допливли до Кадіса, куди попрямував корабель де Гарсія, розповісти нічого. У Біскайській затоці здійнявся стрічний вітер і відніс нас до гавані Лісабона, де ми й сховалися. Але зрештою через місяць ми благополучно досягли Кадіса.

Розділ VII

АНДРЕС ДЕ ФОНСЕКА

Тепер я маю розповісти про все, що трапилося зі мною за той час, який я провів у Іспанії.

Передовсім я попрямував до Севільї. Красою цього старовинного міста Мавританії захоплювалися багато мандрівників, і я на цьому не зупинятимуся, бо хочу розповісти про такі землі, де ще не бував жоден зі сміливців, що повернулися до Англії.

Я вирішив у Севільї зайнятися вивченням медицини. Для цього я звернувся до торгових агентів англійської компанії і роздобув у них рекомендаційні листи до севільських лікарів. У них на моє прохання я був відрекомендований під ім'ям Дієго д'Айла, бо не хотів, щоб усі знали, що я англієць. З вигляду я й не був схожий на британця, зовнішність у мене була типово іспанська, і підвести могла тільки моя вимова. Але й цю прикрість я подолав. Я не втрачав жодної можливості удосконалитися в читанні і в розмові, і вже через півроку досконало оволодів кастильською говіркою, отож лише ледь помітний акцент відрізняв мене від справжнього іспанця. Узагалі мови мені давалися легко.

Після прибуття до Севільї я залишив свої речі у скромному готелі і подався до відомого севільського лікаря. Цей лікар мав прекрасний будинок на широкій, тінистій вулиці Лас Пальмас. Якоюсь бічною вулицею я йшов до мети. Це був вузенький, тихий провулок; будинки виходили на нього закритими з трьох сторін внутрішніми двориками, іспанською — патію. Крокуючи провулком, я звернув увагу на чоловіка, що сидів на табуреті у тіні свого патію. Цей маленький сухорлявий дідок із дивовижно розумними і гострозорими очима негайно мене запримітив.

Будинок знаменитого лікаря був розташований у полі його зору. Відшукавши цей будинок, я знову завернув у тихий провулочок і став прогулюватися туди й сюди, міркуючи, як відрекомендуватися лікарю, і весь цей час старий стежив за мною своїм проникливим поглядом. Нарешті я попрямував до будинку лікаря, але мені сказали, що той кудись вийшов. Запитавши, коли його можна побачити, я обернувся і побрів тим самим вузеньким провулком. Неквапно дійшов я до того місця, де сидів старий, але коли я з ним порівнявся, він вронив свого крислатого капелюха, яким обмахувався, простісінько до моїх ніг. Я підняв його і простягнув старому.

— Вельми вдячний вам, юначе! — проказав він глибоким приємним голосом. — Ви дуже люб'язні як на іноземця.

— Звідки ви знаєте, що я іноземець, сеньйоре? — запитав я спантеличено.

— Якби я не здогадався про це раніше, я б пересвідчився у цьому зараз, — відповів він із спокійною усмішкою. — Ваша кастильська вимова говорить сама за себе.

Я вклонився і хотів уже йти геть, аж тут він запропонував:

— Мій юний друже, чи не зайдете випити зі мною склянку вина? Воно того варте!

Я хотів було відмовитися, але раптом подумав, що робити мені однаково нічого, а тут я, може, почую щось корисне.

— Дякую вам, сеньйоре, — сказав я. — День сьогодні спекотний, і я не проти освіжитися.

Він мовчки підвівся і провів мене у внутрішній, вимощений мармуровими плитами, дворик, весь оповитий виноградними лозами. Посеред дворика був басейн, заповнений водою, а в тіні під виноградником стояли стільці і маленький столик. Зачинивши двері патію, старий всадив мене, узяв срібний дзвоник і подзвонив. З будинку вибігла гарненька дівчина в яскравому іспанському одязі.

— Подай нам вина! — наказав старий.

Вино з'явилося миттю, біле вино “опорто”, надзвичайно приємне на смак.

— За ваше здоров'я, сеньйоре... — і тут мій господар зупинився, піднявши келиха і запитально поглянувши на мене.

— Дієго д'Айла, — озвався я.

— Гм, гм, — пробурмотів він. — Ім'я іспанське, або, вірніше, наслідування іспанському, бо щось я такого не чув, а в мене на імена добра пам'ять.

— Це моє ім'я, а втім гадайте, як вам буде завгодно, сеньйоре... — і я у свою чергу очікувально подивився на нього.

— Андрес де Фонсека, — вклонився він, — лікар цього міста, і досить популярний, особливо з-поміж представниць прекрасної статі. Нехай буде так, дон Дієго, я приймаю це ім'я, бо імена нічого не значать і час від часу їх можна просто міняти. Зрештою, це нікого не обходить. Ви, я бачу, приїжджий... Не дивуйтеся, сеньйоре! Тутешній мешканець не стане озиратися, вагатися і розпитувати, як йому кудись пройти, окрім того, жителі Севільї ніколи не вилазять улітку під спекотне сонце. А зараз, якщо вам не здасться моє запитання нескромним, розкажіть, будь ласка, що привело такого дужого юнака до мого суперника і конкурента?

І він кивнув на будинок знаменитого лікаря.

— Чиїсь справи, як і ім'я, нікого не обходять, — відповів я, виснувавши про себе, що переді мною один з тих лікарів, які ганьблять нашу професію, безсоромно ганяючись за пацієнтами заради наживи. — Проте я вам відповім. Я теж лікар, хоча ще й не надто досвідчений. Я шукаю місце у якого-небудь відомого лікаря, щоб допомагати в його практиці, заодно поповнюючи свої знання та заробляючи на прожиття.

— Он як? У такому разі, сеньйоре, ви там нічого не здобрієте, — і він знову кивнув на будинок лікаря. — Такі, як він, беруть учнів тільки за хорошу винагороду: такі звичаї нашого міста.

— Значить, мені доведеться заробляти на життя якимось інакше або в іншому місті.

— Навіщо квапитись? Може, спочатку подивимося, як ви розбираєтесь в медицині і, що набагато важливіше, у людській природі, бо на медицині взагалі ніхто як слід не розуміється, але той, хто пізнав людську вдачу, може стати повелителем чоловіків або жінок — їхніх повелительок.

І без зайвої балаканини він узявся розпитувати мене, та так уміло й до діла, що я лише дивувався з його проникливості. Деякі питання стосувалися медицини, переважно особливостей жіночого організму, інші, загальніші, більше торкалися жіночої вдачі. Нарешті він усміхнувся:

— Непогано, юначе! Ви хлопець зі знаннями і здібностями, хоча вам бракує досвіду, враховуючи ваш вік. У вас є розум, сеньйоре, але також і серце, і це дуже добре, бо навіть промахи людини із добрим серцем — це краще, аніж успіхи безсердечного спритника. Окрім того, у вас є воля і ви вмієте володіти собою.

Я вклонився, прагнучи не виказати, наскільки мені приємне сказане.

— Проте, — продовжував він, — ви мені підходите зовсім з іншого боку. Ви самі навряд чи розумієте, що ви дуже вродливий, сеньйоре, і врода ваша незвичайна і рідкісна, і гадаю, це належним чином поцінують севільські дами.

— Вельми втішно чути, — озвався я. — Але що означають усі ці компліменти? Коротше, що ви мені пропонуєте?

— Коротше? Гаразд. Мені потрібен помічник, що володіє всіма якостями, які у вас є, але, окрім того, ще однією, найціннішою, яка, здається, теж у вас є, — скромністю. Такий помічник не потерпатиме від нестачі грошей, я надам в його розпорядження цей будинок, і він отримає таку можливість вивчати людей, про яку багато хто може, тільки мріяти. Що ви на це скажете?

— А те, сеньйоре, що спочатку хотів би дізнатися, які будуть мої обов'язки. Ваша пропозиція звучить дуже принадно, але раптом за всі ці блага мені доведеться поступитися честю.

— Прекрасно, але, на щастя, припущення хибне! Слухайте: вам, напевно, говорили, що той лікар, до якого ви оце навідалися, а також оці, — тут він назвав чотири-п'ять імен, — це найвідоміші лікарі в Севільї? Ну так от — це неправда! Найзнаменитіший і, до речі, найбагатший лікар, у якого удвічі більше клієнтів, — це я. Хочете знати, скільки я заробив за сьогоднішній день? Я вам скажу: двадцять п'ять золотих песо, більше, ніж мої колеги разом! Ви хочете знати, у який спосіб я заробляю так багато? Вас, напевно, також цікавить, чому при таких доходах я не хочу відпочити від своєї роботи? Добре, я вам поясню. Я заробляю такі гроші, потураючи пихатості жінок і допомагаючи їм позбутися наслідків їхньої глупоти. Коли у якої-небудь пані тяжко на серці, вона йде до мене за втіхою і порадою. Коли у неї прищі на обличчі, вона біжить до мене, і я її лікую. Коли у неї таємний роман, я приховую плоти її легковажності. Для неї я заглядаю в майбутнє, для неї я воскрешаю минуле, я зціляю її від уявних недуг, а частенько і від справжніх хвороб. Я тримаю в своїх руках половину таємниць Севільї, і якби я заговорив, криваві сутички зруйнували б чимало знатних сімей. Але я вмю тримати язика за зубами: мені платять за мовчанку, і навіть тоді, коли мені не платять, я все одно мовчу, щоб не підірвати свою репутацію. Сотні жінок вважають мене своїм рятівником, а я їх вважаю дурепами. Проте зважте — я ніколи не заходжу надто далеко. Я можу продати любовний еліксир — підфарбовану воду, але отруєну троянду — ніколи! За цим ідіть до когось іншого! Отже, я по-своєму чесний. Я сприймаю людей такими, які вони є, от і все. Якщо жінкам подобається бути дурними, я користуюся їхньою дурістю. На цій дурості я й розбагатів. Так, так, тепер я розбагатів, але вже не можу спинитися! Я полюблю грошики, адже це влада, але ще більше я люблю життя! Що там теревенять про романи і балади? Хіба може якийсь роман зрівнятися з тим, що відбувається у мене перед очима? У кожній такій події я граю свою роль, одну з перших ролей, хоча я й не пишаюся і не деру горлянки на сцені.

— Припустімо, але чому ви звертаєтеся до зовсім незнайомої людини? — підозріло запитав я.

— Відразу видно, що у вас немає досвіду! — захихотів старий. — Невже ви гадаєте, що я вибрав би якогось іспанця, який буцімто має в цьому місті якісь невідомі мені зв'язки? Що ж до моєї непоінформованості, юначе, то я навчився розпізнавати людей з першого погляду. Я знаю вас, можливо, краще, ніж ви самі. До речі, те, що ви до нестями закохані у цю свою дівчину там, в Англії, для мене вже достатня рекомендація, бо інакше ви б нарobili дурниць, які могли б поставити в скрутне становище і вас, і мене. Ага! Угадав!

— Звідки ви знаєте?.. — почав я і осікся.

— Звідки? Та дуже просто! Ваші чоботи зшиті в Англії. Я бачив такі, коли був у вашій країні. Ваша вимова теж має хоча й слабкий, але англійський акцент, і ви двічі вставляли англійські слова, коли не могли підшукати іспанських. Що ж до дівчини, то хіба на вашому пальці не жіноча обручка? Крім того, коли я розповідав про наших дам, це вас не дуже зацікавило, а якби ваше серце було

вільне, ви при своєму віці поставилися б до моїх слів інакше. Ця дівчина, напевне, висока і світловолоса? Я так і думав! Я давно помітив, що чоловіки і жінки тягнуться до своєї протилежності: брюнети — до блондинок і навпаки. Зрозуміло, це правило не без винятків, але зараз я вгадав!

— Ви дуже проникливі, сеньйоре.

— О ні, справа тут у практиці, і ви в цьому переконаєтеся, коли пробудете зі мною хоча б рік. Утім, схоже, ви не маєте наміру так довго затримуватися в Севільї. Очевидно, ви прибули сюди з якоюсь метою і хочете корисно провести час, поки її не досягнете. Отже, ви пристаєте на мою пропозицію?

— Я хотів би цього.

— Чудово. Але перш ніж ми домовимося про умови, маю вам дещо сказати. Я не хочу, щоб ви грали при мені роль аптекарського учня: для всіх ви будете моїм племінником, котрий прибув з-за кордону для вивчення медицини. Звичайно, ви мені допомагатимете, але це не все. Ви маєте влитися в життя Севільї, спостерігати за потрібними мені людьми і крапля за краплею, там — словом, там — натяком і сотнями інших способів, які я вам підкажу, лити воду на мого, а разом і на свого млина. Ви маєте бути блискучим і дотепним або, навпаки, суворим і поважним, як я скажу; вам доведеться пустити в хід усі ваші особисті якості і здібності, бо інакше з моїми клієнтами діло не піде. З ідальго ви повинні говорити про поєдинки, з дамами про любов, але боронь боже вас вплутатися самому в ці тенета — тоді вам не уникнути халепи. І найголовніше, — при цих словах обличчя старого змінилося, стало суворим, майже жорстоким, — найголовніше, юначе, не здумайте обдурити моє довір'я або довір'я моїх клієнтів. Ви можете мені не вірити в усьому іншому, діло ваше, але я прошу вас заради вашого ж власного блага повірити мені на слово: якщо ви зрадите мене, ви помрете, навіть не від моєї руки. Така моя умова, можете пристати на неї або відкинути її. Але навіть якщо ви відмовитеся, а потім де-небудь розбовкаєте про те, що тут почули, навіть тоді вас рано чи пізно спіткає неждана кара. Ви мене зрозуміли?

— Зрозумів. Я мовчатиму заради власного блага.

— Юний сеньйоре, ви мені подобаєтеся дедалі більше і більше! Якби ви сказали, що мовчатимете, бо я вам довірився, я б вам не повірив, адже ви б подумали нишком, що секрети, які довіряють з такою легкістю, не варто берегти. Але якщо ви зрозуміли, що за розголошення таємниці вас спіткає раптова і жорстока смерть, — це вже інша справа! Отже, ви згодні?

— Згоден.

— Чудово. Ваші речі в готелі? Зараз я пошлю носильників; вони оплатять ваш рахунок і все принесуть сюди. Вам самим іти туди немає чого, племіннику. Давайте краще посидимо і вип'ємо ще по скляночці! Що швидше ми заприятимосся, племіннику, то краще.

Отак я познайомився з моїм добродійником, сеньйором Андресом де Фонсекою, найдивнішою людиною, яку я будь-коли бачив.

Може, читач подумає, що я втрапив у сильце спритного шахрая, який заради своїх темних оборудок залучив мене, зеленця, в злочинні і згубні справи. Але насправді все вийшло зовсім не так, і це, мабуть, найдивніше у всій цій неймовірній історії. Кожне слово Андреса де Фонсеки виявилось істинною правдою.

Він був джентльменом із неабиякими здібностями, проте дивак: якесь горе, що уразило його багато років тому, наклало на нього свій відбиток. Я не знаю, хто навчав його медицини, якщо він узагалі хоч колись її вивчав, але він був блискучим знавцем людської душі, особливо жіночої. Він багато подорожував, чимало бачив на своєму віку і мав чудову пам'ять. У якомусь сенсі він був просто знахарем, але його знахарство ніколи не оберталось безглуздим шарлатанством. Правда, він стриг дурнів і навіть займався астрологією, заробляючи гроші на забобонах, але одночасно Андрес де Фонсека зробив чимало добрих справ без жодної винагороди. Він міг узяти з багатой пані десять золотих песо за фарбу для волосся і водночас абсолютно безкоштовно няньчитися з якою-небудь бідною дівчиною, що вскочила в халепу. Мало того: після одужання він сам підшукував їй пристойне місце! Він знав усі таємниці Севільї, але ніколи не намагався ними торгувати, вважаючи, що це не окупається. Андрес де Фонсека вважав себе неабияким пройдисвітом, а насправді був людиною найчеснішої душі.

Що ж до мене, то я почувався поруч із ним вільним і щасливим, наскільки це було можливо в моєму стані. Незабаром я ввійшов у свою роль і виконував її чудово. Мене представляли як племінника старого Фонсеки, який практикувався під керівництвом свого дядька, багатого лікаря, щоб згодом посісти його місце. Це в поєднанні з моєю зовнішністю і манерами відкрило мені доступ до найбагатших родин Севільї. Грошей у мене було вдосталь, і я міг жити розкошуючи; утім, незабаром з'ясувалося, що в справах я розбираюся не гірше, ніж у насолодах. Дедалі частіше і частіше серед веселого балу або під час карнавалу до мене наближалася то одна, то інша дама і нишком питала, чи не погодиться дон Андрес де Фонсека прийняти її наодинці у вельми важливій справі; у відповідь я призначав час і місце побачення. Якби не я, усі ці клієнтки були б для нас втрачені, адже більшість не змогли б інакше подолати свою сором'язливість.

Точнісінько так само мене частенько брав під руку який-не-будь чепурун і просив сприяння у найрізноманітніших справах — у любовних, фінансових, а то і в справі честі. Тоді я вів його простісінько до нашого старовинного будинку, де сидів і писав, одягнений в оксамитову мантию, дон Андрес, схожий на якогось нічного павука, що розкидав свою павутину, бо значну частину наших справ ми вершили вночі. Тут же будь-яке питання вирішувалося на обопільне задоволення із чималою вигодою для мого господаря!

Поступово я набув репутації молодика, який, попри свою молодість, вирізняється неабиякою розсудливістю, ніколи не говорить про те, що почув, не ловиться на сварки, не п'є, не захоплюється азартними іграми і нікому не видає ні своїх, ні чужих секретів; жодна із близько знайомих мені чарівних дам не могла похвалитися, що стала повірницею моїх таємниць. Так само стало відомо, що я й сам — досить умілий лікар, і знатні жінки Севільї подекували, що ніхто не може зрівнятися з племінником старого Фонсеки в мистецтві видалення плям зі шкіри або фарбування волосся, а, як відомо, лише це вже варте цілого багатства. Не дивно, що клієнтки почали дедалі частіше і частіше звертатися саме до мене. Отож справи наші йшли так добре, що за півроку своєї служби я збільшив майже на третину доходи від нашої і без того досить широкої практики, водночас перебравши на свої плечі чимало клопотів.

Це було дивне життя, і якби я описав усе, що мені довелося взнати і почути, вийшла б добірка неймовірних історій, але до моєї оповіді вона не має ніякого відношення.

Розділ VIII

ДРУГА ЗУСТРІЧ

Хтось може подумати, що за такого життя я зовсім забув про мету свого приїзду до Севільї. Але це не так. Щойно влаштувавшись у будинку Андреса де Фонсеки, я почав якомога обережніше розпитувати про де Гарсія, проте без щонайменших результатів. Отож я переконався, що у мене досить слабкі шанси відшукати де Гарсія в Севільї. Правда, він говорив у Ярмуті, що буцімто збирався саме сюди, проте його корабель не з'являвся ні в Кадісі, ні на Гвадалквівірі, та й узагалі людина, що вчинила вбивство в Англії, навряд чи стане розповідати про те, куди вона дійсно прямує. Проте я уперто продовжував пошуки.

Колишній будинок моєї матері і бабусі давно згорів, жили вони самотньо, і через двадцять з гаком років у Севільї про них усі забули. Мені пощастило знайти лише одну убогу стареньку, яка колись була служницею моєї бабусі і знала мою матір. У той час, коли моя мати втекла до Англії, стара була десь в іншому місці, проте я все ж таки отримав від неї певні відомості. Про те, що я онук її колишньої пані, я їй, зрозуміло, не сказав.

Як мені вдалося з'ясувати, після втечі моїх батьків до Англії де Гарсія почав переслідувати мою бабусю, а свою тітку, усілякими позовами та іншими способами. Цей негідник довів її до повного розорення і після цього кинув помирати з голоду. Про убогість, в якій вона доживала свої дні, можна судити хоча б із того, що її поховали в могилі для бідняків. Стара служниця ще повідала мені, нібито де Гарсія невдовзі вчинив якийсь злочин і змушений був переховуватися, але що це за злочин, вона не пам'ятала, оскільки відтоді сплигло років п'ятнадцять.

Про все це я дізнався на четвертий місяць перебування в Севільї. Розповідь старої мене, звичайно, зацікавила, але пошукам моїм анітрохи не допомогла.

Днів через п'ять після цієї розмови, повертаючись уночі до себе додому, я розминувся на порозі патію з молодого стрункою жінкою під густою вуаллю. В очі кинулося, що вона ридала так нестримно, що аж тіло здригалось. Подібні сцени для мене вже були звичні, бо більшість наших клієток мали всі підстави гірко плакати, отож я пройшов повз неї мовчки. Але коли я увійшов до кімнати, то розповів старому про свою зустріч і запитав, хто ця пані.

— Ох, племіннику! — похитав головою Фонсека, який завжди називав мене так, а останнім часом взагалі ставитися до мене так, немов я і справді був його родичем. — Скажу тобі, це важкий випадок! Але ти її не знаєш, — вона не із грошовитих. Бідолашна із знатної сім'ї, пішла в черниці, аж тут з'являється жевжик, таємно зустрічається з нею в монастирі, обіцяє одружитися, якщо вона погодиться з ним утекти, влаштовує якусь комедію вінчання, як вона розказує, і

все таке інше. Тепер він наживав п'ятами, а вона чекає дитину. Але найстрашніше те, що коли вона потрапить у лапи до інквізиції, її чекає страхітлива, повільна смерть — нещасну замурують у монастирську стіну. Вона прийшла порадитися і принесла замість платні свої срібні дрібнички.

— І ви їх узяли?

— Атож. Я завжди беру платню. Але я відшкодував їх вагу золотом. А потім я підказав їй, де вона зможе сховатися від попів і перечекати, поки не скінчиться полювання на неї. Єдине, чого я не зробив, так це не сказав, що її коханець — найостанніший із мерзотників, що будь-коли з'являлися на вулицях Севільї. Але який сенс? Вона однаково його більше не побачить. Тс-с-с! Здається, прийшла герцогиня. Це астрологічний варіант. Де гороскопи і жезл? Ага. А кришталева куля? Спасибі. Тепер прикрути лампу, дай мені он ту книгу і щезни!

Я підкорився і ледь не зіткнувся з опасистою донною, яка у супроводі дуеньї боязко пробиралася темним коридором, щоб дізнатися про майбутнє із зірок і заплатити за це чимало золотих песо. Її вигляд так мене насмішив, що я на якийсь час забув про ту черницю і її прикроці.

Днів зо два потому я йшов опівночі околицею міста. З'являтися тут в такий час вельми небезпечно, проте у мене було термінове доручення від мого господаря. До того ж я був озброєний: при мені була та сама шпага, що я її відняв у де Гарсія і якою була вбита моя бідолашна мати. На той час я вже добре володів цією зброєю, бо брав уроки фехтування.

Отож я йшов неквапно, розмірковуючи про своє дивне життя, таке несхоже на те, що минало в долині Уейвні, і про багато інших речей. Я думав про Лілі, про те, що її переслідує мій братик Джефрі, примушуючи вийти за нього заміж, і про те, чи зуміє вона встояти перед його нахабством і волею свого батька.

Ніч була чудова — я пам'ятаю її досі. Ті, хто знають Севілью, можуть підтвердити, що немає нічого чарівнішого від такої серпневої ночі, коли над старовинним містом сяє місяць, відбиваючись у широких водах Гвадалквівіру.

Поки я отак милувався місяцем коло парапету, знизу по сходинках піднявся якийсь чоловік і зник у темряві вулиці. Спочатку я не звернув на це уваги, але коли до мене долинули голоси, то озирнувся і побачив, що чоловік розмовляє з жінкою. Очевидно, це було любовне побачення. Подібні речі завжди цікаві, особливо для молодих, тому я мимоволі став спостерігати.

Невдовзі я переконався, що коханці не виявляли одне до одного ніякої ніжності, особливо чоловік. Він увесь час відсторонявся і відступав назад, немов поспішав до човна, на якому, мабуть, приплив. Мене це здивувало, бо навіть на відстані і при світлі місяця я роздивився, яка гарна його кохана. Обличчя чоловіка я не бачив; ширококрисий капелюх затуляв його повністю.

Поступово вони наблизилися настільки, що я розчув окремі слова. Кавалер все так само задкував, а жінка ступала за ним і благала:

— Ні, не вірю, ти не покинеш мене! Ти ж одружився, присягався, обіцяв... Невже у тебе стане совісті кинути мене після цього? Я відмовилася заради тебе від усього! Мені загрожує небезпека. Адже я...

Тут вона перейшла на шепіт, і я не розчув останніх слів.

— Мила моя! — заговорив чоловік. — Я обожнюю тебе, але ми маємо на якийсь час розлучитися. Не нарікай, Ізабелло, ти й так мені багато чим зобов'язана. Я витягнув тебе із кам'яниці, я навчив тебе жити і любити. З твоїми чеснотами і красою ти, звичайно, зумієш отримати користь з цієї науки. Я не можу тобі дати грошей, бо у мене немає зайвих, але я дав тобі досвід, який вартує більше, аніж гроші. Серце мені крається з розпуки, бо нам доведеться на якийсь час розлучитися. Але, як то кажуть:

Там, де сонце яскравіше, поцілунки найпалкіші!..

— А я, поки...

Але тут чоловік знову стишив голос, і більше я нічого не зміг розібрати.

Коли він заговорив, мене охопив трем з голови до ніг. Ця сцена сама по собі була досить драматичною, але не це схвилювало мене, а голос, цей голос! Він нагадав мені... ні, я, мабуть, збожеволів!

— О, не будь таким жорстоким! — вигукнула жінка. — Невже ти полишиш мене саму, знаючи, в якому я стані і яка небезпека мені загрожує? Благаю, візьми мене з собою, Хуане!

З цими словами вона ухопила його за руку і пригорнулася до нього. Чоловік досить грубо відштовхнув її, але тут ширококрисий капелюх упав на землю, і місяць висвітлив його обличчя. Це був Хуан де Гарсія власною персоною!

Помилитися я не міг. Те ж саме жорстоке, порізане зморшками обличчя, шрам на високому лобі, тонкогубий лукавий рот, гостра борідка. Доля знову звела нас, і тепер або я його уб'ю, або він уб'є мене.

Виступивши наперед, я оголив шпагу і зупинився просто перед ним.

— Що таке? — аж сахнувся він. — Схоже, у тебе, голубко, є охоронець? Що треба вам, сеньйоре?

— Хуан де Гарсія, я з'явився, щоб помститися за вбиту жінку. Може, ви пам'ятаєте берег річки, далеко звідси, в Англії, де ви зустріли одну знайому вам пані і залишили її мертвою? Якщо ви забули, то пригадайте хоча б цю шпагу, якою я вас уб'ю!

І з цими словами я змахнув над головою шпагою, що колись належала йому.

— Господи! Той самий англійський юнак...

— Так, я Томас Вінгфілд, який оддухопелив вас і зв'язав. Тепер я хочу довершити те, що почав тоді. Захищайтеся, Хуане де Гарсія, інакше я заколю вас на місці!

Коли де Гарсія це почув, він одразу став схожий на зацькованого вовка. Я бачив, що він не хоче битися, і не з боягузтва, треба віддати йому належне, а із заботою. Як я дізнався згодом, він боявся зі мною битися, бо вважав, що йому судилося померти від моєї руки. Саме тому він і намагався убити мене, коли зустрівся зі мною вперше.

— Дуель має свої закони, сеньйоре, — галантно вклонився де Гарсія. — Битися без секундантив, та ще й у присутності жінки? Якщо ви вважаєте, що я вас чимось образив, хоч я насправді не розумію, про що йдеться, і не знаю вашого імені, я зустрінуся з вами десь-інде.

Отак відтягуючи час, він озирався, намагаючись знайти шлях до відступу. Але я увірвав його слова:

— Я волю зустрітися з вами зараз. Захищайтеся, або я вас заколю!

Тоді він оголив свою шпагу, і ми зійшлися.

Сутичка була відчайдушною. Брязкіт сталі наповнив тиху вулицю. Іскри так і сипалися від клинків. Спочатку перевага була на стороні де Гарсія, бо лють засліплювала мене, але поступово я опанував себе і почав битися упевненіше. Я прагнув його убити, і я знав, що уб'ю його, якщо нам ніщо не перешкодить. Він був більш майстерним фехтувальником, ніж я. Але на моєму боці були справедливість і молодість.

Поволі, крок за кроком, я тіснив його, і що упевненіші і небезпечніші ставали мої випадки, то безладніше він захищався. Я вже двічі поранив його, один раз в обличчя, і притиснув спиною до проходу, що спускався до річки. Він більше не нападав, тільки захищався. І цієї миті, коли перемога була вже в моїх руках, сталася прикра несподіванка. Жінка, яка досі зі страхом спостерігала за нами, побачила, що її зрадливому коханцю загрожує смертельна небезпека, і вчепилася в мене ззаду, як кішка, відчайдушно благаючи про допомогу!

І тут де Гарсія встиг скористатися своєю перевагою: зробивши підлий випад, він майже проткнув моє праве плече. Тепер мені довелося захищати своє життя.

Крики жінки привернули увагу стражників, вони несподівано з'явилися з-за рогу, свистками закликаючи підмогу. Побачивши їх, де Гарсія швидко побіг до річки. Жінка теж кудись зникла, і я залишився сам — один.

Варта наближалася. Капітан із ліхтарем уже намірився схопити мене. Руків'ям шпаги я ударив по ліхтарю, він упав на бруківку, розбився і запалав, як багаття.

Але я кинувся бігти, бо мені зовсім не кортіло опинитися перед міським судом за нічну бійку. Але рятуючись від варти, я зовсім забув, що і ворог мій теж утік!

Троє стражників погналися було за мною, проте вони були надто огрядні і невдовзі підупали на силі: пробігши з півмилі, я від них звільнився. Зупинившись, щоб перевести подих, я тільки тут згадав про де Гарсія. Де його тепер шукати?

Гірко було думати, що помста була така близька, і я знову схибив.

Діставшись, нарешті, до будинку, я вирішив звіритися моєму господарю дону Андресу. Дотепер я йому про цю справу не розповідав, бо вважав, що краще діяти на власний розсуд, і він нічого не знав про моє минуле. Але зараз я пішов просто до нього. Виявилося, що Фонсека ліг спати і просив його не турбувати, бо нездужав... Отож я с'як-так перев'язав рану і теж улігся, вельми невдоволений собою і своїм невезінням.

Уранці я зайшов до кімнати господаря. Він не вставав з ліжка через раптові болі, що означали початок хвороби, яка звела його в могилу. Коли я став готувати йому ліки, він завважив, що я погано володію правою рукою, і запитав, що сталося.

— Чи вистачить у вас терпіння вислухати мою історію? — запитав я. — Мені потрібна ваша допомога.

— Ага, типовий випадок, лікар не може зцілитися сам? Кажі, племіннику, я слухаю.

Тоді я розповів йому все не приховуючи нічого: про знайомство матері й батька, про своє дитинство, про те, як де Гарсія убив мою матір, і про те, як я присягнувся йому помститися. На додачу я описав усе, що трапилося минулої ночі, коли мій ворог вислизнув від мене. Поки я говорив, Фонсека, закутаний в ошатний халат, сидів у ліжку, спираючись підборіддям на коліна, і пильно втупився в мене своїми проникливими очима. Але поки я не замовк, він не вимовив жодного слова.

— Ну й дурило ж ти, племіннику! — заговорив він, нарешті. — Зазвичай молодики грішать недоречною відвертістю, а ти поплатився через надмірну обережність. Через цю ж дурну потайність ти нічого не розповів мені раніше і упустив найкращий шанс. Хіба ти не знаєш, що я не раз допомагав у подібних справах абсолютно чужим людям і ніколи не видавав їхніх секретів? Чому ж ти не порадився зі мною?

— Не знаю, — пробурмотів я. — Мені хотілося спочатку спробувати самому...

— Погорда до добра не доводить! А зараз слухай мене, племіннику. Якби я дізнався про це місяць тому, де Гарсія був би зараз уже мертвий. Він сконав би найжалюгіднішою смертю, і не від твоєї руки, а від руки закону. Я знайомий з цією людиною з дня його народження і знаю про нього цілком достатньо, щоб двічі його повісити. Для цього мені варто було тільки заговорити. Більше того. Я знав твою матір, мій хлопчику, і тепер-то я розумію, чому твоє обличчя відразу здалося мені знайомим: ти на неї дуже схожий. Адже це я підкупив стражників інквізиції, щоб вони випустили твого батька, хоча його самого я так і не бачив. І втечу до Англії підготував теж я. Що стосується де Гарсія, то я разів п'ять тримав його в своїх руках, і кожного разу він прикривався іншим ім'ям. Одного разу він сам заявився до мене як клієнт, але я не схотів поганити рук і не взявся за ту мерзоту, яку він мені пропонував. Де Гарсія — найбрудніший з усіх відомих мені негідників Севільї. Але водночас — найрозумніший і дуже мстивий. Він загрузнув у гріхах, і на совісті у нього не одна занапашена душа. Але всі його лиходійства не дали йому нічого: він і досі залишився жалюгідним пройдисвітом і живе здирством або коштом якоїсь обдуреної жінки. Подай мені мої книги он із тієї скрині, і я тобі розкажу, хто такий твій де Гарсія.

Я передав йому кілька важких томів. Сторінки томів були поцятковані шифрованими записами.

— Це мої нотатки, — зауважив Фонсека. — Прочитати їх не зможе ніхто, окрім мене. Ага, ось воно. Дай мені третій том і знайди двісті першу сторінку.

Я поклав розгорнуту книгу перед ним на ліжку, і він почав читати незрозумілі позначки з такою легкістю, немов це були звичайні букви.

— Де Гарсія, Хуан. Так, зріст, зовнішність, сім'я, фальшиві імена і так далі. Ось його історія, слухай!

Далі йшли записи на двох сторінках, густо списаних тайнописом. Розшифровуючи його мимохідь, Фонсека почав читати.

Запис був лаконічний, але я нічого подібного не чув ні до, ні після. Тут було зібрано все: всі вади і злочини, які тільки може вчинити людина в гонитві за насолодою і золотом і заради вдоволення своїх пристрастей і мстивої ненависті.

У цьому чорному списку було два вбивства: удар ножом у спину супернику і отруєння коханки. Але, окрім того, тут були перелічені й інші речі, дуже ганебні, щоб про них писати.

— Звичайно, мої нотатки далеко не повні, — спокійно констатував дон Андрес, — він скоїв куди більше. Але те, що тут записане, я знаю напевно, і одне з цих убивств можна довести, коли його схоплять. Стривай, дай мені чорнило! Треба доповнити цей запис.

І він приписав знизу:

“У травні 1517 року вищезазначений де Гарсія відплив до Англії нібито з метою торгівлі і там, в дитчингемській парафії графства Норфолк убив Луїсу Вінгфілд, в дівочтві Луїсу де Гарсія, свою кузину, з якою був раніше заручений. Приблизно у вересні того ж року при імітації шлюбу він спокусив, а потім кинув донну Ізабеллу із знатного роду Сигуенса, колишню черницю з монастиря нашого міста”.

— Не може бути! — вигукнув я. — Невже де Гарсія кинув оту дівчину, що позавчора приходила до вас уночі за порадою?

— Атож, племіннику. Ти сам чув, як вона благала його минулої ночі. Якби я знав позавчора те, що знаю сьогодні, цей мерзотник уже був би надійно запроторений до темниці. Але, можливо, ще не пізно. Хоч я й хворий, а зроблю що можу. Полиш це на мене, хлопче. Скажи посильному, щоб був наготові. Сьогодні увечері я дізнаюся про все, що можна буде з'ясувати.

Уночі Фонсека послав за мною.

— Я дещо довідався, — сказав він. — Я навіть підняв на ноги судових винюхувачів — уперше за багато років. Зараз вони полюють на де Гарсія, як собаки-людожери на збіглого каторжника. Але поки що про нього нічого не чути. Він зник безслідно. Цієї ночі я відправив лист у Кадіс, бо він, мабуть, спустився униз річкою. Але дещо я все-таки довідався. Сеньйору Ізабеллу захопила варта. У ній упізнали черницю, що втекла з монастиря, і передали її в руки інквізиції. Себто коли її провина буде доведена, на неї чекає смерть.

— Невже їй не можна допомогти?

— Пізно. Якби вона мене послухалася, їй би зараз ніщо не загрожувало.

— Але можна з нею хоч якось зв'язатися?

— Ні. Двадцять років тому ще можна було щось зробити, але тепер інквізиція стала суворішою і непідкупнішою. Золото там безсиле. Більше ми її не побачимо і нічого про неї не почуємо аж до її смертної години. Якщо вона схоче поговорити зі мною перед смертю, можливо, їй нададуть таку милість, проте я в цьому сумніваюся. Втім, не схоже, щоб вона цього хотіла. Якби ж то їй удалося приховати свій стан! Але надії мало. Не дивися так сумно, племіннику, церква вимагає жертв. Може, для неї буде краще померти одразу, аніж скіти довгі роки, похованою живцем у монастирі. Адже вмирають тільки раз! Хай її кров упаде на голову Хуана де Гарсія!

І я відповів:

— Амінь.

Розділ IX

ТОМАС СТАЄ БАГАТИЄМ

Протягом кількох місяців ми більше нічого не чули ні про де Гарсія, ні про Ізабеллу де Сигуенса. Обидва зникли, не залишивши слідів, і всі наші пошуки були марні.

Я повернувся до свого колишнього життя помічника Фонсеки і знову почав з'являтися в багатому товаристві як його племінник. Але відтоді, коли я бився на дуелі, здоров'я мого господаря дедалі гіршало й гіршало через важку хворобу печінки, яка не піддавалася ніякому лікуванню. Через сім місяців він уже не міг вставати з ліжка і говорив понад силу. Проте Фонсека зберіг повну ясність розуму, іноді навіть приймав деяких клієнтів, що приходили до нього за порадою. Але тінь смерті вже торкнулася його, і він сам це розумів.

З кожним днем Фонсека дедалі більше і більше прихилився до мене. Він полюбив мене всією душею, немов рідного сина, а я, зі свого боку, робив усе можливе, щоб хоч трохи полегшити його страждання: інших лікарів він і близько до себе не підпускав.

Одного разу, відчуваючи, що смерть його вже не за горами, Андрес де Фонсека висловив бажання переговорити з нотаріусом. Той прийшов і зачинився наодинці з моїм господарем.

Через якийсь час Фонсека послав за мною. Він був дуже слабкий, але настроїв мав бадьорий.

— Підійди ближче, племіннику, — лагідно почав він. — Ти знаєш, що я сьогодні робив?

Я похитав головою.

— Ну так я тобі скажу — я склав заповіт. Адже після мене щось залишиться, не так уже й багато, але хоч дещиця.

— Ні слова про заповіт! — заблагав я. — Ви проживете ще багато років, повірте!

Фонсека гірко усміхнувся.

— Погано ж ти про мене думаєш, племіннику, якщо вважаєш, що мене можна так легко обдурити! Я скоро помру, ти сам це знаєш, але смерті я не боюся. В житті я був удачливий, але нещасливий, бо юність мені скалічили, — тепер це вже неважливо. Історія стара, і нічого її згадувати. У житті я робив і зло, і добро. Я коїв зло, бо спокуси бували інколи дуже сильні, і я не міг опанувати

свою натуру; я робив і добро, бо мене спонукало до цього серце. Але тепер усе скінчено. І смерть по суті зовсім не така вже й страшна штука, якщо пригадати, що всі люди народжуються, щоб померти, як і решта живих істот. Все інше — брехня, але в одне я вірю: є Бог і він куди милосердніший од тих, хто примушує нас у нього вірити.

Тут Фонсека зупинився, щоб зібратися на сили.

— Часу в мене обмаль. Я говорив про свій заповіт. Тож слухай, племіннику. Окрім певної невеликої суми для бідних, всі мої статки я заповів тобі.

— Мені?! — неабияк подивувався я.

— Авжеж, тобі. А чом би й ні? У мене немає близьких, а тебе я полюбив, хоча гадав, що вже не зможу нікого полюбити. Я тобі вдячний: ти довів мені, що серце моє не змертвіло.

Я хотів подякувати, але Фонсека увірвав мене:

— Тобі дістанеться близько п'яти тисяч золотих песо, або дванадцять з лишком тисяч англійських фунтів — себто сума цілком достатня, щоб такий молодик, як ти, зажив безбідно, навіть удвох із дружиною. В Англії це напевно буде неабияка маєтність. Отож тепер батько твоєї нареченої не буде заперечувати проти вашого весілля. Окрім того, тобі дістанеться мій будинок з усім його збіжжям. Срібло, а головне — книги теж коштують чимало; раджу їх зберегти. Усе це перейде до тебе згідно із законом, усіх формальностей дотримано, і ніхто не зможе оскаржити твоїх прав. Передчуваючи свій кінець, я наперед зібрав усі мої гроші — значна частина золота лежить у скриньках у потаємній ніші он у тій стіні, ти про неї знаєш, племіннику. Я б залишив тобі набагато більше, якби зустрів тебе кілька років тому. Але тоді я думав, що дуже розбагатів, спадкоємців у мене не було, і я тринькав гроші, як сам хотів: допомагав усім бідним, пригрівав усіх бездомних і страждальців. Слухай, Томасе Вінгфілде! Чимала частка цього золота — плід людської дурості і безпутства, платня за людські слабкості і гріхи. Постарайся ж використати його як годиться — для справедливості і свободи. Хай воно піде тобі на користь, і хай воно часом нагадає тобі про мене, старого іспанського пройдисвіта, поки ти сам не залишиш його своїм дітям або жебракам. А зараз іще одне. Якщо можеш, приборкай свою вдачу і не переслідуй більше Хуана де Гарсія. Бери свій скарб, вирушай з ним до Англії, одружуйся зі своєю коханою і живи з нею щасливо, як тобі хочеться! Подумай, хто ти такий, щоб узяти на себе помсту цьому негіднику? Облиш його! Він сам наверне на себе відплату. Інакше тобі доведеться зазнати чимало труднощів і небезпек, а скінчитися це може тим, що ти втрапиш і життя, і любов, і все своє надбання.

— Але ж я присягнувся його вбити! — палко заперечив я. — Хіба можу я порушити цю клятву і спокійно сидіти удома, зганьблений?

— Хтозна! Тут я тобі не суддя. Роби що хочеш, але пам'ятай: якщо ти вчиниш по-своєму, може статися так, що ти будеш зганьблений ще більше. Ти з ним бився, і він від тебе втік. Не будь же дурнем і залиш його у спокої. А зараз нагнися і поцілуй мене. Прощавай! Я не хочу, щоб ти бачив, як я вмиратиму, а смерть моя вже зазирає мені в очі.

Я нагнувся і поцілував його в чоло. Сльози ринули мені з очей. Тільки зараз я зрозумів, як сильно його любив: мені здавалося, що вмирає мій рідний батько.

— Не плач, синку, — промовив Фонсека. — Усе наше життя — розлука. Колись у мене був син, такий самий, як ти, і не було нічого страшнішого за наше прощання. А зараз я йду до нього, бо він не може дійти до мене. За чим же плакати? Прощавай, Томасе Вінгфілде! Хай тебе Бог береже. А зараз — іди.

Тієї ж ночі на світанні Андреса де Фонсеки не стало. Мені сказали, що він помер при повній свідомості, шепочучи ім'я свого сира, про якого заговорив зі мною тільки в останню годину.

Я так ніколи і не дізнався, що ж сталося з його сином і з самим Фонсекою. Я не знайшов ані найменших слідів про нього ні в книгах, ні в документах, які після нього залишилися.

Тільки через багато років опісля його смерті я прочитав усі томи зашифрованих записів Фонсеки: перед смертю він дав мені ключ до шифру. Вони стоять переді мною і зараз, коли я пишу ці рядки. В них я знайшов чимало історій ганьби, горя і злочинів, — про обдурене довір'я, про продану честь, про жорстокість церковників, про людську захланність і торжество любові над смертю. Усього цього вистачило б щонайменше на півсотні великих романів. Але у цій хроніці покоління, що зникло, жодного разу не згадується імені Фонсеки і немає й натяку на його власну історію. Вона втрачена назавжди, і, можливо, це й краще.

Так помер мій найкращий друг і добродійник.

Коли Фонсеку спорядили для похорону, я прийшов востаннє поглянути на нього. Він здавався вмиротвореним і навіть красивим.

У цю мить до мене наблизилася жінка, яка обмивала його, і подала мені два вишукані портрети-медальйони зі слонової кістки: вона знайшла їх на грудях покійного. Ці медальйони й нині у мене. На одному з них зображена голівка жінки з ніжним і задумливим виразом; на другому — обличчя хлопця, прекрасне, але безмежно сумне. Видно, то були мати і син, але більше я про них нічого не знаю.

Наступного дня я поховав Андреса де Фонсеку. Похорон був скромний, так зажадав небіжчик.

З кладовища я повернувся додому, де на мене чекали нотаріуси. Печатки були зламані, документи зачитані, і я став власником усього майна покійного. Відтепер я був багатий!

Але багатство, до якого я так прагнув і яке дісталось мені без жодних зусиль, мене не втішало. Я провів найгірший вечір відтоді, як приплив до Іспанії. Печаль і сумніви краяли моє серце, тужлива самотність охопила мене. Але я не знав, що ця сумна ніч до ранку мені здасться ще страшнішою.

Я сидів за столом, коли слуга доповів, що у вітальні якась жінка чекає на мого господаря. “Напевно, клієнтка, яка ще не знає про смерть Фонсеки”, — вирішив я і вже хотів наказати слугі, щоб він її спровадив, але потім подумав, що, може, вона потребує допомоги, і я хоча б вислухаю її і на якийсь час забуду власне горе. Отож до кімнати увійшла висока жінка, закутана в темний плащ із капюшоном, що приховував її обличчя. Я поклонився, всадовив її, але раптом вона схопилася на ноги і промовила швидко:

— Я хотіла бачити дона Андреса де Фонсеку, а не вас!

— Андреса де Фонсеку сьогодні поховали, — відповів я. — У всіх справах я був його помічником і залишився його спадкоємцем. Якщо можу вам чимось допомогти, то кажіть.

— Ви такий молодий, надто молодий, — збентежено відповіла жінка, — а справа ця страшна і невідкладна. Чи можна на вас покластися?

— Це вже на ваш розсуд, сеньйоро.

Подумавши трохи, вона скинула плаща, під яким виявилася одіж черниці.

— Слухайте, — сказала вона. — Цієї ночі на мене ляже ще чимало клопотів, і я насилу увірвала часину, щоб прийти сюди задля милосердя. Я не можу повернутися з порожніми руками, отож мені доведеться вам повірити. Але спочатку присягніться ім'ям Божої матері, що ви мене не зрадите.

— Даю вам слово, — відповів я.

— У мене велике горе. Мені потрібна найсильніша отрута. Я добре вам заплачу.

— Убивцям я не посібник, — заперечив я. — Для чого вам знадобилася отрута?

— О, я бачу, що мені доведеться розповісти все. Цієї ночі в нашому монастирі повинна вмерти одна жінка, майже дівчинка, юна і гарна. Вона порушила обітницю і сьогодні вночі помре разом зі своєю дитиною. Вона, вона... о Господи! їх замурують живцем у стіну монастиря, який вона осквернила. Такий вирок, і його неможливо ні відмінити, ні пом'якшити. Я ігумена цього монастиря — не питайте ні мого імені, ні як називається монастир, — і я люблю цю грішницю, немов рідну дочку. Тільки завдяки моїм особливим

заслугам перед церквою і моїм таємним покровителям мені вдалося добитися для неї вищої милості: перш ніж вирок здійснять, я зможу дати їй чашу з водою, до якої підмішано буде трунок, і змочити отрутою губи немовляти, щоб вони померли швидко. Я зможу це зробити, не беручи на душу гріха. У мене є на це дозвіл. Допоможіть же мені, щоб урятувати цю грішницю від останніх земних страждань.

Заціпенівши від жаху, я марно намагався здобути на слова, як раптом у мене промайнула страхітлива думка.

— Цю жінку звать Ізабелла де Сигуенса? — запитав я.

— Так, — відповіла ігуменя, — це її світське ім'я, хоч я й не розумію, звідки вам це відомо.

— У цьому будинку відомо багато про що, матінко. Скажіть, чи можна її врятувати за допомогою грошей або якихось обіцянок?

— Немислимо: вирок затверджений трибуналом милосердя. Вона має померти за дві години. Ви дасте мені отруту?

— Я зможу її дати лише в тому разі, якщо буду впевнений в її призначенні. Звідки я знаю, може, ви просто вигадали цю історію і скористаетесь отрутою у такий спосіб, що мені потім доведеться відповідати перед законом! Я дам її вам тільки за однієї умови: я повинен бачити сам, як ви її використовуєте.

Ігуменя роздумувала якусь мить, потім промовила:

— Добре: моє відпущення прикриє і цей гріх. Але вам доведеться вдягти чернечу рясу, бо ті, хто виконує вирок, не повинні здогадатись ні про що. Проте інші знатимуть, і я попереджаю: якщо ви проговоритеся, на вас чекає сувора кара. Церква жорстоко помщається тим, хто видає її таємниці, сеньйоре.

— Коли-небудь ці таємниці самі помстяться за себе церкві, — з гіркотою відповів я. — А зараз мені потрібно знайти відповідний засіб. Він має подіяти швидко, але не надто, інакше ваші пси побачать, що здобич від них вислизнула, перш ніж закінчать свою диявольську справу. Ось це нам підійде, — і я показав їй флакон, який вийняв зі скриньки, де зберігалися слоїки з отрутою. — Ходімо, матінко, вчинимо милосердне діло.

Ми вийшли з дому. Швидко залишивши позаду людні вулиці, ми опинилися в старій частині міста і спустилися до річки. Тут ігуменя показала мені човен, який чекав біля пристані. Ми Попливли вгору за течією. Через якусь мильо човен наблизився до причалу під високою стіною. Ми зійшли на берег, наблизилися до глухих дерев'яних дверей, і ігуменя тричі постукала. У віконце дверей виглянуло чиесь обличчя, двері відчинилися, і ми опинилися у великому саду з апельсинових дерев.

— Я привела вас до нашої обителі, — звернулася до мене ігуменя. — Заради вашого ж блага прошу вас про все забути, коли ви зачините за собою ці двері.

Я мовчки озирався навколо. Ось він, цей сирий темний сад! Напевно, тут де Гарсія зустрів нещасну дівчину, яка мала померти сьогодні вночі.

Ми пройшли садом і опинилися перед дверима в стіні низької будівлі. Моя супутниця знову постукала, двері відчинили, і ми пішли тьмяним вузьким коридором, у глибині якого я розрізнив постаті черниць, що снували туди й сюди, наче кажани. Ігуменя відкрила якісь двері, впустила мене до келії і полишила самого в темряві.

Кілька хвилин я стояв, охоплений суперечливими думками, про які краще не згадувати. Але двері знову відчинилися, і ігуменя ввійшла у супроводі високого ченця, одягненого в білу рясу домініканців. Його обличчя я не міг розрізнити, бо на голові у нього був білий загострений ковпак; крізь прорізи виднілися самі лише очі. Якийсь час чернець розглядав мене при світлі ліхтаря. Потім він заговорив:

— Вітаю тебе, сину мій. Мати ігуменя сповістила мені про тебе. Ти надто молодий для таких речей.

— Якби я був старший, вони б від цього не зробилися приємнішими, святий отче. Ви знаєте, про що йдеться. Мене просили дістати смертельну отруту для деяких милосердних цілей. Я приніс отруту, але я маю переконатися сам, що вона буде використана за призначенням.

— Сину мій, ти дуже підозріливий! Церква не займається вбивствами. Ця жінка має померти, бо гріх її доведений, а останнім часом подібна розбещеність стає надто поширеною. Тому після довгих молитов, роздумів і марних пошуків обставин, що можуть пом'якшити її долю, її засудили до смерті ті, чий імена надто святі, щоб їх називати. Я ж — на жаль! — тут лише для того, щоб простежити за виконанням вироку з деякими одмінами, які з милості дозволив щодо неї її верховний суддя. Мати ігуменя вже попередила тебе, яка кара чекає на тих, хто видає таємниці церкви?

— Я не з тих, хто розпускає язика, святий отче, і попереджати мене не варто. За цей візит мені мають добре заплатити, бо отрута коштує недешево.

— Не бійся! — відповів чернець із ноткою презирства в голосі. — Назви свою ціну, і тобі заплатять.

— Йдеться не про гроші, святий отче. Я б сам заплатив чимало, щоб тільки не знаходитися тут цієї ночі. Я прошу; щоб мені дали можливість переговорити з дівчиною, перш ніж вона помре.

— Що?! — вигукнув чернець. — Сподіваюся, не ти її спокусив? Якщо це так, ти справді диявол, гідний такої ж долі!

— Ні, святий отче, це не я. Я бачив Ізабеллу де Сигуенса лише одного разу, і ніколи не говорив з нею. Її спокусив не я, але я знаю цю людину. Його ім'я Хуан де Гарсія.

— Он як? — швидко мовив чернець. — Вона нізачо не хотіла сказати його справжнє ім'я, навіть під загрозою тортур. Нещасна заблудла душа, вона була щира в своїх помилках. Об чім же ти хочеш з нею говорити, сину мій?

— Я хочу у неї дізнатись, куди втік цей чоловік. Він мій ворог, і я переслідуватиму його, як переслідував дотепер. Він заподіяв мені і моїй сім'ї куди більше зла, ніж цій бідній дівчині. Не відмовте мені, святий отче, щоб я міг помститися йому за себе і за церкву.

— Господь сказав: “Мені помста, і аз воздам!” Але, мабуть, сину мій, Господь вибрав тебе знаряддям своєї помсти. Я дам тобі нагоду поговорити з нею. Одягни оце, — і він простяг мені білу домініканську рясу з каптуром, — і йди за мною.

— Але спочатку треба передати отруту ігумені, бо я не хочу давати її сам. Візьміть цей флакон, матінко, і вилийте його в чашу з водою. Змочіть як слід губи і язик немовляті, а решту дайте матері і простежте, щоб вона все випила. Перш ніж буде встановлена остання цеглина, вони міцно заснуть і більше вже не прокинуться.

— Я це зроблю, — пробурмотіла ігуменя. — Відпущення додає мені сміливості, і я це зроблю в ім'я любові і милосердя.

Я вдягнув рясу, чернець і ігуменя узяли ліхтарі і повели мене за собою.

Розділ X

СМЕРТЬ ІЗАБЕЛЛИ ДЕ СИГУЕНСА

Ми мовчки йшли довгим коридором, і я бачив, як крізь загратовані дверні віконця келій за нами стежать очі черниць, живцем похованих у своїх склепах. Чого ж дивуватися, що жінка не побоялася смерті, лише б вирватися з цієї темниці до життя і любові! І ось за такий “злочин” вона мала померти! Ні, воістину Бог не забуде лиходійств цих святих!

У дальньому кінці коридору ми спустилися сходами і зупинилися біля важких, кованих залізом дверей. Чернець відімкнув їх своїм ключем, впустив нас і знову замкнув зсередини. Звідси починався інший коридор, а за ним ще одні двері, де було місце страти.

Це було низьке сире підземелля, зовнішню стіну якого омивала річка; у мертвій тиші я чув, як дзюрчить вода.

У дальньому кутку цього похмурого склепу, тьмяно освітленого смолоскипами, двоє в грубих чорних рясах із глухими ковпаками на головах мовчки перемішували вапняний розчин, від якого в затхлому повітрі клубочилася пара. Поруч лежали акуратні штабелі каміння, а навпроти виднілася вирубана в товщі стіни ніша, схожа на велику труну, поставлену вертикально. Навпроти ніші стояло важке крісло з каштанового дерева. У тій самій стіні я помітив ще дві такі самі ніші, закладені брусами такого ж каміння. На кожній виднілася викарбувана дата. Одна ніша була замурована понад сто років тому, друга — років сімдесят.

Коли ми ввійшли в підземелля, в ньому не було нікого, окрім двох ченців-каменярів, але невдовзі з другого коридору до нас долинули звуки ніжного і урочистого співу. Двері прочинилися, ченці припинили роботу і відійшли від купи вапна. Звуки ставали дедалі лункішими. Незабаром я вже міг розрізнити слова: це була заупокійна меса. Потім з'явився і сам хор: вісім черниць із закритими вусями обличчями попарно ввійшли крізь двері, встали в ряд біля протилежної стіни і замовкли. За ними ввійшла приречена у супроводі двох черниць, тоді — священник із розп'яттям у руках. На ньому була чорна сутана, і його напівбожевільне обличчя залишалося відкритим.

Усе це та й інші подробиці я запам'ятав, проте тоді мені здавалося, що я не бачу нічого, окрім обличчя нещасної жертви. Я її упізнав, хоча й бачив усього лише раз, та й то при місячному сяйві. Вона дуже змінилася: вродливе обличчя змарніло, було як із воску, і зараз на ньому виділялися тільки темно-червоні уста та величезні, палахкі, немов зірки, стражденні очі. Але обличчя було те ж саме! Саме цю жінку я бачив якихось кілька місяців тому, коли вона говорила зі своїм невірним коханцем. Тільки тепер її струнка постать була оповита

смертним саваном, по якому хвилею розсипалися чорні пасма волосся, і в руках вона тримала сонне немовля, судомно притискаючи його час від часу до грудей.

Біля порога своєї могили Ізабелла де Сигуенса зупинилася і почала зацьковано озиратися, немов волаючи про допомогу. Але марно її відчайдушний погляд чіплявся за закриті каптурами обличчя безмовних глядачів. Потім вона побачила нішу, здригнулася і напевно б упала, якби не черниці, — вони підхопили нещасну під руки, підвели до крісла і опустили на нього, як живий труп. Жахливий ритуал почався. Чернець-домініканець встав перед засудженою, оголосив про її злочин і сповістив вирок:

— Тож нехай вона, а разом із нею й дитя її гріха, полишаться наодинці з Господом, щоб він учинив з ними з волі своєї!

Проте нещасна, мабуть, не чула ні вироку, ні напучень. Нарешті чернець завершив, перехрестився і, обернувшись до мене, сказав:

— Підійди до грішниці, брате мій, і поговори з нею, поки не пізно!

Після цього він наказав присутнім відійти в дальній куток підземелля, щоб вони не чули нашої розмови, і всі безмовно підкорилися. Мабуть, вони сприйняли мене за ченця, який мав сповідати засуджену.

Серце моє несамовито калатало, коли я підійшов ближче, нахилився до неї і заговорив над самим її вухом:

— Слухайте мене, Ізабелло де Сигуенса! — коли я вимовив її ім'я, вона здригнулася. — Де Хуан де Гарсія, який вас спокусив і кинув?

— Звідки ви знаєте це ім'я? — запитала вона. — Навіть тортури не змогли у мене його вирвати.

— Я не чернець і не знаю ні про які тортури. Я той самий чоловік, який бився з де Гарсія тої ночі, коли вас схопили, і який убив би його, якби не ви.

— Я його врятувала, і в цьому моя втіха.

— Ізабелло де Сигуенса, — продовжував я. — Я ваш друг, найщиріший і останній, в чому ви самі зараз переконаєтеся. Скажіть мені, де ця людина? Між нами є порахунки, які потрібно залагодити.

— Якщо ви мій друг, не мучте мене більше. Я нічого про нього не знаю. Кілька місяців тому він поїхав туди, куди ви навряд чи коли-небудь потрапите, до Індії. Але і там вам його не знайти.

— Хтозна! Якщо ми все ж таки зустрінемося, чи не схочете ви що-небудь йому передати?

— Ні... Хоча... стривайте! Розкажіть йому, як померли його дружина і його дитина, і скажіть, що я зробила все, щоб інквізиція не дізналася про його справжнє ім'я, бо тоді його б спіткала така сама доля.

— Це все?

— Так... Ні, скажіть йому ще, що я померла люблячи його і простивши.

— У мене обмаль часу, — сказав я. — Слухайте уважно! Я сказав це, бо вона наче поринула в якесь забуття.

— Я був помічником Андреса де Фонсеки, порадою якого ви знехтували собі на погибель. Я дав вашій ігумені трунок. Коли вона піднесе вам чашу з водою, випийте все і дайте випити дитині. Якщо ви так зробите, ваша смерть буде легкою і безболісною. Ви мене зрозуміли?

— Так, так! — прошепотіла вона, задихаючись. — Хай винагородить вас за це Господь! Тепер я не боюся. Я сама давно хотіла померти і страшилася тільки цієї страти.

— Тоді прощайте, бідолашна жінко! Бог із вами.

— Прощайте! — тихо відлупила вона. — Але навіщо ж мене називати нещасною, якщо я помру такою легкою смертю разом із тим, кого люблю.

І вона кинула ласкавий погляд на своє немовля. Після цього я відійшов від неї і мовчки став біля стіни, опустивши голову. Потім домініканець наказав усім зайняти свої місця.

— Сестро, що збилася з пуття, — звернувся він знову до засудженої. — Чи не хочеш ти сказати щось, поки вуста твої не замовкли навіки?

— Так, хочу! — відповіла вона чистим і ніжним голосом; тепер, коли вона дізналася, що смерть її буде швидкою і легкою, він навіть не тремтів. — Так, я хочу вам сказати, що вмираю з чистою совістю, бо якщо я й погрішила, то тільки проти звичаю, а не супроти Бога. Правда, я порушила свою обітницю, але мене примусили її прийняти, і вона мене все одно не зв'язувала. Я була народжена для любові і світла, а мене заточили в морок монастиря, щоб я згнила тут живцем. Тому я й порушила обітницю, і рада, що так вчинила, хоча й розплачуюся за це життям. Душа моя чиста перед Господом. Я жила справжнім життям, декілька щасливих годин я була дружиною і матір'ю. А зараз послухайте мене! Ви насмілюєтеся говорити дітям Божим: “Не смійте любити!” і вбиваєте їх за любов. Але ваше бузувірство обернеться проти вас самих. Згадайте мої слова, воно обернеться проти вас і проти церкви, якій ви служите, а імена ваші стануть прокляттям у вустах людей!

Шепіт подиву і страху прошелестів підземеллям.

— Вона з глузду з'їхала! — вигукнув домініканець. — Не слухайте її! Напучуй її, брате мій, — звернувся він до священника в чорній сутані, — та швидше, поки вона ще чого-небудь не наговорила!

Чорнорясий із пронизливим поглядом наблизився до засудженої, сунув свій хрест їй під ніс і щось забурмотів. Але вона різко підвелася з крісла і відштовхнула розп'яття.

— Геть від мене! — закричала вона. — Не тобі мене сповідувати! Я покаюся в моїх гріхах перед Богом, а не перед такими, як ти, хто вбиває людей в ім'я Христа!

Від цих слів фанатик ошаленів.

— То йди ж просто в пекло нерозкаяна! — залентував він і ударив нещасну важким розп'яттям в обличчя, обсипаючи її лайкою.

Домініканець гнівно наказав йому замовкнути, але Ізабелла де Сигуенса тільки витерла кров з лоба і розреготалася божевільним сміхом.

— О, тепер я бачу, що ти ще до того ж і боягуз! — промовила вона. — Слухай же мене, ти, святеннику! В останню свою годину я благаю Бога, щоб ти сам загинув від рук фанатиків і ще більш страшною смертю, ніж я!

Коли її заштовхнули в нішу, вона знову заговорила,

— Дайте нам попити, — попрохала вона, — мене і моє дитя томить спрага.

Я побачив, як із дверей темниці з'явилася ігуменя з чашею води і хлібиною в руках, і з її вигляду я зрозумів, що вона вже влила моє зілля у воду. І більше я нічого не бачив.

Відразу після цього я попросив домініканця випустити мене з підземелля. Я зупинився подалі від дверей і, заціпенівши від жаху, простояв бозна-скільки часу. Нарешті я побачив перед собою ігуменю з ліхтарем в руці.

— Все скінчено, — промовила вона, сумно схлипуючи. — Не бійтеся, ваше зілля подіяло. Ще перший камінь не було закладено, а мати й дитя вже спали глибоким сном. Але вона померла нерозкаяною і без сповіді. Горе її душі!

— Горе душам усіх, хто доклав рук до цієї справи! — вигукнув я. — А зараз відпустіть мене, матінко, і дай нам Боже ніколи більше не зустрітися!

Вона відвела мене до келії, де я скинув клятий чернечий балахон, а звідти до дверей в садовій огорожі і до човна, який все ще чекав біля причалу. Відчувши на своєму обличчі ніжний подих вітру, я зрадив так, немов прокинувся від страшного кошмару. Але ні тої, ні наступної ночі сон не йшов до мене. Тільки я заплющував очі, як переді мною виникав образ нещасної красуні, як я її бачив

востаннє. Освітлена тьмяним світлом смолоскипів, закутана в саван, стояла вона горда і несхитна в своїй ніші, немов у кам'яній труні, притискуючи однією рукою немовля до грудей і простягаючи другу за чашею з отрутою.

Коли все, що я бачив тої страшної ночі, трохи вляглося в душі, я зміг, нарешті, обдумати події. З одного боку, я став багатою людиною, і якби схотів тепер повернутися до Норфолку, на мене б чекало прекрасне майбутнє. Але, з іншого боку, клятва тяжіла наді мною, наче меч. Я присягну вся помститися Хуану де Гарсія і закликав на себе всю кару небесну, якщо цього не виконаю. Але як я йому помщуся, якщо житиму в Англії цілком благополучно?

Нарешті, тепер я знав, де був мій ворог або хоча б у якій частині світу його шукати. Там, де білих людей не так і багато, йому не вдасться сховатися від мене. Я дізнався про це від засудженої жінки і розповів тут детально про її історію лише для того, щоб пояснити, що за інших обставин я ніколи не вирушив би на Еспаньйолу.

Спершу я все ж таки постарався непомітно довідатися, чи справді де Гарсія відплив до Індії. І ось що вивідав.

Через два дні після тієї ночі, коли я бився з де Гарсія на дуелі, якийсь чоловік, з опису дуже схожий на нього, проте під іншим ім'ям, відплив із Севільї на судні, що прямувало до Канарських островів і далі — до Еспаньйоли. Я переконався, що той чоловік і був Хуан де Гарсія. В цьому не було нічого дивного, адже я пригадав, що Вест-Індія слугувала притулком для багатьох авантюристів і усіляких мерзотників, яким не можна було залишатися в Іспанії. І ось я поклав собі податися слідами негідника. Мене втішала думка, що я побачу нові краї. На той час я навіть не припускав, скільки нових пригод на мене там чекає.

Але спочатку я повинен був розпорядитися несподіваним багатством, що дісталось мені. Що з ним робити і як його зберегти до свого повернення, я просто не знав і, лише випадково почувши, що в Кадіс прибула з Ярмута "Авантюристка", той самий корабель, на якому я приплив до Іспанії, я тут же вирішив, що найнадійніше буде переправити золото та інші цінні речі до Англії, де їх збережуть для мене. Я надіслав нагодою лист моєму другові, капітану "Авантюристки", повідомляючи, що у мене є для нього цінний вантаж. Після цього я почав спішно готуватися до від'їзду: Через поспіх мені довелося продати будинок мого добродійника і безліч інших речей майже за безцінь.

Після цього я назавжди залишив Севілью. Це місто принесло мені успіх. Я приїхав сюди бідняком, а виїжджав багатою людиною. Про набутий мною досвід, який був дечого вартий, годі й говорити.

До Кадіса я дістався благополучно, у порту найняв човен і незабаром уже був на борту "Авантюристки", де мене зустрів капітан Белл. Він був при доброму здоров'ї і, побачивши мене, вельми зрадив. Але я зрадив ще більше, коли дізнався, що у капітана Белла було для мене три листи: один від батька, другий

від сестрички Мері, а третій від Лілі Бозард. Це був єдиний лист, який я від неї одержав.

Проте зміст листів виявився далеко не радісним. Здоров'я батька було зовсім кепське, він майже не вставав з ліжка. Як потім з'ясувалося, він помер того самого дня, коли я одержав його листа, але про це я почув уже згодом. Лист батька був коротенький і сумний. У ньому він сповіщав, що вельми жалкує про те, що дозволив мені виїхати, що, напевно, більше не побачить мене, а тому благає Бога зберегти мені життя і допомогти благополучно повернутися на батьківщину.

Що ж до листа Лілі, який вона зуміла відправити тайкома, то він був хоч і довший, але не менш сумний. Лілі писала, що як тільки я виїхав, мій брат Джефрі заручився згодою її батька і вони удвох узялися її обробляти, схилиючи до заміжжя. Життя дівчини перетворилося на справжнє пекло; мій брат переслідував її невідступно, а сквайр Бозард пиляв свою дочку щодня, обзиваючи упертою ослицею, яка відмовляється від багатства заради якогось жебрака.

“Але вір мені, коханий,

— писала далі Лілі, —

я не відступлюся від своєї клятви, хіба тільки мене змусять вийти заміж проти волі. А вони вже погрожували це зробити. Але якщо навіть їм і вдасться привести мене до вівтаря, то знай, Томасе, я не довго буду чужою дружиною. Здоров'я у мене, правда, міцне, але я просто помру від сорому і горя. І за віщо мені усі ці муки? Невже тільки за те, що ти бідний?! Та все ж таки я твердо сподіваюся, що все обернеться на краще, хоча б тому, що мій брат Уїлфред неабияк закохався у твою сестру Мері. Досі він теж квапив мене з цим весіллям, але Мері — наша з тобою вірна спільниця, і вона зуміє схилити брата на наш бік, перш ніж пристане на його пропозицію”.

Приблизно про те саме говорила в своєму листі і моя сестричка Мері.

Ці новини примусили мене глибоко задуматися. З новою силою прокинулася в мені туга за домівкою. Ніжні слова моєї нареченої воскресили образ коханої, і серце моє розривалося від бажання знову бути поряд із нею. До того ж я знав, що тепер мене зустрінуть із розпростертими обіймами, бо мої статки були куди більші за те, на що міг розраховувати мій братик, а батьки не виставляють за двері наречених, у яких у кишені дванадцять тисяч золотих монет. І, нарешті, мені так хотілося побачити батька, поки він ще живий!

Проте між мною і батьківщиною лежала тінь Хуана де Гарсія і моя клятва. Я так довго прагнув помсти, і це відчуття настільки оволоділо мною, що тепер я уже не міг навіть подумати про щасливе життя. Отож я звернувся до нотаріуса і наказав йому скласти документа, за яким розділив усе своє майно на три частки і передав його трьом особам на збереження аж до того дня, поки сам за ним не

з'явлюся. Цими трьома особами були мій старий учитель, найчесніший доктор Грімстон із Бангі, моя сестра Мері і моя наречена Лілі Бозард. Цією дарчою, засвідченою для більшої певності на борту корабля капітаном Беллом і ще двома англійцями, я довіряв вищезазначеним особам розпоряджатися моїми статками на власний розсуд, проте з такою умовою, щоб не менше половини грошей було вкладено в земельні володіння, а решта — в прибуткові справи. Увесь прибуток з маєтків мав виплачуватися Лілі Бозард доти, поки вона не вийде заміж.

Одночасно з дарчою я склав заповіт. Значна частина мого капіталу переходила до Лілі Бозард, якщо до дня моєї смерті вона не вийде заміж, а решта — до моєї сестри. У разі заміжжя або смерті Лілі її частка переходила до Мері або її спадкоємців.

Коли обидва документи було підписано і запечатано, я вручив їх разом з усім моїм набутком капітану Беллу, щоб він доставив усе це в Бангі і передав доктору Грімстону, який мав його за це щедро винагородити. Капітан зі сльозами обіцяв усе виконати до решти.

Я надіслав також декілька листів батькові, сестрі, братові, доктору Грімстону, сквайру Бозарду і нарешті самій Лілі. У цих листах я розповів про все, що зі мною сталося, починаючи з першого дня перебування в Іспанії, оскільки переконався, що попередні мої листи взагалі не досягли Англії, і оголосив про свій рішенець переслідувати де Гарсія, хай навіть він поїде хоч на край світу.

“Я сам віддаляю і, можливо, втрачаю своє щастя,

— писав я Лілі. —

Нехай люди думають, що я збожеволів! Але ти знаєш моє серце, і ти мене не осудиш, хоча моє рішення і принесе тобі чимало горя. Навіть поряд із тобою я не зможу бути щасливим, якщо зараз відмовлюся від своїх пошуків. Не бійся за мене, я вірю, що не загину і повернуся. А якщо мені не судилося повернутися, я зробив усе так, щоб тобі ніколи не довелося виходити заміж проти своєї волі. Але зараз, поки де Гарсія живий, я буду його переслідувати”.

Своєму братові Джефрі я написав дуже короткого листа, де виказав усе, що думаю про людину, яка переслідує беззахисну дівчину і прагне напаскудити тому, хто відсутній. Мені потім розповідали, що цей лист йому вельми не сподобався.

Хочу сказати, що мої листи і все інше благополучно прибуло до Ярмута.

Капітан Белл наперед повідомив про свій приїзд мого батька, сестру і брата, а також сквайра Бозарда, його сина і дочку, і того дня всі зібралися в будинку доктора Грімстона, всі, за винятком мого батька — він уже два місяці покоївся на цвинтарі.

Із безмежним подивом вислухали вони розповідь капітана, але їх подив іще більше зріс, коли відчинили скрині і почали зважувати їхній вміст, щоб звірити з цифрами. Стільки золота у нашому Бангі дотепер ще не бачив ніхто.

Тут Лілі розплакалася, спочатку від радості, що тепер я був багатий, а потім від горя, бо я не повернувся одночасно з моїми скарбами. Сквайр Бозард, побачивши золото і почувши зміст документу, котрий зробив Лілі заможною жінкою незалежно від того, живий я чи ні, привселюдно присягнувся, що завжди думав про мене тільки хороше, а потім поцілував свою дочку, бажаючи їй щастя і поздоровляючи з успіхом. Коротше кажучи, лишилися задоволені всі, окрім мого братика, який вискочив з дому, не сказавши нікому й слова. Успадкувавши землі нашого батька, він вирішив, що Лілі однаково вийде за нього заміж, якщо не зі своєї волі, то підкорившись батькові, бо навіть нині батько може примусити свою дочку до заміжжя, особливо якщо вона не досягла повноліття. А сквайр Бозард завжди вважав, що на дівочі бажання нічого зважати. Але з того дня все змінилося, — така велика сила золота! Про те, щоб видати Лілі за когось, окрім мене, більше не було й мови. Тепер батько сам утримав би її, якби вона схотіла так зробити, бо тоді Лілі втратила б усе отримане від мене багатство. Проте всі продовжували обурюватися моєю дурістю, що я, мовляв, не відмовився від слова і подався світ за очі за своїм ворогом. І лише Лілі, вступаючись за мене, говорила:

— Томас дав клятву, і він повинен її виконати. Це справа його честі, і тепер я його чекатиму хоч би й до скону.

Розділ XI

КОРАБЕЛЬНА АВАРІЯ

Після того, як я передав капітану Беллу листа і весь спадок, “Авантюристка” вже огинала мол Кадиського порту. Дивлячись їй услід, я відчув таку тугу, що навіть заплакав. З радістю я розлучився б з усіма скарбами, якби замість цього вона наближала до домівки мене. Але до англійських берегів мені судилося повернутися лише багато років по тому і на іншому кораблі.

У порту опинилося велике іспанське судно, що збиралося плисти до Еспаньйоли. Я оформив дозвіл на торгівлю на ім'я купця д'Айла і зійшов на судно. Щоб обман не розкрився, я накупив усіляких товарів, які користувалися великим попитом, і завантажив їх у трюм корабля.

Усе судно було заповнене іспанськими авантюристами, здебільшого всілякими шахраями з найдивовижнішими біографіями. Утім, вони були досить стерпними попутниками, поки не напивалися. На той час я так оволодів кастильською говіркою і набув такого вигляду, що мене легко було сприйняти за їхнього співвітчизника, чим я й скористався, вигадавши історію про причини, що спонукали мене шукати щастя за океаном. Попри мою стриманість і те, що я не брав участі в спільних оргіях, попутники незабаром мене вподобали переважно за те, що я лікував їхні недуги.

Місяць ми провели на Канарських островах, потім відпливли до Еспаньйоли, і увесь час була прекрасна погода, тільки вітер був слабкий.

Коли до Санто-Домінго, порту нашого призначення, залишалося, за словами капітана, всього тиждень шляху, погода раптово змінилася. З півночі на нас обрушився лютий шторм, що посилювався з кожною годиною. Упродовж трьох днів наш незграбний корабель нещадно тріпав ураган, який налетів невідь-звідки. Нарешті стало зрозуміло, що, коли буря не вщухне, ми підемо на дно. Судно тріщало по всіх швах, одну щоглу зламало на друзки, в іншій знесло верхівку на висоті двадцяти футів від палуби. Утворилася течя. Але всі ці нещастя були дрібницею в порівнянні з тим, що сталося четвертого дня. Величезний вал зірвав кермо, і наше безпорадне судно опинилося посеред моря без керування. Приблизно через годину шалена стіна води ще раз обрушилася на палубу, вивернула якірний шпиль, і вода ринула до трюму. Тепер наша загибель стала неминучою.

Ось тоді почалося найжахливіше. Упродовж останніх днів і матроси, й пасажери безперервно пили, намагаючись приглушити страх, і зараз, коли вони побачили, що кінець близький, усі заметушилися по палубі. Молитви, стогони і прокляття змішалися водно. Ті, хто ще сяк-так стояв на ногах, почали спускати обидва човни. Удвох зі священником ми намагалися всадовити спочатку дітей і жінок, яких на судні виявилось чимало, але зробити це було нелегко. П'яні

матроси відіпхнули нас убік і самі кинулися до човнів. Один тут же перевернувся, і всі, хто там був, пішли на дно. У цю мить судно почало швидко тонути.

Побачивши, що далі зволікати не можна, я сказав священику, щоб він ішов за мною, стрибнув у воду і поплив до другого човна, з яким марно намагалися впоратися збожеволілі від страху жінки. Плавав я непогано і не тільки сам благополучно дістався човна, але ще й устиг витягти з води і священика, який уже захлинався.

У цей час судно, високо задерши ніс, занурилося кормою у воду. Отак воно трималося кілька хвилин на поверхні; це дало змогу нам відплисти на якусь відстань. Щойно ми віддалилися, пролунали дикі відчайдушні зойки тих, хто ще залишався на борту, і корабель канув у прірву. Якби ми були ближче, він потяг би нас за собою.

Якийсь час ми сиділи мовчки, заціпенівши від жаху. Згодом, коли вирва, що утворилася на місці загибелі корабля, перестала вирувати, ми попливли назад. Довкола плавали уламки, але ми змогли підібрати лише якусь дитину, що вчепилася за весло. Із двохсот людей, що перебували на борту, ми не знайшли жодної живої душі. До того ж швидко сутеніло.

По суті, нам пощастило, бо в човні вже було десятеро і більше він не вмiстив би нікого. Чоловіків виявилось лише двоє — священик і я.

Як я вже сказав, швидко спускалася ніч, і море, на щастя, угамувалося, інакше ми б неодмінно перекинулися. Єдине, що нам лишалося, це тримати човен носом до хвиль. Ніч тяглася нескінченно. Дивно було чути, як мій супутник, священик, продовжуючи веслувати, сповідав жінок одну за одною, а потім, відпустивши всі гріхи, молився про порятунок наших душ, бо на порятунок тіла ніхто вже не сподівався.

Нарешті над пустинним морем зайнявся світанок. Зійшло сонце. Спочатку ми зраділи, бо промерзли до кісток, але невдовзі спека стала нестерпною. В човні не виявилось ні їжі, ні води, і нас почала мучити спрага.

Тим часом поривчастий вітер змінився стійким бризом. За допомогою весел і ковдри нам вдалося спорудити якусь подобу вітрила, і наш човен досить швидко просувався вперед. Але куди не кинь оком, скрізь був океан, а ми навіть не знали, в який бік пливемо.

З кожною годиною страшна спрага мучила нас дедалі сильніше. Близько полудня раптово померла одна дитина, і ми опустили її труп за борт. Через кілька годин мати померлої дитини зачерпнула повний черпак гірко-солоні води і почала жадібно пити. Спочатку здавалося, що це вгамує її спрагу, але потім її наче охопив безум. Схопившись на ноги, вона вистригнула з човна, і хвилі зімкнулися над нею.

Коли сонце, схоже на розпечене ядро, нарешті сховалося за обрій, у човні залишилося тільки двоє людей, хто ще міг сидіти, — священик і я. Решта лежали покотом на сланях, ледве ворущачись, немов риби на суші, і тужливо стогнали. Але настала ніч; повітря стало трохи свіжіше і полегшило наші страждання. Ми молилися про дощ, але його не було, і коли сонце знову зійшло в безхмарному небі, ми зрозуміли, що бачимо його востаннє, якщо тільки нас не врятує якесь чудо. Спека стала нестерпною.

Через годину померла ще одна дитина. Коли ми опускали її тіло за борт, я випадково підвів очі і раптом помітив оддалік судно. Воно прямувало в наш бік і, судячи з його курсу, мало пройти милі за дві від нас. Подякувавши Богові за цей знак, ми зі священиком узялися за весла і почали потихеньку веслувати навперейми кораблю. Вітер на той час настільки послабшав, що наше жалюгідне вітрило вже не могло зсунути човен з місця.

Так ми веслували близько години. Був повний штиль, і корабель з вітрилами завмер нерухомо десь милі за три від нас. Ми зі священиком продовжували працювати веслами з останніх сил. Мені здавалося, що я от-от помру під палючим промінням сонця. Жоден подих не полегшував спеки, і губи наші вже почали тріскатися від спраги. Але ми продовжували боротися, поки тінь від вітрил не впала на човен і ми не побачили матросів, що роздивлялися нас із палуби корабля. Наступної миті ми підійшли до борту, згори впали мотузяні сходи і почулася іспанська мова.

Не пам'ятаю, як ми піднялися на палубу. Здається, я повалився в затінку під навісом з парусини і кинувся до кухля з водою, і все пив і пив. Нарешті мені вдалося утамувати спрагу, але тут я відчув таку нудоту і запаморочення, що вже не міг проковтнути жодного шматочка їжі, хоча мені її сунули просто до рота. У цю мить я, мабуть, знепритомнів, бо коли прокинувся, то сонце вже підбилося височенько.

Я гадав, що сплю. Чомусь мені вчувався знайомий і ненависний голос, але насправді я був під навісом сам: уся команда стовпилася на носі довкола чогось; здається, це була людина, що лежала на палубі.

Поряд зі мною стояла велика миска з їжею і баклага з вином. Відчувши приплив сил, я жадібно накинувся на їжу і питво.

Тим часом матроси підняли з палуби чоловіка і викинули за борт. Я встиг помітити, що шкіра у нього була чорна. Потім трое чоловіків — з одягу я збагнув, що це офіцери — попрямували до мене, і я підвівся, щоб привітати їх.

— Сеньйоре, — мовив м'яким і ввічливим тоном один з офіцерів, — дозвольте привітати вас із чудовим... — Але тут він раптом осікся.

Невже я все ще марив? Голос був до болю знайомий! Я підвів очі, поглянув в обличчя незнайомця і упізнав Хуана де Гарсія! У свою чергу він теж упізнав мене.

— Карамба! — вигукнув де Гарсія. — Яка зустріч! Вітаю вас, сеньйоре Томасе Вінгфілде. Погляньте, друзі, кого ми вивудили з моря! Цей молодик не іспанець, він англійський шпигун! Востаннє ми зустрілися з ним на вулиці в Севільї, де він намагався убити мене, бо я хотів видати його властям. А нині він опинився тут! Тільки з якою метою? Про це треба запитати у нього.

— Це брехня, — заперечив я. — Я не шпигун, і в ці моря мене привела моя особиста справа. Я хотів відшукати вас.

— Ну що ж, це вам таки вдалося. Тільки чи не рано святкувати перемогу, сеньйоре? негайно відповідайте, чи правда, що вас звать Томас Вінгфілд і що ви англієць?

— Це правда, але я...

— Хвилинку! Чому ж тоді ваш дружок священик сказав мені, що ви пливли під ім'ям д'Айла?

— У мене були на те свої причини, Хуан де Гарсія.

— Ви помилилися, сеньйоре. Мене звать Сарседа, і мої товариші можуть це підтвердити. Колись я знав одного дворянина на ім'я де Гарсія, але він давно помер.

— Ти брешеш! — вигукнув я, але один із попутників де Гарсія ударив мене просто в зуби.

— Спокійно, друже, — зупинив його де Гарсія. — не погань руки об цього щура. А якщо вже хочеш бити, то візьми краще палицю. Ви чули, друзі, він зізнався, що плив під чужим ім'ям і що насправді він англієць, один із ворогів нашої батьківщини. Можу додати, що я особисто знаю його як шпигуна, який уже робив замах на вбивство, — у цьому даю вам моє чесне слово. А зараз, сеньйори, оскільки ми представляємо тут його величність короля і користуємося всією повнотою влади, нам належить ухвалити йому вирок. Але щоб ніхто не подумав, що я можу піти проти закону через те, що цей англійський пес обізвав мене брехуном, я доручаю судити його вам.

Я знову спробував заговорити, але іспанець, який мене ударив, негідник із жорстокою пикою бандита, вихопив шпагу і заприсягнувся, що коли я відкрию рота, він проткне мене наскрізь. Після цього я волів за краще мовчати.

— Цей англієць матиме непоганий вигляд на реї! — втрутився той же іспанець.

Де Гарсія байдужкувато насвистував якусь пісеньку. Він подивився вгору на щоглу, потім на мою шию, посміхнувся, і його погляд, сповнений ненависті, обпик мене, немов вогнем.

— У мене є краща пропозиція, — втрутився третій офіцер. — Якщо ми його повісимо, почнуться балачки. До того ж ми втратимо чималий бариш. А хлопець дужий і протягне в рудниках не один рік. Пропоную продати його разом з рештою вантажу. А якщо ви проти, я куплю його сам; мені такі у моєму маєтку стануть у нагоді!

При цих словах обличчя де Гарсія аж зблідло. Йому, звичайно, хотілося позбутися мене раз і назавжди, але з обережності він вирішив не заперечувати.

— Щодо мене, — промовив він, роблено позіхаючи, — то я не проти. Бери його хоч задарма, приятелю! Тільки наглядай за ним в обидва ока, бо він всадить тобі стилета в спину.

Офіцер розреготався у відповідь:

— Навряд чи в нього буде така можливість! Я в рудники не спускаюся, а нашому субчику доведеться провести решту днів на глибині ста футів під землею! Та й зараз, я гадаю, тобі буде краще внизу, англійцю!

Офіцер гукнув матроса і наказав йому принести кайдани, зняті з мертвяка. Мене обшукали, відняли у мене все золото — ту дещицю, що лишилася, закували мене в ланцюги, з'єднані з кільцем на шиї, і потягли до трюму. Але перш ніж я туди потрапив, я вже здогадався, що це був за вантаж на кораблі. Він віз рабів, захоплених на Фернандіні, — так іспанці називають острів Кубу. Він віз їх для продажу на Еспаньйола. І я був тепер одним з них.

Не знаю, як описати усі жахіття трюму, куди мене привели. Він був низький, не більше шести футів заввишки, і раби в кайданах лежали просто в затхлій трюмній воді. Їх було тут так багато, що вони могли лежати тільки приковані ланцюгами до кілець, припасованих до обшивки бортів. Загалом сюди упхнули не менше двохсот чоловіків, жінок і дітей, але тепер рабів стало менше. Уже померло з двадцяттеро, і це вважалось мало, бо зазвичай іспанці заздалегідь списують як збиток третину або навіть половину “товару” своєї диявольської торгівлі.

Коли я опинився в трюмі, мене охопила смертельна слабкість. Я й так був ледве живий, і мене остаточно доконали огидний сморід і те, що постало переді мною при тьмяному світлі ліхтарів моїх тюремників, у цій жахливій ямі, куди не проникало ні світло, ні повітря. Мої поводитирі потягли мене вперед, і незабаром я вже стояв, прикований до ланцюга посеред темношкірих чоловіків і жінок. Ноги мої були у трюмній воді.

Іспанці пішли, презирливо процідивши наостанок, що для англійця і таке лігво надто добре. Якийсь час я кріпився, затим сон чи непритомність здолали мене, і я занурився в морок. Так минула доба.

Коли я знову розплющив очі, поряд зі мною стояв з ліхтарем той-таки іспанець, якому мене продали чи віддали, і стежив за тим, як збивають кайдани з

темношкірої жінки, прикованої до мого ланцюга. Вона була мертва; при світлі ліхтаря я встиг роздивитися, що померла вона від страшної хвороби, з якою мені дотепер не доводилося мати справу. Згодом я дізнався, що вона називається “чорною блювотою”. Жінка виявилася не єдиною жертвою: я налічив ще двадцятьоро трупів, їх витягли з трюму один за одним. Багато інших рабів теж були хворі. Іспанці здавалися вельми стривоженими. Вони нічого не могли вдіяти з жахливою хворобою і вирішили хоча б очистити трюм і провітрити його, відірвавши кілька дощок палубного настилу над нашими головами. Якби вони цього не зробили, ми напевно б загинули. Я переконаний, що уникнув зарази лише завдяки тому, що найширший отвір у палубі виявився просто наді мною, і коли я випростався, наскільки дозволяв ланцюг, то міг дихати порівняно чистим повітрям.

Роздавши нам воду і прісні коржикі, іспанці пішли. Воду я з жадібністю випив, але коржикі їсти не зміг, бо вони виявилися цвілими. Те, що я бачив і чув довкола, було таке страшне, що не хочеться про це й писати. Сонце нагрівало палубу, і ми знемагали від спеки. Відчувалося, що судно знерухоміло: я зрозумів, що вітру немає і ми дрейфуюмо. Зіп’явшись на ноги, я уперся п’ятами в стрингер — поздовжнє кріплення корабля, а спиною — об борт. Мені було видно ноги тих, хто ходив палубою. Раптом перед моїми очима пропливла сутана священника. Я подумав, що, може, це мій попутник, з яким ми врятувалися після корабельної аварії, і постарався привернути його увагу. Після кількох спроб мені це вдалося. Як тільки священник зрозумів, хто знаходиться в трюмі, він приліг на палубу немовби для того, щоб відпочити, і ми трохи поговорили.

Священик сказав, що на морі штиль, і на кораблі лютує моровиця, яка згубила третину команди. Він додав, що їх уразила небесна кара за жорстокість і лиходійства.

На це я йому відповів, що кара небесна спіткала не тільки загарбників, але й захоплених, і запитав, де зараз де Гарсія, або, як його тут називали, Сарседа.

Священик повідомив, що сьогодні вранці той захворів. Новина ця невимовно втішила мене, бо коли я ненавидів де Гарсія й раніше, то легко уявити, як зненавидів його тепер.

Після цього священник пішов, але невдовзі повернувся. Він приніс мені води з лимонним соком, яка здалася мені божественним нектаром, доброї їжі і фруктів. Усе це він передав мені крізь отвір у палубі. Я ледве ухопив їжу своїми закутими руками і тут же з’їв усе до крихти. Потім, на превеликий мій жаль, священник пішов.

Минув день, за ним — нескінченно довга ніч. Нарешті в трюмі знову з’явилися іспанці. Цього разу їм довелося витягти сорок трупів, а хворих за цей час стало ще більше. Коли іспанці пішли, я знову підвівся і став чекати мого друга священника. Але він так і не з’явився.

Розділ XII

ТОМАС НА БЕРЕЗІ

Я простояв понад годину і мало не скрутив собі в'язи, виглядаючи свого добродійника. Нарешті, коли я вже ледве не впав на дно трюму, бо не міг більше триматися в такій скоцюрбленій позі, в отворі між дошками промайнув край жіночої сукні. Я упізнав одну з жінок, що була з нами в човні.

— Сеньйоре! — зашепотів я. — Заради Бога, вислухайте мене! Це я, д'Айла! Я тут, серед рабів, мене закували в ланцюги.

Жінка здригнулася, але потім так само, як і священник, присіла на палубі, і я розповів їй про жахіття трюму і про те, як я потрапив сюди, не знаючи, що їй уже все відомо.

— На жаль, сеньйоре, — відповіла вона мені, — наші справи ненабагато кращі. Страшний мор губить усіх. Шість матросів уже померло, а тих, хто хрипить в агонії, — ще більше. Краще б ми тоді потонули разом з усіма! Ми врятувалися від шторму, а потрапили просто в пекло. Моя мати померла, мій маленький братик помирає.

— Де священник? — запитав я.

— Він помер уранці; його щойно скинули в море. Перед смертю він розповів мені про вас і просив допомогти вам, якщо буде змога. Але він говорив уже зовсім безладно, і я подумала, що він марить. До того ж, чим я можу вам допомогти?

— Може, ви зумієте роздобути їжу і питво, — відповів я. — Шкода нашого друга, хай Господь прийме його душу. А що капітан Сарседа? Він уже помер?

— Ні, сеньйоре, він єдиний, кому вдалося подолати заразу, і тепер він одужує. Пробачте, я повинна йти до свого брата. їжу я вам зараз принесу.

Вона пішла, але скоро повернулася з їжею і флягою вина, захованою в складках одягу. Я знову наситився і подякував за її доброту.

Так ця жінка годувала мене два дні, приносячи їжу ночами. Другої ночі вона сказала, що її маленький братик помер, а з команди залишилося всього п'ятнадцятеро здорових матросів і один офіцер. Сама вона відчувала, що захворює. Ще вона сказала, що запаси води на судні закінчуються, а їжі не залишилося. Після цього я її вже більше не бачив і гадаю, що вона теж померла. Через двадцять годин після її останніх відвідин я сам залишив клятий корабель.

Упродовж дня ніхто не навідався до трюму, щоб нагодувати рабів або хоча б доглянути за ними. Утім, більшість із них уже не потребувала ніякого догляду. Лише дехто залишився живий, але й ті, наскільки я міг розгледіти, були уражені хворобою. Сам я так і не заразився, напевно завдяки тому, що мав на той час завидне здоров'я, що рятувало мене від усіляких застуд і недуг. До того ж їжа моя була набагато кращою. Але я відчував, що довго не протягну. Закутий у ланцюги серед жахливої плавучої труни, я мріяв про смерть, як про солодке позбавлення від усіх цих жахів і страждань.

Так минув ще один день, такий само задушливо-спекотний. Настала ніч, сповнена диких криків і хрипіння вмираючих. Але мені все ж таки вдалося заснути, і уві сні я бродив з коханою берегом рідного Уейвні.

Під ранок мене розбудив брязкіт заліза. Розплющивши очі, я побачив, що кілька іспанців при світлі ліхтарів збивають кайдани з усіх рабів підряд — і з мертвих, і з живих. Звільнивши тіло раба від ланцюгів, вони накидали на труп або на вмираючого мотузяну петлю, а потім ті, хто був нагорі, витягували його через люк на палубу. Після цього за бортом чувся важкий сплеск, що завершував справу. Я зрозумів, що іспанці вирішили викинути всіх рабів у море через брак води в надії, що це, можливо, врятує від зарази тих, хто ще був живий.

Іспанці посувалися до мене все ближче. Між ними і мною залишилося тільки двоє темношкірих рабів, один мертвий, а другий живий; після них була моя черга. Я роздумував, що робити далі: сказати, що я здоровий, що хвороба мене не зачепила, і вимолити собі життя чи підкоритися і опинитися за бортом? Мені дуже хотілося жити, але я поклав собі не робити ані найменших зусиль і зустріти смерть, як милосердну рятівницю. До того ж я знав, що будь-яка моя спроба зберегти життя наперед приречена на невдачу. Іспанські моряки збожеволіли від страху і думали лише про те, щоб якнайскоріше позбутися рабів, які вимагали води і, найголовніше, були, на їхню думку, джерелом зарази. Тому я прочитав усі молитви, які тільки міг пригадати, і приготувався до смерті. Але яка не була тверда моя душа, бідна плоть здригалася, налякана близьким кінцем і тим незвіданим, що на неї чекало.

Відправивши нагору мого ще живого сусіда, прикованого поряд, іспанці узялися за мене. Напівголі матроси трудилися ззято, прагнучи покінчити з неавтономною роботою. Вони обливалися потом і, щоб не втратити свідомість, раз по раз ковтали виноградну горілку.

— Цей теж ще живий і, схоже, не хворий, — промовив один моряк, збиваючи з мене кайдани.

— Живий він чи мертвий, кінчай з ним швидше! — злобно озвався іспанець, і я упізнав того офіцера, якому був відданий у рабство. — Цей англійський собака приніс нам нещастя. У нього лихе око. За борт його! Хай там спробує зурочити акул!

— Правильно, — відповів моряк і останнім ударом звільнив мене від ланцюгів. — Коли залишається по кухлю води на брата, гостей пригощати нічим: їх виставляють за двері. Молися, англійцю, і хай твої молитви допоможуть тобі більше, аніж усім на цьому клятому кораблі. Ось тобі зілля, щоб полегшити кінець, — його залишилося більше, ніж води.

З цими словами він простяг мені свою флягу. Я жадібно припав до неї і почав пити великими ковтками. Горілка додала мені снаги. Іспанці обв'язали мене мотузкою, подали команду і взялися тягти, і я завис під відкритим люком.

Цієї миті світло ліхтаря впало на офіцера, що наказав викинути мене за борт, і я прочитав на його обличчі вирок, який був зрозумілий для будь-якого лікаря.

— Прощай! — сказав я йому. — Напевно, ми скоро зустрінемося. Про що ти клопочешся, дурню? Краще відпочинь, бо моровиця уже зачепила тебе. Через шість годин ти помреш!

Почувши мої слова, він аж занімів од жаху. Потім з його горлянки посипалися страшні прокльони; він розмахнувся молотком і ледь не завдав мені удару, який поклав би край усім моїм стражданням. Але цієї миті мене витягли нагору.

Наступної миті мотузку відпустили, і я гепнувся на палубу. Поряд зі мною стояли двоє чорношкірих — їхнім обов'язком було скидати в море нещасних рабів, — а позаду них із виснаженим після недавньої хвороби обличчям сидів у кріслі Хуан де Гарсія і обмахувався своїм сомбреро: ніч була дуже задушливою.

Він одразу упізнав мене при місячному сяйві і звернувся до мене:

— Що я бачу? Ти усе ще тут і все ще живий? Бачу, ти справді молодчага; я гадав, що ти вже здох або подихаєш. Якби не цей клятий мор, мені довелося б самому про це поклопотатися, але врешті-решт все склалося на краще. Я матиму неабияке задоволення, відправивши тебе до акул, кузене Вінгфілде. Це буде єдиний успіх за наше плавання, але він винагородить мене за все відразу. Отже, ти подався за моря, щоб помститися мені, чи не так? Ну що ж, я сподіваюся, що ти непогано провів тут час. Обстановка була, правда, скромною, зате який сердечний прийом тобі влаштували! Але — на жаль! — гість нас полишає, і треба його провести. На добраніч, Томасе Вінгфілде! Якщо зустрінеш свою матінку, скажи їй: я жалкую про те, що мені довелося її заколоти, бо вона була єдиною істотою, яку я любив. Ти, напевно, гадаєш, я приїхав для того, щоб її убити? Ні. Вона сама мене змусила, і я це зробив, рятуючи своє власне життя. Якби я її не убив, не бачити б мені Іспанії! У неї була надто гаряча кров, і вона не дала б мені піти живому. Схоже, що і в твоїх жилах тече та сама кров, інакше ти б не думав так багато про помсту. На жаль, це не довело тебе до добра!

Тут він замовк і знову почав обмахуватися своїм ширококрисим сомбреро.

Навіть тої миті, коли я стояв на краю безодні, гаряча кров закипіла в мені від цих мерзенних глузів. Так, де Гарсія міг, звичайно, торжествувати! Я гнався за ним слід у слід, і що з цього вийшло? Ще трохи, і він відправить мене до акул. Та все ж я постарався йому відповісти гідно.

— Доля проти мене, де Гарсія, — сказав я. — Але якщо в тобі залишилася хоч крапля мужності, дай мені шпагу, і ми закінчимо нашу суперечку раз і назавжди. Я знаю, ти ослаб після хвороби, але і я не сильніший за тебе після всіх ночей і днів, проведених у вашому пеклі. Отже, сили рівні, де Гарсія.

— Можливо, кузене, цілком можливо! Але чого нам битися? Чесно кажучи, я двічі сплехував тільки через те, що мене бентежило пророцтво, буцімто зустріч із тобою стане моїм кінцем. Отож я й вирішив податися у більш теплі краї. Але тепер ти й сам бачиш, як безглуздо вірити в пророцтва. Я хоча й перехворів, однак живий і вмирати не збираюся, а ти — вибач мені за нагадування, — можна сказати, труп. Якщо хочеш передати зі мною яке-небудь прохання, кажи, бо час не жде. Ми повинні очистити трюм до світанку.

— Я тебе ні про що не прошу, де Гарсія, — відповів я. — У мене є доручення. Гра ще не закінчилася. Нехай я помру, але помста моя житиме, бо я доручаю її Богові, і це слід було зробити одразу. Можливо, ти й проживеш ще кілька років, але куди ти подінешся від його помсти?

— Годі базікати, кузене, — промовив він із презирливою усмішкою. — Теж мені проповідник. Що ти там торочив про доручення? Кажи швидше! Часу обмаль! Хто міг послати звістку вигнанцю?

— Ізабелла де Сигуенса, яку ти спокусив і кинув, — відповів я. Де Гарсія схопився на рівні і зупинився переді мною.

— Що з нею? — запитав він гарячково.

— Ченці замурували її живцем разом із дитиною.

— Замурували живцем? Мати Божа! Звідки ти це знаєш?

— Я випадково був при цьому, от і все. Вона просила розповісти тобі про те, як вони вмирили, вона і дитя, про те, що вона нікому не відкрила твого імені і померла, люблячи і простивши. Більше вона нічого не сказала, але я хочу дещо додати. Хай образ цієї нещасної і моєї матері переслідують тебе вічно, хай вони переслідують тебе у житті і на тому світі, навіть і в пеклі!

Де Гарсія на мить затулив обличчя долонями, але потім повалився в своє крісло і гукнув чорношкірим:

— Кінчайте з цим рабом! Чого ви зволікаєте?

Негри підійшли до мене, проте я не мав наміру даватися їм у руки. Я намислив примусити і де Гарсія розділити зі мною мою долю. Рвонувшись уперед, я ухопив його і стягнув з крісла. Лють і відчай подвоїли мої сили. Мені вдалося підняти його на рівень фальшборту, але на цьому все скінчилося. Чорношкірі матроси схопили мене і вирвали негідника з моїх рук. Я зрозумів, що всьому кінець. Не чекаючи, поки негри порубають мене своїми тесаками, я сам стрибнув у море.

Розум підказував мені, що в моєму становищі краще було б потонути відразу. Я вирішив, що не стану чинити опору і піду на дно. Проте сила життя виявилася сильнішою; ледве опинившись у воді, я поспішив випірнути і поплив уздовж борту корабля, прагнучи триматися в тіні, бо побоювався, щоб де Гарсія не наказав доконати мене пострілом з лука або з мушкета. Саме цієї миті згори пролунав його голос:

— Тепер-то він напевно подох! Але пророцтво все ж таки мало не збулося. До дідька, скільки страху я натерпівся через це щеня!

Я плив і лаяв себе за те, що не загинув відразу. На що мені було сподіватися? Якщо навіть жодна акула не зазіхне на мене, я зможу протриматися так у воді годин шість-вісім, а потім все одно потону. Який же сенс боротися і марнувати сили? Проте я продовжував неквапно плисти. Після смердючого задушливого трюму дотик свіжої води і чисте повітря були для мене як вино і їжа. Кожний помах рук збільшував мої сили.

Я вже відстав від корабля ярдів на сто, і з палуби вже навряд чи хтось міг мене розгледіти, але я все ще чув важкі сплески кинутих за борт трупів і пронизливі крики останніх, ще живих, рабів. Я озирнувся навсібіч. Неподалік погойдувався на хвилях якийсь предмет. Я підплив ближче і з радістю виявив, що це велика бочка, скинута з корабля. Вона трималася сторч.

Мені вдалося учепитися за верхній край бочки, і я побачив, що вона наполовину заповнена зіпсованими прісними коржиками; напевно, тому її і викинули в море. Ця маса гнилого тіста, немов баласт, утримувала бочку на поверхні, не даючи їй перекинутися. Я подумав, що коли мені вдасться забратися в бочку, акули хоча б на якийсь час будуть мені не страшні. Але як це зробити? І раптом щось примусило мене обернутися. Усі думки вмить вилетіли з моєї голови. Оддалік я помітив плавець акули, яка мчала просто на мене. Жах охопив мене, відчай додав сили і кмітливості. Одним ривком я вистрибнув з води, вхопився за край бочки і впав досередини, підігнувши коліна.

Як пощастило мені здійснити цей стрибок, і досі не можу збагнути. Проте несподівано знайдений мною човен був готовий піти на дно під тягарем цвілих мокрих коржиків, мого тіла і води, яка залилася всередину, коли я нахилив бочку. Краї виступали над поверхнею всього на якийсь дюйм. Я зрозумів, що досить одного сплеску, і бочка піде на дно. А плавець акули, був уже зовсім

близько. Ще трохи, і вона з розгону ткнулася носом об дерево, і бочку добряче струсонувало.

Я почав гарячково вичерпувати воду руками. Краї бочки майже зрівнялися з водою. Коли, нарешті, вони трохи піднялися, акула, розлючена тим, що упустила здобич, перекинулася набік, і я почув, як її зуби проскреготали по дерев'яних клепах і залізних обручах бочки. Бочка закрутилася на місці, і хвиля знову захлеснула її. Я вичерпував воду як скажений. Якби акула напала ще раз, я б напевно загинув, але, мабуть, дерево і залізо не припали їй до смаку. Акула віддалилася, проте ще довго я бачив, як її плавець крає морську гладінь.

Спочатку, поки води було багато, я вихлюпував її жменями, потім зняв чобіт і пристосував його замість черпака. Коли краї бочки піднялися дюймів на дванадцять, мені довелося зупинитися; я боявся, що, коли вичерпаю всю воду, бочка перекинеться. Тепер можна було, нарешті, передихнути. Але тут мені спало на думку, що всі мої зусилля марні, бо я все одно або потону, або загину від спраги, і я гірко нарікав на свою легкодухість, яка тільки затягувала і примножувала мої страждання.

У відчаї я звернувся до небес, і молився так щиро і гаряче, як ніколи. Незабаром до мене повернулася надія і якийсь дивний спокій. За останні кілька днів страшна небезпека загрожувала мені тричі: під час корабельної аварії, у трюмі корабля, де я міг померти з голоду і від мору, і ось тепер, коли на мене чигали люті акули. Але я був упевнений, що й цього разу все обійдеться. Адже не для того я двічі уникав біди, коли інший би вже напевне загинув, щоб на третій раз померти так жалюгідно! І ось, хоча в моєму становищі всяка надія була безумством, я знову почав сподіватися. Не скажу, що ця благодать впала на мене згори. Мабуть, у мені було тоді надто багато жаги до життя, і я просто не міг повірити, що скоро помру.

Поступово я настільки збадьорився, що став навіть помічати красу ночі. Океан був тихий, як ставок; жоден подих вітру не зачіпав його гладіні. Місяць уже заходив, і все небо всипали незліченні, дивовижно яскраві зорі, яких не буває в Англії. Але й вони почали бліднути, небо на сході зарожевіло, і незабаром перше проміння сонця визирнуло з-за обрію. Над водною гладінню піднявся густий туман, у якому на відстані п'ятдесяти ярдів нічого не було видно. Десять годину я плив навмання. Лише коли сонце піднялося вище, туман розвіявся, і я помітив, що мене віднесло від корабля досить далеко: на горизонті виднілися тільки верхівки його щогл, а потім і вони зникли. Уся поверхня океану очистилася; тільки з одного боку невідь-чому над самою водою зависла вузька смужка не то туману, не то пари.

Сонце пекло дедалі нещадніше, завдаючи мені жорстоких мук. Окрім кількох ковтків горілки я нічого не пив уже цілу добу. Не стану описувати усіх моїх страждань. Година спливала за годиною, а я все ще стояв у своїй бочці, знемагаючи від спраги, з непокритою головою під пекучим промінням тропічного сонця, сліпучий блиск якого віддзеркалювався в гладіні океану.

Часом мене охоплювала нестерпна слабкість, і кілька разів я мало не вивалився в море. Нарешті я впав у якесь забуття, з якого мене вивели плескіт хвиль і пташині голоси.

Підвівши голову, я з подивом і нестримною радістю побачив, що дивна вузька смужка туману насправді виявилася низьким берегом. Приплив швидко ніс мене до мілини в гирлі великої річки. Численні чайки з криком кружляли над тим місцем, де при злитті прісної і солоної води вигравали риб'ячі зграї. Ось одна чайка вихопила з води рибину не менш як три фунти і хотіла піднятися вгору, але тягар виявився для неї заважким. Тоді вона узялася довбати рибу дзьобом по голові, поки не оглушила, а потім почала роздирати її на шматки. У цей час бочка підпливла до неї зовсім близько, і, зробивши зусилля, я ухитрився вихопити у чайки її здобич. Через хвилину я вже пожирав тріпотливу рибину. Це може видатися огидним, але жодного разу в житті я не їв з таким апетитом і жодна страва мені так не смакувала!

Оскільки води у мене не було, я з'їв скільки міг, а рештки риби сховав у кишеню камзола. Думки мої снувалися довкола прибою, що ревів на мілині. Було ясно, що в бочці перетнути смугу бурунів неможливо, отож я перекинувся разом з бочкою у воду, а коли вона спливла, сів на неї верхи. У смузі прибою мене ледве не скинуло, проте припливна хвиля швидко несла бочку вперед, буруни незабаром залишилися позаду, і я опинився в гирлі великої річки.

Тут доля ще раз усміхнулася мені: я виловив з води добрячий дрючок і тепер міг веслувати. За допомогою цього "весла" мені вдалося спрямувати мою посудину до густо порослого очеретом берега, на якому трохи віддалік стіною стояли розлогі дерева з кетягами крупних горіхів у зелених кронах.

Так, простирчавши у своїй бочці десь близько десяти годин, я благополучно висадився на берег. У цьому мені теж допоміг випадок, бо річка буквально кишіла огидними крокодилами, або, інакше, алігаторами. Але тоді я навіть не підозрював про їхнє існування.

Я досяг землі саме вчасно, бо коли я підпливав до берега, почався відплив, який разом із течією річки поніс мене знов у відкрите море. Якби я запізнився хоч трохи, я б уже не вибрався. Останні десять хвилин мені довелося напружувати всі сили, щоб примусити бочку рухатися вперед. Нарешті я завважив, що піді мною глибина не досягає і чотирьох футів, зіскочив з бочки і убрід дістався мілини. Тут я впав долілиць на пісок і подякував Богові за чудесний порятунок.

Проте невдовзі спрага охопила мене з новою силою і змусила стати на ноги. Я побрів угору берегом річки, поки не натрапив на калюжку дощової води. На смак вона виявилася прісною і свіжою, і я припав до неї, обливаючись сльозами радості.

Я пив і пив доти, доки для води ще лишалося місце. Тільки той, хто побував у таких бувальцях, знає, яка смачна прохолодна чиста вода!

Напившись, я вмився, дістав з кишені рештки риби і доїв усе. Ця трапеза мене підкріпила, проте я був настільки змучений, що тут же влігся в затінку під якимось кущем із білими суцвіттями і поринув у сон.

Коли я розплющив очі, була вже ніч. Напевно, я проспав би ще чимало годин, якби не відчув, що моє тіло болить і нестерпно свербить. Нарешті мене так допекло, що я схопився на ноги, як опечений, проклинаючи все на світі. Зопалу я ніяк не міг зрозуміти причину своїх мук, але потім помітив, що наді мною літають хмари комашні, що тонко дзуміла, опускаючись на мою шкіру. Вони смоктали з мене кров і одночасно впускали отруту в ранки. Іспанці називають цих підлих кровопивців москітами. Ще гіршими були комахи завбільшки з шпилькову головку. Вони накидалися сотнями, упивалися, немов бульдоги, глибоко в тіло так, що потім залишалися виразки, які довго ятрилися. Ці створіння є різновидом дрібних кліщів. Окрім них, була ще сила-силенна різних мучителів, що відрізнялися одне від одного розмірами і зовнішнім виглядом, проте мали спільну особливість: усі смоктали кров і всі були отруйні.

Цілу ніч я змагався з цією напастю і мало не збожеволів. У мене не було ні миті спокою! Уже перед світанком я кинувся до річки і занурився у воду, сподіваючись хоч трохи полегшити свої страждання, але не пролежав і кількох хвилин, бо поряд зі мною виповз із мулу величезний крокодил. Ніколи ще я не бачив такого огидного і страшного чудовиська і, звичайно, як обпечений, вискочив на берег, де мене негайно із дзижчанням обліпили міриади кровопивців...

Але годі про цих мерзенних комах!

Розділ XIII

ЖЕРТОВНИЙ КАМІНЬ

Нарешті настав ранок, а я був у найплачевнішому стані. Обличчя розпухло від укусів москітів, немов гарбуз, та й тіло мало не кращий вигляд. Пекучий біль не вщухав, і я то біг, то стрибав, як навіжений. Сам не знаючи куди, я продирався навмання крізь хащі. Навколо не було жодних ознак людського житла, — одне нескінченне болото. Я йшов уздовж берега річки, раз у раз натикаючись то на крокодилів, то на огидних зміїв. Відчуваючи, що сили мене залишають і що я вже недовго зможу терпіти ці муки, я вирішив йти вперед, поки не впаду замертво, і тоді вже назавжди смерть позбавить мене від усіх страждань.

Так я пробирався десь годину, поки не вийшов на відкритий берег, де не було ні кущів, ні очерету. Я йшов, підстрибуючи, пританцьовуючи і відмахуючись розпухлими руками від клятих кровопивців, що хмарою кружляли над моєю головою. Кінець мій був уже не за горами. Сили мене полишали, я мало не падав з ніг. І цієї миті я раптом побачив перед собою кілька бронзовошкірих тубільців у білому одязі. Мабуть, вони ловили в річці рибу, але тепер сиділи на березі і їли, а біля берега було припнуто чимало довгих човнів, навантажених услякою всячиною.

Забачивши мене, тубільці голосно закричали щось незнайомою мовою, похапали свою зброю, — луки зі стрілами і дерев'яні дрючки, обсажені зусібіч уламками вулканічного скла, — і стали наближатися, мабуть, із наміром мене добити. Я здійняв руки догори, благаючи пощади. Коли тубільці побачили, що я беззбройний і зовсім безпорадний, вони опустили зброю і збуджено заговорили зі мною. Я похитав головою на знак того, що нічого не розумію, потім показав рукою у бік моря, а тоді на своє розпухле обличчя і тіло. Тубільці закивали головами. Один з них подався до човнів і приніс якусь пахучу мазь коричневого кольору. Потім він знаками наказав мені зняти рештки пошматованого одягу, що викликав у них неабиякий подив. Коли я роздягся, тубільці намастили мене коричневою маззю, і я відразу відчув значне полегшення: свербіж і біль припинилися, а найголовніше — запах мазі відгонив комах, які відтепер мені майже не допікали.

Після цього тубільці нагодували мене смаженою рибою, коржиками і напоїли чудовим гарячим пінистим напоєм; пізніше я довідався, що це був шоколад. Коли я наситився, тубільці тихенько порадилися поміж собою, а потім знаками наказали мені увійти до одного з човнів і лягти на спеціально постелені циновки. Я підкорився. Разом зі мною до того ж човна, — він був достатньо місткий, — сіло ще троє. Один, вельми поважний чоловік із приємним обличчям і величними рухами — я його відразу визнав за найголовнішого, — сів навпроти мене, а ще двоє примостилися на носі та на кормі і взялися за

весла. Ми відчалили у супроводі трьох човнів, але ледве встигли подолати мило, як я поринув у сон, бо був украй стомлений.

Прокинувся я зовсім відсвіжений, проспавши, мабуть, довгенько, бо сонце вже сідало. Із подивом я зауважив, що величавий тубілець навпроти мене оберігає мій сон, відганяючи від мене комарів замашною гілкою. Отже, зі мною обійшлися милосердно, і начебто нічого не загрожувало. Я намагався збагнути, куди я, власне кажучи, потрапив, що це за дивна країна і хто ці люди. Та згодом мені набридло сушити собі голову і я замилувався навколишнім краєвидом.

Ми підіймалися угору якимось вузьким рукавом. Заболочені чагарі зникли, і замість них обабіч розкинулися розлогі гаї. Величезні дерева перевершували найбільші дуби. Деякі з них були дивовижно красиві! Ліани обвивали їх, звисаючи з верхів'я, а між ними виднілися барвисті пишні квіти, що росли просто на деревній корі немов мох. Хрипкоголосі птахи з яскравим сяйливим оперенням пурхали в гущавині, зграї мавп стрибали злякано з гілки на гілку, стривожені нашим наближенням.

Останні промені сонця золотили ці дивні, невидані для мене пейзажі, коли ми причалили до берега і зійшли на землю. Стемніло майже миттєво, і я помітив тільки, що мене кудись ведуть добре второваною дорогою. Підійшли до воріт; тут товпилося ціле юрмисько і чулося валування собак; мабуть, це був вхід до поселення. Ми минали довгу вулицю із будинками обабіч. Біля порога останньої будівлі мій супутник зупинився, узяв мене за руку і завів до вузької низької світлиці, освітленої глиняними світильниками. Кілька жінок наблизилися і поцілували його, решта, мабуть, служниці, схилилися перед ним, торкаючись однією рукою підлоги. Потім усі погляди звернулися до мене, і зусібіч на мого супутника посипалися питання, про зміст яких я міг тільки здогадуватися.

Коли загальна цікавість була вдоволена, жінки принесли тарелі з безліччю незнайомих страв і розставили їх просто на циновках. Господар жестом запросив мене до вечері. Я сів поряд із ним і заходився коло їжі.

Жінки-служниці були вельми привабливі, але з-поміж усіх особливо виділялася своєю грацією висока, струнка дівчина з ніжним і добрим виразом обличчя, що додавав їй особливої чарівності. Вона була така ж смаглява, як усі, але з правильними рисами обличчя і прекрасними очима. Я згадую про неї тут з двох причин: бо вона двічі врятувала мене — від жертвоприношення і від тортур, і тому, що ця жінка була не хто інша як Марина; згодом вона стала коханкою славнозвісного Кортеса, і без неї він ніколи б не зумів захопити Мехіко. Але у той час вона навіть не думала, що саме їй судилося віддати свою батьківщину Анауак під владу жорстоких іспанських поневолювачів.

З першого погляду я помітив, що Марина — відтепер я називатиму її саме так, бо її індіанське ім'я надто важковимовне, — була схвильована моїм жалюгідним виглядом і робила все можливе, щоб полегшити мій стан і

позбавити від настирливої цікавості присутніх. Вона принесла мені води вмитися, подала чисту полотняну одіж замість брудного лахміття і накинула на мої плечі плащ, майстерно зшитий з яскравого пір'я.

Після вечері мене провели у маленьку кімнату з циновками замість постелі, я тут же впав у цей закуток і став розмірковувати про своє майбуття. Мій колишній світ був утрачений і, мабуть, назавжди, та зате я опинився серед приємних і добрих людей, з усього видно, зовсім не схожих на дикунів. Правда, мене турбувало дещо: я виявив, що, незважаючи на добре ставлення, зі мною обходилися, як із полоненим: на порозі моєї кімнати спав воїн, озброєний списом із мідним наконечником.

Перш ніж заснути, я виглянув крізь дерев'яні ґрати у віконній проймі, і побачив, що будинок розташований на краю чималого майдану. Посередині височіла величезна темна маса у формі піраміди заввишки десь у сто футів. На вершині цієї піраміди виднілися контури храму, як я правильно вгадав, а перед входом горів вогонь. Уже засинаючи, я все ще роздумував, для чого знадобилася така гігантська споруда і на честь яких богів?

Уранці мені це належало з'ясувати.

Тут треба, мабуть, розповісти про те, що мені стало відомо лише далеко пізніше. Я потрапив до міста Табаско, столиці однієї з південних провінцій Анауака, розташованої від головного міста Теночтітлана, нині Мехіко, на відстані кількох сотень миль. Річка, до гирла якої мене пригнало, називалася Ріо-Табаско. Саме тут висадився Кортес наступного року. А моїм господарем був касик, себто вождь, Табаско, саме той, котрий згодом подарував Кортесу Марину. Отже, я виявився першою білою людиною, що жила серед індіанців, якщо не брати до уваги якогось Агілара; років за шість до мене буря викинула його з кількома товаришами на юкатанське узбережжя.

Агілара виручив Кортес, а решту було принесено в жертву Уїцилопочтлі, жорстокому богу війни. Але індіанці вже начулися про іспанців і дивилися на них із забобонним жахом. Приблизно за рік до цього узбережжя Юкатану відвідав ідальго Ернандес де Кордова, що неодноразово бився з тубільцями, а після нього, незадовго до моєї появи, у гирло річки Табаско заходили каравели Хуана де Гріхальви. Отже, мене сприйняли за одного з людей цього незнайомого дивного племені теулів, як індіанці називали іспанців, себто — за ворога, крові якого жадали їхні боги.

Освіжений міцним сном, я піднявся на світанні, умився і, одягнувшись у приготовлену для мене полотняну одіж, зайшов до великої кімнати. Мені тут же принесли сніданок, але щойно я встиг підкріпитися, як до кімнати увійшов мій господар, касик, у супроводі ще двох людей, вигляд яких примусив мене здригнутися від жаху, їхні довгі чорні пасма волосся якась дивна маса склеювала в огидний ковтун, обличчя були страхітливо-жорстокі, а чорний одяг був розшитий якимись таємними містичними знаками криваво-червоного

кольору. Усі присутні, не виключаючи самого касика, з видимою шанобою ставилися до цих людей, що безцеремонно розглядали мене з такою лютою радістю, що аж кров мені застигала в жилах. Один з них наблизився, шарпнув одіж у мене на грудях і, поклавши огидну брудну долоню на моє тріпотливе серце, узявся презирливо рахувати вголос удари. Як я дізнався пізніше, він заявив, що я дуже міцний. Упродовж цієї сцени його супутники не відкривали рота і лише схвально кивали головами.

Щоб зрозуміти, що тут відбувається, я перевів погляд на обличчя присутніх, намагаючись прочитати у них відповідь, і раптом зустрівся з очима Марини. Те, що я в них прочитав, не полишило у мене ані найменшого сумніву: вони були сповнені страху і жалощів. Я збагнув, що на мене чекає якась жахлива смерть. Але перш ніж я устиг усвідомити те, що відбувалося, і щось зробити, жерці, або, як їх називають індіанці, паба, схопили мене і потягли з будинку. Усі присутні, окрім касика і Марини, висипали слідом за нами.

Я побачив, що знаходжуся на великій базарній площі, оточеній красивими кам'яними будинками; лише зрідка серед них траплялися глиняні хатини. Площа швидко заповнювало юрмисько — чоловіки, жінки і діти — всі прагнули подивитися, як мене ведуть до високої піраміди, на вершині якої палав вогонь.

Біля підніжжя піраміди мене заштовхнули до невеликої кімнати, вирубаної в товщі каменю. Тут ще кілька жерців зірвали з мене весь одяг, окрім пов'язки на стегнах, і поклали мені на голову вінок із квітів. У цій кімнаті вже перебували двоє індіанців; судячи з їхніх спотворених жахом облич, вони були теж приречені на смерть.

І тут десь угорі над нашими головами тривожно, гучно пролунав барабан. Нас вивели з кімнати і помістили в середині численної процесії жерців так, що я виявився попереду приречених індіанців. Жерці затягли якийсь гімн, і ми почали підійматися спіральними сходами піраміди, поки нарешті не досягли верхнього квадратного майданчика із сторонами завдовжки приблизно сорок футів. Звідси відкривався чудовий краєвид на місто і околиці внизу, але мені було не до того. Навпроти мене на іншому краї майданчика стояли дві дерев'яні башти — храм бога війни Уїцилопочтлі і храм бога повітря Кецалькоатля. Крізь відчинені навстіж двері храмів виднілися страхітливо-потворні, витесані з каменю, постаті обох богів, а перед ними на низеньких вівтарях плавали у великих золотих чашах серця вчорашніх жертв. Стіни храмів вкривали зсередини відворотні і страшні картини. Напроти башт горів на великому вівтарі непогасний вогонь, перед вівтарем височів прямокутний опуклий згори блок із чорного мармуру, схожий на звичайний стіл, які стоять у нас в харчевнях, а поряд лежав величезний круглий камінь із мідним кільцем посередині.

Щойно ми досягли верхнього майданчика, як мене схопили і поставили на круглий камінь. Тут на мене начепили шкіряний пояс, прив'язаний до мідного

кільця мотузком. Потім мені сунули в руки спис, роздали такі ж самі списи двом приреченим індіанцям, які йшли слідом за мною, і знаками наказали почати бій: індіанці мали нападати, а я — захищатися. Верховний жрець подав знак, наказуючи індіанцям почати бій, проте обидва вони були такі перелякані, що не рушили з місця. Тоді жерці почали шмагати їх батогами, і нещасні кинулися до мене, волаючи від болю. Один з них перший досяг каменя. Я ударив і пронизав списом його руку. Упустивши свою зброю, він відскочив убік, і другий індієць пішов за ним. Вони не хотіли боротися за життя, і ніякі удари батогів уже не могли їх змусити битися зі мною.

Побачивши, що мужність остаточно покинула полонених, жерці вирішили з ними покінчити. Під гучний спів і музику вони підтягли пораненого індіанця до чорного мармурового столу — я вже зрозумів, що це був жертвний камінь — і перекинули його на опуклу поверхню горілиць. П'ять жерців учепилися в нещасного: один тримав його за голову, двоє за руки і двоє за ноги. Потім до нього наблизився верховний жрець, одягнений у багряне вбрання, той, що рахував удари мого серця. Пробурмотівши якесь заклинання, він замахнувся зігнутим ножем із обсидіану, одним ударом розпанахав груди бідного індіанця і здійснив стародавній обряд жертвопринесення сонцю.

Цієї миті увесь незчисленний натовп унизу, перед очима якого відбувалося це криваве дійство, упав ницьма і лежав на землі доти, доки серце жертви не опустили у золоту чашу перед богом Уїцилопочтілі. Потім страшні жерці бога кинулися до тіла жертви. З дикими криками вони дотягли його до краю майданчика піраміди, або, точніше, теокалі, і шпурнули донизу так, що воно покотилося по крутому схилу. Біля підніжжя теокалі труп підхопили якісь люди і понесли. У той час я ще не знав, для чого він їм потрібен.

Тут же настала черга другої жертви, і знову натовп на площі благоговійно впав ницьма. Потім дійшло до мене. Коли жерці схопили мене, все попливло перед моїми очима, і я опам'ятався вже на зловісному жертвному камені. Повиснувши на моїх руках і ногах і відтягуючи назад голову, жерці не давали мені ворухнутися. Я лежав на спині, випнувши груди так, що туго напнута шкіра мало не лопалася, як на барабані. А наді мною стояв сам диявол у подобі жерця з ножем в руці. Ніколи не забуду я ні його лютого обличчя, спотвореного жадобою крові, ні його очей, що лиховісно зирили з-під сальних пасом. Труснувши головою, жрець зволікав. Він примірявся неквапно, вколовши мене ножем в те місце, куди хотів завдати удару. Здавалося, минула ціла вічність, поки я лежав отак, здригаючись від кожного уколу, але нарешті жрець зважився і змахнув ножем.

Немов крізь туман я бачив, як зблиснув ніж. Але цієї миті чиясь рука перехопила руку жерця, і я почув тихий голос.

Мабуть, те, що жрець почув, було йому не до вподоби. Пронизливо завивши, він рвонувся, щоб заколоти мене, але та ж сама рука знову перехопила ніж на льоту. Жрець подався до храму Кецалькоатля, а я так і залишився

розпростертий на жертвовному камені, зазнаючи неймовірних мук. Чому мене не вбили відразу? Невже вони ще мене катуватимуть перед смертю? Одна ця думка була для мене жахливішою за будь-яку агонію.

Я лежав на клятому чорному камені, і безжальне сонце пекло мої голі груди. Знизу долинав віддалений гул багатотисячного натовпу. І поки я лежав там, розіпнутий, здавалося, усе моє життя промайнуло перед очима. Я пригадав далеке дитинство, мою клятву, прощальний поцілунок і останні слова Лілі, пригадав, яке обличчя було у де Гарсія, коли мене кинули в море, пригадав смерть Ізабелли де Сигуенса, і я востаннє подумав, чому служителі всіх богів такі жорстокі?!

Але знову почулися кроки, і я заплющив очі, чекаючи удару як звільнення. Проте спливла хвилина, потім друга, але нічого не сталося. Натомість мене раптом поставили на ноги, хоча я думав, що ноги вже мені більше ніколи не знадобляться, а потім довели до краю майданчика, бо сам іти я не міг. Тут мій жрець-кат, прокричавши натовпу біля підніжжя якісь слова, що примусили усіх зашуміти, як ліс від, пориву вітру, обійняв мене скривавленими руками і поцілував у чоло.

Тільки тепер я помітив, що поряд зі мною стоїть касик, той, що захопив мене у полон — величний і незворушний, із загадковою усмішкою на обличчі.

Мені допомогли вмитися, знову одягли, ввели до святилища Кецалькоатля і поставили перед жахною статуєю цього божества. Поки жерці бурмотіли свої молитви, я стояв, не в змозі відірвати погляду від золотої чаші, в якій мало лежати моє серце. Потім, підтримуючи обабіч, мені допомогли спуститися сходами до підніжжя теокалі, де касик узяв мене за руку і повів крізь натовп. Я помітив, що тепер індіанці дивилися на мене із якоюсь побожністю. Першою людиною, що зустріла нас у будинку касика, була Марина, вона звернулася до мене з якимись ласкавими словами, але я їх не зрозумів. Мене відпустили в мою кімнату, і тут я провів решту дня, зовсім змучений пережитим. Воістину, я потрапив у лапи сатани!

Чи знаєте, як мені вдалося врятуватися від жертвовного ножа? Мені допомогла Марина. Я припав їй до душі, і вона зглянулася над моєю страшною долею. Маючи жвавий розум, Марина придумала, як мені уникнути смерті.

Коли я вже йшов до жертвовного каменя, вона звернулася до свого володаря касика і нагадала йому, що імператор Анауаку Монтесума, стурбований появою теулів, себто іспанців, як відомо, не раз висловлював бажання побачити одного з них. Марина сказала, що я, поза сумнівом, теуль, і Монтесума напевно розгнівається, якщо мене принесуть у жертву в цьому віддаленому місті, замість того, щоб спочатку показати йому, а вже потім — як він зволить. Касик визнав її слова слухними, але сказав, що вже пізно.

— О ні! — заперечила Марина. — Треба сказати їм ось що: вони хочуть принести теуля в жертву Кецалькоатлю, але ж Кецалькоатль сам був білошкірим. Що, коли цей теуль — один із його дітей? Бог розгнівається, коли його сина принесуть у жертву. Але якщо навіть бог не розгнівається, то Монтесума напевно шаленітиме і помститься і тобі, і жерцям.

Вислухавши Марину, касик зрозумів, що вона таки має рацію, і поспішив піднятися на теокалі. Він прибув саме вчасно. Спочатку верховний жрець і чути нічого не хотів і кричав про святотатство, проте коли касик розтлумачив йому, в чому суть, жрець зміркував, що розумніше буде не накликати на себе гнів Монтесуми. Отак мене звільнили, відвели до святилища, а потім показали натовпу, і жрець оголосив, що бог визнав мене за одного з синів. Цим пояснюється та благоговійна шаноба, з якою відтепер дивилися на мене індіанці.

Розділ XIV

ПОРЯТУНОК КУАУТЕМОКА

Після цього жахливого дня жителі Табаско ставилися до мене чудово і нікому й на думку не спадало, щоб принести теуля, як вони мене називали, в жертву своїм богам. Все змінилося, як за помахом чарівної палички. Тепер я був добре вдягнений, завжди ситий і міг розгулювати де завгодно, хоча й у супроводі воїнів, які у разі моєї втечі поплатилися б головою. Я дізнався, що до великого правителя Монтесуми було послано гінців зі звісткою про мій полон. Монтесума мав передати з ними свою волю. Але до Теночтілана шлях був неблизький, і поки гінці повернулися/сплигло чимало часу.

Щоб не нудитися без діла, я щодня старанно вивчав мову майя, а також ацтеків. У цьому мені охоче допомагала Марина. Сама вона була родом не з Табаско, а з Пайналли, розташованої в південно-східній частині країни. Мати продала Марину торговцям, щоб уся спадщина дісталася іншій дитині, що народилася у неї від другого шлюбу, отже, через якийсь час вродлива дівчина опинилася у почті касика Табаско.

Окрім мов, я прагнув дізнатися і вивчити історію і звичаї цієї країни і навчитися читати химерну писемність, якою тут користувалися. Одночасно завдяки своїм знанням медицини я поступово завоював славу великого цілителя, так що жителі Табаско остаточно упевнилися в тому, буцімто я істинний син доброго бога Кецалькоатля. Але що більше я пізнавав цей народ, то менше я його розумів. Багато в чому індіанці стояли нарівні з відомими мені народами Європи. Вони були наймайстернішими ремісниками і будівниками. Небагато наших міст можуть похвалитися такою досконалою архітектурою і небагато країн — такими ж справедливими законами. Окрім того, цей народ терплячий і мужній. Але забобони підточували його зсередини, немов хробак, що руйнує серцевину здорового дерева. Самі по собі вірування індіанців мали навіть дещо спільне з християнською релігією, наприклад, обряд хрещення, проте до чого вони приводили на ділі — про це я вже згадував.

Але я часто й болісно роздумував: що зрештою гірше — приносити людей в жертву богам або катувати їх у підземеллях інквізиції і замурувати живцем у стінах монастирів? Мабуть, останнє більш жорстоке.

За місяць, проведений у Табаско, я вивчив мову настільки, що вже міг розмовляти з Мариною. Ми стали друзями. Від Марини я отримав чимало відомостей про цю країну, а окрім того, вона наставляла мене, як триматися, щоб не вскочити в халепу. Натомість я розповів їй дещо про нашу релігію і про звичаї європейців. Саме ці знання допомогли їй згодом зробитися незамінною для іспанців і прийняти їхню віру і спосіб життя.

Так я прожив у будинку касика Табаско понад чотири місяці. Касик благоволив до мене і навіть запропонував мені взяти за дружину свою сестру, і був неабияк здивований, коли я якомога шанобливіше відхилив його пропозицію, адже дівчина була дуже вродлива. Попри все, зі мною продовжували поводитися прекрасно, і якби серце не вабило мене до далекої батьківщини і не обурювалося кривавими обрядами, що відбувалися на моїх очах майже щоденно, я б, напевно, цілком віддав його цьому доброму, майстерному і працелюбному народу.

Нарешті прибули посланці двору Монтесуми, що затрималися в дорозі через повінь на річках. Імператор так зацікавився звісткою про мене, що надіслав за мною свого рідного племінника принца Куаутемока, доручивши йому доставити мене в столицю під посиленою охороною.

Я ніколи не забуду нашої першої зустрічі з принцом, що став згодом моїм добрим другом і побратимом по зброї. Коли він прибув з ескортом в Табаско, я полював на околицях міста на оленів, вражаючи індіанців майстерною стрільбою з лука. Вони ж не знали, що я довго вправлявся ще на батьківщині, де двічі завойовував перший приз на місцевих змаганнях. Гонець перервав наше полювання, і ми поквапилися до міста, прихопивши з собою впольовану здобич. Наблизившись до будинку касика, я побачив, що весь двір заповнений пишно вдягненими воїнами. З-поміж них особливо виділявся один індіанець. Він був молодий, дуже високий і плечистий, досить вродливий. Його орлиний погляд був сповнений величі. Тіло вождя прикривав золотий панцир, на плечі був накинутий плащ із барвистих пер, майстерно підібраних в різнокольорові смуги. Голову прикрашав золотий шолом, увінчаний царським символом орла, що роздирає золоту змію, інкрустовану коштовним камінням. На руках вище ліктів і на ногах під колінами він мав золоті обручі з самоцвітами, а в руці у нього був довгий спис із мідним наконечником.

Побіля нього товпилося багато інших знатних воїнів, виряджених не менш пишно, з тією лише різницею, що замість золотого панцира вони носили бавовняний — ескаупіль, а шоломи їх замість царського символу прикрашали пучки довгих пер, що скріпляли пряжки з камінням. Так з'явився переді мною принц Куаутемок, племінник Монтесуми, а пізніше — останній імператор Анауаку.

Побачивши принца, я вітав його за звичаєм індіанців, — торкнувся правицею землі, а потім підніс її до лоба. Куаутемок пильно роздивлявся мене якийсь час — я стояв перед ним у простому мисливському одязі з луком в руках, — потім посміхнувся відкритою дружньою усмішкою і сказав:

— Справді, теулю, якщо я хоч трохи знаюся на людях, то ми з тобою рівні за походженням і віком, а тому не личить тобі схилятися переді мною, немов рабові перед володарем!

І з цими словами він простяг мені руку. Я потиснув її і з допомогою Марини, що не спускала захоплених очей зі знатного повелителя, відповів:

— Може, й так, принце. У себе на батьківщині я справді був людиною відомою і маєтною, але тут я тільки полонений раб, врятований від смерті на жертovníку.

— Я це знаю, — промовив він хмурачись. — Добре, що тебе встигли врятувати і ніж не обірвав твоє життя. Інакше гнів Монтесуми обрушився б на все місто, і тоді...

Із цими словами він виразно подивився на касика, який затремтів усім тілом, — такий страх вселяло в ті дні грізне ім'я Монтесуми.

Потім Куаутемок запитав мене, чи правда, що я теуль, тобто іспанець. Я відповів, що я з іншого племені білих людей, але в жилах моїх тече половина іспанської крові. Це його здивувало: дотепер він не чув про інших білошкірих. Тоді я дещо розповів йому про себе, переважно про те, як я тут опинився.

Вислухавши мене, Куаутемок промовив:

— Якщо я правильно зрозумів твої слова, теулю, ти не іспанець, хоча в тобі є іспанська кров і ти прибув сюди на іспанському кораблі. Усе це незрозуміло. Проте хай у цьому розбирається сам Монтесума, а зараз давай поговоримо про інше. Покажи мені, як ти стріляєш зі свого лука. Ти привіз його з собою чи зробив тут? Мені сказали, що серед місцевих жителів ти найкращий стрілець!

Я показав йому виготовлений мною лук, що посилав стріли кроків на шістдесят далі за будь-який індіанський лук, і ми заговорили з ним про битви і про полювання. Марина допомагала нам, доповнюючи бідність моєї мови, і до вечора ми з принцом були вже друзями.

З тиждень Куаутемок і його воїни відпочивали в місті Табаско, і упродовж цього часу ми часто зустрічалися і розмовляли утрюх — принц, Марина і я. Невдовзі я помітив, що Марина поглядає на високого гостя закоханими очима. Її привертало не тільки його багатство і знатність; будучи досить амбітною, Марина не хотіла скніти в рабстві біля касика і мріяла розділити з Куаутемоком владу і славу.

Усілякими способами намагалася вона завоювати серце принца, але він її просто не помічав. Нарешті вона зважилася поговорити з ним відверто і зробила це у моїй присутності.

— Завтра ти залишаєш наше місто, принце, — усміхнулася вона вкрадливо. — Якщо ти дозволиш сказати своїй рабині, я б хотіла висловити одне бажання.

— Говори, — відповів Куаутемок.

— Я прошу про одне: купи мене у касика або, якщо хочеш, накажи, щоб він віддав мене тобі. Я хочу поїхати за тобою в Теночтітлан.

Куаутемок розреготався.

— Ти говориш відверто, жінко, — сказав він. — Але ти повинна знати, що у Теночтітлані на мене чекає моя царствена сестра і дружина Течуїшпо, а з нею ще три знатні жінки, які, на нещастя, досить ревниві.

Кров кинулася Марині в обличчя, і я вперше і востаннє побачив, як у її добрих очах запалахкотів гнів.

— Принце, — промовила вона, — я просила тільки узяти мене з собою. Я не наполягала тебе брати мене за дружину чи наложницю!

— Але ти про це думала, — відповів він глузливо.

— Про те, що я думала, принце, не говоритимемо! Я хотіла побачити велике місто і великого імператора, бо втомилася від цього життя тут, а ще хотіла піднятися. Ти відмовив мені, принце, але настане час, і я, можливо, піднесуся і без твоєї допомоги. Тоді я пригадаю, як ти мене принизив, і відплачу за все і тобі, і твоєму царському домові!

Куаутемок знову засміявся, але за мить посуворішав.

— Ти забуваєшся, рабине! — промовив він. — Того, що ти тут наплела, досить, щоб відправити на жертковий камінь десятків жінок. Але твоя жіноча гордість уражена, і ти сама не розумієш, що кажеш, отож я забуду твої слова. І ти, теулю, теж забудь їх, якщо тільки зрозумів.

Марина обернулася і пішла до виходу. Груди її бурхливо здіймалися від люті, ображеного честолюбства, а може, й від знехтуваної любові. Коли Марина проходила повз мене, я почув, як вона процідила крізь зуби:

— Гаразд, принце, ти, може, й забудеш, але я — ніколи! Пізніше я частенько замислювався, згадуючи той день.

Що це було? Говорила Марина навмання, просто в пориві гніву, чи в ту мить перед нею справді відкрилося прийдешнє? І ще одне я намагався збагнути: яку роль відіграла розмова з Куаутемоком у подальшій долі Марини? Чи справді вона віддала свою батьківщину на ганьбу і наругу тільки через любов до Кортеса, як вона мені сама потім говорила? Відповісти на ці питання важко. Тільки одне я знаю — Марина справді не забула тієї розмови, і свого часу мені довелося почути, як вона нагадала принцу кожне його слово і як благородно відповів їй Куаутемок.

Перш ніж розповідати про те, що сталося зі мною в Теночтітлані, я хочу згадати ще один епізод мого перебування в місті Табаско.

У день нашого від'їзду, щоб умилювати богів, випрохати їхнього сприяння в дальній дорозі, а також з нагоди одного з чергових свят, яких у індіанців була сила-силенна, на теокалі було влаштовано велике жертвоприношення. Мені доводилося спостерігати ці жахи щодня, і того дня я теж піднявся разом з усіма на вершину східчної піраміди. Унизу товпилося юрмисько люду. Ми стояли навкруги жертвовного каменя і чекали.

Жрець — саме той, що рахував удари мого серця, вийшов зі святилища і зробив знак слугам покласти першу жертву. Цієї миті принц Куаутемок раптом вийшов наперед і показав на жерця:

— Схопити цю людину!

Ті завагалися. Куаутемок був, звичайно, принцом, і в жилах його текла царствена кров, але зазіхнути на владу верховного жерця вважалося святотатством! Тоді Куаутемок гордовито зняв з руки перстень із темно-синім каменем, на якому були викарбувані якісь дивні знаки. Затим він вийняв сувій з накресленими на ньому письменами і показав його разом із пернем жерцям. Це був перстень самого Монтесуми, а на сувої стояв підпис верховного жерця Теночтілана. Не послухатися того, хто володів подібними знаками влади, — значило приректи себе на вірну смерть і ганьбу. Отож жерці мовчки схопили свого верховника і завмерли, чекаючи подальших наказів.

— Покладіть його на камінь і принесіть в жертву богу Кецалькоатлю! — безапеляційно зажадав принц.

Тепер кат, який так упивався смертю інших, сам затрясся від страху і заплакав.

— За віщо така кара, принце? — упав він на коліна. — Адже я був відданим служителем богів і повелителя!

— За те, що ти хотів принести в жертву цього теуля, — відповів Куаутемок, показуючи на мене. — За те, що ти хотів цим порушити волю свого повелителя Монтесуми і за інші злочини, записані в цьому сувої. Теуль — син Кецалькоатля, ти сам це оголосив. Тож хай Кецалькоатль отримає жертву за свого сина! Кінчайте з ним!

Молодші за рангом жерці повалили його на жертвовний камінь. Один з них накинув на нього багряну мантию і, не зважаючи на благання і погрози свого колишнього верховника, показав на ньому своє мистецтво. Ще мить — і тіло негідника покотилося униз схилом піраміди. Треба сказати, що я зовсім не був засмучений смертю цього ката, адже від його руки загинуло безліч невинних людей. Мабуть, мені бракує християнського смирення.

Коли все було скінчено, Куаутемок обернувся до мене і промовив:

— Так загинуть усі твої недруги, брате теулю.

Цей епізод засвідчив, якою величезною владою володів Монтесума. Десь через годину ми вже вирушили в далеку дорогу. Перед цим я встиг сердечно попрощатися зі своїм покровителем касиком і з Мариною, що не зуміла наприкінці утриматися від сліз. Касика я відтоді не бачив, а от із Мариною мені ще довелося зустрітися.

Наша подорож тривала цілий місяць. Шлях був неблизький і дуже важкий. Іноді доводилося прорубувати собі шлях у непролазних хащах, часто ми затримувалися на річкових переправах. За цей час я бачив чимало дивного. Якось, коли нас затримала повінь, ми вирішили полювати. Незабаром трьох оленів було впольовано, але тут Куаутемок помітив на пагорбі ще одного самця, який стояв на відкритому місці і наблизитися до нього було неможливо — навкруги не було ні кущика, ні дерева. Тоді Куаутемок почав з мене кепкувати.

— Про тебе, теулю, говорили, що іншого такого стрільця не знайти. Он олень — він стоїть надто далеко для пострілу ацтека. Ану спробуй ти!

— Гаразд, — зголосився я, — хоч ціль і для мене далеченька.

Ми сховалися під крилатим деревом, розлогі нижні гілки якого тяглися до землі. Тут я поклав стрілу на тятіву свого великого, виготовленого власними руками лука, точнісінько такого, який був у мене на батьківщині в Англії, прицілився і вистрілив. Стріла свиснула і вразила оленя просто в серце під схвальний гомін захоплених глядачів.

Ми вже виходили з-під дерева, простуючи до убитого оленя, аж тут раптом з нижньої гілки сейби на плечі принцові стрибнув самець пуми, що підстерігав ту ж саму здобич. Пума — величезний дикий кіт, разів у п'ятдесят важчий за звичайного — повалив принца на землю і, сидячи у нього на спині, став рвати його кігтями. Якби не золотий панцир і шолом, лютий хижак одразу покінчив би з ним, і Куаутемок ніколи не став би імператором Анауаку, Утім, для самого Куаутемока, може, це було б набагато краще.

Побачивши, що пума шматує тіло принца, знатні воїни подумали, що він уже мертвий, і, попри свою хоробрість, кинулися бігти, охоплені нестримним жахом. Але я не побіг, хоча теж охочіше зробив би так само. На поясі у мене висіла улюблена зброя індіанців — плаский дубець, гострі краї якого нашпиговані осколками обсидіану, немов зазублений бивень меча-риби. Вихопивши його, я завдав першого удару по голові. Звір покотився по землі, обливаючись кров'ю, але вже наступної миті із лютим ревом стрибнув на мене. Схопивши свою зброю двома руками, я з усього розмаху ударив його ще раз просто по морді. Удар був такий сильний, що зброя розлетілася на шматки, але пуму це не зупинило. Могутній поштовх шпурнув мене на землю, звір накинувся на мене і упився зубами і кігтями мені в груди. Добре, що того дня я надів захисну куртку із бавовни, проте це не врятувало мою шию і потилицю від жорстоких ран. Глибокі сліди кігтів пуми я ношу на своєму тілі і дотепер.

Я вже гадав, що настав мій кінець, проте страшний удар виявився для пуми фатальним, бо уламок обсидіану проник у мозок хижака. Кігті його судомно стиснули моє тіло, він востаннє підвів голову, заревів і як підтятий звалився на мене. Придавлений вагою звіра і знесилений глибокими ранами, я лежав так, поки мужність не повернулася до наших супутників. Нарешті вони наблизилися і стягли з мене мертву пуму. Принц Куаутемок, який бачив усе, але не міг поворухнутися, теж підвівся з землі.

— Теулю, — сказав він мені, — ти справді хоробра людина, і якщо ти виживеш, присягаюся, я буду твоїм другом до самої смерті.

Принц звертався тільки до мене, немов не помічаючи решти воїнів; він не визнав за потрібне навіть дорікнути їм.

Розділ XV

ДВІР МОНТЕСУМИ

Я так знесилів від ран, що з тиждень після того не міг зрушити з місця, та й згодом мене довелося нести на ношах. Лише коли до столиці лишалося три дні шляху, я зміг іти сам. Дороги тут були куди кращі за англійські, і про них дуже дбали.

Дорога вивела нас на гірський перевал. Мимоволі я зупинився, не в змозі відірвати погляду. Далеко внизу, немов у величезній чаші, лежала невідома земля, а просто переді мною височіли оповиті хмарами дві засніжені вершини. Проміння ще невидимого сонця вже вигравало на них, забарвлюючи сніжну білизну кривавими зблисками. Це були Попокатепетль — “Задимлений пагорб”, та Істаксиуатль — “Спляча жінка”. Неможливо уявити більш величне видовище, аніж ці дві вершини передсвітанкової доби.

Над високим кратером Попокатепетля здіймався величезний стовп диму. Пронизаний зсередини відблисками полум’я і залитий ззовні яскраво-червоною загравою вранішнього сонця, він здавався вогненною рухомою колоною. Біля її підніжжя блискучі схили поступово міняли свій колір від сліпучо-білого до темно-червоного, від червоного до густо-малинового, і так — через усю пишноту відтінків веселки. Описати це неможливо, а уявити собі подібне видовище може тільки той, хто сам бачив вулкан Попокатепетль рано-вранці у променях сонця.

Широка долина все ще була заповнена густим туманом; він поволі перекочувався, немов море, подекуди, наче острівці, виступали верхів’я пагорбів і дахи храмів. Упродовж того як ми спускалися крутосхилом, туман поступово розвіявся, і, нарешті, внизу зблиснули дзеркальними плесами озера. На берегах озер виднілися численні міста, але найбільше з них — Теночтітлан, наче пливло посеред водної гладіні. Навколо міст і за ними зеленіли доглянуті поля маїсу, хащі алое і густі гаї, а далеко позаду чорна стіна скель замикала долину.

Монтесума, сповіщений гінцями про наше наближення, вислав нам назустріч паланкіни.

Носильники швидко несли нас греблею до столиці. Ми рухалися повз міста, збудовані на вбитих в дно озера палях, повз сади, вирощені на плотах, що плавали на воді, немов човни, повз незліченні пишні святилища. Озеро навколо було заповнене безліччю легких пірог, а по греблі снували туди й сюди тисячі індіанців у якихось справах. Нарешті ми досягли Холока, укріпленого сторожового форту, який розташований на перехресті двох гребель. Я написав “розташований”, але — на жаль! — його вже більше немає. Кортес поруйнував

Холок так само, як і решту прекрасних міст, що з'явилися того дня перед моїми очима.

Від Холока починався Теночтітлан — тепер його називають Мехіко, — найвеличніше і наймогутніше з усіх міст, які мені доводилося будь-коли бачити. В передмістях будинки були побудовані з необпаленої цегли, але в центральних, багатих кварталах височіли будівлі з червоного каменю. При кожному будинку був сад і знаходився відкритий дворик. Між будинками пролягали незліченні канали з пішохідними доріжками обабіч. На площах стояли східчасті піраміди, палаци і храми. Але усе це відразу померкло, коли ми опинилися на величезній торговельній площі, і я побачив гігантську піраміду. На східцях піраміди лежали купи людських черепів, а на самісінькій верхівці стояв прекрасний храм із полірованих плит із викарбованими на всіх стінах зображеннями змії. Я бачив цей храм лише мимохідь, бо вже сутеніло, і нас швидко понесли кудись крізь темні вулиці.

Тепер ми підіймалися на пагорб, порослий могутніми кедрми. Нарешті ми зупинилися на широкому дворі перед палацом.

Він виявився надзвичайним! Стелі у всіх кімнатах були з кедрового дерева, на стінах висіли барвисті килими, а золота тут було, мабуть, стільки ж, скільки в нашому англійському будинку цеглин чи дубу. Ми пройшли крізь анфіладу кімнат і галерей, поки нарешті не досягли залу, де на нас чекали слуги. Вони омили нас ароматною водою, одягнули в пишну одіж, а зверху накинули грубі темні плащі. Ми увійшли до великого залу, де вже зібралось багато знатних чоловіків і кілька жінок. Усі вони стояли нерухомо і були закутані в такі ж самі грубі плащі. У дальньому кутку залу виднілася позолочена дерев'яна ширма, з-за якої линула ніжна музика.

Ми зупинилися посеред залу, освітленого смолоскипами, Кілька чоловіків наблизилися, вітаючи принца Куаутемока, при цьому вони з цікавістю розглядали мене. І тут до нас підійшла висока, струнка дівчина, дивовижно вродлива. Одяг у неї був пишний, прикрашений самоцвітами і золотими прикрасами. І хоча я вже втомився дивуватися і був украй стомлений, але ця жінка вразила мене: ніколи ще я не зустрічав такої чарівної красуні! Густе хвилясте волосся спадало на плечі, на обличчі сяяли великі, ласкаві, як у лані, очі; благородні риси були надзвичайно ніжні; обличчя здавалося трохи сумним, але відчувалося, що воно може бути лютим і навіть жорстоким. Цій знатній персоні було не більше вісімнадцяти; її краса вже розквітла, у неї були форми зрілої жінки і відчувалася царствена велич.

— Привіт тобі, мій брате Куаутемок! — промовила вона ніжним голосом. — Нарешті ти прибув! Мій царствений батько дивується, чому ти затримався. Моя сестра і твоя дружина теж дивувалася з твого спізнення.

Поки дівчина говорила, я швидше відчув, аніж побачив, що вона уважно мене роздивляється.

— Привіт тобі, Отомі, сестро моя! — відповів принц. — Шлях від Табаско дальній, а тут ще з моїм супутником теулем, — при цих словах він кивнув у мій бік, — сталося нещастя.

— Яке нещастя?

— Він врятував мене від кігтів пуми, ризикуючи життям, але й сам постраждав, — і принц розповів про наше полювання.

Дівчина слухала уважно, і я завважив, як палахкотіли її очі, поки принц говорив. Потім вона усміхнулася і звернулася до мене.

— Ласкаво просимо, теулю. Ти не з нашого племені, але все одно подобаєшся мені.

І так само усміхаючись, вона відійшла від нас.

— Хто ця знатна дівчина? — запитав я в Куаутемока.

— Це моя двоюрідна сестра Отомі, принцеса племен отомі, улюблена дочка мого дядька Монтесума, — відповів принц. — Ти їй сподобався, теулю, і це чудово. Але... тс-с-с!

Цієї миті ширма в дальньому кутку залу розсунулася, і я побачив високого чоловіка, оповитого хмарою тютюнового диму. Він сидів на розшитих подушках і за індіанським звичаєм палив позолочену дерев'яну люльку. Це був сам імператор Монтесума. Його надто свігле, як на індіанця, обличчя із тонким чорним волоссям здавалося сумовитим і меланхолійним. На ньому було сліпуче біле вбрання із тонкої бавовняної тканини, золотий пояс і сандалі, унизані перлинами. Голову його прикрашали пера царственного зеленого кольору. Позаду імператора виднілося декілька вродливих, майже голих дівчат, які награвали на різних музичних інструментах, а навпроти них стояло четверо найстаріших радників у темних плащах і босоніж.

Коли ширма розсунулася, всі, хто був у залі, впали на коліна, і я зробив те саме. Але імператор зробив знак присутнім підвестися, і ми встали. Я помітив, що всі стоять склавши руки і не сміють відірвати погляд від підлоги.

Нам зробили знак наблизитися.

— Розкажуй, племіннику, — неголосно повелів Монтесума.

— Я прибув до міста Табаско, уславлений Монтесума! Я знайшов там теуля і привів його сюди. Я також приніс у жертву верховного жерця згідно з твоїм наказом і тепер повертаю знак імператорської влади.

З цими словами Куаутемок передав раднику перстень Монтесума.

— Чому ти так затримався, племіннику?

— Дорогою трапилася біда, царствений Монтесумо! Рятуючи мені життя, мій полонений теуль жорстоко постраждав від кігтів пуми; її шкуру ми привезли тобі в дар.

Тільки після цього імператор ацтеків уперше звернув на мене свій погляд. Один із радників подав йому сувій, і Монтесума узявся читати письмена, час від часу позираючи на мене.

— Опис точний, — промовив він нарешті. — Але у ньому не сказано лише одного — що цей полонений прекрасніший за будь-якого чоловіка Анауаку. Скажи, теулю, навіщо твої побратими прийшли в мої володіння? Навіщо вони вбивають мій народ?

— Про це я нічого не знаю, повелителю, — відповів я. — Ці люди — не брати мені.

— У донесенні сказано, що в твоїх жилах тече кров теулів і що ти висадився на наш берег з однією з їхніх великих пірог, — ти сам у цьому зізнався.

— Це так, повелителю, проте я з іншого племені, а до берега я доплив у бочці.

— Я вважаю, що ти брешеш, — спохмурнівши, промовив Монтесума. — Тебе давно зжерли б крокодили і акули. Але скажи мені, теулю, — продовжував він із помітним хвилюванням, — скажи мені, ви справді діти Кецалькоатля?

— Не знаю, повелителю. Я із племені білих людей, і нашим батьком був Адам.

— Напевно, це інше ім'я Кецалькоатля. Колись було пророцтво, що діти його повернуться, і мабуть, час їхнього прибуття настав.

Важко зітхнувши, Монтесума заговорив знову:

— Іди, теулю, завтра рада жерців вирішить твою долю.

Почувши це, я благально стиснув руки і вигукнув:

— Якщо хочеш, убий, повелителю, тільки не віддавай мене знову жерцям!

— Усі ми в руках жерців, чийми вустами говорять боги, — холодно заперечив Монтесума. — Окрім того, я гадаю, що ти мені збрехав. А зараз — іди!

Я віддалився із найпохмурішими передчуттями, і Куаутемок понуро вийшов разом зі мною. Я проклинав ту годину, коли біс мене смикнув зізнатися, що в мені є іспанська кров.

Разом із Куаутемоком ми пройшли у віддалені покої палацу, де на нас чекала його чарівна дружина, царствена принцеса Течуїшпо, а разом з нею ще кілька знатних чоловіків і жінок. Серед них була і дочка Монтесуми.

Під час пишної учти я опинився поряд із принцесою Отомі. Вона прихильно розмовляла зі мною, розпитуючи про мою країну і про плем'я теулів. Від неї я дізнався, що ці теулі, або іспанці, вельми турбували імператора, що сприймав їх за дітей бога Кецалькоатля. Монтесума свято вірив у стародавнє пророцтво, яке свідчило, що Кецалькоатль скоро повернеться і знову правитиме своєю країною.

Того вечора Отомі була така чарівна і царствено прекрасна, що серце моє затремтіло; уперше за останній час інша жінка примусила мене на мить забути мою наречену. Адже вона була так далеко, десь у Англії, і я вже думав, що більше ніколи її не побачу! Але, як я дізнався пізніше, тієї ночі серце затремтіло не тільки у мене.

Покінчивши з наїдками, ми запили усе напоєм какао, або шоколадом, і запалили люльки з тютюном. Цьому дивному, але вельми приємному звичаю я навчився ще в Табаско і не можу від нього відмовитися дотепер, хоча діставати заморське зілля у нас в Англії нелегко.

Нарешті мене провели в маленьку кімнату, відведену мені під спальню, проте заснути мені довго ще не вдавалося. Я був переповнений новими враженнями. В голові у мене тіснилися дивні картини незнайомої країни, такої високоцивілізованої і водночас варварської; я думав про її сумного монарха, в якого є казкові багатства, якому доступні всі земні радощі, про цього чоловіка, рівного богам у всьому, окрім безсмертя, і водночас пригніченого страхами і забобонами і в глибині душі більш нещасного, ніж найостанніший раб у його палаці.

Потім мої думки перенеслися до прекрасної принцеси Отомі, що дивилася на мене, як я помітив, із ласкавою прихильністю, і спогади ці були солодкі для мого серця, бо я був молодий, а моя кохана Лілі залишилася десь далеко-далеко і здавалася мені втраченою назавжди. Що ж тут дивного, якщо мене полонила чарівна врода цієї індіанської дівчини? Справді не знайшлося б чоловіка, якого вона б не зачарувала своєю ніжністю і тією особливою царственою грацією, яку дає лише кров імператорів і довголітня звичка владарювати. В ній, так само як у її пишному вбранні, було щось варварське, але тоді я бачив у цьому лише гідність. Саме це якнайбільше вабило і хвилювало мене; її ніжна жіночність мала відтінок чогось незбагненого і похмурого, її нечувана розкіш, якої так бракує нашим вихованим англійським леді, водночас діяла на уяву і на почуття, проникаючи просто в серце.

Авжеж, Отомі була з тих жінок, про чию любов чоловік може тільки мріяти, знаючи, що подібних на світі дуже мало, а виняткових умов, здатних їх виховати, — ще менше. Цнотлива і пристрасна, царствено благородна, багато

обдарована природою, дуже жіночна і водночас хоробра, як воїн, зі жвавим розумом, відкритим для пізнання, і світлою душею, яку нездатне зламати ніяке випробування, — така була Отомі, дочка Монтесуми, принцеса племен отомі. Хіба дивно, що її краса запала мені в серце і що згодом, коли доля подарувала мені любов принцеси, я її теж покохав?

Так я роздумував, лежачи в одній з кімнат палацу, коли важкі кроки варти за дверима нагадали мені про те, що любов та інші прекрасні речі не для мене, бо життя моє як і раніше висить на волосині. Завтра жерці визначатимуть мою долю, а полонений, що потрапив до рук жерців, може передбачити їхній рішенець наперед. Я був для них чужоземцем з племені білих людей. Така жертва, звичайно, в тисячу разів приємніша їхнім богам, ніж серце простого індіанця. Отже, мене для того врятували від жертвовного ножа в Табаско, щоб покласти на більш почесний вівтар Теночтітлана, — от і все. Мені судилося загинути жахливою смертю оддалік батьківщини, і жодна душа на землі про це навіть не дізнається. З такими сумними думками я ледве забувся сном під ранок.

Мене розбудило уранішнє проміння сонця. Я підійшов до віконного отвору із дерев'яною решіткою і виглянув назовні.

Палац, де я знаходився, стояв на вершині кам'янистого пагорба. Його підніжжя омивали хвилі озера Тескоко, коло якого приблизно замилю височіли над водою храмові башти Теночтітлана. На схилах пагорба росли гігантські кедри, обвішані сірими бородами лишайників, що надавали їм дивного химерного вигляду. Вони були такі величезні, що найбільший дуб із нашого парку здавався б поруч із ним карликом. Між цими велетнями в тіні їхніх крон розкинулися сади Монтесуми, дивовижно пишні й квітучі, з мармуровими водограями, з численними пташниками і загорожами для диких звірів. Мені здалося, що я не бачив нічого прекраснішого в усьому світі!

“Ну що ж, — подумав я. — Нехай мені судилося загинути. Зате я побачив Анауак, його імператора, його звичаї і його народ, а це вже щось та значить!”

Розділ XVI

ТОМАС — БОГ

Хіба могло мені того ранку спасти на думку, що іще до заходу сонця я, скромний дворянин Томас Вінгфілд, перетворюся на божество і стану найшанобливішою після імператора Монтесуми людиною, або, вірніше, богом міста Теночтітлана!

Ось як усе відбувалося. Після сніданку мене відвели до залу суду, або, як його тут називали, “Судилище бога”. Там сидів на золотому троні Монтесума і вершив правосуддя з такою пишнотою і урочистістю, що я не беруся це описати. Довкола нього товпилися радники і найзнатніші придворні, а перед ним лежав людський череп, увінчаний діадемою із смарагдами небувалих розмірів, які аж сяяли. В руці імператор тримав замість скіпетра стрілу.

Перед Монтесумою стояло декілька вождів, або касиків, схоплених за зраду. Суд над ними був короткий. Монтесума, досі мовчазний, узяв сувій, на якому перелічувалися злочини касиків, і так само мовчки проткнув його стрілою, засуджуючи всіх на смерть. Приречених тут же відвели.

Коли із зрадниками було покінчено, до залу увійшло декілька жерців у похмурому чорному вбрані зі сплутаними довгими патлами. Мене охопив дрож при вигляді цих пихатих і жорстоких людей із принизливими очима. Я помітив, що навіть до самого імператора вони ставилися без належної шаноби.

Радники і знатні воїни відійшли, жерці заговорили з Монтесумою. Потім двоє з них наблизилися до мене, узяли мене з рук варті і підвели до трону. Тут один жрець раптом наказав мені роздягтися, і я змушений був підкоритися. Коли на мені не залишилося нічого і я стояв голий перед тронем, жерці обступили мене і почали уважно роздивлятися моє тіло. На руці у мене виділявся шрам, залишений шпагою де Гарсія, а на плечах і на спині червоніли ще не загоєні як слід рубці від кігтів і зубів пуми. Жерці запитали, звідки у мене ці сліди. Я відповів. Відійшовши убік, щоб я не міг їх почути, вони стали люто сперечатися між собою, але не дійшли ніякого рішення і звернулися до імператора. Трохи подумавши, він заговорив, і його слова я розчув.

— Вади ці йому не властиві, їх не було на його тілі при народженні. Це сліди люти людини і звіра.

Жерці ще про щось порадилися, і, нарешті, старший з них шепнув кілька слів на вухо Монтесумі. Імператор кивнув, підвівся з трону і наблизився до мене. Я стояв перед ним голий, здригаючись від холоду, бо в околицях Теночтітлана буває досить прохолодно.

Монтесума зняв з шиї ланцюг із золота і смарагдів, відстебнув застібку своєї царської мантиї і власноруч надів мені на шию ланцюг і накинув мантию на плечі. Потім він уклінно опустився на долівку, благально простягнув до мене руки і обійняв мене.

— Привіт тобі, о божественний сину Кецалькоатля! — заговорив він. — За які заслуги ошчасливив ти нас своєю появою? Що можемо ми зробити, щоб відшкодувати тобі за високу честь? Керуй нами — ми всі твої слуги. Наказуй — і твоє повеління буде виконано. О Тескатліпоко! Я, Монтесума, твій раб, схиляюся перед тобою, і весь мій народ схиляється разом зі мною!

І він знову впав на коліна.

— Ми благаємо тебе, — приєдналися багатоголосо жерці. — Ми схиляємося перед тобою, о Тескатліпоко!

А я стояв як стій, уражений усім цим незрозумілим дійством, схожим на фарс. Монтесума ляснув у долоні — і на його заклик з'явилися жінки з пишним одянням і гірляндами квітів. Вони одягнули мене у принесений одяг, прикрасили мені голову вінками, не припиняючи молитись і повторювати:

— Тескатліпока, що помер учора, з'явився до нас знову. Радійте! Тескатліпока з'явився до нас знову в образі полоненого теуля!

Тільки тоді я зрозумів, що відтепер я бог, і не просто бог, а наймогутніший із богів. Ніколи в житті я не почувався так безглуздо!

Услід за жінками з'явилися шанобливі і поважні чоловіки з музичними інструментами в руках. Мені сказали, що відтепер вони будуть моїми наставниками, а чималий ескорт царських слуг — моїми рабами. Під звуки музики мене вивели із залу. Попереду йшов глашатай, голосно викрикуючи, що ось простує бог Тескатліпока, Душа Світу, творець усього сушого, котрий знову відвідав свій народ. Мене провели по всіх будівлях і всіх нескінченних кімнатах палацу, і скрізь чоловіки, жінки і діти схилялися переді мною до землі і молилися на мене, Томаса Вінгфілда, і зрештою мені стало здаватися, що, мабуть, я просто з глузду з'їхав.

Потім мене всадовили в паланкін і понесли вниз із пагорба Чапультепека греблею, і далі — містом, через усі вулиці до просторої площі перед храмом. Попереду йшли глашатаї та жерці, позаду простували знатні хлопці і слуги, і усюди, де б ми не проходили, юрмиська людей падали переді мною долілиць. Поступово я почав розуміти, що бути богом — справа досить утомлива.

Поміж стін, прикрашених барельєфами змій, мене понесли сходами, що в'юнилися ламаною спіраллю, на вершину величезної теокалі, де стояли ідоли і святилища. Тут під безперервний дріб великого барабана жерці почали приносити в мою честь жертву за жертвою, і я змушений був дивитися на всі ці криваві звірства, ледве стримуючи нудоту.

І тут мене попросили вийти з паланкіна. Під ноги мені підстиляли килими і кидали квіти, проте мене охопив жах, бо я подумав, що зараз мене принесуть в жертву мені самому або якомусь іншому богу. На щастя, це виявилось не так. Біля краю верхнього майданчика — дуже близько я підходити відмовився, побоюючись, щоб мене не зіштовхнули несподівано вниз — сам верховний жрець оголосив багатотисячному натовпу про мій божественний сан, і всі — юрба на майдані і жерці на піраміді — молитовно схилилися переді мною. Церемонія тривала нескінченно. У голові мені паморочилося від усіх цих молінь, музики, зойків і скривавлених трупів, і я зітхнув полегшено, коли ми, нарешті, рушили назад до Чапультепека.

Проте тут на мене чекали нові почесті. Мені відвели цілу анфіладу прекрасних кімнат, які примикали до покоїв самого імператора, і урочисто оголосили, що відтепер усі родичі і домочадці Монтесуми стають моїми слугами, і той, хто посміє не послухатися мого веління, буде скараний на смерть.

І тут я, нарешті, уперше втрутився, волюючи залишитися на самоті, щоб хоч трохи прийти до тями. Слугам я звелів приготувати святкову трапезу в покоях принца Куаутемока, де сподівався зустрітися з Отомі.

Наставники і знатні воїни з моєї свити хотіли було заперечити, мовляв, цієї ночі мій слуга Монтесума прагне відсвяткувати зі мною, проте я не змінив рішення. Врешті-решт вони пішли собі, попередивши, що повернуться за годину, щоб відпровадити мене на бенкет. Я з насолодою здер із себе усі божественні брязкальця, впав на ложе і поринув у думки. Дивне збудження оволоділо мною. Хіба я не був богом і хіба влада моя не була майже безмежною? Проте ушніпливий розум ставив каверзні питання. Заради чого мене зробили богом і чи надовго я збережу цю владу?

Не минуло й години, як мої знатні наставники і слуги повернулися з новим вбранням і оберемками свіжих квітів. Одягнувши мене і прикрасивши вінками, вони рушили слідом за мною в покої Куаутемока. Попереду йшли вродливі жінки, наг्राючи на музичних інструментах.

Принц Куаутемок вже чекав на нас. Тут мені виявили такі почесті, неначе я, його недавній полонений, був самим імператором. І одночасно мені здалося, що принц був чимось збентежений, а в очах його світилося співчуття. Нахилившись до нього, я пошепки запитав:

— Що все це означає, принце? Я справді бог чи наді мною знушаються?

— Тс-с-с! — відповів він ледве чутно, низько схиляючись переді мною. — Для тебе це і добре і погано, друже мій теулю. Згодом я тобі все поясню.

І вже уголос додав:

— О Тескатліпоко, бог богів, чи бажано буде тобі, щоб ми розділили трапезу разом з тобою, чи ти бажаєш залишитися один?

— Принце, — відповів я, — боги люблять хорошу компанію.

Поки ми отак перемовлялися, я помітив у юрмі, що заповнила залу, принцесу Отомі. Отож, коли всі почали розсаджуватися на подушках за низьким столом, я зачекав, поки вона займе своє місце, і тут же сів поряд із нею. Це викликало коротке замішання серед присутніх, бо приготоване для мене почесне місце знаходилося на чолі столу, де праворуч від мене мав сидіти принц Куаутемок, а зліва — його дружина, царствена Течуїшпо.

— Твоє місце не тут, о Тескатліпоко, — промовила Отомі, і її смагляве обличчя злегка зашарілося.

— Я гадаю, царствена Отомі, що бог може сидіти там, де він схоче, — відповів я і, знизивши голос, додав: — Хіба може бути для бога більш почесне місце, ніж поруч із найпрекраснішою богинею на землі?

Вона ще більше почервоніла і сказала:

— На жаль, я зовсім не богиня, а проста смертна дівчина. Отже, якщо хочеш, щоб я була поруч тебе за трапезою, ти маєш встати і оголосити свою волю; ніхто не посміє тобі заперечити, навіть мій батько Монтесума.

Тоді я підвівся і ламаною ацтекською мовою звернувся до всіх присутніх:

— Відтепер моє місце на бенкетах завжди буде поряд із принцесою Отомі, — така моя воля!

При цих словах Отомі зовсім спаленіла. Гості почали перешіптуватися. Принц Куаутемок спочатку спохмурнів, потім посміхнувся. Зате мої знатні наставники низько схилилися, а глашатаї виголосили:

— Підкоряйтеся волі Тескатліпоки! Відтепер місце царственої принцеси Отомі поруч із богом Тескатліпокою, бо він полюбив її!

Від того вечора Отомі завжди сиділа поряд зі мною, за винятком тих випадків, коли мені доводилося розділяти трапезу разом з Монтесумою. У місті прекрасну Отомі тепер називали не інакше, як “благословенна принцеса, що її полюбив бог Тескатліпока”. Сила звичаю і забобонів була така велика, що ацтеки щиро вважали, ніби той, хто хоч на короткий час утілив у собі Душу Світу, може ошчасливити найзнатнішу жінку в країні і виказати їй найбільшу честь, висловивши просте бажання, щоб вона була його сусідкою за столом.

Коли бенкет почався, я тихенько запитав Отомі, що усе це може означати.

— О, бідолашний теулю, — промовила вона пошепки, — хіба ти не знаєш? Зараз я не можу відповісти, але скажу лише: поки ти бог, то можеш сидіти, де схочеш, але настане час — і тебе покладуть там, де ти не хотів би лежати. Коли

трапеза скінчиться, скажи, що хочеш прогулятися в саду, а я повинна тебе супроводжувати. Тоді я, напевно, зможу тобі розповісти все.

Я зголосився ї, коли бенкет завершився, я висловив бажання пройтися садом з принцесою Отомі. Ми вийшли з палацу і опинилися під величними кедрами, порослими довгими пасмами сірих лишайників. Але, на жаль, ми були тут не самі. Кроків за двадцять позаду нас рухалася вся моя свита разом з музикантами, що безупинно дудніли на своїх клятих флейтах, і вродливими танцівницями. Марно я наказував їм угамуватися, — це було моє єдине повеління, яке ніколи не виконувалося. Тільки в ті дні я зрозумів, яким неоціненним скарбом може бути самотність.

Нам нічого не залишалось, як продовжувати нашу прогулянку, і невдовзі я дізнався, яка жахлива доля на мене чекає.

— Слухай, теулю, — промовила Отомі, — в нашій країні є звичай щороку вибрати молодого полоненого і робити його земним утіленням бога Тескатліпоки, творця світу. Для цього полонений повинен мати благородне походження і бути красивим без вад. Сталося так, що той день, коли ти з'явився сюди, був днем обрання нового полоненого для втілення бога, і жерці вибрали тебе, бо ти знатного роду, і ти прекрасніший за будь-якого чоловіка Анауаку. Крім того, ти з племені теулів, дітей Кецалькоатля, чутки про яких давно вже доходять до нас. Мій батько Монтесума страшисться їхньої появи понад усе на світі, і тому жерці вирішили, що ти зможеш відвернути від нас гнів теулів і вмилоствити богів.

Отомі замовкла, немов підшуковуючи слова для того, що їй належало сказати, але я не звернув на це уваги. Слова її полестили мені; вони засвідчували мою велич і прославляли мене в моїх власних очах. Адже чарівна принцеса сама визнала, що я прекрасніший за будь-якого чоловіка в Анауакові! Досі я вважав себе просто досить показним хлопцем.

— Теулю, я маю сказати тобі страшну правду, — продовжувала Отомі, — хоча мені й гірко, що ти визнаєш її від мене. Упродовж року ти будеш богом міста Теночтітлана. Будь-яке твоє бажання буде законом, і якщо ти кому-небудь посмінешся, усмішка твоя буде благословенням божим, і люди на тебе молитимуться. Сам Монтесума, батько мій, ставитиметься до тебе з повагою, як до рівного, або навіть більше. Всі радощі будуть доступні тобі, окрім одруження. Лише на початку останнього місяця року тобі виберуть в дружини чотирьох найвродливіших дівчат нашої країни.

— А хто їх вибиратиме? — запитав я.

— Не знаю, теулю, — поспішно відповіла Отомі. — Я не знайома з цим таємним обрядом. Іноді вибирає сам бог, а іноді — жерці. Буває по-різному. Але дослухай мене до кінця і тоді ти напевно забудеш про інше. Місяць ти проживеш зі своїми дружинами, і весь цей місяць мине в бенкетах і

святкуваннях у всіх найзатніших будинках міста. Але в останній день місяця тебе посадять в царську барку і разом з твоїми дружинами повезуть до того місця, що називається “Плавильня металів”. Там тебе зведуть на теокалу, яку ми називаємо “Будинок зброї”, де твої дружини попрощаються з тобою назавжди. А потім — на жаль, теулю, мені важко тобі це говорити! — ти будеш принесений в жертву тому самому богу, чий дух утілюєш, великому богу Тескатліпоці. Серце твоє вирвуть з грудей, голову твою відділять від тіла і насадять на кілок, який називають “Стовпом для голів”...

Почувши цей страшний вирок, я голосно зойкнув, і ноги мої підкосилися так, що я трохи не впав на землю. Але потім нестримна лють оволоділа мною, і, забувши поради свого батька, я прокляв усіх жорстоких богів Анауаку і народ, який їм поклоняється, спочатку мовами ацтеків і майя, а коли мої знання виснажилися, продовжував чихвостити їх іспанською і звичною англійською.

Але тут Отомі, яка почасти зрозуміла мене, а про інше могла здогадатися, з жахом простягла до мене руки і заблагала:

— Прощу тебе, теулю, не проклинай грізних богів, інакше тебе негайно спіткає жорстока кара! Якщо тебе почують, усі подумають, що в тебе вселився не добрий дух, а злий, і ти помреш у страшних муках. Але якщо навіть люди ні про що не дізнаються, тебе почують боги, бо вони всюдишущі!

— Байдуже! — махнув я рукою. — Це хибні боги, і країна ця проклята, бо їм поклоняється. Ідоли ваші приречені, і всі ідолопоклонники приречені разом із ними, — я знаю це напевне. Хай чують. Краще одразу померти під тортурами, ніж повільно вмирати щомиті й щодня! Але я помру не один. Море крові, пролитої вашими жерцями, волає про помсту до справжнього Бога, і їх наздожене Божа кара!

Знетямлений жахом, я сипав прокльонами, не в змозі спинитися. Отомі залякла вражено, а позаду нас усе пищало й танцювало, як не перед добром.

Але раптом я завважив, що Отомі немов уздріла якийсь жахливий привид: погляд її був обернений на схід. Я озирнувся. На небі палала заграва, пронизана вогненними іскрами. Здавалося, що ручка цього жахливого віяла покоїться десь на землі, а пера його закривають усю східну частину неба. Я мимоволі замовк, уражений небаченим видом, і в ту ж мить крики жаху наповнили палац. Усі його мешканці висипали назовні, щоб поглянути на лиховісне знамення.

І тут з палацу в оточенні найповажнішої свити вийшов сам Монтесума, і у примарному світлі я помітив, що губи його тремтять, а руки жалюгідно трусяться. Тої ж хвилини з безхмарного неба на місце раптом шугнула вогненна куля; на мить затрималася на найвищому храмі, спалахнула, осяявши сліпучим світлом теокалі та прилеглий до неї майдан, і згасла. Але натомість полум'я водномить охопило храм Кецалькоатля.

Натовп стовусто зойкнув, забачивши це грізне видовище з пагорба Чапультепека. Навіть я злякався невідь-чому, хоча й розумів, що вочевидь ми спостерігали звичайну комету, а пожежу в храмі могла викликати куляста блискавка. Проте ацтеки, і особливо Монтесума, який був збентежений чутками про появу дивного білого племені, котре, якщо вірити пророцтвам, мало стерти на порох його імперію, побачили у всьому цьому лиховісне знамення. А якщо в кого й лишалися ще якісь сумніви, то доля утнула з ними лихий жарт.

Саме тої миті, коли всі заціпеніли від жаху, крізь натовп пробрався запилужений і змучений неблизькою дорогою гонець. Упавши ницьма перед імператором, він вийняв зі складок свого одягу сувій із письменами і простяг його знатному придворному. Проте Монтесума усупереч звичаєві нетерпляче вирвав сувій із рук радника, розгорнув і став читати. Усі мовчки втупилися в нього. Раптом Монтесума голосно скрикнув, сувій випав, а він затулив обличчя руками. Я крадькома зиркнув на сувій і побачив на ньому грубі зображення іспанських кораблів і людей в іспанських обладунках. Отже, іспанці висадилися на його землю!

Кілька радників наблизилися до імператора, намагаючись його втішити, але він роздратовано відштовхнув їх.

— Облиште це! — простогнав він. — Не заважайте мені оплакувати мій народ! Пророцтво збулося, і Анауак приречений. Діти Кецалькоатля панують на моїх берегах і вбивають моїх дітей. Залиште мене в моїй скорботі!

У цю мить до нього наблизився другий гонець з палацу. Відчай був на його обличчі.

— Говори, — наказав Монтесума.

— О володарю, пощади мене, бо я приніс лихі вісті. Твоя царствена сестра Папанцин вмирає, вражена жахливими знаменнями, — і він показав на палаюче небо.

Почувши, що його улюблена сестра лежить на смертному одрі, Монтесума мовчки закрит обличчя краєм своєї імператорської мантиї і почвалав до палацу.

Я обернувся до Отомі. Її били дрижаки.

— Хіба я не казав тобі, принцесо Отомі, що країна ця проклята?

— Так, ти казав, теулю, — відлунила скорботно Отомі. — Моя країна проклята.

Розділ XVII

ПРОРОЦТВО ПАПАНЦИН

До ранку Папанцин померла, а увечері того ж дня її з великою пишнотою поховали на цвинтарі Чапультепека.

Палац і все місто були охоплені трауром. Розповсюджувалися усіякі безглузді чутки, що бентежили людей. Щоночі заграва зі сходу осявала небо, а день приносив страшні новини про іспанців.

Серед усього цього сум'яття найгірше почувався імператор. Останні кілька тижнів він майже нічого не їв, не пив і зовсім не спав.

Під вечір він послав за мною і запропонував прогулятися у саду. Відіславши музикантів, ми віддалилися під затишок розлогих кедрів.

— Теулю, — заговорив, нарешті, Монтесума, — розкажи мені про своїх одноплемінців! Навіщо твої брати висадилися на наших берегах? Але бійся збрехати!

— Вони мені не брати, Монтесумо! — відповів я. — Тільки моя мати була з їхнього племені.

— Тільки правду, теулю! Хіба ти не плоть від плоті своєї матері? Кажі, для чого вони з'явилися в Анауак?

— Боюся, повелителю, що вони прийшли, щоб підкорити цю землю або, ще гірше — розграбувати всі її скарби і повалити її богів.

— Що ж ти мені порадиш, теулю? Як захиститися від цих могутніх воїнів, одягнених в метал, що скачуть на лютих диких звірах? У них є якісь дивні трубки, що гуркочуть, немов грім, і вражають сотні ворогів, а в руках — зброя з блискучого срібла. Як боротися з ними? На жаль, опиратися їм неможливо, бо вони — сини Кецалькоатля, котрі повернулися, щоб заволодіти своєю землею. Я чув про них ще з дитинства, я страшився цього усе життя, і ось сьогодні вони стоять біля мого порога.

— Я усього лише бог на якийсь час, — відповів я, — але якщо земний владика дозволить, я дам йому пораду. На силу відповідають силою! Теулів мало, і проти кожного з них ти можеш виставити тисячу воїнів. Напади на них перший, не чекай, поки вони знайдуть собі союзників, розчави їх відразу!

— І це радить мені той, чия мати була з племені теулів, — з єхидною усмішкою промовив імператор. — Скажи мені ще, раднику, як я зможу взнати, що проти мене б'ються люди, а не боги? Адже я не говорю їхньою мовою?

— Це неважко зробити, Монтесумо, — відповів я. — Я знаю їхню мову. Пошли мене — і я про все для тебе дізнаюся.

— Теуль, ти, напевно, маєш мене за дурня. Я знаю — ти вивідач теулів! Ти пробрався до нас, щоб усе розвідати про нашу країну! Ти радиш мені битися з теулями? Так от, я з ними не битимуся. Я зустріну їх ласкавими словами і подарунками, бо знаю: ти радиш мені тільки те, що мене погубить!

Монтесума захлинався від люті; він стояв переді мною зі схрещеними на грудях руками, низько опустивши голову, і нервовий трем охопив його тіло. Я злякався не на жарт. Хоч я й був богом, я чудово розумів, що достатньо одного кивка земного володаря, щоб приректи мене на страшну смерть. І проте мене вразило глупство цієї людини, в усьому іншому такої мудрої і розсудливої. Він не довіряв мені і одночасно сліпо вірив своїм ідолам, котрі штовхали його на вірну смерть. Але чому? Тільки тепер я в змозі відповісти на це питання.

Сам Монтесума не був винен. Невблаганна доля спрямовувала кожен його крок, і говорила його вустами. Боги Анауака були неправедними богами. За їхніми потворними кам'яними статуями ховався диявольськи жорстокий розум жерців — а вони повсякчас твердили, що боги люблять криваві людські жертви. Але прокляття тяжіло над ними. І коли імператор запитував своїх ідолів через жерців, ті давали йому брехливі поради, що прирікали на загибель їх самих і всіх, хто їм поклонявся.

Поки ми говорили, сонце швидко зайшло, і все огорнув морок. Тільки снігові верхів'я вулканів Попокатепетль і Істаксиуатль все ще були осяяні зловісною криваво-червоною загравою.

Ніколи ще постать мертвої жінки, що покоїться в своєму вічному сховку на вершині Істаксиуатля, не вимальовувалася з такою чіткістю і довершеністю, як тої ночі. Можливо, це була гра уяви, проте я чітко бачив гігантське скривавлене жіноче тіло, що лежить на смертному одрі.

Але, вочевидь, це була не тільки моя фантазія, бо коли Монтесума замовк, погляд його випадково впав на вершину вулкана і він теж завмер, не в змозі відірвати від неї очей.

— Поглянь-но, теулю! — промовив він, нарешті, з гірким усміхом. — Там покоїться душа народу Анауаку, омита кров'ю і готова до поховання. Ти бачиш, яка страшна вона навіть у смерті?

Але тільки він вимовив ці слова і обернувся, щоб піти, як з боку гори донісся дикий нелюдський зойк, сповнений такої страшної муки, що у мене кров застигла в жилах. Монтесума заціпенів, учепившись за мою руку, і ми обоє втупилися на Істаксиуатль, звідки линули ці потойбічні ридання. Нам здалося, що скривавлена, залита страшним багровим світлом постать жінки підвелася зі свого кам'яного ложа. Вона підіймалася поволі, немов прокидаючись зі сну, і, нарешті, випросталась на весь свій гігантський зріст на вершині гори. Тремтячи

від страху, дивилися ми на велетенську примару, яка декілька митей стояла нерухомо, дивлячись униз на Теночтітлан. Раптом вона простягнула до нього руки, жестом, сповненим співчуття, і в ту ж мить нічний морок поглинув її, і скорботні стогони поступово стихли вдалині.

— Скажи, теулю, — прошепотів імператор, — хіба не жахливо щодня бачити подібні знамення? Я боюсь. Прислухайся до того, що діється в місті! Там теж бачили цю примару. Чуєш, як волає від страху народ? Чуєш, як жерці б'ють в барабани, щоб відвернути від нас прокляття? Плач, плач, народе мій! Моліться, жерці, і примножуйте жертви, бо день вашої загибелі близький! О Теночтітлане, цар усіх міст! Я бачу тебе зруйнованим і зганьбленим. Я бачу палаци твої почорнілими від згарищ, храми твої сплюндрованими, прекрасні сади — здичавілими. Я бачу твоїх благородних дружин наложницями чужоземців; твоїх царствених принців — їхніми слугами. Канали твої почервоніли від крові дітей твоїх, греблі твої усипані їхніми обвугленими кістками. Смерть усюди, безчестя — хліб твій, відчай — твоя доля. Ти виплекав мене, царю міст, колиско моїх предків. А нині я кажу тобі — прощавай назавжди!

Так бідкався Монтесума серед нічної темряви, голосно виливаючи свою скорботу. Але з-за гір визирнув повний місяць, і його тьмяне сяйво просочилося крізь верхів'я кедрів, обвішаних примарними бородами лишайників. Воно впало на високу постать Монтесуми, його спотворене горем обличчя, його тонкі руки, що то злітали, то падали в пророчому екстазі, а купка завмерлих від страху придворних і музикантів цього разу забула про свої дудки. Ніколи ще я не бачив такої дивної і зловісної сцени, таємничої і сповненої неусвідомленого жаху. Монарх наперед оплакував падіння свого народу і своєї могутності, бо вже знав, що вони приречені! Але химери цієї ночі ще не скінчилися.

Ми пройшли звивистою вузьенькою стежкою десь мильо з гаком, не мовивши жодного слова. Перед нами були ворота царської усипальні. Якраз напроти воріт була широка галявина, залита яскравим місячним сяйвом. Посеред неї виднілося щось біле, схоже здалеку на тіло жінки, але це помітив лише я один. Монтесума пильно подивився на ворота й нарешті заговорив:

— Ці ворота відкрилися чотири дні тому для моєї сестри Папанцин. І ось я гадаю — коли вони відкриються для мене?

І тут постать на галявині здригнулася, немов прокидаючись зі сну. Вона підвелася і простягла руки. Тепер і Монтесума побачив її і затремтів, а я відчув, що мене теж вкинуло в дрож.

Жінка поволі наближалася до нас. Уже можна було роздивитися, що вона одягнена в саван. Але вона підвела голову, і промінь місяця впав на її обличчя. Монтесума дико скрикнув, і я разом із ним: ми упізнали тонке бліде обличчя

принцеси Папанцин, тієї самої Папанцин, що була похована тут чотири дні тому.

Ступаючи легко і нечутно, немов уві сні, вона наблизилася до нас, поки не зупинилася перед кущем, тінь від якого нас приховувала. Тут Папанцин — чи її дух — подивилася просто перед себе відкритими, але незрячими очима і вимовила голосом Папанцин:

— Монтесумо, брате мій, ти тут? Я відчуваю, що ти поряд, але не бачу тебе.

Тоді Монтесума вийшов із затінку і встав віч-на-віч із привидом.

— Хто ти? — промовив він. — Хто ти з обличчям мертвої сестри і в її вбранні?

— Я Папанцин, — відповіла та. — Я воскресла з мертвих, щоб принести тобі звістку, брате мій Монтесумо.

— Яку звістку ти несеш мені? — хрипло спитав імператор.

— Звістку про загибель, брате мій. Царство твоє впаде, скоро ти помреш, а разом із тобою — десятки і десятки тисяч твоїх підданих. Чотири дні я була серед мертвих, і там я бачила наших хибних богів. Це не боги, а дияволи! Там же я бачила тих, хто їм поклоняється, і жерців, які їм служать. Усі вони приречені на нестерпні муки. Народ Анауаку приречений, бо він вшановує цих диявольських ідолів.

— Папанцин, сестро, невже у тебе немає для мене жодного слова втіхи?

— Жодного, — відповіла вона. — Якщо ти зречешся проклятих богів, ти, може, ще врятуєш свою душу, але своє життя і життя свого народу тобі вже не врятувати.

Після цього Папанцин віддалилася і щезла в тіні дерев. Нестримна лють охопила раптом Монтесуму.

— Прокляття на твою голову, сестро! — закричав він громовим голосом. — Для чого ти воскресла? Невже для того, щоб принести мені цю чорну звістку? Якби ти принесла мені надію, якби вказала шлях до порятунку — я би з радістю тебе вітав. А зараз — згинь назавжди, і нехай весь тягар землі розчавить твоє серце навіки! А мої боги — їм поклонялися мої батьки, і я їм поклонятимуся до останнього подиху. Боги розгнівані, бо жертви змаліли на вівтарях. Відтепер я їх подвою! Я накажу кинути на вівтарі усіх жерців, бо вони не можуть вмилоstitи богів!

Монтесума шаленів, як людина, що схибнула від жаху. Знатні придворні, що товпилися оддалік, застигли, перелякані і здивовані.

А Монтесума роздер на собі царське вбрання і, вириваючи пасма волосся з голови і бороди, судомно покотився по землі. Придворні підхопили його і понесли в палац.

Три дні і три ночі імператора ніхто не бачив. Страшні погрози про жертвопринесення виявилися не порожніми словами, бо з наступного ранку кількість жертв була подвоєна по всій країні. Тінь хреста вже лягла на вівтарі Анауаку, але з вершин теокалі і досі чулися страшні крики полонених. Час диявольських богів уже настав, але вони все ще збирали своє останнє криваве жниво, і жниво це було рясне.

Що ж до воскресіння Папанцин, то це достеменна правда, хоча швидше за все вона тоді не вмерла, а просто впала в глибоку летаргію. З тієї ночі вона вже не з'являлася, і сам я більше її не зустрічав. Проте подекували, що згодом Папанцин прийняла християнство і часто розповідала про дивні речі, які вона бачила в царстві смерті.

Розділ XVIII

ВИБІР НАРЕЧЕНИХ

Минуло декілька місяців, і упродовж цього часу місто було охоплене тривогою. Знову і знову Монтесума слав до Кортеса послів зі щедрими дарами, із золотом і дорогоцінним камінням, упрохуючи його не чіпати його народ. Божевільний імператор не розумів, що, виставляючи напоказ свої величезні багатства, він тільки дратує стерв'ятника, навертаючи його до свого гнізда.

Кортес відбувався ввічливими запевняннями і дешевими дрібничками, та й квіт.

Тим часом іспанці рушили углиб країни, і Монтесума з жахом дізнався про криваву бійню в Чолулі, де переможці вчинили святотатство: скинули усіх богів цього міста з їхніх п'єдесталів.

Про іспанців розповідали усілякі дива про їхню невразливу зброю, що вивергає грім під час битв, про лютих звірів, на яких вони скакали. Одного разу Монтесумі доставили голови двох білих людей, убитих в одній з сутичок, — дві страхітливі величезні волохаті голови, а разом з ними — голову коня. Побачивши ці жахливі останки, Монтесума трохи не знепритомнів від страху, але все-таки наказав виставити їх у великому храмі напоказ і оголосити народу, що подібна доля чекає кожного, хто посміє вторгнутися до Анауаку.

Тим часом в імперії панували хаос і сум'яття. Щодня збиралися верховні жерці і вожді сусідніх дружніх племен. Одні радили одне, інші — протилежне, а зрештою зростала невпевненість і злочинна нерішучість. Якби Монтесума прислухався тоді до голосу великого воїна Куаутемока, Анауак не був би зараз іспанським володінням, бо Куаутеок повсякчас переконував Монтесуму відкинути всі його страхи і, поки ще не пізно, відкрито оголосити теулям війну. Досить послів і дарунків! Треба зібрати все незліченне військо ацтеків і розчавити ворога в гірських ущелинах!

Але — на жаль! — Монтесума незмінно відповідав:

— Ні до чого усе це, племіннику. Чи можна боротися проти цих людей, якщо самі боги за них? Якщо боги схочуть, вони вступляться за нас, а якщо ні — горе нам! Про себе я не думаю, але що буде з моїм народом? Що буде з жінками і дітьми, що буде з недужими і старими? Лихо нам!

Після цього він закривав обличчя і починав стогнати і плакати, як мала дитина. Куаутеок не знаходив слів від люті на таку дурість великого імператора. Але що він міг удіяти? Так само, як і я, Куаутеок вважав, що саме небо позбавило Монтесуму розуму, щоб покарати і знищити Анауак.

Тут слід сказати, що, хоча й посвячений у сонм богів, я, Томас Вінгфілд, залишався лише жалюгідною іграшкою, бо влади у мене було рівно стільки ж, скільки у клаптика піни на гребені морської хвилі. Монтесума вважав мене за шпигуна і не вірив жодному моєму слову; жерці дивилися на мене як на майбутню жертву; лише мій друг Куаутемок та ще Отомі, котра таємно кохала мене, все-таки довіряли мені, і з ними я часто розмовляв про істинне значення того, що відбувалося перед нашими очима. Але обоє теж були безсилі.

Втративши здоровий глузд, Монтесума все ще зберігав усю повноту влади і тремтячою рукою кидав корабель імперії то туди, то сюди; здавалося, що це гігантське судно полишене всіма матросами і мчить з волі стихій простісінько назустріч загибелі.

Жах перед прийдешнім охопив усіх поголовно. Але попри все, а може, саме тому люди нестримно кинулися у вир насолод. “Заморські боги йдуть на нас, — волали вони. — Давайте ж бенкетувати і пити, бо завтра ми помремо!” І ось найдобродійніші жінки пускалися берега і віддавалися будь-кому, найшляхетніші мужі, що дорожили честю свого імені, ставали негідниками, і навіть діти в ті дні вешталися п’яні вулицями міста, хоча це для ацтеків — нечуваний злочин!

Монтесума залишив Чапультепек і разом з усім своїм почтом перебрався до палацу на великій площі напроти теокалі. Цей палац був справжнім містечком усередині міста. Під його покрівлями вночі збиралося понад тисячу людей, не кажучи вже про усіляких карликів і виродків, про сотні рідкісних птахів у пташнику і безлічі диких звірів у клітках. Тут, у цьому палаці, я бенкетував щодня, а коли мені набридали бенкети, одягався у розкішні шати і в супроводі натовпу юних слуг і знатних мужів виходив на вулиці. Люд із криками вибігав з будинків і схилявся переді мною, діти обсіпали мене квітами, дівчата танцювали навколо, цілуючи мені руки і ноги, і незабаром за мною вже тягся тисячний натовп. І я теж танцював і волав, як блазень, бо в ті дні серед загального фанатизму мене охопив якийсь дивний безум. Я прагнув притлумити страх, я хотів забути про те, що приречений на жертвопринесення і що кожен день наближає до мого серця скривавлений ніж.

Я хотів забутися, але — на жаль! — це було не в моїй змозі. Скільки б я не пив, питво не могло дати забуття; аромати квітів, краса жінок і схиляння натовпу більше не хвилювали мене; невідступно, повсякчас відчував я свою приреченість, із тугою згадуючи милий серцю отчий край і далеку кохану. У ті дні мені здавалося, що серце моє лусне з горя, і якби не доброта Отомі, я б, напевно, наклав на себе руки. Але прекрасна і велична дочка Монтесуми завжди була поруч. Вона знаходила тисячі способів відвернути мене від думок і заспокоїти, а іноді з її вуст зривалися примарні слова надії, від яких кров починала швидше пульсувати в моїх жилах.

Якось уранці я сидів у саду з лютнею в руках. Знатні мужі з моєї свити і мої наставники щось жваво обговорювали, тримаючись на шанобливій відстані. Зі

свого місця мені було видно двір, де щодня збиралася імператорська рада, і я завважив, що там з'явилося кілька вродливих дівчат у супроводі старших жінок.

З'явився принц Куаутемок і підійшов до мене. Останнім часом він не часто усміхався, але сьогодні Куаутемок із посмішкою запитав, чи знаю я, що там відбувається.

— Можливо, Монтесума вибирає собі нових дружин?

— Так, він вибирає дружин, але не для себе. Знай, теулю, тобі залишилося недовго жити. Тому Монтесума разом із жерцями вже вибирає тих, котрі стануть твоїми дружинами.

— Моїми дружинами? — крикнув я, схоплюючись на ноги. — Дружинами того, хто заручений зі смертю? Що мені тепер до любові і до одруження! Мине тиждень, другий — і моїм шлюбним ложем стане вівтар. Ах, Куаутемоку, ти кажеш, що любиш мене. Я врятував тобі життя. Якщо ти мене любиш, то порятуй мене тепер. Адже ти присягнувся це зробити.

— Я присягнувся зробити все, що в моїй владі, і готовий віддати за тебе життя, теулю. Я готовий дотримати свого слова, бо не всі цінують життя так високо, як ти, мій друже. Але допомогти тобі я все одно не зможу. Ти належиш богам, і помри я хоч тисячу разів, це не змінить твоєї долі. Тільки небо може врятувати тебе, якщо схоче. Тому втішайся, теулю, і коли настане час — помри мужньо. Твоя доля нічим не гірша за мою чи багатьох інших, бо смерть чигає на нас усіх. А зараз — прощай!

Коли принц віддалився, я пішов до своєї спочивальні і поринув у невеселі думки. На щастя, без мого дозволу сюди ніхто не наслідювався входити.

Але служка відчинила двері і шепнула, що хтось бажає зі мною говорити. Я був змучений і кивнув несамохіть. Переді мною опинилася закутана жінка. Я наказав їй відкрити обличчя і говорити. Жінка підкорилася, і я побачив принцесу Отомі.

Нічого не розуміючи, я встав їй назустріч. Зазвичай принцеса ніколи не приходила до мене сама, але я подумав, що у неї до мене якась нагальна справа.

— Прошу тебе, сядь, — збентежено промовила Отомі. — Тобі не личить стояти переді мною.

— Чому ж? — запитав я. — Якби я навіть не поважав тебе, як принцесу, я все одно віддав би належне твоїй красі.

— Досить слів! — перервала мене Отомі граціозним жестом руки. — Я прийшла сюди, о Тескатліпоко, за стародавнім звичаєм, бо я принесла тобі

звістку. Ті, хто стануть твоїми дружинами, обрані. Я маю назвати тобі їхні імена.

— Говори, принцесо Отомі!

— Це... — і тут вона назвала імена трьох дівчат.

Я знав, що вони були першими красунями в країні.

— Мені здалося, що їх повинно бути четверо, — промовив я з гіркою усмішкою. — Чи у мене відняли четверту дружину?

— Так, їх четверо, — відповіла Отомі і знову замовкла.

— Говори ж! — закричав я, — Скажи мені, котру із цих нещасних обрали за дружину жалюгідному полоненому, приреченому на жертвопринесення?

— Тобі обрали одну дівчину дуже високого роду, що мала інші титули, аніж той, яким ти її нагороджуєш, о Тескатліпоко.

Я здивовано глянув на неї, і Отомі тихо промовила:

— Четверта і перша серед усіх — це я, Отомі, принцеса племен отомі, дочка Монтесуми,

— Ти! — вигукнув я, падаючи на подушки ложа. — Невже ти?

— Так, я. Слухай! Я була обрана жерцями як найвродливіша дівчина Анауаку, хоч я і негідна такої честі. Мій батько, імператор, шаленів і сказав, що його дочка зрештою не стане дружиною полоненого, який має померти на жертвовному вівтарі. Але жерці відповіли йому, що в такий час, коли боги розгнівані, він не повинен вимагати винятків для своєї дочки. “Хіба найзнатніша жінка країни не гідна бути дружиною бога?” — запитали вони. І тоді мій батько згодився і сказав, що хай буде так, як я побажаю. І я сказала, що в нашій юдолі скорботи найгордовитіша має принизитися до праху під ногами і стати дружиною полоненого раба, названого богом і приреченого на жертвопринесення. Так я, принцеса Отомі, згодилася стати твоєю дружиною, о Тескатліпоко! Але якби я знала тоді те, що читаю нині в твоїх очах, я б, напевно, не згодилася. У своєму приниженні я сподівалася знайти хоча б іскру любові, щоб потім померти поряд з тобою на вівтарі, бо звичай мого народу, якщо я схочу, дає мені на це право. Проте тепер я бачу — ти мені не радий. Відступати вже пізно, але ти можеш не боятися. У тебе будуть інші, а я тебе не потривожу. Я сказала все, що мала сказати. Можу я тепер піти? Урочиста церемонія призначена через дванадцять днів, о Тескатліпоко!

Я узяв Отомі за руку і промовив:

— Дякую тобі, благородна жінко! Якби не ви з Куаутемоком, якби не ваші турботи і доброта, якими ви мене оточили, я б, напевно, давно вже пропав. Але ти хочеш утішати мене до останньої миті, ти навіть вирішила померти разом зі мною, якщо тільки я правильно тебе зрозумів. Але чому, скажи мені, Отомі? У нашій країні жінка повинна полюбити чоловіка безмежно, щоб зважитися розділити з ним оте ложе на вершечку піраміди. Я не можу повірити, щоб ти, гідна будь-якого володаря, віддала своє серце жалюгідному рабу! Як зрозуміти мені твої слова, принцесо Отомі?

— Шукай відповідь у своєму серці, — прошепотіла вона, і рука її затремтіла в моїй руці.

Я подивився на Отомі: вона була прекрасна! Я подумав про її самовідданість, що не відступила перед найжахливішою зі смертей, і подих ніжності, сестри любові, торкнувся моєї душі. Але навіть цієї миті переді мною постав англійський сад, і обличчя дівчини, з якою я попрощався під буком, і я пригадав клятву, якою ми тоді обмінялися. Я знав, що вона жива і вірна мені. І я подумав, що поки я живий, я маю зберігати їй вірність, хоча б у душі. Мені доведеться одружитися з цими індіанками, і я одружуся, але якщо я хоч одного разу скажу Отомі, що люблю її, я порушу клятву. А Отомі потрібна любов, і на менше вона не згодна! І як я не був схвильований, яка не була велика спокуса, я не сказав тих слів, які жадало почути її серце.

— Сядь, Отомі, — промовив я. — Сядь і вислухай мене. Ти бачиш цей золотий перстень?

Я зняв з пальця колечко Лілі і показав їй:

— Бачиш напис усередині?

Отомі кивнула головою, але не вимовила ні слова. В очах її я побачив страх.

— Я прочитаю тобі цей напис, Отомі, — сказав я і переклав зворушливі слова: “Нехай ми нарізно, зате душею разом”.

Тільки тоді Отомі заговорила.

— Що означає цей напис? — запитала вона.

— Він означає, Отомі, що у далекій країні, звідки я прийшов, живе одна жінка. Вона любить мене, і я люблю її.

— Отже, вона твоя дружина?

— Ні, Отомі, вона мені не дружина, але вона обіцяна мені в дружини.

— Вона обіцяна тобі в дружини, — сумно повторила Отомі. — Значить, так само, як і я. У цьому ми з нею рівні, теулю. Різниця тільки в тому, що її ти

любиш, а мене — ні. Ти це хотів мені сказати? У такому разі, не марнуй часу — я все зрозуміла. Але якщо я втратила тебе, то і вона втратить. Між тобою і твоєю коханою котить хвилі величезне море з бездонними глибинами, між вами постав жертвний вівтар і всепоглинаюча смерть. А зараз дозволь мені піти, теулю. Я маю стати твоєю дружиною, це вже неминуче, але я тобі надто не набридатиму, і скоро все це скінчиться. Ти поинеш у Зоряний Палац, і я молитимуся, щоб ти знайшов там те, що шукаєш. Усі ці місяці я прагнула вдихнути в тебе надію, знайти вихід, і мені вже здавалося, що я його знайшла. Але я помилилася. Я йду, теулю, але хочу сказати тобі насамкінець: зараз я поважаю тебе більше, аніж раніше, бо ти наважився мені, дочці Монтесуми, виказати всю правду, коли збрехати було так легко і куди безпечніше. Ця жінка за морями має бути тобі вдячна. Я не бажаю їй нічого лихого, але між мною і нею відтепер ворожнеча не на життя, а на смерть. Прощай!

З цими словами Отомі встала, закуталася з головою в плащ і велично вийшла з кімнати, полишивши мене украй збентеженим. Тільки дурень міг відкинути любов цієї царственої жінки, і тепер мене терзало каяття. Я подумав: чи змогла б Лілі зглянутися з висоти подібної величі, скинути пурпур імператорської мантиї і лягти поряд зі мною на скривавлений жертвний камінь? Напевно, ні, бо подібної відчайдушної самовідданості не зустрінеш серед жінок нашого світу. Лише дочки Сонця люблять з такою повнотою і ненавидять так само пристрасно, як і люблять. їм не потрібні жерці, щоб освятити любовні узи, але якщо ці узи стануть їм ненависні, їх не утримають ніякі думки про обов'язок. Бажання, почуття — для них єдиний закон, і вони підкоряються йому сліпо. Заради своєї пристрасті вони готові на все, навіть на смерть.

Розділ XIX

ЧОТИРИ БОГИНИ

Минуло ще скількись часу, і ось настав день, коли Кортес зі своїми завойовниками захопив Теночтітлан. Не стану описувати всього, що творили іспанці в місті, бо це справа історика, а я розкакую лише свою власну історію.

Мені не довелося бачити самої зустрічі Кортеса з Монтесумою. Я бачив тільки, як імператор одягався в найпишніші шати і пішов у супроводі найзнатніших мужів, подібний до Соломона в сяйві своєї слави. Але гадаю, що жоден раб не йшов до жертвовного вівтаря з таким важким серцем, яке було у Монтесуми того злочасного дня. Безумство згубило його, і, напевно, він сам розумів, що йде назустріч своїй долі.

Невдовзі почулися крики натовпу, іржання коней, голоси озброєних солдатів, і я побачив зі своїх покоїв іспанців, що рухалися головною вулицею. Серце моє радісно забилося: адже це були християни!

Попереду на коні їхав у обладунку лицаря предводитель іспанців, Кортес, людина середнього зросту, із благородною поставою і проникливими зіркими очима. За ним, дехто верхи, але переважно в пішому строю, йшли солдати його маленької армії. Завойовники із подивом озиралися довкола. їх була всього жменька, бронзових від сонця, зраних у битвах і одягнених майже в лахміття. Дивлячись на цих сяк-так озброєних людей, я міг тільки захоплюватися їхньою непохитною мужністю, яка проклала дорогу крізь тисячні натовпи ворогів і, попри хвороби і безупинні сутички, дозволила їм дістатися самого серця імперії Монтесуми.

Поряд із Кортесом, тримаючись рукою за його стремено, йшла красива індіанка у білій одежі і вінку з квітів. Коли вона повернула голову — я одразу її впізнав: то була моя давня знайома, Марина. Вона накликала на свою країну нечуване лихо, але, мабуть, була щаслива, зігріта славою і любов'ю свого повелителя.

Поки іспанці проходили мимо, я пильно вдивлявся в їхні обличчя із примарною надією. Я був майже упевнений, що побачу серед конкістадорів свого ворога. Інстинкт підказував мені, що він живий, і я знав: при першій же нагоді де Гарсія приєднається до цього походу — на запах крові, золота і грабежу. Проте того дня я не побачив його ні серед живих, ні серед мертвих.

Уночі я зустрівся з Куаутемоком і запитав, як ідуть справи.

— Добре для шуліки, який забрався в гніздо голубки, — з гіркою усмішкою відповів принц, — але для голубки украй кепсько. Зараз мій дядечко Монтесума туркоче там, — принц показав на палац, — і предводитель іспанців

разом із ним. Але у його голубиному туркотанні я чув клекотання яструба. Скоро в Теночтітлані настануть жахні дні!

І він мав рацію. Через тиждень іспанці підступно захопили Монтесуму і зробили своїм полоненим. Вони тримали імператора в палаці, і солдати стерегли його вдень і вночі.

Подальші події блискавично змінювали одна одну. Вожді сусідніх племен збунтувалися і вбили кількох іспанців. За намовою Кортеса Монтесума покликав їх до Теночтітлана, а коли вони з'явилися, іспанці спалили непокірних живцем на майдані. Але це було ще не все. Самого Монтесума, закутого в ланцюги, неначе злодія, примусили бути присутнім при страті. Одразу після цього приниження Монтесума присягнув на відданість королю Іспанії, а незабаром обманом заманив і передав до рук іспанцям Кокамацина, правителя Тескоко, що надумав напасти на загарбників. Потім Монтесума вручив іспанцям усе накопичене ним золото і всі імператорські скарби вартістю в сотні і сотні тисяч англійських фунтів. І народ усе це терпів, бо люди були вражені і за звичкою продовжували підкорятися наказам свого полоненого імператора.

Але коли Монтесума дозволив іспанцям влаштувати богослужіння в одному з святилищ великого храму, піднявся гомін обурення, і тисячі ацтеків охопив праведний гнів. Він носився в повітрі, його можна було почути в кожному слові, і голос його був подібний до віддаленого гуркоту бурхливого океану. Хмари згущувалися. Буря могла вибухнути у будь-яку мить.

Попри все це, життя моє минало як і досі, за винятком того, що тепер мені не дозволяли виходити з палацу, побоюючись, щоб я не зв'язався якимось чином з іспанцями, хоча ті навіть не підозрювали, що ацтеки захопили і прирекли на жертвопринесення білу людину. Окрім того, я майже не зустрічався з принцесою Отомі. Після нашого дивного освідчення в коханні перша з призначених мені наречених уникала мене, і коли ми все ж таки опинялися поруч за трапезою або в саду, вона говорила тільки про щось незначне або про державні справи. Так тривало до шлюбної церемонії. Я пам'ятаю, що вона відбулася за день до страшної загибелі шестисот найзнатніших ацтеків, що зібралися з нагоди святкування на честь Уїцилопочтілі.

У день мого шлюбу мені виказували найбільші почесті, як справжньому богу. Найбільш високопоставлені люди міста приходили на поклоніння і обкурювали мене фіміамом, так що зрештою мене аж знудило.

Попри те, що країна була охоплена горем, жерці неухильно виконували всі обряди, і жорстокість їхня анітрохи не зменшилася. На мене покладали великі надії.

Люди вірили, що, принісши мене в жертву, вони відвернуть від себе гнів богів, бо я в їхніх очах був одним з теулів.

На мою честь був влаштований пишний бенкет, що тривав понад дві години.

Потім наперед виступили двоє знатних старійшин і, запаливши смолоскипи, провели мене до прекрасної зали, де я до цього жодного разу не бував. Тут вони переодягли мене в ще розкішніші шати з серпанкової тканини з вишивками із сяйливого пір'я колібрі. На голову мені поклали вінок із квітів, а на шию і на зап'ястя — смарагдове намисто і браслети з коштовного каміння. Я почувався якимось папугою...

Усі смолоскипи раптом згасли і на мить запанувала тиша. Потім здалеку долинули жіночі голоси: дівчата співали весільну пісню, по-своєму дуже мелодійну.

У темряві почувся чоловічий голос:

— Ви тут, обраниці неба?

— Ми тут, — відгукнувся чийсь голос, мені здалося, що Отомі.

— О діви Анауаку! — знову заговорив хтось невидимий. — О Тескатліпоко, бог серед богів! Слухайте мене! Вам, діви, випала велика честь. Небо вас обдарувало знатністю, чеснотами і красою чотирьох великих богинь, і небо обрало вас супутницями великого бога, вашого творця і володаря, який зволив відвідати нас на короткий строк, після чого він повернеться до Житла Сонця. Тож будьте гідні цієї честі! Догоджайте йому і ублажайте його, щоб він зглянувся на ваші ласки, і коли настане час повернення на небеса, поніс із собою добру згадку і найкращі думки про наш народ. У цьому житті вам недовго доведеться бути поряд з ним, бо дух його, подібно до птаха в клітці, уже розпрямляє крила і скоро вирветься з темниці плоті, щоб покинути нас. Якщо ви схочете, одній з вас буде дозволено послідувати за ним і піднятися разом в Житло Сонця. Але підете ви за ним чи залишитеся тут, щоб оплакувати його до кінця своїх днів, — любіть його, будьте з ним ніжні і привітні, інакше гнів небес переслідуватиме вас і весь наш народ. Голос замовк, потім зазвучав знову:

— Жінки, іменами всіх богів і вашими божественними іменами — Хочі, Кволо, Атла, Кліхто — поєдную вас із нашим творцем Тескатліпокою на весь час його перебування на землі! Бог бере вас за дружин! Хай буде щасливий ваш шлюб. Але знайте — радість ваша не вічна. Погляньте зараз на те, що чекає нас попереду!

Ледве завмерли ці слова, як у дальньому кінці залу спалахнули смолоскипи, осяявши страхітливу сцену. Там, на жертвовному камені, лежала людина. Я й дотепер не знаю, що це було — жива людина чи воскова фігура, — бо шкіра у неї була світла, як у мене. П'ять жерців тримали його за руки, за ноги і за голову, а шостий стояв над ним, стискаючи двома руками обсидіановий ніж. Жрець змахнув ножем, і всі смолоскипи раптом згасли. Почувся глухий удар, протяжний стогін з темноти, і все стихло.

Наречені знову затягли весільну пісню, проте після побаченого навіть цей дивний, дикий і ніжний спів уже не міг мене схвилювати.

Вони співали в темряві дедалі голосніше і голосніше, поки в дальньому кутку не зажеврив один смолоскип, потім другий, ще і ще, але я так і не помітив, хто їх запалював. Нарешті, весь зал був залитий яскравим світлом. Вівтар, жертва, жерці — все зникло. Ми залишилися наодинці — я і четверо моїх дружин.

Це були стрункі красуні в білій одежі наречених, прикрашеній квітами і коштовностями. На лобі у кожної був накреслений символ однієї з чотирьох богинь, і воістину Отомі, найпрекрасніша з усіх, здавалася справжньою богинею. Одна за одною вони підходили до мене, з усмішкою схиляли переді мною і говорили, цілуючи мені руки:

— Я обрана, щоб стати на якийсь час твоєю дружиною, о Тескатліпоко. Я найщасливіша з дружин. Хай добрі боги зроблять так, щоб я сподобалася тобі і ти полюбив мене так само сильно, як я шаную тебе!

Промовивши ці слова, дівчина делікатно відходила убік.

Останньою наблизилася Отомі. Вона теж проказала шанобливе звернення, а потім неголосно додала:

— Я говорила з тобою, як наречена і богиня має говорити зі своїм чоловіком і богом Тескатліпокою. А зараз, теулю, я говорю з тобою, як жінка з чоловіком. Ти не любиш мене, і якщо дозволиш, ми не будемо чоловіком і дружиною, бо нас з'єднали з чужої волі. Цим ти мене позбавиш наруги. А про них не турбуйся, — вона кивнула у бік трьох наречених, — це мої подруги, і вони мене не викажуть.

— Як хочеш, Отомі, — сквапно відповів я.

— Дякую тобі за доброту, теулю, — з сумною усмішкою прошепотіла Отомі, ще раз схилилася переді мною і вийшла — така велична і прекрасна, що серце моє знову болісно стислося.

З тієї ночі і до страшної години жертвопринесення ми не обмінялися з принцесою Отомі жодним поцілунком, жодним ніжним словом.

Проте наша прихильність і дружба росли з кожним днем. Ми часто розмовляли, і я робив усе можливе, щоб прихилити Отомі до істинної віри. Але це виявилось нелегкою справою. Подібно до свого батька Монтесуми, принцеса Отомі шанувала богів свого народу, хоча й ненавиділа жерців. Людські жертвопринесення, якщо тільки жертвами не були вороги, викликали її обурення. Вона говорила, що усе це вигадали жерці і що раніше на вівтар богів покладали лише плоди і квіти.

Минав день за днем. Почуття моє поступово і непомітно ставало все глибшим, не знаю, як це сталося, але я покохав Отомі понад усе на світі — після Лілі.

Що ж до решти жінок, то, попри всю їхню доброту і звабливість, вони невдовзі стали мені нестерпні. Але я, як і раніше, бенкетував у їхньому супроводі ночами, бо, якби стало відомо, що я ними знехтував, їх чекала б ганебна смерть. Окрім того, я прагнув втопити свій відчай у вині і насолоді, бо доля моя була визначена і жахливий кінець наближався невідворотно. Наступного дня після мого одруження відбулося ганебне заклання шестисот знатних ацтеків, вчинене за наказом ідальго Альварадо, який командував іспанцями у відсутність Кортеса. Сам Кортес у цей час знаходився на узбережжі і бився з Нарваесом, якого послав проти Кортеса його старий ворог, губернатор Куби Веласкес.

Того дня мало відбутися святкування на честь бога Уїцилопочтлі з жертвопринесеннями, піснями і танцями на великій площі храму, оточеного стіною з барельєфами змії. Завдяки щасливому випадку принц Куаутемок, перш ніж піти до храму, вирішив того ранку спочатку навідати мене.

Поглянувши на його пишний одяг, я запитав, чи не збирається він узяти участь в святкуванні.

— Атож, — відповів принц. — А чому ти про це питаєш?

— Бо на твоєму місці я б туди не пішов. Скажи, Куаутемоку, у тих, хто танцюватиме, буде зброя?

— Ні, це суперечить звичаю.

— Отже, вони будуть беззбройні, Куаутемоку, ці благородні хлопці, окраса країни. Вони танцюватимуть беззбройні усередині замкнутого майданчика, а озброєні теулі на них дивитимуться. Скажи мені тепер, принце, що станеться з усіма цими знатними танцюристами, якщо теулі затіють із ними сварку?

— Не знаю, до чого ти ведеш? Я впевнений, що білі люди не здатні на боязке підле вбивство, проте я послухаюся твоєї поради. Учта все одно почнеться, — бачиш, усі вже зібралися, — але я на неї не піду.

— Ти мудрий, Куаутемоку, — промовив я. — Ти завжди був мудрий, я це знав!

Трохи згодом Отомі, Куаутемок і я вийшли в сад і піднялися на вершину невеликої піраміди, мініатюрної теокалі, збудованої Монтесумою, щоб спостерігати згори за площею і храмом. Звідси добре було видно ацтеків, що танцювали під музику і спів. У яскравому промінні сонця їхні плащі з пер виблискували і мінилися барвами, як коштовне каміння. Яке це було пишне видовище! І хіба могли вони припустити, чим усе це скінчиться?

З-поміж танцюристів купками стояли іспанці в латах, озброєні мечами і аркебузами. Невдовзі я помітив, що вони хутко вибралися з натовпу індіанців і, як бджоли, зроїлися біля виходів і в інших місцях під прикриттям Зміїної стіни.

— Що б це означало? — запитав я в Куаутемока, і в ту ж мить побачив, як один з іспанців змахнув над головою білою полотниною. Не встигла вона опуститися, як увесь двір храму заволокло димом, і одразу пролунав залп із аркебузів. Перші впали як підкошені, але решта беззбройних танцюристів скупчилася посередині, як отара переляканих овець, заціпенівши з жаху. Тоді іспанці оголили мечі і, викрикуючи імена своїх святих покровителів, як вони це завжди роблять, коли мають намір вчинити якесь лиходійство, кинулися на беззахисних ацтеків і почали їх нищити. Одні були зарубані на місці, інші з криками намагалися врятуватися втечею, але втекти не вдалося нікому, бо виходи охоронялися, а стіни були надто високі, щоб через них перебратися. Іспанці — хай покарає їх усевидячий Бог! — перебили всіх до ноги. Вони упоралися швидко! Не минуло й кількох хвилин після того, як біла полотнина злетіла в повітря, а шістсот ацтеків, мертвих або конаючих, уже лежали на кам'яних плитах площі, а іспанці із переможними вигуками зривали з повержених дорогоцінні прикраси. Я обернувся до принца.

— Мабуть, ти добре вчинив, що не пішов на це веселе святкування, друже Куаутемоку, — похитав я головою.

Куаутемок не відповів. Він стояв мовчки і, невідривно, дивився на страхітливую учту. Лише Отомі сказала з гіркою усмішкою:

— Ви, християни, такі добрі люди! Оце так ви віддячили нам за гостинність? Я гадаю, що мій батько Монтесума тепер може бути цілком задоволений своїми гостями. Ох, була б я на його місці — усі ці людці уже лежали на жертвних вівтарях! Ти казав якимось, що наші боги — дияволи. Хто ж тоді ці вбивці, що шанують твого бога?

Але тут нарешті Куаутемок заговорив:

— Нам лишається тільки одне — помста! Монтесума нині — жалюгідний боягуз. Для мене він помер. І якщо знадобиться, я уб'ю його власними руками! Але в Анауаку ще залишилося двоє чоловіків — мій дядько Куїтлауак і я. Годі! Я йду збирати військо!

І Куаутемок пішов.

Усю ніч місто гуло, як осине гніздо, а під ранок базарну площу і всі вулиці, наскільки сягало око, заповнили десятки тисяч озброєних воїнів. Хвиля за хвилею котилися вони на палац і, наче хвилі, що розбиваються об кручу, відкочувалися назад під вогнем іспанців. Ацтеки тричі починали штурм і тричі відступали. Перед четвертою спробою на стіні з'явився Монтесума, цей боязкий вінценосний тюхтій. Він благав народ розійтися, бо інакше йому

самому загрожувала загибель, і благоговіння ацтеків перед священною імператорською владою усе ще було таке велике, що вони припинили штурм.

Проте розходитися ніхто не думав. Оскільки Монтесума заборонив убивати іспанців, вирішено було виморити їх голодом, і відтоді почалася глуха блокада палацу.

У першій битві загинули сотні ацтекських воїнів, але обложені зазнали більш відчутних втрат. Ацтеки захопили в полон декількох іспанців і безліч їхніх союзників тласкаланців. Нещасних полонених відразу поволокли на велику теокалу і принесли в жертву перед храмом перед очима їхніх товаришів.

Через кілька днів до Теночтілана повернувся з підкріпленням Кортес. Він розгромив свого суперника, і багато солдатів Нарваеса прилучилися до переможця. Серед них була одна людина, яку я добре знав.

Невідомо, чому Кортесу дозволили безперешкодно з'єднатися з його соратниками в палаці Ахаякатля. Наступного дня він наказав випустити на свободу брата Монтесуми Куїтлауака, правителя Палапана, сподіваючись, що той заспокоїть народ. Проте Куїтлауак не був боягузом. Ледве опинившись за огорожею своєї темниці, він негайно скликав нараду, яку за його відсутності очолював Куаутемок. На нараді було ухвалено битися до останку. Монтесуму оголосили зрадником, що погубив країну своїм боягузством. І битва поновилася.

Якби це рішення ухвалили хоча б два місяці тому, у Теночтілані вже не залишилося б жодного живого іспанця. Звичайно, Марина, коханка Кортеса, неабияк сприяла його успіхам своєю хитрістю, але головним винуватцем власного падіння і загибелі імперії Анауаку був усе ж таки Монтесума.

Розділ XX

ПОРАДА ОТОМІ

Наступного дня після повернення Кортеса до Теночтіглана за годину до світання пронизливі вигуки тисяч воїнів, звуки флейт і бій барабанів увірвали мій важкий сон. Я квапливо піднявся на свій оглядовий пост на вершині маленької теокалі. Невдовзі до мене приєдналася Отомі.

Унизу зібралися для бою всі жителі міста. Всюди, куди не кинеш оком, у садах, на базарних площах, на всіх вулицях товпилися десятки тисяч людей. Одні були озброєні пращами, інші — луками і стрілами, треті — списами з мідними наконечниками і кілками, обсадженими гострими осколками обсидіану. Найбіднішим городянам зброєю слугувало обпалене на вогні кілля. Тіла знатних воїнів прикривали золоті обладунки і плащі з пер, на головах у них красувалися дерев'яні розфарбовані шоломи з пасмами волосся на гребені, що зображали морди вовків, змій або пум; на тих, хто бідніший, були панцирі із стьобаної бавовни, але ще більше воїнів не мали на тілі нічого, окрім пов'язок на стегнах. Навіть на пласких покрівлях будинків і на уступах великої теокалі товпилися загони воїнів, щоб згори обрушити на ворогів у палаці свій священний гнів. Дивним і незабутнім видовищем було місто, залите яскраво-червоним досвітком.

Із першими променями сонця жрець пронизливо затрубив у черепашку; і, немов у відповідь йому, в таборі іспанців тривожно заспівала труба. Тисячі ацтеків з лютими вигуками кинулися на штурм. Небо потемніло від зливи стріл і каміння.

У ту ж мить стіни палацу оперезала зигзагоподібна лінія вогню і диму. З гуркотом, подібним до грому, аркебузи і гармати християн косили наступаючих воїнів, розкидаючи їх натовпи, наче осінні листя.

На мить ацтеки завагалися. Стогони і крики злітали до небес. Але тут я побачив, як наперед вирвався Куаутемок із бойовим знаменом у руках, і його воїни, згуртувавши ряди, кинулися за ним. Незабаром вони вже були під стінами палацу, і штурм почався.

Ацтеки билися самовіддано. Раз по раз намагалися вони подолати стіну, деручись по тілах убитих, немов по сходах, і кожного разу відступали з жорстокими втратами.

Побачивши, що у такий спосіб увірватися в палац не вдасться, індіанці почали гупати у стіну важкими колодами, але коли стіна завалилася і воїни, топчучи один одного, кинулися в пролом, іспанці зустріли їх навальним вогнем гармат. Кожний залп розчищав у натовпі нападників довгі криваві просіки.

Тоді ацтеки узялися обстрілювати іспанців запаленими стрілами. їм удалося підпалити зовнішні дерев'яні будівлі, проте сам кам'яний палац стояв нездоланно. Люті атаки тривали дванадцять годин поспіль, і лише раптові сутінки увірвали битву. Але упродовж ночі в місті палали незліченні смолоскипи, чулися стогони вмираючих і ридання жінок: ацтеки прибирали убитих.

А на світанні битва поновилася. Кортес із іспанськими солдатами і кількома тисячами своїх союзників-тласкаланців зробив вилазку. Спочатку я вирішив, що він ударить по палацу Монтесуми, і примарна надія на порятунок почала жевріти переді мною — я думав, що в сум'ятті бою мені, можливо, вдасться втекти. Проте я помилився в своїх припущеннях. Кортес хотів передовсім спалити навколишні будівлі, з плоских дахів яких ацтеки обсіпали його солдатів градом стріл і каміння, завдаючи значних втрат, особливо тласкаланцям. Атака була відчайдушною і увінчалася успіхом. Ацтеки сколихнулися під навалою вершників — їхні голі тіла не могли протистояти іспанській криці. Незабаром запалали десятки будинків, і до неба піднявся величезний стовп диму, подібний до того, що здіймається над жерлом вулкана Попокатепетля.

Битва не вщухала. Щодня ацтеки зазнавали величезних втрат. Загибло вже кілька тисяч воїнів, проте іспанці теж ледве трималися. Змучені безупинними сутичками, поранені і голодні, вони не знали тепер ні хвилини спокою.

Якось уранці в розпал штурму на головній башті палацу з'явився сам Монтесума, виряджений у пишні шати з діадемою на голові. Перед ним стояли глашатаї, тримаючи в руках золоті жезли, а навколо тіснилися придворні та іспанська варта.

Монтесума зробив жест рукою — і битва вмить ущухла. Мертва тиша запала над майданом, навіть поранені перестали стогнати. І тоді Монтесума заговорив, звертаючись до багатотисячного натовпу. Імператор просив свій народ припинити війну, він називав іспанців своїми гостями і друзями і обіцяв, що вони самі залишать Теночтітлан. Але щойно він вимовив ці боязкі слова, як шалена лють охопила його підданих, котрі стільки років вшановували свого повелителя, немов бога. Натовп заревів:

— Тюхтій! Зрадник!

Потім знизу злетіла стріла і встромилася в імператора. Слідом за стрілою посипався град каміння. Я побачив, як Монтесума похитнувся і впав на пласку покрівлю башти.

І тут хтось сполошено вигукнув:

— Монтесума мертвий! Ми вбили нашого імператора!

З переляканими криками натовп кинувся врозтіч, і через мить на залюдненому майдані не лишилося жодної живої душі.

Отомі весь час була поруч і бачила, як упав її царствений батько. Намагаючись хоч якось утішити нещасну дівчину, я повів її в палацові покої. Тут ми зіткнулися з принцом Куаутемоком. У повному обладунку, з луком в руках він мав загрозливий вигляд.

— Чи правда, що Монтесума помер? — запитав я.

— Не знаю і знати не хочу, — гнівно відповів принц. Потім, звертаючись до Отомі, додав: — Ти можеш проклясти мене, сестро, бо цього боязкого вождя, що перетворився на зрадника і бабу, цього лицеміра, що брехав своєму народу і своїй країні, уразила моя стріла.

Отомі витерла сльози.

— Ні, — промовила вона, — я не стану тебе проклинати, Куаутемоку. Боги покарали мого батька безумом раніше, ніж ти уразив його своєю стрілою, і якщо він загинув, то це краще для нього і для його народу. Але я знаю, Куаутемоку, що твій вчинок не залишиться безкарним. За це святотатство ти сам загинеш ганебною смертю.

— Можливо, — відповів Куаутеок, — зате я не помру зрадником. І з цими словами він вийшов.

Треба сказати, що цей день, як я вважав, був останнім днем мого життя, бо наавтра закінчувався термін втілення Томаса Вінгфілда в бога Тескатліпоку. Наступного дня ополудні мене мали принести в жертву. Як я вже казав, усі релігійні церемонії і святкування дотримувалися так само суворо і, мабуть, ще суворіше, ніж раніше. Отож цієї ночі був влаштований на мою честь прощальний бенкет. Я сидів увінчаний квітами в оточенні своїх дружин і приймав поклоніння найзнатніших людей міста, що ще залишилися живими. Серед них був і Куїтлауак, якому після смерті Монтесуми належало стати імператором.

Це була сумна трапеза. Як я не прагнув притлумити всі відчуття і думки хмелем, страх не полишав мене, та й у гостей не було особливих причин для веселощів. Сотні їхніх родичів і тисячі одноплемінників загинули; іспанці осіли в своїй фортеці; і всі відчували себе приреченими. Чи треба дивуватися, що вони не раділи?

Бенкет, що тягся нескінченно, нарешті закінчився, і я пішов до своїх покоїв. Отомі залишилася, а троє моїх дружин пішли за мною, називаючи мене найщасливішим і благословенним, бо завтра я піднесуся в свій божественний дім, тобто — на небеса! Але я не поблагословив їх за це і гнівно вигнав усіх трьох, сказавши на прощання, що коли я справді вознесуся, то моєю єдиною утіхою буде думка про те, що самі вони залишаться далеко внизу.

Після цього я впав на своє ложе і заривав зі страху і туги. Ось до чого призвела мене клятва покарати де Гарсія! Завтра моє серце вирвуть з грудей і принесуть в дар дияволу. Воістину мав рацію мудрий Фонсека, коли радив скористатися щасливою нагодою і забути про помсту. Якби я прислухався до його слів, я вже був би одружений і насолоджувався любов'ю в рідній домівці в мирній Англії. А натомість моя занапащена душа віддана у владу прислужників сатани.

Мало не збожеволівши від цих думок і нестерпного жаху, я молив Творця, щоб він позбавив мене жорстокої смерті.

Так я непомітно занурився в якесь марення. Мені привиділася якась біла постать. О небо! Кохана Лілі спустилася до підніжжя пагорба, наблизилася до маленької садової хвіртки і зупинилася. Я вийшов до неї. З переляканим криком вона відсахнулася, вдивляючись в моє обличчя.

— Невже це ти, Томасе? Ти так змінився... Скажи, це ти, живий, воскреслий з мертвих, чи це твоя примара?

І повільно, боязко простягла до мене руки, щоб обійняти.

І тут я прокинувся. Переді мною стояла прекрасна жінка в білому, і місяць освітлював її саме так, як уві сні, і руки її з любов'ю простягалися до мене.

— Це я, кохана, а не привид! — вигукнув я, зіскакуючи зі свого ложа і пригортаючи її до своїх грудей.

Але перш ніж я встиг поцілувати її, я збагнув, що та, кого я тримав у обіймах, була не моя наречена Лілі, а Отомі, принцеса племен отомі, наречена моєю дружиною. Я зрозумів, що це був тільки сон, найжорстокіший і найтрагічніший сон, посланий мені, щоб уся гірка реальність ще яскравіше постала переді мною.

Відсахнувшись, я застогнав і впав на своє ложе. Обличчя Отомі спаленіло від сорому, бо мій вчинок образив її до глибини душі.

— Скажи, ти хотів обійняти мене, бо сплутав уві сні з іншою жінкою? Мабуть, вона для тебе бажаніша й миліша...

— Мені снилося, що це була моя наречена, яку я люблю, — ледве спромігся я на слово. — Вона далеко за морями. Тільки нічого розводитися нині про любов та інші речі.

— Щиро кажучи, я й сама не знаю, теулю, але я чула від мудрих людей, що справжня любов спалахує в мороці смерті і перетворює його на світло. Не засмучуйся! Якщо в твоїй або в нашій вірі є хоч крапля правди, очима душі ти побачиш свою кохану на землі або в небесах. Перш ніж сонце зійде ще раз, я молитимуся, щоб вона залишилася тобі вірна.

— Досить про це! — нетерпляче увірвав я її. — Слухай, Отомі, якби я справді був тобі дорогий, ти врятувала б мене від жахливої страти чи умовила Куаутемока допомогти мені? Ти — дочка Монтесуми. Невже за всі ці місяці ти не могла добитися від свого батька-імператора наказу про моє помилування?

— Погано ж ти про мене думаєш! — схвильовано відповіла Отомі. — Знай — усі ці місяці день і ніч я тільки й робила, що шукала способів тебе врятувати. Поки мій батько-імператор сам не став полоненим, я не давала йому спокою, і, нарешті, він наказав не пускати мене до себе. Я намагалася підкуповувати жерців, я все підготувала для твоєї втечі, і Куаутемок допомагав мені, бо він тебе теж любить. Якби не прихід цих клятих теулів, якби не війна, що охопила місто, я б напевно врятувала тебе, бо жіночий розум вигадливий і завжди знайде лазівку там, де відступить будь-який чоловік. Але війна змінила все. Жерці, що читають по зірках, прирекли тебе на смерть. Вони сказали, що, коли завтра рівно опівдні кров твоя обагрить вівтар, а серце буде принесене в дар богу Тескатліпоці, наш народ здобуде перемогу над теулями і знищить їх до ноги. Але якщо жертвопринесення відбудеться раніше або пізніше призначеної години — доля Теночтілана рокована. Над жертвним каменем уже підвішене золоте кільце, через яке сонячний промінь рівно опівдні впаде на твої груди, там, де б'ється серце. Жерці пильнують кожен твій крок, як ягуар здобич. За нами, твоїми дружинами, теж стежать. Отже, чи варто сподіватися на втечу!

— Мабуть, не варто, — відповів я. — Та все ж я знаю один шлях. Якщо я помру сам, вони не зможуть мене убити.

— Ні, ні! — поспішно закричала Отомі. — Що тобі це дасть? Поки ти живий, можна ще сподіватися, але коли ти помреш — все буде скінчено. До того ж якщо вмирати, то краще від руки жерця. Вір мені, хоча така смерть і здається жахливою, — при цих словах Отомі здригнулася, — зате вона миттєва і майже безболісна — так твердять жерці.

Отомі сіла поряд зі мною, узяла мене за руку і продовжувала:

— О теулю, не думай більше про це! Думай про те, що настане опісля. Ми всі помremo: цієї ночі, завтра або позавтра — не важливо, коли, а твоя віра, як і наша, вчить, що за смертю нас чекає вічна благодать. Подумай про це, друже мій! Завтра все залишиться позаду, і ти знайдеш спокій, якого вже ніхто ніколи не порушить. Ти зустрінешся там зі своєю матір'ю. Можливо, тебе знайде та, що любить тебе ще більше, ніж твоя мати, і — хто знає? — може, зустрінеш там і мене.

Тут очі Отомі якимось дивно зблиснули. Вона нагнулася, і ніжно, як сестра, поцілувала мене в чоло і вислизнула з кімнати. Завіса на дверях опустилася за нею, але відлуння її слів все ще продовжувало звучати в моєму серці.

Ніщо не може примусити людину думати з радістю про близьку смерть, а мене чекала така смерть, перед якою здригнувся б кожен. Але водночас я розумів, що

Отимі має рацію. Смерть сама по собі не така страшна, життя буває куди страшніше. І невдовзі якийсь дивний спокій огорнув мою душу, немов густий туман над океаном.

Авжеж, що б не трапилося, в одному я її не розчарую: я помру мужньо, як умирають справжні англійці. Ці варвари не посміють закинути, що іноземець був слабкодухий. Хіба не вмирають на вівтарях сотні таких самих, як я, не зронивши й звуку? Хіба не померла моя мати від руки вбивці?

Так я роздумував, поки не розвиднілось. Я готувався до своєї останньої сутички, бо смерть уже простягла наді мною свою долоню.

Розділ XXI

ПОЦЛУНОК ЛЮБОВІ

Але почулася музика, і у супроводі художників — майстрів по розмальовуванню тіла — до кімнати увійшли мої слуги. Усе моє тіло розфарбували потворними червоно-біло-синіми узорами, так що я став схожий на якийсь прапор, а лице і губи вимазали багряною фарбою. На грудях, над серцем, вони якомога точніше і ретельніше намалювали яскраво-червоне коло. Потім зібрали моє довге волосся у пучок, перев'язаний червоною стрічкою, як це заведено в індіанців, і увіткнули в нього кілька яскравих пер.

Після цього мене одягнули в пишну одіж, що чимось нагадувала церковні ризи, просмикнули мені у вуха золоті кільця, начепили на руки і ноги золоті обручі, а на шию — намисто з безцінних смарагдів. Нарешті, уквітчавши мене вінками і гірляндами, аж я скидався на якесь травневе дерево, вони відійшли убік, край задоволені зробленим.

Знов зазвучала музика. Мене повели у великий зал палацу.

Тут уже зібралися всі знатні ацтеки, одягнені святково. Неподалік стояли четверо моїх дружин у вбранні чотирьох богинь — Хочі, Кволо, Атлі і Клітхо.

Коли я зайняв своє місце на помості, вони наблизилися до мене, по черзі цілуючи мене в лоб, і почали пропонувати мені ласощі на золотих тарелях, а також шоколад і питво у золотих чашах. Я не міг нічого їсти і лише випив щонайміцнішого мескалю, щоб хоч трохи збадьоритися.

Коли ця церемонія завершилася, запала миттєва тиша, а потім у дальньому кутку зали з'явилася зловісна процесія людей у багряному жертвовному одянні. Це йшли жерці, з ніг до голови заюшені кров'ю. Кров склеювала їхні довгі спутані пасма волосся, кров покривала голі руки, і навіть люті очі були налиті кров'ю. Жерці наблизилися до помосту, і тоді верховний жрець раптом простяг догори руки і заволав:

— Люди, схиліться перед безсмертним богом!

Усі, хто зібралися в залі, впали ницьма, голосно вигукуючи:

— Ми поклоняємося богу!

Нарешті верховний жрець зробив знак, заграла музика, і жерці оточили нас з усіх боків. Дві мої дружини-богині стали попереду, дві — позаду, і так ми вийшли із зали, а потім через широко розчинені ворота за стіни палацу. З кам'яним спокоєм дивився я навсїбіч, і в цю останню годину ніщо не вислизало з моєї уваги. Дивне видовище відкрилося переді мною! За кілька сотень кроків

індіанці продовжували люто штурмувати палац, де сховалися іспанці. Окремі загони воїнів то тут, то там намагалися підійнятися на стіни; іспанці косили їх смертоносним вогнем. Одночасно інші загони ацтеків, що усяли дахи уцілілих від пожежі, сусідніх будинків і всі виступи великої теокалі, на якій мені належало випустити дух, обсипали тисячами дротиків, стріл і камінням зайнятий іспанцями палац і інші місця оборони супротивника.

А на другому кінці площі, біля воріт палацу Монтесуми розігрувалася абсолютно інша сцена. Величезний натовп жінок і дітей тіснився, щоб побачити мою смерть. Люди прийшли з оберемками квітів, музикою й піснями, і коли я з'явився перед ними, вітальні вигуки на мить заглушили грім пострілів і лютий шум битви. Час від часу очманіле гарматне ядро врізалось в натовп, залишаючи на місці убитих і поранених, але ніхто не розбігався і не ховався. Люди тільки голосніше волали:

— Слава тобі, Тескатліпоко, і прощай! Будь благословенний, рятівнику наш!

Поки жерці розчищали шлях, якийсь воїн проклав собі дорогу крізь натовп і схилився переді мною. Я впізнав принца Куаутемока

— Теулю, щоб попрощатися з тобою, я залишив своїх людей, — прошепотів Куаутемок, кивнувши у бік воїнів, готових до штурму палацу. — Напевно, ми скоро зустрінемося знову. Вір мені, теулю, я зробив би все, щоб виручити тебе, але це неможливо. Якби міг, я помінявся б із тобою місцями. Прощай, друже! Ти двічі врятував моє життя, а я твоє врятувати не зміг.

— Прощай, Куаутемоку, — відповів я. — Хай береже тебе небо, бо ти був мені вірним другом.

І ми розлучилися.

Біля підніжжя теокалі уся процесія вишикувалася заново, і тут одна з моїх дружин кинулася мені на груди, заливаючись слізьми. Я легенько відсторонив її. Повільно і урочисто ми стали підійматися по кам'яних виступах. Цілу годину нескінченна процесія повзла до вершини, обвиваючи теокалу строкатою ламаною спіраллю.

Нарешті, по широких сходах ми зійшли на пласку вершину теокалі. Тут на запаморочливій висоті стояли храми Уїцилопочтлі і Тескатліпоки, величезні споруди з каменю і дерева, усередині яких знаходилися потворні ідоли цих богів і страшні кімнати, залиті кров'ю жертв. Напроти храмів горів незгасний священний вогонь і стояло жертвне каміння, знаряддя тортур і великий барабан, обтягнутий зміною шкурою.

Ми досягли вершини теокалі за дві години до полудня, бо до жертвопринесення ще належало виконати низку церемоній. Спочатку мене завели до святилища бога Тескатліпоки, ім'я якого я носив. Тут стояла його статуя з чорного мармуру із золотими прикрасами. Ідол тримав у руці полірований золотий щит,

спрямувавши на нього очі з коштовного каміння. Жерці твердили, що він бачить у цьому дзеркалі все, що було і що буде на створеній ним землі.

Перед ідолом стояло золоте блюдо. Верховний жрець узяв його і, бурмочучи заклинання, узявся витирати своїми довгими злиплими пасмами. Начистивши блюдо до блиску, жрець підніс його до моїх губ, щоб я дихнув на блискучу поверхню. Смертельна слабкість охопила мене: я зрозумів, що після цього обряду блюдо готове прийняти серце, яке ще тріпотіло і билосся в моїх грудях.

Не знаю, які ще церемонії чекали на мене в цьому проклятому капищі, — але раптове сум'яття на площі навкруги піраміди примусило жерців кинути все і поспішно вивести мене з храму. Я поглянув униз і завмер: доведені до сказу зливою стріл і каміння, що сипалися на них з уступів, іспанці пішли на штурм теокалі.

Великі загони на чолі з Кортесом прокладали собі шлях крізь натовп ацтеків, що загатив увесь майдан. Разом з іспанськими солдатами пробивалося кілька сотень їхніх союзників тласкаланців.

Під прикриттям залпів з аркебузів і мушкетів іспанці безперервно атакували ацтеків, проте їхні коні ковзали на кам'яних плитах піраміди і з'їжджали вниз. Тоді іспанці пішли на напад пішим строєм. Завдаючи ацтекам величезних втрат, вони дісталися нижніх сходів, але попереду весь спіральний підйом, всі уступи і вся вершина теокалі були поспіль обліплені сотнями воїнів. Чи зуміють іспанці пробитися крізь це стовписько? Завдання здавалося нездійсненним. Та все ж, коли я подумав про це, спалах надії пронизав мене, як блискавка. Адже коли іспанці захоплять храм, жертвопринесення не відбудеться! До полудня мене не посміють принести в жертву (так сказали Отомі) — значить, попереду щонайменше дві години. Якщо іспанці за ці дві години візьмуть гору — я, можливо, залишуся живий; якщо ж ні — на мене чекає неминуча смерть.

Коли мене вивели зі святилища Тескатліпоки, я із подивом побачив принцесу Отомі. Останньою з чотирьох дружин вона схилилася переді мною біля самого входу в храм, але замість того, щоб піти, все ще стояла серед жерців і про щось із ними сперечалася. Через шум битви я нічого не чув, проте пристрасні слова Отомі, мабуть, переконали жерців; вони були збентежені, і одночасно в їхніх очах виблискувала жорстока радість. Жерці схилилися перед принцесою. Неквапливо відвернувшись від них, Отомі попростувала до мене, і навіть у цю мить я не міг не замилюватися її царствено-величною ходою. Я поглянув на її зосереджене обличчя — воно сяяло глибоким внутрішнім вогнем зречення і водночас було щасливим, як у нареченої, що йде в обійми коханого.

— Чому ти не пішла, Отомі? — запитав я. — Тепер уже пізно: іспанці оточили теокалі. Тепер тебе уб'ють або захоплять у полон.

— Від долі не втечеш, — коротко відповіла вона, і якийсь час ми мовчки спостерігали за штурмом.

Битва ставала дедалі жорстокішою. Захищаючи святилище своїх богів, ацтекські воїни билися відчайдушно. На очах незліченного натовпу, що оточував майдан і мовчки спостерігав за боєм, вони кидалися на іспанські мечі, хапали іспанців голіруч і з лютими вигуками зіштовхували їх з уступів теокалі. Проте ряди іспанців, закутих у блискучу зброю, просувалися слідом за ними під градом списів і стріл. З кожною хвилиною крок за кроком вони підіймалися все вище. Іспанці билися за своє життя, за честь і за свої душі, бо знали, що у разі поразки їм всім уготована смерть на жертвних вівтарях.

Так спливла година. Іспанці досягли вже середини теокалі. Страхітливі звуки битви лунали дедалі голосніше й голосніше.

Увесь цей час ми з Отомі стояли біля жертвного каменя, оточені колом жерців. У міру того як сонце підіймалося все вище, світлова пляма, нарешті, досягла краю жертвного каменя.

У ту ж мить верховний жрець подав знак, і мене схопили. Немов жорстокі діти, що обскубують живого птаха, вони зірвали яскравий одяг, і тепер на моєму тілі не лишилося нічого, окрім пов'язки на стегнах. Я зрозумів, що час мій настав. Але — дивна річ! — уперше за весь цей день мужність повернулася до мене, і я навіть зрадів, знаючи, що скоро позбудуся своїх мучителів.

— Прощай, Отомі! — чітким голосом заговорив я, повертаючись до неї, і замовк на півслові.

Покінчивши зі мною, жерці роздягали тепер її! За мить прекрасне вбрання принцеси було зірване, і вона з'явилася переді мною у всій досконалості своєї краси, ледве прикрита зливою довгого волосся та вишитим клаптиком бавовняної тканини на стегнах.

— Не дивуйся, теулю, — тихо промовила вона у відповідь на мій подив. — Я твоя дружина, і цей камінь буде нашим шлюбним ложем, першим і останнім. Хоч ти й не любиш мене, я сьогодні помру поряд із тобою тією ж смертю, що й ти. На це у мене є право! Я не можу тебе врятувати, теулю, але померти разом з тобою я можу.

Від подиву я онімів, і, перш ніж знову здобувся на слово, жерці мене повалили. Другий раз у житті я опинився на клятому жертвному камені!

Щойно мене поклали на величезного жертвника, як Отомі опинилася поруч. Їй довелося притиснутися до мене впритул, бо я мав лежати саме посередині, і для неї майже не залишилося місця. Але година жертвопринесення ще не настала. Жерці прив'язали нас до мідних кілець, вправлених в кам'яні плити, і відвернулися, спостерігаючи за битвою.

Кілька хвилин ми лежали мовчки поряд, і з кожною миттю в мені росло почуття здивування і неймовірної вдячності — здивування перед сміливістю цієї жінки і її великою любов'ю, яку вона не побоялася скріпити своєю кров'ю. Заради любові до мене Отомі вирішила померти разом зі мною, бо без мене їй не потрібне було ні життя, ні почесні, ні багатство. І тої миті, коли я подумав про це, невимовне сяйво охопило мою душу. Усім серцем потягнувся я до Отомі, бо збагнув, що ніхто не буде мені дорожчий і ближчий за цю царствену жінку — ніхто, навіть моя наречена! Я відчув... Ні, про це я не зможу оповісти. Я знаю тільки, що сльози ринули з моїх очей, потекли по моєму розфарбованому обличчю, і я обернувся до Отомі.

Напружуючись, наскільки дозволяли мотузки, вона прагнула повернутися на лівий бік, довге волосся спадало з жертвного вівтаря на кам'яні плити, і обличчя її було звернене до мене. Ми лежали так близько одне до одного, що наші губи майже торкалися.

— Отомі, — прошепотів я. — Отомі, ти чуєш? Я люблю тебе!

Я побачив, як затрепетали її груди, перетягнуті мотузком, і рум'янець загравав на її щоках.

— О небо, я винагороджена! — відповіла вона, і наші губи злилися в поцілунку, першому і, як ми гадали, останньому.

Отак ми поцілувалися на жертвовному камені, коли тінь смерті вже лягла над нами. Багато бувало на світі незвичайних любовних сцен, але про таку я не чував ніколи.

— Любий, — усміхалася Отомі. — Заради цієї миті я готова померти десять разів, і благаю бога, щоб смерть прийшла перш, ніж ти устигнеш узяти назад свої слова. Бо я знаю, теулю, інша тобі дорожча. Просто відданість індіанської дівчини вмилоствила твоє серце і ти подумав, що любиш. Але прошу тебе, дай мені померти, вірячи, що слова твої не були сном.

— Не кажи так! — заперечив я. — Ти віддаєш за мене своє життя, і я тебе кохаю.

— Моє життя не значить нічого, а твоя любов для мене — все, — з усмішкою промовила Отомі. — Ах, теулю, яка таємна сила є в тобі? Чим ти примусив мене, дочку Монтесуми, із власної волі лягти поруч із тобою на вівтар наших богів? Що до мене, то іншого ложа я не бажаю. Хай буде так!

Розділ XXII

ЗАГИБЕЛЬ БОГІВ

— Отомі, — заговорив я знов. — Коли нас уб'ють?

— Коли промінь світла впаде на коло, накреслене над твоїм серцем, — відповіла Отомі.

Я поглянув на сонячний промінь, він знаходився дюймів за шість від мого боку. Я вирахував, що він торкнеться багряного кола, намальованого на моїх грудях, приблизно за чверть години.

Щойно промінь сонця торкнувся моїх грудей, п'ять жерців учепилися за мої руки, ноги і голову, а верховний жрець, котрий привів мене з палацу, двома руками підняв свій обсидіановий ніж. Смертельна слабкість охопила мене, і я заплющив очі, думаючи, що все вже скінчено. Але в цю мить верховний звіддар, людина з божевільним диким поглядом, зупинив убивцю:

— Жерче, ще не час! Якщо ти удариш раніше, ніж сонце засяє на серці жертви, боги Анауаку загинуть і Анауак загине.

Заскреготавши зубами від люті, верховний жрець подивився на неквапну пляму світла, потім озирнувся через плече на тих, що билися. Кільце воїнів навкруги нас поволі стискалося, і так само поволі золотий промінь пересувався по моїх грудях. Ось його зовнішній край досяг багряного кола над моїм серцем.

І тут я почув голос — це Отомі звала на допомогу.

— Врятуйте нас, теулі! — закричала вона так пронизливо, що її поклик долинув до вух іспанців. — Врятуйте, нас убивають!

— До мене, хлопці! — почулася у відповідь кастильська мова. — Уперед! Ці пси вбивають когось на вівтарі!

Зі страшним завиванням жрець змахнув ножем. Але тут промайнув сталевий клинок і встромився в груди ката. Величезний обсидіановий ніж упав з його рук. Ударившись об вівтар між мною і Отомі, ніж розлетівся на шматки і лише поранив обох. Наша кров змішалася на жертвовному камені, з'єднавши нас водно, а згори упоперек наших тіл звалився в агонії той, хто намагався принести мене в жертву.

Немов уві сні, я почув тужливе завивання звіддаря, що оплакував загибель богів Анауаку:

— Поліг жрець і всі його боги впали! Тескатліпока відкинув свою жертву, і тепер приречений! Загинули боги Анауаку, перемогли хрести прибульців!

Удар меча обірвав його сумний крик, і я зрозумів, що провидець теж мертвий.

Чиясь сильна рука перерізувала ножем наші пута. Дико озираючись, я підвівся на жертвовному камені і в цю мить почув, як один з іспанців промовив, звертаючись до своїх товаришів:

— Ще трохи, і бідолахам був би кінець. Аби спізнився на мить, то цей дикун зробив би в грудях хлопця здоровенну дірку. А дівчина, далєбі, непогана, якщо, звичайно, її відмити добряче. Присягаюся всіма святими, я випрошу її у Кортеса! Це моя здобич!

Я почув голос і упізнав його. Тільки одна людина на світі мала такий холодний і чіткий тембр. І коли, зісковзнувши на землю, я підвів очі, то побачив саме того, кого сподівався побачити. Переді мною стояв закутий у лати мій давній ворог Хуан де Гарсія. Це його меч волею долі уразив жерця. Це він мене врятував. Але якби де Гарсія знав, кого він рятує, він би швидше спрямував клинок у власне серце, ніж у серце мого ката.

“Чи не сон усе це?” — подумав я, і з моїх губ мимоволі вихопилося:

— Де Гарсія!

Почувши мій голос, він здригнувся, як підстрелений, озирнувся і протер очі. Тепер і він упізнав мене.

— Мати Божа! — прохрипів де Гарсія. — Проклятий Томас Вінгфілд! І я сам врятував йому життя!

Тільки тут я опам'ятався і, розуміючи, яку страшну помилку вчинив, кинувся бігти. Але де Гарсія не збирався упустити свою жертву. Вихопивши меча, він кинувся за мною, загарчавши від люті, немов дикий звір. На щастя, якийсь офіцер (судячи з обладунку і наказового тону, це був не хто інший, як сам Кортес) в останню мить устиг відбити меч де Гарсія.

— Що з нами, Сарседо? — промовив він. — Ви що, зовсім збожеволіли від крові і хочете здійснити жертвопринесення, як індіанський жрець? Залиште бідолаху у спокої!

— Він не індіанець, а англійський шпигун! — вигукнув де Гарсія, намагаючись поцілити мене мечем.

— Ну ясно, він просто збожеволів, — промовив Кортес, поглянувши на мене. — Подумати тільки — це нещасне створіння — англієць! Гей, ви! Геть звідси обидва!

Де Гарсія, зацікавившись від люти, знову спробував на мене накинутися, але Кортес сердито гукнув:

— Стій, ім'ям Господа! Я цього не потерплю! Ми прийшли як християни, а не вбивці. До мене, друзі! Тримайте цього дурня, щоб він не занастив свою душу вбивством.

Декілька іспанців схопили де Гарсія, який усе ще скаженів. А я в цей час стояв зовсім розгублений. На щастя, Отомі хоча й не розуміла іспанської мови, зате міркувала набагато швидше.

— Тікаймо! — шепнула вона і, схопивши мене за руку, потягла геть від жертвовного каменя.

— Куди нам тікати? — запитав я. — Чи не краще здатися на милість іспанців?

— На милість цього диявола з мечем? — вигукнула Отомі. — Е ні! Мовчи, теулю, і поквася!

Вона потягла мене за собою. І раптом згори почувся якийсь шум, схожий на гуркіт грому. Я підвів очі і побачив величезну брилу, що котилася, підстрибуючи на уступах теокалі. Це була статуя бога Тескатліпоки, повалена іспанцями з п'єдесталу. Мармуровий ідол от-от повинен був нас розчавити. Бігти пізно! Смерть здавалася неминучою.

Я відчув, як здригнувся від удару масивний схил теокалі, і в ту ж мить повітря потемніло від зливи осколків, що сипалися зусбіч. Здавалося, під нашими ногами вибухнула порохова міна і відірвала від землі скелю. Ідол Тескатліпоки розлетівся на сотні шматків! Вони пролетіли над нами і навкруги нас, але жоден навіть не подряпав ні мене, ні Отомі.

Що було потім — не пам'ятаю. Я прийшов до тьми вже в своїх покоях у палаці Монтесуми, який я більше не сподівався побачити. Отомі була поряд зі мною. Вона принесла води, щоб нам умитися. Після цього вона переодяглася в чисту білу одіж, мені теж роздобула одяг, а разом — їжу і питво. Я примусив її поїсти разом зі мною і, коли вона наситилася, постарався зібратися з думками.

— Як бути далі? — запитав я Отомі. — Прийдуть жерці і знову потягнуть нас на заклання. Тут нам сподіватися ні на що. Потрібно довіритися милосердю іспанців і тікати до них.

— Ти віриш у милосердя тієї людини з мечем? Ти його знаєш, теулю? Скажи мені, хто він?

— Це той іспанець, про якого я тобі розповідав. Він мій смертельний ворог, Отомі. Це через нього я перетнув океан.

— А зараз ти хочеш віддатися на його милість? Ти справді безрозсудний, теулю!

— Краще потрапити до рук християн, аніж до рук жерців!

— Не бійся, — заспокоїла мене Отомі, — тепер жерці не страшні. Якщо ти вислизнув від них — вони тебе вже не чіпатимуть. Дотепер майже нікому не вдавалося вирватися живим з їхніх пазурів, — для цього потрібно бути справжнім чарівником! Напевно, твій бог і справді сильніший за наших богів, бо він зумів укрити нас, коли ми лежали на вівтарі. Ох, теулю, що ти зі мною зробив? Я вже стала сумніватися в наших богах і покликала на допомогу ворогів своєї країни! Вір мені, заради себе я ніколи б цього не зробила. Я б швидше померла з твоїм поцілунком на вустах, поки відлуння твоїх слів ще не згасло в душі. А нині мені доведеться жити, знаючи, що це щастя вже не повернеться!

— Але чому? — запитав я. — Адже я сказав тоді правду, Отомі. Ти хотіла померти зі мною, і ти врятувала мені життя, коли покликала на допомогу іспанців. Відтепер моє життя належить тобі, бо ти найніжніша і найсміливіша жінка на світі. Я люблю тебе, Отомі, дружино моя! Наша кров змішалася і наші губи злилися на жертвовному камені, хай же це буде нашим весільним обрядом. Я пригорнувся до неї, як дитина до матері. Звичайно, не слід було мені цього робити, але хотів би я бачити того чоловіка, котрий на моєму місці вчинив би інакше!

Проте благородство цієї індіанської дівчини було таке велике, що навіть зараз вона не схотіла піймати мене на слові. Якийсь час Отомі дивилася на мене, сумно усміхаючись, потім заговорила:

— Ти зараз сам не свій, теулю, і я була б дурна, якби уклала такий урочистий союз з людиною, яка не відає, що чинить. Там, на вівтарі, в свою смертну годину ти сказав, що любиш мене, і в ту мить ти сказав правду. Але зараз, коли ти повернувся до життя, скажи мені, мій володарю, хто надів тобі на руку ось цього перстеника і що на ньому написано? Навіть якщо ти трошки любиш мене, там, за морями, є інша, і її ти любиш сильніше. Я боюся, що коли... коли ми станемо чоловіком і дружиною, ти скоро переситишся мною, як це буває з чоловіками, і спогади про минувшину поступово знову оволодіють тобою. І тоді, рано чи пізно, ти попливеш за море і повернешся в свою країну, до своєї коханої. А я цього не переживу. Краще ми залишимося просто друзями. Пам'ятай: зі мною, дочкою імператора Монтесуми, не можна гратися, як з якоюсь танцівницею, подругою на одну ніч! Якщо ти одружишся зі мною, це буде на все життя. Ти ж не думав про це? Так, не думав... Ти просто поцілував мене на вівтарі, хоча кров і з'єднала нас. А зараз, теулю, я полишу тебе. Потрібно знайти Куаутемока, якщо він іще живий, і інших близьких мені людей; тепер, коли влада жерців впала, вони зуміють тебе захистити і прославити. Подумай наодинці про мої слова і не поспішай вирішувати. Або,

може, ти хочеш відразу покінчити з усім і тікати до білих людей? Я постараюся тобі допомогти!

— Мені набридло тікати, — відповів я. — До того ж не забувай: серед іспанців мій ворог, якого я присягнувся убити. Його друзі — мої вороги, а вороги моїх ворогів — мої друзі. Я нікуди не втечу, Отомі.

— Ось тепер ти говориш мудро, — озвалася вона. — Якби Ти повернувся до теулів, ця людина убила б тебе. Він убив би тебе відкрито або нишком, але убив — це я побачила в його очах. А зараз відпочинь, поки я поклопочуся про твою безпеку.

Розділ XXIII

ТОМАС ОДРУЖЕНИЙ

Отомі обернулася і вийшла. Золототкана завіса опустилася за нею. Я приліг на своє ложе і вмить заснув.

Того дня я був такий слабкий і відчував себе настільки змученим і виснаженим, що майже нічого не бачив і не розумів. Лише пізніше мені вдалося пригадати все, про що розказано вище.

Мабуть, я проспав багато годин підряд, бо знову розплющив очі вже пізно вночі. Настала ніч, але в кімнаті, як і раніше було світло. Крізь загратовані віконні отвори зовні проникали криваві відблиски пожеж і безладний гул битви.

Одне з вікон було якраз над моїм ложем. Вставши на нього ногами, я ухопився за дерев'яну раму і над силу, долаючи біль від порізу у боці, підтягся на руках. Крізь ґрати я побачив, що іспанці не задовольнилися захопленням теокалі і здійснили нічну вилазку. Вони підпалили сотні будинків. Заграва палахкотіла над містом, немов зірниця. При її спалахах я побачив, як білі люди відходять до своїх укріплень, бо зусібіч їх тіснили тисячі ацтеків, що обсипали ворога стрілами і камінням.

Відірвавшись від вікна, я опустився на ложе і поринув у роздуми. Мною знову оволоділи сумніви. Що робити? Покинути Отомі і при першій нагоді тікати до іспанців? Але там на мене чекає невідворотна смерть від руки де Гарсія. Залишитися серед ацтеків, якщо вони дадуть мені притулок? Але тоді доведеться стати чоловіком Отомі. Був ще третій вихід — залишитися з ацтеками і не одружуватися, пожертвувавши всім, навіть честю. Одне було ясно: якщо я візьму Отомі за дружину, мені доведеться назавжди забути про Англію і про свою наречену. Ангел або герой знайшли б вихід з цього становища, але — на жаль! — я був найзвичайнісінькою людиною з усіма людськими слабкостями. Отомі здавалася мені найпрекраснішою і найніжнішою, і вона була зі мною поряд.

Так я сидів на своєму ложі і розмірковував, коли завіса на дверях розсунулася і до кімнати увійшов чоловік із смолоскипом в руках. Це був Куаутемок. Нічна сутичка закінчилася, залишивши після себе тільки згарища, і він зайшов сюди просто з поля бою. Пера з його шолома були зірвані, золотий панцир порубаний іспанськими мечами, стріляна рана на шиї кровоточила.

— Привіт тобі, теулю, — промовив він. — От уже не думав застати тебе цієї ночі живим! Я сам ледве вцілів. Утім, зараз у всьому Теночтітлані діється таке, про що раніше ніхто навіть не міг і подумати. Але не будемо гаяти часу. Я прийшов, щоб відвести тебе на раду старійшин.

— Що зі мною зроблять? — запитав я. — Невже знову потягнуть на жертвний камінь?

— Ні, цього можеш не боятися. А що там вирішать, я й сам не знаю. Через годину ти або помреш, або піднесешся, якщо тільки це можливе в ці дні наруги і ганьби. Отомі добре постаралася. Вона говорить, що вже замовила за тебе слівце вождям і радникам. Якщо у тебе є серце, ти маєш бути їй вдячний. Рідкісні жінки уміють так любити! Ходімо, друже, смолоскип вже догоряє.

Я встав і пішов за Куаутемоком до великого залу, обшитого кедровими панелями, де ще вранці всі поклонялися мені, як богу. Зараз я вже був не богом, а просто полоненим, доля якого поки що не вирішена.

На помості, де я недавно стояв у своєму божественному вбранні, зібралися півколом вожді і радники, котрі ще залишилися живими. Вони зібралися цієї ночі зовсім не для того, щоб вирішити мою долю, — для них це була третьорядна справа, — а для того, щоб порадитися, як вигнати іспанців, поки вони не поруйнували до решти Теночтілан.

У центрі півкола сидів чоловік у військовому обладунку. Я упізнав Куїтлауака, який після смерті Монтесуми повинен був стати імператором. Коли я ввійшов, він похмуро зиркнув на мене і процідив крізь зуби:

— Кого це ти привів, Куаутемоку? А, це теуль, який був богом Тескатліпокою і сьогодні врятувався від жертвопринесення. Слухайте, вожді! Що робити з цією людиною? Чи законно буде знову відвести його на вівтар?

— Ні, — озвався жрець. — На жаль, це проти звичаю, високородний принце! Він уже лежав на жертвному камені, навіть був поранений священним ножом, але бог відкинув його у фатальну годину. Убийте його, якщо хочете, але тільки не на вівтарі.

— То як ми вирішимо? — знову запитав Куїтлауак. — Він теуль по крові, а значить — наш ворог! Головне, щоб він не міг пробратися до цих білих дияволів і розповісти їм про наші втрати. Чи не краще покінчити з ним?

Дехто закивав головою, але решта залишилися безмовними. Тоді піднявся Куаутемок і заговорив:

— Пробач мені, благородний батьку, але я гадаю, що треба було б зберегти життя цьому полоненому. Я його добре знаю. Він хоробрий і чесний, а окрім того, він теуль тільки наполовину. У ньому тече кров іншого білого племені, яке ненавидить теулів так само, як і ми. Нарешті, він знає їхні звичаї, знає, як вони б'ються, а нам цих знань бракує, і упевнений, він зможе доброю порадою допомогти нам.

— Радив вовк оленю — залишилися самі роги, — холодно озвався Куїтлауак. — Хто поручиться, що цей чужоземець не зрадить нас, якщо ми йому довіримося?

— Я поручуся своїм життям, — відповів Куаутемок.

— Твоє життя, племіннику, надто велика застава у такій грі. Усі люди білого племені брехуни. Навіть якщо він сам дасть слово, воно мало чого варте. Я гадаю, краще його прикінчити та й квит.

— Ця людина, — знову заговорив Куаутемок, — чоловік Отомі, принцеси народу отомі, дочки Монтесуми і твоєї племінниці. Вона любить його так, що зважилася б померти разом із ним на жертвовному камені. І я упевнений, вона теж поручиться за нього. Дозволь її покликати, хай скаже сама.

— Як хочеш, племіннику. Закохана жінка сліпа, і він, звичайно, вже встиг забити їй баки. Але нехай вирішує рада. Чи будемо ми слухати принцесу Отомі?

Більшість, — це були ті, кого Отомі встигла схилити на свій бік, — відповіли ствердно, і по неї послали.

Вона увійшла до залу в своєму царственному наряді, дуже бліда, але зовні спокійна, і схилилася у поклоні перед радою старійшин.

— Ми хочемо запитати тебе, принцесо, — звернувся до неї Куїтлауак, — що робити з цим теулем? Убити його чи зробити одним із нас, якщо тільки він присягне? Тут принц Куаутемок ручався за нього і казав, що ти теж поручишся. Але жінка може це зробити лише в один спосіб — якщо візьме за чоловіка того, за кого ручається. Чи згодна ти стати його дружиною за звичаєм нашої країни і пов'язати своє життя з його життям?

— Згодна, — спокійно відповіла Отомі, — якщо він згодиться.

— Та чи не велика честь для цього білого собаки? — розлютився Куїтлауак. — Схаменися, племіннице! Ти принцеса народу отомі і одна з дочок нашого імператора. Твоє життя надто цінне, щоб довіряти його чужоземцю. Бо знай, Отомі, якщо він нас зрадить, навіть твій знатний рід не врятує тебе від смерті!

Куїтлауак похмуро глянув у мій бік:

— Ну що ж, кажи тепер ти, теулю, тільки швидше!

— Якщо принцеса згодна бути моєю дружиною, я згоден стати її чоловіком.

Почувши мою відповідь, Отомі пильно подивилася на мене і тихо запитала:

— Ти пам'ятаєш, про що ми з тобою говорили, теулю? Цим одруженням ти відрікаєшся від свого минулого і вручаєш мені своє майбутнє.

— Пам'ятаю, — відповів я.

І цієї миті переді мною виникло обличчя Лілі, яким я бачив його востаннє, в день розлуки. Так я порушив свою обіцянку.

Куїтлауак подивився на мене, немов намагаючись заглянути в мою душу, і сказав:

— Я тебе вислухав, теулю. Ти, білий прибулець, прихильно згодився узяти за дружину принцесу Отомі і завдяки їй зробитися одним із найзнатніших вождів нашої країни. Але скажи, чи можна тобі вірити? Якщо ти нас обдуриш — твоя дружина помре! Чи це для тебе теж нічого не важить?

— Я готовий присягнутися у вірності, — відповів я. — Іспанців я ненавиджу, бо з-поміж них мій найлютіший ворог — учора він намагався мене заколотити. Щоб убити його, я переплив океан. Більше мені сказати нічого, і якщо ви мені не вірите, краще покінчимо з цим одразу. Я вже стільки натерпівся тут, що тепер мені однаково — жити або померти.

— Сміливо сказано, теулю! Вирішуйте, вожді, його долю! Члени ради почали перемовлятися і сперечатися. Голоси розділилися порівну — тринадцять за страту і тринадцять проти.

— Видно, мій голос буде вирішальним, — сказав Куїтлауак.

Кров похолола в моїх жилах: я знав, що Куїтлауак мене не пощадить. Але тут знову заговорила Отомі:

— Пробач мені, дядьку, — сказала вона. — Вислухай мене! Я вам потрібна, чи не так? Народ отомі повірить тільки мені, і лише я зможу повернути його на наш бік. Моя мати була останньою із стародавнього роду вождів отомі, я — її єдина дочка, а мій батько — імператор. Хай моє життя нічого не варте, зате тільки я можу привести під ваші прапори тридцять тисяч воїнів. Слухайте і ви, вожді! Якщо хочете, убийте цю людину, але тоді і я піду за ним у могилу, а вам доведеться пошукати когось іншого, щоб привести бунтівні племена отомі до вас.

Отомі замовкла. Ті, що зібралися в залі, здивовано перешіптувалися: ніхто з них не підозрював, що в жіночому серці може бути стільки любові і мужності. Тільки Куїтлауак розшаленів.

— Зраднице! — закричав він. — Ти віддала перевагу коханцю! Як ти наважилася? Ганьба тобі, безсоромна дочко імператора! Видно, це у вас в крові — який батько, така й дочка! Хіба Монтесума не полишив напризволяще свій

народ? Признайся, жінко, як тобі з коханцем вдалося врятуватися від смерті на теокалі, коли решта загинула? Може, ти вже у змові з теулями?

Куїтлауак задихнувся від гніву, і лише очі його продовжували метати блискавки. Але Отомі, бліда і спокійна, стояла перед ним, міцно стиснувши руки.

— Не дорікай мені моєю любов'ю, — відповіла вона. — Я сказала своє останнє слово. Можеш засудити цю людину на смерть, але тоді шукай іншого посла, щоб примусити отомі битися за Анауак.

Куїтлауак задумався, похмуро дивлячись у простір перед собою. Запала мертва тиша. Але тут він заговорив:

— Хай буде так! Нам потрібна моя племінниця Отомі. Боротися з жіночою любов'ю безрозсудно. Теулю, ми даруємо тобі життя, а разом багатство, честь, найзнатнішу жінку нашої землі і місце на нашій раді. Прийми все це, але подумайте — я говорю вам обом! — подумайте, як цим скористатися. Якщо ти нас зрадиш, присягаюся, ти помреш такою страшною смертю, що при одній лише думці про неї серце твоє скрижаніє! І з тобою помруть усі — дружина, діти, слуги. Ти зрозумів? Хай він присягне.

Жрець виступив наперед і урочисто прорік:

— Я, теуль, присягаюся у вірності народу Анауаку і його законним правителям. Присягаюся битися з усіма його ворогами, аж до їх винищення. Присягаюся бути вірним чоловіком Отомі, принцеси народу отомі, дочки Монтесуми, до кінця її днів. Присягаюся не намагатися втекти з цієї країни. Присягаюся забути про батька і матір і про землю, на якій народився, заради цієї землі, що стала мені новою батьківщиною. І хай буде клятва моя непорушна, поки з жерла Попокатепетля вивергається дим і полум'я, поки наші вожді царюють у Теночтітлані, поки наші жерці приносять жертви на вівтарях богів і поки існує народ Анауаку.

— Чи присягаєшся ти у цьому? — виголосив жрець. І мені довелося відповісти:

— Присягаюся у всьому.

Багато що в цій клятві мені зовсім не подобалося, нічого не вдієш. Коли я присягнув, Куаутемок наблизився і обійняв мене:

— Вітаю тебе, теулю, брате мій по крові і духу! — сказав він. — Тепер ти один із нас, і ми чекаємо від тебе поради і допомоги. Сідай зі мною поряд.

Я недовірливо поглянув на Куїтлауака, але той відповів мені з ласкавою усмішкою:

— Теулю, доля твоя вирішена. Ми тебе прийняли, і ти дав велику клятву братства і вірності. Забудь же про все, що було сказане, бо чаша схилилася на твій бік. Відтепер як чоловік Отомі — ти вождь серед вождів, наділений багатством і владою, і можеш по праву сидіти на нашій раді поряд зі своїм братом Куаутемоком.

Я зайняв вказане мені місце, і Отомі пішла. Куїтлауак повернувся до насущних державних справ.

Він говорив поволі, і голос його раз у раз уривався від горя. Він говорив про страшні біди, що обрушилися на країну, про загибель тисяч найхоробріших ацтеків, про наругу над богами Анауаку. Становище було відчайдушне.

— Що робити? — питав Куїтлауак. — Монтесума вмирає полоненим у таборі теулів, а тим часом вогонь, який він сам роздмухав, пожирає країну. Всі зусилля наші розбиваються об залізну міць цих білих дияволів, озброєних незрозумілою і страшною зброєю. На що сподіватися, коли боги повалені, коли їхні вівтарі залиті кров'ю жерців, коли оракули мовчать або пророкують загибель? Серед нас знаходиться новий член ради, досвідчений у військових справах і звичаях білих людей. Можливо, він скаже що-небудь утішливе?

І тоді я заговорив:

— Високородний Куїтлауаку, вожді і принци! Ви виявили мені честь, питаючи у мене поради. Я відповім коротко. Ви даремно витрачаєте сили, кидаючи свої загони проти кам'яних стін і зброї теулів. Так ви їх не здолаєте. Щоб добитися перемоги, потрібно діяти інакше. Іспанці не боги, як думають неуки, вони звичайні люди і їздять вони не на демонах, а на звичайних в'ючних тваринах. Отже, хіба ці люди не зазнають спраги і голоду? Хіба вони можуть обходитися без сну? Хіба ви самі не бачите, що вони вже смертельно виснажені? Припиніть атаки і оточіть табір теулів так щільно, щоб ні до них, ні до їхніх союзників тласкаланців не потрапило й крихти їжі. Не мине й десяти днів, як вони або здадуться, або спробують прорватися до узбережжя. Але для цього їм доведеться спочатку вийти з міста. Якщо ми перегородимо всі греблі ровами, теулям доведеться нелегко! І ось тоді, коли вони спробують вирватися, навантажені золотом, якого вони так прагли і заради якого сюди з'явилися, тоді, повторюю, настане час напасти на них і знищити всіх до ноги! Гомін схвалення зустрів мої слова.

— Схоже, що мине помилилися, зберігши життя цій людині, — сказав Куїтлауак. — Він говорить мудро, і я шкодую тільки про те, що ми не діяли так від самого початку. А що скажете ви, вожді?

— Ми скажемо разом з тобою: його слова мудрі! — відповів Куаутемоком. — Хутко до діла.

Невдовзі після цього рада скінчилася, і під ранок я поплентався в свої покої, напівживий від утоми й пережитого. На сході вже червоніла зоря. У присмерку

я добрів до знайомої завіси. У дальньому кінці кімнати стояла жінка. У досвітку біліло її білосніжне вбрання, із зливою лискучого чорного як смола волосся у золотих прикрасах. Це була Отомі, моя дружина.

Я наблизився до неї. Руки її обвилися довкола моєї шиї, і губи відповіли на мій поцілунок.

— Отже, сталося, — прошепотіла вона. — О любов моя, мій володарю! Тепер ми разом до скону, бо наші клятви не можна порушувати.

— Справді сталося, Отомі, — відповів я, — і клятви наші непорушні на все життя.

Так я, Томас Вінгфілд, став чоловіком Отомі, принцеси народу отомі, дочки Монтесуми.

Розділ XXIV

“НІЧ ПЕЧАЛІ”

Уранці, коли я прокинувся, рішення ради вже було виконано: всі мости, що сполучали греблі, зруйновані, а самі греблі, що перетинали озеро, перекопані глибокими ровами.

Надвечір, одягнений як індіанський воїн, я разом із Куаутемоком і воєначальниками вирушив на переговори з Кортесом, до тієї самої башти, на якій стріла Куаутемока вразила Монтесуму; Переговори нічого не Дали, і я згадую про них лише тому, що вперше після того, як залишив Табаско, побачив зблизька Марину і почув її співучий і ніжний голос. Вона стояла, як завжди, поряд із Кортесом і перекладала ацтекам його умови перемир'я. Одна з них довела, що де Гарсія не гаяв часу. Кортес обіцяв відпустити кількох знатних ацтеків в обмін на білого молодика, що втік з жертвовного вівтаря, якого іспанці хотіли повісити як шпигуна і дезертира, що зрадив короля Іспанії.

“Цікаво, — подумав я, — чи знає Марина, що білий той, — це її давній друг з Табаско?”

— Як бачиш, тобі поталанило, теулю, — зі сміхом звернувся до мене Куаутеок. — Якби ти не став на наш бік, твої одноплемінники зустріли б тебе мотузьяною петлею!

Потім він відповів Кортесу, ні словом не згадуючи про мене. Він радив іспанцям готуватися до смерті.

— Багато наших воїнів загинуло, — говорив Куаутеок, — але і ви загинете теж. Ви помрете з голоду і спраги або на вівтарях наших богів. Вам немає порятунку, теулі, бо мости зруйновані!

І весь багатотисячний натовп підхопив його слова:

— Вам не врятуватися, теулі! Мости зруйновані!

Потім засвистіли стріли, і я повернувся в палац, щоб розповісти Отомі все, що мені вдалося дізнатися про її двох сестер-заручниць і про її батька. За словами іспанців, Монтесума був при смерті.

Я також повідав Отомі про підступи свого ворога. Вона поцілувала мене і, усміхаючись, сказала, що, хоча відтепер моє життя і пов'язане з нею, це все-таки краще, ніж якби я потрапив до рук іспанців.

Два дні по тому містом поширилися чутки про смерть Монтесуми, а незабаром після цього іспанці передали ацтекам для поховання його труп, одягнений в

прекрасний царствений одяг. Монтесуму перенесли в приймальний зал палацу, а звідти вночі переправили в Чапультепек і поховали без жодних церемоній, побоюючись, щоб розлючений натовп не розтерзав на клаптики навіть його останки.

Стоячи поряд із Отомі, я востаннє бачив обличчя цього найнещаснішого з монархів, чиє владарювання почалося так блискуче і скінчилося так плачевно. Отомі, стримуючи сльози, поцілувала покійного і вигукнула:

— Добре, що ти помер, батьку, бо всі, хто тебе любив, не хотіли тебе бачити в рабстві і приниженні! Хай пошлють мені боги силу помститися за тебе! А якщо вони не боги — я знайду цю силу в собі!

Цій своїй клятві вона була вірна до кінця.

Увечері в палаці зібралася рада старійшин. Я виступив і сказав, що теулі напевне спробують прорватися з міста і зроблять це вочевидь під покровом темряви, бо інакше вони не намагалися б засипати рови на греблях. Куїтлауак, що став після смерті Монтесуми імператором, відповів мені, що теулі, звичайно, замислюють утечу, але ніколи не наважаться виступити вночі, бо тоді вони заплутаються в лабіринті вулиць і гребель.

Я заперечив йому:

— Ацтеки не звикли до нічних битв і переходів, але для білих людей це звична справа. Іспанці знають, що вночі ацтеки не воюють, і саме тому швидше за все постараються вислизнути під завісою темряви, сподіваючись, що їхні вороги в цей час спатимуть. Я раджу поставити вартових при кожній греблі.

Куїтлауак згодився. Охорону греблі, що вела на Тлакопан, він доручив Куаутемоку і мені.

Уночі ми з Куаутемоком і кількома воїнами почали обхід постів, установлених біля греблі. Було близько півночі. У непроглядній пільмі сявся дрібний дощ, темно було, хоч у око стрель, немов у нас в Норфолку восени, коли землю ночами закутує туманна імла. Насилу ми відшукали і змінили вартових, які сказали, що все начебто гаразд. Лише зворотною дорогою я раптом почув якийсь шум.

— Ти чуєш? — спитав я.

— Це теулі, — пошепки відповів Куаутеок. — Вони йдуть сюди!

Ми кинулися бігти до греблі, і тут навіть крізь темряву і дощ побачили тьмянний блиск панцирів.

— До зброї! — заволав я. — До зброї! Теулі йдуть греблею на Тлакопан!

Вартові в одну мить підхопили мій заклик і від посту до посту він поширився всім містом. Води озера завирували під ударами безлічі весел, немов зграї водяних птахів водночас зірвалися зі своїх очеретяних гніздовищ. То тут, то там падаючими зірками спалахували і гасли смолоскипи. Глухий гомін переріс у ревисько, і численні загони озброєних ацтеків ринули до тлакопанської греблі.

І тут з'явилися іспанці. Їх було тисячі півтори, та ще тисяч шість-вісім тласкаланців. Вони виступили на греблю, шикуючись тонкою вервечкою.

Куаутемок і я, підтягуючи воїнів, кинулися назустріч ворогу до першого каналу, що перетинав греблю, де вже тіснилися десятки наших човнів. Авангард іспанської колони досяг тим часом протилежного берега, і битва завирувала.

Ацтеки билися безладно, без жодного плану. Воєначальники в темряві не бачили своїх воїнів, а ті не чули їхніх наказів. Але ацтеків була сила-силенна, і в грудях кожного горіло лише одне бажання — знищити теулів!

Гримнула гармата, обсипавши нас градом картечі, і при спалахові пострілів ми побачили, що іспанці перекидають через канал переносний міст. Ми кинулися на ворога. Все змішалось. Кожен бився тепер сам за себе.

Перший натиск іспанців розшпурляв нас із Куаутемоком, як вихор осінніе листя, і хоча обидва ми уціліли, цієї ночі нам більше не вдалося зустрітися.

Як розповісти про все, що сталося тієї ночі? Я цього зробити не зможу, бо сам бачив не все. Знаю тільки, що протягом двох годин я бився як одержимий.

Ворогам вдалося подолати перший канал, але переносний міст під їхньою вагою осів і так загруз у твані, що його вже неможливо було зсунути з місця. А попереду греблю перетинав другий канал, ще ширший і глибший. Перебратися через нього іспанці змогли б, тільки заваливши його трупами.

Здавалося, всі дияволи зірвалися з ланцюга і розбушувалися на цій вузькій смужці землі. Грім гармат, мушкетів і аркебузів, передсмертні зойки і крики жаху, заклики іспанських солдатів і бойові погуки ацтеків, іржання поранених коней, плач жінок, свист дротиків, дзижчання стріл і глухий шум ударів — все змішалось в дику, божевільну какофонію. Немов очманіла отара, довга колона іспанців з ревом кидалася вусібч. Дехто падав з греблі в озеро, і тут у воді їх або вбивали, або затягували в човни, щоб принести в жертву, інші тонули самі, але найбільше іспанців було затоптано в болото і загинуло під час переходу каналів.

Сотні ацтеків теж полягли в цьому бою, і переважно від рук своїх одноплемінників, які розсипали в темряві стріли, не знаючи, в чії груди вони встромляться.

Я бився разом з невеликим загоном воїнів, що скупчилися довкола мене, до самого світанку, коли перше проміння, нарешті, осяяло страхітливую картину бою. Іспанці і їхні союзники перебралися через другий канал, завалений трупами їхніх соратників, гарматами, залишками спорядження і скринями зі скарбами. Тепер битва на греблі кипіла вже по той бік каналу. Але частина іспанців і тласкаланців ще пробивалася через другий міст; на них то я й напав зі своїми воїнами.

Я кинувся в самісіньке вировисько бою. Раптом переді мною промайнуло обличчя де Гарсія. Я скрикнув, і він упізнав мене, озирнувшись на мій голос. З прокляттям обрушив він свій важкий меч мені на голову, але клинок відколов тільки тріски з дерев'яного шолома і лише поранив мене. Але, падаючи, я завдав де Гарсія удару просто в груди своєю бойовою палицею і теж збив його з ніг. Оглушений і засліплений ударом, я поповзом пробирався до нього крізь тисняву. Я нічого не бачив, окрім його блискучого панцира, заляпаного тванню. Вчепившись у горло ненависного ворога, я підтяг його до краю греблі, і ми разом скотилися в озеро. Тут біля самої греблі було неглибоко. Все тіло його було під водою, але голова лежала на виступі греблі. Палицю свою я загубив, і єдине, що мені лишалося, це занурити його з головою у воду, поки він не захлинеться.

— Попався, де Гарсія! — крикнув я іспанською, здавивши його шию щосили.

— Відпусти мене ради Бога! — прохрипів з води грубий голос. — Бовдуре, ти сприйняв мене за індіанського пса!

Із подивом втупився я у свого ворога. Я схопив де Гарсія, але голос був не його і обличчя не його. Переді мною був звичайний іспанський солдат, що загрубів у походах.

— Хто ти? — запитав я, ослаблюючи хватку. — Куди подівся де Гарсія, — ви його називаєте Сарседою?

— Сарседа? Звідки я знаю! Хвилину тому він валявся носом догори на греблі. Цей дурень підкотився мені під ноги, і я впав. Відпусти, кажу тобі! Хіба нині час зводити особисті порахунки? Я твій соратник Берналь Діас. Мати Божа! А ти хто? Ацтек, що говорить іспанською??

— Я не ацтек, — відповів я. — Я англієць і б'юся за ацтеків тільки для того, щоб убити цього Сарседу, як ви його називаєте. Але до тебе у мене немає ворожнечі. Вставай, Берналю Діасе, і рятуйся, якщо можеш. Ні, твій меч я залишу собі.

— Англієць, іспанець, ацтек чи сам диявол, — пробурчав Діас, вибираючись із твані, — хто б ти не був, ти славний хлопець, і присягаюся, якщо я сьогодні уцілію і коли-небудь випадково схоплю за горлянку тебе, я згадаю твою добрість. Прощай!

Він видерся укосом греблі і пірнув у потік відступаючих. Я хотів поспішити за ним, щоб відшукати де Гарсія, який знову уникнув розплати, але сили мене полишили. Рана була дуже глибока. Спливаючи кров'ю, я сидів у воді доти, поки не підійшов човен і мене не відправили до Отомі. Їй довелося доглядати за мною упродовж десяти днів, перш ніж я знову зміг стати на ноги.

Отака була моя участь у “Ночі печалі”, як згодом назвали цю ніч в історичних іспанських хроніках. На жаль, наша перемога нічого не дала, хоча тоді полягло понад п'ятсот іспанців і тисячу їхніх союзників. Ацтеки не мали ніякого уявлення ні про військове мистецтво, ні про дисципліну і не зуміли скористатися своєю перевагою. Замість того щоб переслідувати іспанців і знищити їх усіх до останнього, вони кинулися виловлювати з озера вцілілих теулів для своїх жертвопринесень.

Ця ніч помсти принесла Отомі багато горя. Двоє її братів, синів Монтесуми, яких іспанці захопили як заручників, загинули під час відступу.

Що ж до Гарсія, то я так і не дізнався, уцілів він тоді чи ні.

Розділ XXV

СКАРБИ МОНТЕСУМИ

Поки я приходив до тьми і оклигував, Куїтлауак був коронований імператором замість свого померлого брата Монтесуми. Мене прикували до ложа дві рани: одна від меча де Гарсія, а друга від жертовного ножа жерця. Ця рана не встигла загоїтися; під час лютого бою в “Ніч печалі” вона знову почала сильно кровоточити. Довгі роки вона спричиняла мені чимало клопотів, і навіть зараз я її відчуваю з наближенням осені.

Отомі дбайливо доглядала мене. Дивна річ — серце жінки! Оскільки я не загинув і навіть прославився в бою, вона наче забула про горе, що спіткало її, про смерть батька і братів, і захоплено розповідала мені про пишну церемонію коронації.

Ацтеки справді аж шаленіли від радості. Нарешті теулі пішли! Всі вдавали, що забули про загибель тисяч воїнів і найзнатніших людей, окрасу нації, і здавалося, зовсім не думали про майбутнє. Від вулиці до вулиці хлопці і дівчата у вінках голосно викрикували:

— Теулів немає! Радійте разом з нами! Теулі втекли!

На великій піраміді знову відбудували храми і поставили статуї богів, а із спорудженим іспанцями розп'яттям ацтеки вчинили так само, як свого часу іспанці зі священними ідолами, тобто скинули його вниз з теокалі, заздалегідь принісши перед ним у жертву кількох іспанських полонених. Про це святотатство мені розповів Куаутемок, утім, без особливого захоплення. Я йому вже дещо говорив про нашу віру, і хоча Куаутемок був надто закоренілим язичником, щоб відректися від своїх ідолів, у глибині душі він вважав, що Бог християн — це Бог істинний і всемогутній. До того і Куаутемок, і Отомі ніколи не були прихильниками людських жертвопринесень, проте їм доводилося це приховувати, побоюючись жерців, бо влада їхня була всесильна.

Вислухавши його розповідь, я впав у такий гнів, що втратив усяку обережність і вигукнув:

— Слухай, Куаутемоку, брате мій! Я присягнувся у вірності вашій справі і поріднився з вашим народом. Але сьогодні я кажу тобі: справа ваша відтепер проклята! Ваші криваві ідоли і жерці самі прирекли її на погибель. Ті, хто поклоняється істинному Богу, скоро повернуться з новими силами. Зганьблений хрест знову стоятиме на місці ваших ідолів, і вже ніхто його ніколи не повалить!

Так я сказав йому, і мої слова, хоча ніхто мені їх не втовкмачував і я говорив просто в пориві гніву, виявилися пророчими. На місці жертovníків у Мехіко сьогодні підноситься церква.

— Ти дуже необережний, брате, — промовив у відповідь Куаутемок. Він здавався спокійним, але було видно, що моє похмуре пророцтво його стривожило. — Повторюю, ти дуже необережний. Якщо хто-небудь почує твої слова, ти знову зустрінешся з жерцями, і тоді ніщо тебе не врятує — ні твої заслуги в бою і перед радою, ні твоя втеча з жертovníчного вівтаря. І потім, що ми такого зробили християнському Богу? Адже твої білі єдиновірці так само ганьблять наших богів! Але годі про це! Прошу тебе, брате, якщо ти дорожиш моєю любов'ю, більше не повторюй таких пророцтв, щоб не накликати біду. Скажи краще, ти справді думаєш, що теулі повернуться?

— Ох, Куаутемоку, це ясно, як білий день. Ви тримали Кортеса в своїх руках і упустили його. Невже ти думаєш, що така людина складе зброю і покїрливо кане у морок ганьби? Не мине й року, як іспанці знову стоятимуть біля воріт Теночтітлана.

Куаутемок підвівся і вийшов, не зронивши більше ні слова. Я бачив, що на серці у нього було тяжко.

Наступного ранку після цієї розмови я почувався майже здоровим. Куаутемок знову відвідав мене і сказав, що імператор Куїтлауак повелів йому і мені завершити одну важливу справу, що вимагає цілковитої секретності. Йшлося про цінності, що їх відняли в іспанців у “Ніч печалі”, та інші незліченні багатства з таємних сховищ імперії. Мені і Куаутемоку було доручено надійно заховати всі ці скарби.

Коли стемніло, ми з Куаутемоком та іншими вельможними ацтеками вирушили до пристані, де на нас чекало десять великих човнів, ущерть заповнених багажем. Усього під орудою Куаутемока було щось із тридцятєро людей. Сподіваючись, що нас ніхто не бачив, ми сіли в човни — по троє в кожен — і понад дві години веслували упоперек озера Тескоко, поки не пристали до протилежного берега в тому місці, де у Куаутемока були обширні володіння. Тут ми зійшли на берег і вивантажили наші човни.

У наших руках опинилися великі глиняні вази і мішки із золотом, коштовним камінням та ювелірними прикрасами, окрім того, усілякі цінні предмети і з-поміж них — відлита з масивного золота голова Монтесуми, така важка, що ми з Куаутемоком ледве її підняли. Що ж до глиняних ваз — наскільки пам'ятаю, їх було сімнадцять штук, — кожен насилу перетягували на ношах з весел шестєро людей.

Увесь цей безцінний вантаж ми поступово перенесли на вершину пагорба поблизу озера і поклали біля входу в прямовисну шахту на купу викопаної землі. Коли в човнах нічого не залишилося, Куаутемок торкнув за плече мене і

ще одного високородного ацтека, чия мати була тласкаланкою. Він запитав, чи не хочемо ми спуститися разом з ним до шахти, щоб допомогти йому вкласти скарби.

— Охоче, — відповів я, бо мені хотілося побачити підземелля.

Проте ацтек забарився і, тільки подолавши нерішучість, згодився піти разом з нами собі на лихо.

Куаутемок узяв смолоскипи, і його спустили вниз. Потім настала моя черга. Немов павук на павутині, висів я на мотузку, опускаючись дедалі нижче і нижче: шахта виявилася дуже глибокою. Нарешті я досяг дна і опинився поряд з Куаутемоком. При світлі смолоскипа, який він тримав в руці, я побачив викладений на стіні шахти на висоту людського зросту карниз із сухої глиняної цегли. На ньому стояла притулена до стіни величезна кам'яна плита із викарбуваними ацтекськими письменами-малюнками, які нині я розумію легко. У написі мовилося про те, що в перший рік правління Куїтлауака, імператора Анауаку, тут поховані скарби його країни; далі йшло страхітливе прокляття, що загрожувало тому, хто на них спокуситься. Позаду нас у кутку шахти відкривався горизонтальний хід завдовжки з десять кроків і досить високий — по ньому можна було йти, не нагинаючись. Він закінчувався печерою приблизно завбільшки як ця кімната, де я сьогодні пишу. Біля самого входу в печеру був приготований вапняний розчин і штабелі цегли, що нагадали мені штабелі каміння в севільському підземеллі, де була замурована живцем Ізабелла де Сигуенса.

— Хто вирив цю печеру? — запитав я.

— Ті, хто не знали, що вони риють, — відповів Куаутемок. — А, ось і наш помічник! Прощу тебе, брате, нічому не дивуйся і пам'ятай, — якщо я так чиню, значить, у мене є на те причини...

Перш ніж я устиг що-небудь запитати, знатний ацтек опинився поруч із нами. Потім згори почали спускати мішки і глиняні вази. Ми з ацтеком перекочували вантаж проходом печери точнісінько так, як у нас в Англії перекочують бочки з елем. Так ми трудилися години дві з гаком, поки не розмістили всі скарби. Останній мішок розірвався, коли його спускали, і на нас хлинув цілий дощ коштовного каміння. Велике намисто зі смарагдів неймовірної краси впало мені на голову і повисло, зачепившись за плече.

— Візьми його собі на згадку про цю ніч! — розсміявся Куаутемок, і я з радістю заховав безцінний дар на грудях. Це намисто досі у мене. Саме з нього я зняв той смарагд, один з найменших, який подарував нашій королеві Єлизаветі. Упродовж тривалого часу його носила Отомі, отож я хочу, щоб намисто поховали разом зі мною. Знавці казали, що йому немає ціни, але що мені до того! Скільки б воно не коштувало, намисто буде поховане в моїй могилі на дитчингемському цвинтарі, і горе тому, хто замислить забрати цю

коштовність! Його уразить прокляття, накреслене на стінах, що приховують скарби ацтеків.

Закінчивши роботу, ми вийшли з печери в підземний хід і почали закладати печеру стіною з цегли. Коли кладка досягла висоти двох-трьох футів, Куаутемок попросив мене підняти смолоскип вище. Принц гукнув нашого супутника-ацтека.

— Чи знаєш ти, друже, яка доля чекає на викритого зрадника? — заговорив Куаутемок, вивільняючи з ремінної петлі свою бойову палицю з обсидіановими уламками. Голос його звучав дуже спокійно, і від цього здавався ще страхітливим.

Ацтек посірів і затремтів від страху.

— Що ти хочеш сказати, володарю? — прохрипів він.

— Ти сам знаєш, що, — відповів Куаутемок тим-таки страхітливо спокійним тоном і підняв палицю.

Приречений впав на коліна, благаючи про пощаду. Крик його прозвучав так моторошно у глибині безмовного підземелля, що я трохи не вронив смолоскипа.

— Ворога я міг би ще пощадити, але зрадника ніколи! — відповів Куаутемок і, кинувшись на ацтека, убив його одним ударом палиці. Потім підняв труп могутніми руками і шпурнув до печери зі скарбами. Там він і досі лежить серед золота і коштовностей.

Я поглянув на Куаутемока, вважаючи, що тепер настала моя черга. Коли принци ховають свої скарби, вони прагнуть позбутися зайвих свідків, це я знав достеменно. Але Куаутемок сказав:

— Не бійся, брате. Цей чоловік був зрадником, боягузом і злодієм. Ми дізналися, що він двічі намагався видати нас теулям. Мало того! Він хотів знайти цей сховок, щоб розповісти про нього нашим ворогам, якщо вони повернуться, і поживитися здобиччю разом із ними. Про все це ми дізналися від однієї жінки, яку він вважав своєю коханкою, але насправді вона була підсланою нами, щоб проникнути в таємні задуми його чорної душі. Ось він і отримав свою частку скарбів! Дивися, як він їх обіймає! Навіть біла людина не змогла б так міцно вчепитися в золото. Ох, теулю, якби земля Анауаку не родила нічого, окрім маїсу та кременів і міді для стріл, ніхто б не робив замаху на нашу свободу. Прокляті скарби! Адже через них заморські акули хочуть перегризти нам горло. Хай вони ніколи більше не зблиснуть при сяйві сонця, хай зникнуть назавжди!

І Куаутемок знову шпарко взявся до роботи, прагнучи якнайскоріше замурувати печеру.

Потім ацтеки почали завалювати вузьку шахту землею. Вони працювали без передиху і закінчили все з першими променями сонця. Коли від шахти не залишилося жодних слідів, один з ацтеків узяв мішечок з насінням і засіяв розпушену землю. Крім того, він посадив над шахтою два привезені саджанці дерев, очевидно, для того, щоб позначити це місце. Нарешті, всі сіли в човни і на світанні повернулися до Теночтітлана. Ми пробіралися в місто поодиноці або по двоє, сподіваючись, що нас ніхто не помітив.

Так мені довелося поховати в тайнику скарби Монтесуми, через які пізніше мене піддали жорстоким тортурам. Навряд чи хто не будь зможе їх тепер відшукати! На той час, коли я залишав землі Анауаку, нікому ще не вдалося проникнути в тайник, я гадаю, що з тих, хто брали участь у тій справі, вже тоді не залишалось серед живих нікого, окрім мене. Я бачив те місце, коли востаннє їхав до Мехіко у супроводі іспанських солдатів. Саджанці перетворилися на високі могутні дерева. Я упізнав їх і присягнувся в душі, що від мене іспанці ніколи не дізнаються таємниці похованих під ними скарбів. Я і зараз не сповіщаю точно прикмет того місця, щоб ці рядки не потрапили до рук якогось іспанця.

А зараз я повинен розповісти про те, як ми з моєю дружиною Отомі дісталися до народу отомі і привели велике військо на допомогу ацтекам.

Слід сказати, що держава ацтеків об'єднувала безліч племен. Одні були підданими ацтеків, інші — їхніми союзниками, а треті — смертельними ворогами. До останніх належали, наприклад, тласкаланці, за допомогою яких Кортес здолав Монтесуму і Куаутемока, невелике, але войовниче плем'я, що жило між Теночтітланом і морським узбережжям. На захід від тласкаланців у горах жив, а може, і дотепер живе, численний народ отомі, розділений на декілька племен. Горяни отомі набагато мужніші від ацтеків і відрізняються від них мовою і походженням. Інколи вони входили до могутньої держави ацтеків, але іноді ставали до відкритої боротьби на боці тласкаланців. Загалом для мешканців Анауаку племена отомі були приблизно тим самим, що для нас, англійців, шотландські клани.

Для того, щоб укріпити зв'язки між ацтеками і отомі, Монтесума одружився з єдиною законною спадкоємицею великих вождів. Вона померла під час пологів, а її дочка Отомі, спадкова принцеса народу отомі, стала моєю дружиною. Попри своє високе становище серед одноплемінників, Отомі дотепер тільки двічі відвідувала свій народ, та й то в дитинстві. Проте мову отомі і їхні звичаї вона знала чудово — всього цього її навчили годувальниці і наставники з племені отомі. Від своїх підданих, які підкорялися їй набагато охочіше, ніж самому Монтесумі, Отомі одержувала величезну данину і користувалася серед них великою шанобою.

Як уже було сказано, деякі бунтівні племена отомі об'єдналися з тласкаланцями і разом з ними брали участь у війні на боці іспанців. Тому рада старійшин вирішила надіслати Отомі і мене, її чоловіка, до Міста Сосен, що було

столицею всього народу отомі. Нам було доручено важливу справу: повернути горян під прапори ацтеків.

Коли на восьмий день ми досягли, нарешті, Міста Сосен, за нами рухалася з дикою музикою ціла армія — тисяч десять кремезних горян-відчайдухів. Проте дорогою Отомі не розмовляла ні з воїнами, ні з вождями, обмежуючись звичними віганнями, хоча горяни кожного ранку, коли ми просувалися шляхом — я верхи на іспанському коні, а моя дружина в паланкіні, — зустрічали нас гучними вигуками і неймовірним шумом.

У міру нашого просування краєвид ставав усе дикіший і прекрасніший. Тепер ми рухалися крізь соснові ліси з острівцями дубових гаїв, чагарників і заростей папороті. Раз у раз нам доводилося долати повноводі бурхливі гірські потоки або пробиратися вузькими ущелинами, підіймаючись все вище і вище. Тут у горах природа нагадувала мені Англію, тільки сонця було набагато більше.

Нарешті, ми заглибилися в ущелину серед червоних скель. Вона тяглася майже мильо і була часом такою вузькою, що тут не змогли б проїхати поряд трое вершників. Прямовисні кручі здіймалися обабіч на висоту до двох тисяч футів. Це була єдина дорога, що вела до Міста Сосен, якщо не брати до уваги кількох потайних гірських стежок.

— Поглянь-но, — сказав я Отомі, — тут сотня воїнів зможе затримати цілу армію!

Тоді я навіть не думав, що колись це доведеться зробити мені самому.

Але ущелина завернула, і я аж остовпів: переді мною у всій своїй красі розкинулося Місто Сосен. Воно лежало в округлій долині, оточеній кільцем гір, схили яких були поспіль вкриті дубовими і кедровими лісами. Тільки одна вершина в самому центрі цього гірського пасма була не зеленою, а чорною від лави. Над її сніговою шапкою вдень здіймався стовп диму, що його вночі осявало палахке полум'я. Це був вулкан Хака, або “Королева”. Він не такий високий, як вулкани Орисаба, Попокатепетль та Істаксиуатль, але мені здається, Хака перевершує їх усіх досконалістю форми і красою то синього, то пурпурового вогню, який здіймається догори ночами або коли його надра потривожені. Племена отомі поклоняються вулкану, як богу, приносячи йому людські жертви, і в цьому немає нічого дивного, бо колись потоки лави вирвалися з кратера і проклали собі шлях через усе Місто Сосен. Вони вважають, що на священній вершині живуть духи, а тому ніхто не наслідуються переступити межу снігів.

Отже, Місто Сосен хоча і не таке велике, як інші міста Анауаку (в ньому жило всього тисяч тридцять п'ять горян-отомі), зате воно красивіше за всі інші індіанські міста. Прямі вулиці сходилися до центрального майдану. Уздовж них у зелені садів ховалися будинки з лави з дахами, вибіленими вапном. Посеред майдану священна піраміда з храмами, прикрашеними рядами черепів, а

навпроти стояв палац предків Отомі — довга, низька і дуже стара будівля з безліччю дворів і незліченними статуями змії і богів, що посміхаються. Палац і теокалі були оздоблені прекрасним білим камінням, що виблискувало на сонці, як срібло, отож обидві будівлі різко виділялися на тлі темних будинків з лави.

Таким я побачив Місто Сосен вперше. Коли я його бачив востаннє, воно було купою руїн, а сьогодні ті руїни, напевно, слугують притулком лише кажанам та шакалам.

Вибравшись із ущелини, ми їхали ще близько милі долиною, де кожен клаптик був оброблений і засаджений маїсом, агаваю та іншими рослинами, поки не опинилися перед одними з чотирьох воріт міста. На вулиці я побачив, що всі дахи будинків обабіч заповнені юрмиськом. Діти і жінки обсипали нас квітами і кричали:

— Привіт тобі, Отомі, принцесо отомі!

Нарешті ми досягли центрального майдану. Здавалося, тут зібралось все чоловіче населення гір. Воїни зустріли Отомі такими оглушливими криками, що, здавалося, від них обрушаться скелі. Мене теж вітали, торкаючись правою рукою до землі, а потім піднімаючи її до лоба, але я вважаю, що ці почесті стосувалися більше мого коня. Майже ніхто з отомі ніколи не бачив коней, яких вони вважали якимись чудовиськами.

Так ми просувалися крізь лемент юрми, оточені сотнями воїнів. Воїни розчищали нам шлях, поки ми не опинилися в палаці. Тільки тут у дивній кімнаті із зображеними на стінах вишкіреними демонами ми змогли, нарешті, відпочити.

Наступного дня у великий зал палацу на раду вождів і старійшин племен отомі зійшло близько ста людей. Я з'явився перед ними в одязі знатного ацтека з найвищого роду. Разом зі мною ввійшла Отомі. У своїх пишних шатах вона була того дня дивовижно гарна.

Члени ради підвелися, вітаючи нас. Отомі попрохала всіх сісти і заговорила:

— Слухайте мене, вожді і воєначальники народу моєї матері! З вами говорю я, остання з роду ваших великих правителів, дочка Монтесуми, імператора Анауаку, нині мертвого, але вічно живого в Житлі Сонця. Ось мій чоловік, теуль! Я була віддана йому за дружину, коли в нього втілювався дух бога Тескатліпоки, і знову вийшла за нього заміж за нашим земним звичаєм, коли він неушкодженим зійшов з жертвовного вівтаря і приєднався до нашого народу, щоб допомагати нам у битвах з ворогом. Така була воля небес і моїх царствених братів. Знайте, вожді і воєначальники, — чоловік мій не з наших людей і не зовсім з племені теулів, з якими ми воюємо. Він з роду справжніх дітей Кецалькоатля, що мешкають на берегах північних морів. Діти Кецалькоатля — вороги теулів, а тому і мій повелитель ворогує з ними. Ви вже, звичайно, чули,

що він перший дізнався про втечу непроханих прибульців і був першим воїном у ніч помсти.

Вожді і воєначальники великого і стародавнього народу отомі! Я, ваша принцеса, прибула до вас разом з моїм чоловіком з волі Куїтлауака, мого і вашого імператора. Він доручив мені говорити з вами про справу. Наш імператор чув, і я теж із прикрістю дізналася, що багато воїнів нашого племені прилучилися до тласкаланців, пов'язані підлою змовою з теулями, ворогами ацтеків. Зараз білі люди розбиті і вигнані, але вони вже відчули смак золота, вони знову повернуться, як повертаються бджоли до недопитої квітки. Одним теулям ніколи не здолати могутній Теночтілан. Але що буде, коли разом з ними підуть тисячі і десятки тисяч воїнів нашої землі? Я знаю, в ці смутні часи, коли держави гинуть, коли небо повниться знаменнями і самі боги здаються безсилими, багато хто хоче скористатися смутою для своєї вигоди. Але прошу вас подумати про інше. Якщо ви допоможете теулям начепити ярмо на шию Теночтілана, владики всіх міст, це ж саме ярмо ляже і на вашу шию. Жителі Анауаку будуть перебиті, міста зрівняні із землею, багатства розграбовані, а наші діти їстимуть рабський хліб і питимуть воду з долоні ворога. Вибирай же, народе отомі! За кого ти стоятимеш: за своїх колишніх ворогів, але людей близьких тобі по крові і за звичаями, чи за проклятих чужоземців? Але пам'ятайте: від вашого вибору і від вибору інших племен Анауаку залежить доля всієї нашої землі. Отомі замовкла. Схвальний шепіт пробіг по залу. На жаль, я безсилий передати весь запал її слів і тим більше не можу описати її благородство і красу. Скажу тільки, що слова Отомі проникли в суворі душі вождів. Багато хто з них зневажав ацтеків, вважаючи їх торгашами і селяками, здатними лише бабратися в твані своїх полів; багато хто протягом поколінь зводив з ними рахунки кровної помсти, але всі вони розуміли, що їхня принцеса мала рацію. Перемога теулів над Теночтіланом означала б перемогу над усіма містами Анауаку. І, знаючи це, вони не стали вагатися у виборі, хоча потім багато хто і відступився від свого слова в дні поразки, як це властиво людям.

— Отомі! — вигукнув глашатай ради, коли всі висловили своє рішення. — Отомі, ми вибрали! Твої слова переконали нас, принцесо! Ми підемо проти теулів разом з ацтеками і битимемося до останнього за нашу свободу!

— Тепер я бачу, що ви воістину мій народ, і я воістину ваша правителька, — відповіла Отомі. — Сподіваюся, ви ніколи не розкаєтеся в своєму виборі, брати мої, люди отомі!

Отже, ми отримали в Місті Сосен обіцянку виставити за першою вимогою Куїтлауака армію в двадцять тисяч воїнів, готових стояти на смерть.

Розділ XXVI

ІМПЕРАТОР КУАУТЕМОК

Завершивши переговори з народом отомі, ми вирушили в зворотний шлях і благополучно прибули до Теночтіглана. Ця справа зайняла у нас всього лише місяць, проте за такий короткий строк на багатостраждальне місто обрушилося нове нещастя: іспанці привезли з Європи страшні невідомі хвороби. Країну спустошувала віспа.

День у день гинули тисячі людей. Незнайомі з жахливою хворобою, індіанці намагалися лікувати нещасних, поливаючи тіла хворих холодною водою, але на другий день майже всі нещасні вмирали. Сотні трупів лежали на базарних площах, чекаючи поховання, смерть збирала жнива в усіх сім'ях. Жерці падали перед вівтарями, на яких приносили в жертви дітей, намагаючись вмилювати богів. Віспа вразила навіть імператора Куїтлауака. Коли ми прибули в місто, він помирав, але, дізнавшись про наш приїзд, побажав нас бачити. Марно я благав Отомі не ходити до хворого; вона не знала страху.

— Що ти кажеш, любий? — із сміхом вигукнула вона. — Невже я повинна боятися того, чого ти не боїшся? Підемо разом і відзвітуємо про нашу поїздку. Якщо я захворію і помру, значить, така доля.

І ми пішли удвох.

Нас впустили до кімнати, де лежав Куїтлауак, уже покритий похоронною пеленою, немов небіжчик. Навколо нього в золотих чашах курилися пахощі. Коли ми ввійшли, хворий був у забутті, але невдовзі прийшов до тями.

— Добридень, племіннице, — хрипко промовив Куїтлауак з-під покриву. — Бачиш, справи погані. Дні мої дійшли кінця. Зараза теулів добиває тих, кого пощадив меч. Скоро моє місце займе інший владика, так само, як я зайняв місце твого батька, але я про це не шкодую, бо йому доведеться витримати всю славу і всю тяжкість останньої битви ацтеків. Говори, племіннице! Не марнуй часу. Що тобі відповіли твої отомі?

— Повелителю, — скромно сказала Отомі, не піднімаючи голови, — хай пощадить тебе ця хвороба, щоб ти правив нами довгі роки! Ми з моїм чоловіком теулем повернули під твої прапори значну частину племен отомі. Армія з двадцяти тисяч горян чекає твого наказу.

— Добру звістку принесла ти, дочко Монтесуми, і ти, біла людино! — прохрипів вмираючий володар. — Боги мудрі, вони не прийняли вас у жертву, коли ви лежали на вівтарі, а я був дурнем, коли хотів убити тебе, теулю. Але кажу вам усім: укріпіть ваші серця і, якщо доведеться померти, помреть із

честю. Битва насувається... Мені вже не доведеться в ній брати участь... Хто знає, чим вона скінчиться?..

Якийсь час Куїтлауак лежав мовчки, потім раптом сів на ложі, відкинув смертну пелену, і заговорив, немов його осінив пророчий дар. На імператора моторошно був дивитися: так понівечила його хвороба.

— На жаль, я бачу вулиці Теночтілана у вогні і в крові! — стогнав Куїтлауак. — Я бачу, як коні теулів ступають по сотнях трупів! Я бачу душу мого народу: голос її уривається, і на шиї у неї ланцюги. Діти розплачуються за гріхи батьків. Народ мій, який я вигодовував, як орел своїх пташенят, приречений на загибель. Земля розверзатиметься під ним, і безодня поглине його за всі наші лиходійства, а ті, хто залишаться, будуть рабами з покоління в покоління, поки помста не здійсниться!

Прохрипівши останні слова, Куїтлауак впав на подушки, і перш ніж переляканий знахар встиг підвести його голову, імператор Анауаку вже позбувся всіх земних страждань. Але останні його слова глибоко запали в серця тих, хто їх чув. Утім, крім нас, про них дізналася тільки одна людина — Куаутемок.

Але траур не міг тривати довго. Час не чекав. Необхідно було якнайскоріше вибрати нового імператора, щоб він постав на чолі армії і всього народу. Тому наступного дня після похоронів Куїтлауака скликали велику раду принців та інших знатних людей.

Я теж узяв у ній участь як воєначальник і як чоловік принцеси Отомі.

Усі знали, що трон імператора Анауаку за правом народження, за правом благородного розуму і мужнього серця могла зайняти тільки одна людина, здатна справитися зі всіма труднощами. І цією людиною був мій друг і кровний брат Куаутемок, племінник двох останніх імператорів, чоловік Течуїшпо, дочки Монтесуми, сестри Отомі. Повторюю: всі це чудово знали — всі, окрім самого Куаутемока. Коли ми йшли на раду старійшин, він назвав двох інших принців і сказав, що вибір, поза сумнівом, ляже на одного з них.

Ця нарада була урочистим і прекрасним видовищем. Чотири великі вожді зібралися в центрі залу, а довкола на певній відстані, але так, щоб все чути і бачити, розташувалися триста вождів і принців, які повинні були підтвердити рішення.

Верховний жрець, чия похмура одіж виділялася, як шматок вугілля серед розсипів золота, промовив урочисту молитву. Піднявся один з чотирьох великих вождів і сказав:

— Ім'ям бога і волею народу Анауаку ми зводимо тебе, Куаутемоку, на трон Анауаку. Живи довго, прав справедливо, і хай тобі дістанеться слава перемоги

над ворогами, які хотіли нас знищити. Скинь їх у море, Куаутемоке! Слава тобі, Куаутемоке, імператоре ацтеків і всіх інших підвладних ацтекам племен!

І всі триста членів великої ради відгукнулися громовим гуком:

— Слава тобі, імператоре Куаутемоке! Тоді принц виступив наперед і заговорив:

— Слухайте мене, принци, воєначальники, вожді і члени великої ради! Бачать боги, що дорогою сюди я не думав і не знав, що ви викажете мені таке високе довір'я. І бачать боги, якби моє життя належало тільки мені, а не всьому народу, я б відповів вам: “Знайдіть когось більш гідного для трону!” Але я над собою не владний. Анауак закликає свого сина, і я підкоряюся. Батьківщині загрожує війна не на життя, а на смерть. Якщо нам судилося перемогти, ми переможемо, а якщо судилося загинути, про нас збережуть пам'ять! Чи присягаєтеся ви, народе мій і брати мої?

— Присягаємося! — відповіли всі як один.

— Гарзд, — промовив Куаутемок. — Хай вічна ганьба впаде на того, хто порушить цю велику клятву!

Так Куаутемок, останній і найвеличніший з імператорів Анауаку, був зведений на трон своїх предків. На щастя для себе, він не міг знати, якою ганебною смертю йому доведеться померти одного страшного дня від рук теулів. Але відтепер доля його була пов'язана з долею приреченої країни.

Коли церемонія закінчилася, я поспішив до палацу, щоб розповісти про все Отомі. Я знайшов її в кімнаті, де ми зазвичай спали. Вона не вставала з ложа.

— Що з тобою, Отомі? — запитав я.

— На жаль, чоловіче мій, — відповіла вона, — хвороба уразила мене. Не підходь близько. Прошу тебе, не підходь! Хай за мною доглядають жінки. Ти не повинен через мене ризикувати життям, коханий.

— Заспокойся, — сумно сказав я, наближаючись до неї. Так, на жаль, вона не помилилася. Як лікар я відразу упізнав знайомі симптоми.

Щоб урятувати Отомі, мені довелося зібрати всі свої знання. Упродовж кількох нескінченних тижнів я не відходив від її ложа, змагаючись із смертю, поки, нарешті, не переміг. Жар спав, і завдяки моїм клопотам на прекрасному обличчі Отомі не залишилося слідів віспи. Вісім днів вона безупинно марила. У ці дні я дізнався, яка глибока і чиста її любов. Увесь час вона говорила тільки про мене, виказуючи в забутті свої таємні страхи і побоювання. Отомі боялася, що набридне мені, що її краса і любов втомлять мене і я покину її, що заморська “дівчина-квітка” — так вона називала Лілі — звабить мене чаклунськими чарами. Ось що заповнювало затьмарений розум моєї дружини.

Нарешті Отомі опам'яталася і заговорила зі мною.

— Я довго була хвора? — запитала вона. Я відповів.

— І ти не відходив від мене увесь цей час?

— Так, Отомі, я лікував тебе.

— О, який ти добрий до мене! — прошепотіла Отомі. Потім у неї промайнула якась жажна думка. Вона болісно застогнала:

— Дзеркало! Швидше дай мені дзеркало!

Я приніс їй дзеркало. Вихопивши його з моїх рук, Отомі упилася поглядом у нього, намагаючись якомога пильніше роздивитися обличчя у темряві затіненої кімнати. Потім, вронивши поліровану золоту пластинку, вона відкинулася на ложе з щасливим вигуком:

— Ох, я так боялася стати такою ж потворною, як усі, кого вразила ця зараза! Я боялася, що ти розлюбиш мене. Тоді краще померти!

— Посоромилася б! — дорікнув я Отомі. — Невже ти гадаєш, що якісь віспини убили б мою любов?

— А хіба ні, — зауважила Отомі. — Жінки люблять інакше, але якби зі мною трапилося таке нещастя, ти б через рік зненавидів мене. Так, так, я знаю це так само певно, як те, що я б не пережила твоєї ненависті. О, як я тобі вдячна!

Я залишив її на якийсь час саму, дивуючись у глибині душі з сили її любові. “Невже вона має рацію, і серце чоловіка настільки підле і невдячне? — думав я. — Що якби Отомі справді перетворилася на одну з тих нещасних, які бродять зараз по вулицях Теночтілана, вкриті страшними виразками, лисі, сліпі, з більмами на очах? Невже я відвернувся б від неї?”

На це питання я не можу відповісти і дякую Богу, що мені не випало на нього відповідати, бо я знаю напевне, що Отомі не залишила б мене, навіть якщо я був би хворий на проказу.

Невдовзі Отомі цілком одужала від тяжкої хвороби, а ще через якийсь час віспа залишила Теночтілан.

Тепер у мене було багато справ. Обрання мого друга і кровного брата Куаутемока імператором відразу прославило мене. Я став одним з вищих воєначальників, головним його радником, і не щадив себе, прагнучи повсякчас допомагати Куаутемоку в підготовці міста до оборони. Робота тривала день і ніч. Я навчав війська, особливо загони отомі, які, як було обіцяно, з'явилися в кількості двадцяти тисяч воїнів. Це була справді пекельна праця. Горяни не мали ані найменшого уявлення про дисципліну і дух єдності, без чого всі їхні

багатотисячні війська мало чого варті були у війні з білими людьми. Суперництво і заздрість роз'єднували вождів різних племен, і мені доводилося з цим щогодини боротися, не кажучи вже про заздрість, яку вони всі відчували до мене. Крім того, багато союзних або підвладних ацтекам племен, користуючись смутою, перекинулися до іспанців або вирішили залишитися осторонь, очікуючи результату боротьби.

Незважаючи на все це, ми продовжували робити свою справу. Війська були розділені на полки за європейським зразком і кожному відведений свій табір. Ми примусили воїнів вчитися вправлятися із зброєю, ми завозили в місто запаси продовольства на випадок облоги і прагнули по можливості скоротити кількість дармоїдів. Тільки одна людина у всьому Теночтітлані трудилася більше за мене, і це був імператор Куаутемок, який не знав відпочинку ні вдень, ні вночі. Я навіть спробував виготовити порох, використавши для цього сірку, яку мені принесли з кратера вулкана Попокатепетль, але, не знаючи його складу, зазнав невдачі. До того ж порох навряд чи був би в нагоді, бо у нас не було ні гармат, ні аркебузів. Ми могли б використовувати порох тільки для закладки мін на дорогах і греблях, та ще, можливо, у вигляді ручних гранат.

Так минав місяць за місяцем. Але, нарешті, лазутчики сповістили про наближення великої армії іспанців, з якими йшли незліченні загони їхніх союзників.

Я хотів відіслати дружину до її народу, де вона була б у безпеці, але Отомі тільки глумливо розсміялася і сказала:

— Я буду там, де будеш ти, мій чоловік. Ти зустрінешся зі смертю і, можливо, загинеш. Я повинна бути поряд, щоб померти разом з тобою. Якщо білі жінки чинять інакше, це їхня справа, а я залишуся з моїм коханим.

Розділ XXVII

ПАДІННЯ ТЕНОЧТІЛЛАНА

Незабаром після Різдва Кортес з великою армією отаборився біля міста Тескоко в долині Мехіко. Багато авантюристів, що припливли через океан, встали під його прапори, а крім того, до нього приєдналися десятки тисяч союзників-тубільців.

Місто Тескоко лежить неподалік однойменного озера миль за двадцять на північний схід від Теночтілана. Розташоване на землі тласкаланців, воно було особливо зручне для Кортеса як опорна база. Звідси і почалася найжахливіша з усіх воєн, яку тільки бачив світ. Вона тривала вісім місяців, і врешті-решт від Теночтілана та інших квітучих багатолюдних міст залишилися лише почорнілі руїни. Більшість ацтеків загинуло від меча або голоду, і як народ вони перестали існувати.

Я не збираюся описувати всі подробиці цієї війни, бо тоді не встигну довести мою оповідь до кінця, а мені ще потрібно розповісти свою власну історію. До того ж це не моя справа, і я цілком надаю її історикам. Скажу тільки, що план Кортеса полягав у тому, щоб спочатку знищити один за одним усі союзні і підвладні ацтекам міста, а вже потім обрушитися на Теночтілан, перлину долини. І він виконував свій план з наполегливістю і рішучістю, виявивши таке мистецтво війни, яким з часів Цезаря могли похвалитися лише одиниці. Першим полягло місто Істапалапан. Десять тисяч його жителів, чоловіків, жінок і дітей, загинули від меча або були спалені живцем. Потім настала черга інших міст. Кортес захоплював їх одне за одним, поки всі вони не опинилися у нього в руках. Тепер залишався вільним лише Теночтілан. Багато міст здалися без бою, бо імперія ацтеків, що складалася з різних племен, швидше нагадувала сніп, а не єдине дерево; коли іспанці, ослабивши владу імператора, розрубали перев'язь, усе колосся розсипалося врзнобіч. Отже, в міру того як танули сили Куаутемока, могутність Кортеса зростала, бо колосся, що розсипалося, він збирав до своєї корзини. Щойно інші племена побачили, що Теночтілан у біді, одразу спалахнула стара ненависть, спливали на поверхню прихована заздрість і суперництво, і вони кинулися на свого володаря, щоб розтерзати його на шматки точнісінько так, як наполовину приручені вовки кидаються на приборкувача, що зламав свій батіг. Це й спричинило загибель Анауаку. Якби всі племена зберегли єдність і, забувши про стару ворожнечу і суперництво, гуртом обрушилися на іспанців, Теночтілан ніколи б не поліг, а Кортес разом зі своїми теулями опинився б на жертвному вівтарі.

На самому початку цієї оповіді я згадував, що зло не залишається невідомим, хто б його не творив, одна людина чи цілий народ. Так воно і сталося згодом. Теночтілан був зруйнований через страшні жертвопринесення своїм богам. Огидний звичай приносити людей у жертву породив ненависть

між племенами. Зовсім недавно ацтеки везли полонених з усіх підкорених міст, щоб покласти їх на вівтарі Теночтітлана, убити задля слави своїх богів, а трупи віддати на розтерзання фанатикам — людодідам. Тепер усі ці звірства пригадалися. Тепер, коли могутність владики міст послабшала, діти тих, кого він приносив у жертву, кинулися на нього, щоб стерти Теночтітлан з лиця землі і кинути його дітей на свої вівтарі.

У травні, попри всі зусилля і чудеса хоробрості, останні наші союзники були розгромлені або зрадили, і облога міста почалася.

Вона почалася одночасно з суші і з озера, бо невичерпний у своїй винахідливості Кортес ухитрився побудувати в Тласкалі тринадцять бойових бригадин. Їх доставили по частинах за двадцять ліг через гори, зібрали в його таборі і спустили на воду по каналу, виритому протягом двох місяців десятками тисяч індіанців. Під час транспортування бригадини охороняла ціла армія з двадцяти тисяч тласкаланців. Якби мені дали свободу дій, я б напав на них у гірських ущелинах. Такої ж думки дотримувався й Куаутемок, проте в нашому розпорядженні було тоді мало військ — значну частину своїх сил ми були змушені кинути проти міста Чалько, жителі якого ганебно зрадили нас, хоча й належали до близького ацтекам племені. Попри все це, я хотів кинути проти тласкаланців двадцять тисяч моїх горян-отомі. На військовій нараді розгорілися запеклі суперечки, але врешті-решт більшість висловилося проти, побоюючись зав'язати бій з іспанцями або їхніми союзниками на такій великій відстані від міста. Так була упущена сприятлива можливість, і це стало однією з багатьох причин падіння Теночтітлана, бо згодом бригадини зіграли фатальну роль: з їх допомогою іспанці позбавили нас підвезення продовольства, яке доставлялося озером на човнах. На жаль, навіть найхоробріші люди відступають перед голодом! Воістину, голод — велика сила!

Отже, ацтеки залишилися наодинці зі своїми ворогами, і битва почалася. Передовсім іспанці зруйнували акведук, по якому в місто йшла вода з джерел того самого імператорського парку в Чапультепеку, куди мене привели, коли я вперше потрапив у Теночтітлан. Відтоді і до кінця облоги нам довелося вдовольнятися солонуватою брудною водою з озера і виритих поспішно колодязів, її можна було пити, лише заздалегідь перекип'ятивши, щоб позбутися солі, проте вона залишалася нездоровою, огидною на смак і викликала болісні розлади і лихоманку.

Того дня, коли акведук був поруйнований, Отомі народила нашого первістка. Тягар облоги був уже такий великий, а їжа така мізерна, що якби вона була слабшою або я був менш досвідченим лікарем, навряд чи вона пережила б ці пологи. Проте, на превелике моє полегшення та радість, Отомі видужала, і я сам охрестив новонародженого за правилами нашої християнської церкви, хоча я зовсім не священик. Я дав йому своє ім'я — Томас.

Запекла битва не припинялася день у день, тиждень за тижнем і зі змінним успіхом кипіла то на підступах до міста, то на озері, а то й просто на вулицях.

Іноді іспанці відкочувалися з великими втратами, але потім знову кидалися на штурм зусібіч. Одного разу ми захопили в полон шістдесят іспанських солдатів і тисячу з гаком їхніх союзників. Усі вони були принесені в жертву на вівтарі Уїцилопочті, а тіла їхні віддані на розтерзання фанатикам. Ацтеки дотримувалися цього звірячого звичаю і пожирали тіла принесених у жертву богам зовсім не тому, що їм подобалося людське м'ясо, а тому, що так наказував якийсь таємний релігійний обряд.

Марно я благав Куаутемока припинити ці жахи.

— Зараз не час церемонитися! — злісно відповів він. — Я не можу їх врятувати від вівтаря і не став би рятувати, навіть якби міг. Хай ці пси гинуть за звичаями нашої країни. А тобі, теулю, брате мій, я раджу — не заходь надто далеко!

На жаль, серце Куаутемока черствішало з кожним днем битви, і дивуватися тут нічому.

Кортес виробив страшний план повної руйнації міста у міру просування до його центра і виконував його нещадно. Щойно іспанці захоплювали якийсь квартал, тисячі тласкаланців бралися спалювати підряд усі будинки разом з їхніми мешканцями. Перш ніж скінчилася облога, Теночтітлан, перлина усіх міст, був перетворений на купу згарищ.

Я брав участь у всіх сутичках, хоча пишатися тут, власне, нічим. Принаймні, іспанці мене знали, і небезпідставно. Ледве угледевши мене, вони починали викрикувати прокляття, називаючи мене “зрадником”, “білим собакою Куаутемока” — і тому подібне. Дізнавшись через своїх шпигунів, що багато найвдаліших атак і пересування Куаутемок провадив за моєю порадою, Кортес навіть призначив нагороду за мою голову. Я намагався не звертати на це уваги, хоча образи ворогів ранили мене, наче стріли. Попри всю мою ненависть до іспанців і те, що серед ацтеків у мене було багато друзів, мені, християнину, все-таки не слід було битися на боці язичників, що приносили людські жертви.

Я не ховався ще й тому, що хотів відшукати де Гарсія, свого ворога. Мені було відомо, що він тут, я бачив його кілька разів, але ніяк не міг до нього дістатися. Якщо я вистежував його, він теж стежив за мною, тільки з іншою метою — щоб вчасно сховатися, бо тепер де Гарсія страшився мене, як раніше. Він вірив, що зустріч зі мною буде для нього фатальною.

Як описати всі жахи, яких щодня зазнавало приречене місто? Скінчилося продовольство, і тепер не тільки чоловікам, але навіть слабким жінкам і дітям доводилося, щоб протягти іще хоч трохи, пити солонувату озерну воду і їсти те, від чого відмовилася б і свиня. Найбажанішою їжею для них стала трава, деревна кора, равлики і комахи, та ще м'ясо полонених, принесених у жертву.

Люди гинули сотнями і тисячами. Трупів було стільки, що їх не встигали ховати. Вони валялися усюди, де їх наздогнала смерть, гниючи і поширюючи страшну хворобу, чорну смертоносну лихоманку, від якої гинули нові тисячі

ацтеків, стаючи у свою чергу джерелом зарази. На кожного убитого іспанцями або союзниками припадало два захисники міста, померлі з голоду або мору. Спробуйте тепер уявити, скільки всього загинуло ацтеків, якщо іспанці знищили не менше сімдесяти тисяч тільки вогнем і мечем! Кажуть, що за одну лише ніч вони перебили сорок тисяч людей. Це було в ніч напередодні падіння Теночтітлана.

Якось увечері я повернувся до житла, де тепер тулилася Отомі зі своєю царственою сестрою Течуїшпо, дружиною Куаутемока, — всі палаци були вже спалені. Я вмирав з голоду, бо не їв майже дві доби. Отомі дала мені три маленькі коржикки з маїсу з товченою корою — це було все, що вона могла знайти. Вона поцілувала мене і попросила їх з'їсти, але, дізнавшись, що вона сама нічого не їла того дня, я примусив її розділити зі мною мізерну трапезу. Отомі насилу ковтала гіркі шматочки коржика і прагнула приховати сльози, що котилися по її обличчю.

— Що сталося, любя? — запитав я. Отомі нестримно розридалася.

— Коханий, — промовила вона, — ось уже два дні, як у моїх грудях немає жодної краплі молока. Голод висушив мене... і наш синок помер! Дивися, він помер!

І, відкинувши убік покривало, вона показала мені крихітне тільце.

— Не плач, — сказав я, — він своє відстраждав. Невже ти хотіла, щоб він виріс і дожив до таких днів, як зараз?

— Але ж це був наш син, наш первісток! — ридала Отомі. — О, за віщо нам такі муки?

— Ми повинні терпіти, бо народжені для страждань. Будь щаслива тим, що ми ще не збожеволіли, і не вимагай більшого. Не питай мене ні про що — я не можу тобі відповісти. На таке не знайти відповіді ні у мого Бога, ні у твого.

І, поглянувши на мертво немовля, я сам розридався.

Упродовж усіх цих страшних місяців мені щогодини доводилося бачити тисячі найжахливіших речей, але вид маленького жалюгідного тільця уразив мене якнайбільше. Це була моя дитина, мій син, мій первісток! Його мати плакала поряд зі мною, і мені здавалося, що заляклі тоненькі пальчики немовляти розривають моє серце. Один Бог відає, звідки беруться у людей сили пережити подібну муку і за що вона нам послана.

Я узяв заступ і почав рити біля будинку яму, поки не дійшов до води; в Теночтітлані вона стоїть неглибоко від поверхні. Прошепотівши молитву над тілом нашої дитини, я опустив його просто у воду і прикидав землею. Принаймні він не дістанеться шулікам.

Повернувшись у будинок, ми плакали одне в одного в обіймах, поки не заснули, але навіть крізь сон Отомі шепотіла:

— О чоловіче любий, добре б отак заснути і не прокидатися, заснути назавжди разом з нашим малятком...

— Почекай трохи, — відповів я, — смерть уже недалеко.

Настав ранок, і знов почалася смертельна сутичка, ще більш жорстока, ніж раніше.

Кортес вимагав здатися. Зібралася купка запеклих людей, змучених голодом і ранами, щоб обдумати становище.

— Що скажеш ти, Куаутемоку? — запитав нарешті котрийсь.

— Хіба я Монтесума, що ти мене питаєш? — гнівно відповів імператор. — Я присягнувся захищати місто до останку, і я буду його захищати! Краще всім померти, ніж потрапити живцем до рук теулів!

— Ми згодні, — мовили радники, і битва поновилася.

Але настав день, коли іспанці знову пішли в наступ і захопили ще один квартал міста. Тепер люди тіснилися в останніх кварталах, як вівці в загороді. Ми намагалися їх захистити, але руки наші ослабли з голоду. Іспанці розстрілювали ацтеків упритул, і ті падали, як трава під косою. Потім на нас випустили тласкаланців, немов розлючених псів на беззахисного оленя. Саме тоді, як розповідають, і було убито сорок тисяч людей, бо тласкаланці не щадили нікого.

Наступний день був останнім днем облоги Теночтілана. Від Кортеса прибуло нове посольство: він хотів зустрітися з Куаутемоком. Але відповідь була колишньою: ніщо не могло зламати це благородне серце.,

— Передайте йому, — сказав Куаутеок, — я помру там, де стою, але не стану з ним розмовляти. Ми беззахисні. Хай Кортес робить з нами, що хоче.

Усе місто вже було зруйноване, і ті, хто ще залишався живий, зібралися на греблі або під прикриттям стін, що хиталися, всі разом — чоловіки, діти і жінки. Тут нас атакували знову.

Востаннє загуркотів великий барабан на теокалі, востаннє дикі крики ацтекських воїнів понеслися до небес. Ми захищалися як могли. Я уразив чотирьох ворогів своїми стрілами; мені подавала їх Отомі, що не відходила від мене ні на крок. Але інші були переважно слабкі, як малі діти. Що могли ми вдіяти? Іспанці шастали серед безпорадних людей, немов звіробої серед тюленів, добиваючи ацтеків сотнями. Нас загнали у воду і почали топити, поки не загалили всі канали мертвими тілами. Як ми уціліли, я дотепер не знаю.

Нарешті невелика група, в якій разом з нами був Куаутемок і його дружина Течуїшпо, опинилася на березі озера, де стояли човни. Ми сіли в них, ще не знаючи, куди плисти. Все місто було захоплене, і ми сподівалися врятуватися лише втечею. Проте іспанці помітили човни з бригантин і кинулися навздогін. Вітер був для них попутний — у цій битві навіть вітер допомагав нашим ворогам! Як ми не налягали на весла, незабаром одна з бригантин порівнялася з нами і відкрила вогонь. Тоді Куаутемок підвівся в човні на повний зріст.

— Я Куаутемок! — вигукнув він. — Беріть мене! Пощадіть тільки моїх людей, що ще залишилися живими.

— Ну ось, дружино, час мій настав, — звернувся я до Отомі, яка сиділа поряд зі мною. — Іспанці мене напевно повісять. Краще померти самому, щоб уникнути цієї ганебної смерті.

— Ні, чоловіче, — сумно відповіла вона. — Я вже казала тобі якось: поки живий, залишається надія, тільки мертвим сподіватися ні на що. Можливо, нам ще вдасться врятуватися! Але, якщо ти гадаєш інакше, я готова померти.

— Ти повинна жити, Отомі!

— Тоді не вбивай себе. Я піду за тобою усюди, куди б ти не пішов.

— Слухай, Отомі! — прошепотів я. — Не кажи нікому, що ти моя дружина. Видай себе за одну з наближених своєї сестри Течуїшпо. Якщо нас розлучать і якщо мені вдасться втекти, я проберуся в Місто Сосен. Там, серед твого народу, ми знайдемо притулок.

— Гаразд, коханий, — промовила вона, сумно усміхаючись. — Тільки не знаю, як зустрінуть мене отомі після загибелі двадцяти тисяч своїх кращих воїнів.

У цю мить ми вже піднялися на палубу бригантини, і відповісти я не встиг.

Іспанці про щось посперечалися, але потім висадили нас на берег і повели до уцілілого будинку, де Кортес поспішно готувався до прийому свого царственного полоненого.

Оточений свитою, іспанський воєначальник зустрів нас, тримаючи капелюх у руці. Поряд з ним стояла Марина. Відтоді, як я бачив її в Табаско, вона стала ще чарівнішою. Наші очі зустрілися, і вона здригнулася, упізнавши мене, хоча впізнати давнього друга теуля в змученому, заюшеному кров'ю обідранцеві, в якого ледве вистачило сил зійти на пласку покрівлю будинку, було далеко не просто. Але ми не обмінялися жодним словом. Усі погляди в цю мить були спрямовані на Кортеса і Куаутемока, на переможця і переможеного.

Куаутемок, схожий на живий скелет, але як і раніше, сповнений гордості і благородства, наблизився до іспанця і заговорив. Марина переклала його слова:

— Я імператор Куаутемок. Усе, що може зробити людина для захисту свого народу, я зробив. Поглянь, що тобі дісталось!

І Куаутемок показав на чорні руїни Теночтітлана, що курілися всюди, наскільки сягало око.

— Але твоя взяла, — продовжував він, — бо самі боги були проти мене. Роби зі мною що хочеш, але краще — убий одразу! Ось це, — Куаутемок торкнувся кинджала Кортеса, — відразу позбавить мене всіх страждань.

— Не бійся, Куаутемоку, — відповів Кортес. — Ти бився, як належить хороброму воїну. Таких людей я поважаю. Зі мною ти в безпеці, бо іспанці цінують чесних супротивників. Ось поїж!

Кортес показав на стіл, де лежало м'ясо, якого ми не бачили вже багато тижнів, і продовжував:

— Хай твої товариші теж підкріпляться, — вам це необхідно. А потім поговоримо.

Ми жадібно накинулися на їжу. Я подумав, що померти з повним шлунком все-таки краще. Поки ми розправлялися з їжею, іспанці стояли навпроти і дивилися на нас майже з жалістю.

Потім до Кортеса підвели Течуїшпо, а з нею Отомі і ще шістьох знатних жінок. Кортес ввічливо привітав їх і наказав теж нагодувати.

Але один з іспанців, придивившись до мене, щось шепнув Кортесу. Той відразу спохмурнів.

— Скажи, — звернувся він до мене іспанською, — ти і є той самий зрадник, що допомагав ацтекам воювати проти нас?

— Я не зрадник, генерале, — сміливо відповів я; вино і їжа поповнили мої сили. — Я англієць, і бився разом з ацтеками, бо у мене є чимало причин ненавидіти вас, іспанців.

— Зараз у тебе їх буде ще більше, зраднику! — несамовито прохрипів Кортес. — Гей, підняти його на щоглу он тієї бригантини!

Я приготувався до смерті, аж раптом Марина щось сказала на вухо Кортесу. Я розчув тільки два слова: “заховане золото”. Якусь мить Кортес вагався, потім наказав:

— Стривайте! Повісити його ми завжди встигнемо. Стережіть цю людину як слід! Завтра я з ним сам розберуся.

Розділ XXVIII

ТОМАС ПРИРЕЧЕНИЙ

За наказом Кортеса двоє іспанців наблизилися до мене, схопили за руки і повели до сходів, що спускалися з покрівлі.

Отомі все чула. Іспанської мови вона не знала, але їй достатньо був поглянути на обличчя Кортеса, щоб зрозуміти, що він наказав відвести мене в темницю або на страту. Коли я порівнявся з нею, вона зробила крок уперед. Страх за мене світився в її очах. Я побачив, що Отомі готова кинутися мені на шию, і, боячись, що цим вона викаже себе і зазнає тієї ж долі, зупинив її застережним поглядом. Потім, зробивши вигляд, що спіткнувся від страху і виснаження, я впав просто до її ніг.

Солдати, які вели мене, грубо розреготалися, і один із них копнув мене своїм чоботом. Але тут Отомі нахилилася і простягла руку, щоб допомогти мені підвестися. Поки я вставав, ми встигли обмінятися кількома нечутними словами.

— Прощавай, кохана! — шепнув я. — Що б не сталося, мовчи!

— Прощавай, — озвалася Отомі. — Якщо тобі доведеться померти, чекай мене біля брами смерті — я знайду тебе.

— Ні, ти повинна жити. Час залікує рани.

— Любий, моє життя — це ти! Без тебе життя не має сенсу.

Мабуть, ніхто не помітив нашої тихої розмови, бо всі дивилися на Кортеса і слухали, як він дає прочухана солдатіві, що ударив мене.

— Що я тобі наказав? — сичав Кортес. — Я наказав стерегти полоненого, а не штовхати його чоботом! Ти що мене перед дикунами ганьбиш? Якщо таке повториться, ти мені за це дорого заплатиш! Повчися ввічливості хоча б у цієї жінки. Дивися, вона сама вмирає з голоду, а все-таки кинула їсти, щоб допомогти йому підвестися. А ти?.. Ведіть його до табору, та дивіться, щоб із ним нічого не трапилося! Він мені ще знадобиться.

Невдоволено буркочучи, солдати повели мене вниз, і останнє, що я побачив, було обличчя моєї дружини Отомі, сповнене затамованого болю.

Коли я вже почав спускатися, Куаутемок зловив мою руку і потиснув.

— Прощавай, брате, — промовив він, скорботно усміхаючись. — Дякую тобі за допомогу і за твою мужність.

— Прощай, Куаутемоку, — відповів я. — Ти програв, але ця поразка зробить твоє ім'я безсмертним.

Я розлучився з Куаутемоком, навіть не підозрюючи, за яких обставин нам незабаром доведеться зустрітись.

Солдати посадили мене в човен, тласкаланці узялися за весла і переправили нас через озеро в іспанський табір. Боячись гніву Кортеса, моя варта більше не давала волі рукам, та зате знущалася і насміхалася наді мною як хотіла.

Іноді мені вдавалося почути через своє вікно табірні новини. Так я дізнався, що Кортес повернувся в табір, а разом з ним — Куаутеок і ще декілька знатних індіанців. Я сам бачив і чув, як солдати, яким набридло грати на гроші, почали розігрувати жінок у карти, записавши їхні прикмети на окремих аркушах паперу. Одна з жінок, судячи з цих прикмет, була вельми схожа на мою дружину Отомі. Її виграв якийсь мерзотник і тут же продав іншому солдату за сто песо. Ці люди не сумнівалися, що тепер їм дістанеться все — і золото, і жінки.

Так я сидів у своїй в'язниці упродовж тривалого часу, і ніхто мене не турбував, за винятком індіанки, що прибирала кімнату і приносила їжу. Отож я тільки те й робив, що їв за трьох та спав, бо ніякі нещастя не могли втамувати мого апетиту або сну. Мені самому не вірилося, але до кінця тижня я не лише оклигав, але знову став сильний, як раніше.

У проміжках між сном і їжею я не відходив від вікна, сподіваючись хоча б здалеку побачити Отомі або Куаутеока. Але все було марно. Зате замість своїх друзів я побачив, нарешті, свого ворога. Якось увечері перед моєю в'язницею зупинився де Гарсія. Мене він не міг роздивитися, але мені добре було видно на його обличчі диявольську, вовчу посмішку, від якої морозом сипонуло по шкірі. Де Гарсія простояв так хвилин з десять, чатуючи на моє вікно, немов голодний кіт на клітку із птахом. Я зрозумів, що темниця відкриється скоро.

Це сталося надвечір того дня, коли мене піддали тортурам.

Тим часом я помічав, що настрої солдатів поступово міняється. Вони перестали ставити на кін незліченні скарби, перестали навіть напиватися до нестями, і буйна веселість припинилася. Натомість іспанці весь час гуртувалися тепер невеликими купками, люто про щось сперечаючись. На великому майдані навпроти мого вікна зібрався цілий натовп солдатів. Сам Кортес у парадному одязі виїхав до них на білому коні. Здалеку я бачив, як деякі офіцери гнівно дорікали своєму начальнику, і солдати підтримували їх одностайними вигуками. Кортес щось довго говорив їм у відповідь, і, нарешті, всі мовчки розійшлися.

Наступного ранку до моєї в'язниці увійшло четверо солдатів і наказали мені йти слідом за ними.

Через п'ять хвилин я вже стояв перед Кортесом у його будинку. Поряд з ним сиділа Марина, а навколо — декілька найближчих соратників. Предводитель іспанців якийсь час дивився на мене мовчки, потім заговорив:

— Твоє ім'я Вінгфілд; ти наполовину іспанець, наполовину англієць. Ти висадився в гирлі річки Табаско, а звідти потрапив до Мехіко. Тут тебе примусили зображати ацтекського бога Тескатліпоку. Тобі вдалося врятуватися від смерті, коли ми захопили місто. Потім ти прилучився до ацтеків і взяв участь у кровопролитті “Ночі печалі”. Згодом ти став другом і радником Куаутемока, якому допомагав захищати місто. Відповідай, полонений, це правда?

— Правда, генерале, — відповів я.

— Гарзд. Тепер ти потрапив до нас у полон і тобі не врятуватися, бо ти зрадив свою віру і свою расу. Я не бажаю дослухатися до причин, що спонукали тебе вчинити цю зраду. Мені важливі факти! Ти убив багато іспанців і наших союзників, Вінгфілде, убив підло, зрадницьки, і для мене ти — просто вбивця! Тебе чекає смерть. Як зрадника і святотатця я засуджую тебе до повішення.

— Якщо так, говорити більше нема про що, — спокійно відповів я, хоча кров застигла в моїх жилах.

— Ні, є, — заперечив Кортес. — Незважаючи на всі твої злочини, я готовий подарувати тобі життя і свободу. Я готовий зробити більше — при першій же нагоді відправити тебе до Європи, а там, якщо Бог дозволить, ти, можливо, зумієш спокутувати вчинені тобою лиходійства. Але для цього ти маєш дотримати однієї умови. У нас є свідчення, що ти брав участь у переховуванні золота Монтесуми, незаконно вкраденого у нас. Не заперечуй, ми знаємо, що це так, бо тебе бачили, коли ти сідав до човна зі скарбами. А зараз вибирай — або ти помреш ганебною смертю як зрадник, або відкриєш нам таємницю скарбів!

Якусь мить я вагався. Поступившись честю, я зберігав життя, свободу і надію повернутися на батьківщину, в протилежному разі на мене чекала жахлива смерть. Але я тут же пригадав свою клятву і подумав про те, що говоритиме про мене, живого або мертвого, Отомі, якщо я її порушу, і мої вагання скінчилися.

— Я нічого не знаю про ці скарби, генерале, — холодно промовив я. — Можете мене убити.

— Тобто ти Нічого не хочеш нам говорити, зраднику? Подумай! Якщо ти дав якусь клятву, Бог звільняє тебе від неї! Царства ацтеків більше немає, їхній імператор мій полонений, їхня столиця — купа руїн. Справжній Бог дав мені перемогу над проклятими ідолами! Золото ворога — моя законна здобич, і я повинен її одержати, щоб розплатитися з моїми доблесними товаришами, яким нічим пожитися серед руїн. Подумай ще раз!

— Я нічого не знаю про ці скарби, генерале.

— Пам'ять іноді зраджує людей. Ти помреш, зраднику, можеш у цьому не сумніватися. Але смерть не завжди приходить швидко. Є багато способів, про які ти, звичайно, чув, оскільки жив у Іспанії...

Кортес багатозначно подивився на мене і продовжував:

— Людина вмирає, і все-таки продовжує жити протягом довгих тижнів. Як це не сумно, мені доведеться вдатися до таких засобів, щоб оживити твою пам'ять — якщо вона ще спить, — перш ніж ти помреш.

— Я у вашій владі, генерале, — відповів я. — Ви весь час називаєте мене зрадником, але я не зрадник. Я підданий англійського короля, а не короля Іспанії. Сюди я прибув слідом за одним негідником, який щодо мене і моєї сім'ї вчинив страшний злочин, — це один із ваших соратників, де Гарсія, або, як ви його називаєте, Сарседа. До ацтеків я приєднався, щоб знайти його, і ще з деяких причин. Ацтеки зазнали поразки, і тепер я ваш полонений. Але принаймні поводьтеся зі мною, як чесні воїни обходяться з переможеним супротивником. Я нічого не знаю про скарби. Убийте мене, та й квит.

— Як людина я, можливо, так і зробив би, але я не просто людина. Тут в Анауаку я представляю церкву! Ти прилучився до ідолопоклонників, ти спокійно дивився, як твої дикі друзі приносять у жертву і пожирають християн, твоїх братів. За одне це тебе треба приректи на вічні торттури, і так воно, поза сумнівом, і буде. Що стосується ідальго дона Сарседі, я його знаю тільки як хороброго товариша по зброї і не стану слухати про нього всілякі дурниці. Але якщо між вами і справді була якась давня ворожнеча, я тобі не заздрю, — тут в очах Кортеса промайнув злісний вогник, — бо я маю намір доручити тебе його клопотам. Востаннє повторюю: вибирай! Або ти скажеш, де заховані скарби, і здобудеш свободу, або будеш переданий дону Сарседі. А вже він знайде спосіб розв'язати тобі язика!

Дивна слабкість оволоділа мною, коли я зрозумів, що приречений на торттури і що катувати мене буде де Гарсія. Знаючи його жорстоке серце, чи міг я розраховувати на поблажливість? Дзуськи!

Нарешті смертельний ворог потрапив йому до рук! Але все-таки почуття честі і воля заглушили мій страх, і я відповів:

— Генерале, я вже сказав, що нічого не знаю про ці скарби. Тепер можете мене катувати, і нехай Бог простить вашу жорстокість!

— Ах ти блюзніре! Як смієш ти вимовляти ім'я Боже, жалюгідний ідолопоклоннику і людоїде? Покликати сюди Сарседу!

Запала мовчанка. Я зустрівся поглядом з Мариною і побачив жалість в її лагідних очах. Але що вона могла вдіяти? Кортес був розлючений. Досі золото не вдалося знайти, солдати вимагали винагороди, і страх перед бунтом

примусив його вдатися до такого ганебного засобу, хоча за вдачею він не був жорстоким.

Попри все, Марина спробувала вступитися за мене. Якийсь час Кортес прислухався до її гарячого шепоту, але потім грубо відштовхнув індіанку.

— Мовчи, Марино! — сказав він. — Невже ти думаєш, я пощаджу цього англійського пса, коли моя влада, а може, і саме життя залежать від того, знайдуть скарби чи ні? Він знає, де вони заховані! Ти сама це сказала, коли я хотів його відразу повісити за зраду. Та й вивідач, звичайно, не помилився. Адже він його бачив тоді на озері! З ними був ще один наш друг, але він не повернувся: мабуть, вони його убили. Нарешті, яке тобі діло до цієї людини? Чому ти за нього заступаєшся? Залиш мене у спокої, Марино, у мене і без того вистачає турбот.

Марина сумно подивилася на мене, немов кажучи: “Я зробила, що могла”.

Але почулися кроки, і невдовзі переді мною стояв де Гарсія. Час і випробування майже не змінили його; срібні нитки в гострій борідці і кучерявому волоссі тільки додали шляхетності гордій поставі мого недруга. Коли цей смаглявий іспанський красень у пишному одязі, прикрашеному золотими ланцюжками, схилив голову у поклоні перед Кортесом, я був змушений визнати, що ще жодного разу не зустрічав такого блискучого кавалера, чия приваблива зовнішність так майстерно маскувала найчорніше серце. Але я-то знав, що це за птах, і побачивши його, аж скипів люттю. А коли я подумав про своє безсилля і про те, що йому зараз доручать, я заскреготів зубами і прокляв день свого народження. Що стосується де Гарсія, то він зиркнув у мій бік із жорстокою усмішкою і звернувся до Кортеса:

— Ви мене звали, генерале?

— Так, друже, — кивнув Кортес. — Ви знаєте цього зрадника?

— Навіть дуже добре, генерале. Він тричі намагався мене убити.

— Ну що ж, це йому не вдалося, а зараз настав ваш час, Сарседо. До речі, він говорить, що у вас із ним ворожнеча. В чому там річ?

Де Гарсія завагався, посмикуючи свою загострену борідку, потім відповів:

— Мені б не хотілося розповідати, бо ця історія викликає в мене біль і каяття, але все-таки я її розкажу, щоб ви не думали про мене гірше, ніж я того заслуговую. У цієї людини є причини ставитися до мене недоброзичливо. Буду відвертий. Коли я був молодший і поринув у шал юності, я зустрівся в Англії з його матір'ю, красунею-іспанкою, яка з примусу вийшла заміж за батька цієї людини, сільського недоріку, який до того ж її катував. Коротше кажучи, пані полюбила мене, і я убив її чоловіка на дуелі. От чому цей зрадник так мене ненавидить.

Поки він говорив, я думав, моє серце спопеліє від люті. До всіх своїх злочинів де Гарсія додав ще один: він заплямував честь моєї покійної матері!

— Ти брешеш, убивце! — вигукнув я, марно намагаючись розірвати пута, якими був зв'язаний. — Ти брешеш!

— Генерале, прошу захистити мене від подібних образ, — ядуче вимовив де Гарсія. — Якби полонений був гідний дуелі, я попрохав би вас розв'язати його на якийсь час, але я не бажаю поганити свій меч. Мені дорога моя честь.

— Якщо ти посмієш ще раз образити іспанського дворянина, — холодно сказав Кортес, — у тебе вирвуть розпеченими кліщами твій підлий язик, проклятий єретику! А вам, Сарседо, я дякую за відвертість. Якщо у вас на душі немає інших гріхів, окрім цієї любовної історії, я гадаю, наш добрий капелан Ольмедо позбавить вас від полум'я чистилища. Але ми даремно марнуємо час. Ця людина знає таємницю скарбів Куаутемока і Монтесуми. Якщо Куаутемок і його наближені нічого не скажуть, то цього язичника можна примусити заговорити. Тільки індіанці здатні знести всі тортури без жодного слова, а йому вони швидко розв'яжуть язика! Доручаю його вам, Сарседо. Спочатку хай мучитиметься разом з іншими, а якщо він виявиться незговірливим, відділіть дурня від інших. Вибір засобів за вами.

— Вибачте, генерале, але це заняття не для іспанського дворянина. Я звик карати своїх ворогів мечем, а не рвати їх кліщами, — заперечив де Гарсія, але я вловив у його лицемірному тоні злорадну нотку.

— Знаю, друже, — відповів Кортес. — Але що вдієш? Мені самому це не подобається, проте іншого виходу немає. Золото! Мати Божа, солдати вже волають, що я його вкрав. Прокляті індіанці навряд чи зронять хоч слово навіть під тортурами. А ця людина знає все, і я навмисне віддаю його вам, бо ви знаєте, які злочини він вчинив. Не давайте йому пощади! Пам'ятайте — він повинен заговорити!

— Ви наказуєте, Кортесе, і, хоча це мені не до душі, я підкоряюся. Але з однією умовою: віддайте наказ письмово.

— Наказ вам вручать негайно, — відповів Кортес. — А поки що відправте полоненого у в'язницю, де він сидів. Усе вже готово. Там він зустріне своїх друзів...

Мене повели назад до моєї темниці.

Розділ XXIX

ДЕ ГАРСІА ВИСЛОВЛЮЄТЬСЯ ВІДВЕРТО

Мене помістили в маленьку вартівню, де спочивала варта. Тут, задихаючись від жаху і люті, я лежав якийсь час зі зв'язаними руками і ногами. Два солдати з оголеними мечами не зводили з мене очей. Через стіну доносилися глухі звуки ударів, супроводжувані зойками.

Але двері відчинилися, до вартівні ввійшло двоє тласкаланців, люті на вигляд і, схопивши мене за волосся і за вуха, грубо поволокли до середини. Я почув, як один іспанець сказав, звертаючись до іншого:

— Бідолаха! Святотатець він чи ні, мені його шкода. Клята служба!

Потім двері за нами зачинилися, і я опинився в камері тортур. Кімната була затемнена; на віконних ґратах висіла якась ганчірка, і лише вогонь жаровень освітлював стіни примарними відблисками. При світлі цих відблисків я прагнув роздивитися обстановку.

Посеред кімнати стояли три грубо сколочені дерев'яні крісла. Одне було порожнє, а в двох інших сиділи імператор ацтеків Куаутемок і мій старий знайомий, касик Такуби. Вони були прив'язані до крісел, а під ногами у них стояли жаровні з палаючим вугіллям. Позаду крісел примостився писар із папером і чорнильницею. Навкруги полонених метушилися зайняті своєю моторошною справою тласкаланці, на яких погейкували два іспанські солдати.

Перед третім порожнім кріслом стояв ще один іспанець із відстороненим виглядом. Це був де Гарсія.

Але один із тласкаланців схопив босу ногу правителя Такуби і всунув її до жаровні. На кілька митей запала мертва тиша, потім касик Такуби глухо застогнав. Куаутемок обернувся до нього — тільки тоді я помітив, що його нога теж стоїть на розжареному вугіллі.

— На що ти скаржишся, друже? — сказав він незворушно. — Я теж не на своєму ложі відпочиваю, проте мовчу! Дивися на мене, друже, і не виказуй своїх страждань.

Я почув, як заскрипіло перо: писар записав його слова. У цю мить Куаутемок повернув голову і побачив мене. Його обличчя почорніло від болю, але коли він заговорив до мене, я почув той-таки неквапливий, чіткий голос, який стільки разів чув досі на великій нараді.

— На жаль, ти теж тут, друже мій теулю? — сказав Куаутемок. — Я сподівався, що тебе вони пощадять. Тепер ти бачиш, що значить вірити іспанцям. їхній

вождь присягнувся поводитися зі мною з повагою, ось він і віддає мені шану вугіллям і розжареними кліщами. Вони думають, що ми заховали скарби, і намагаються вирвати у нас цю таємницю. Але ж ти знаєш, теулю, що це неправда. Якби у нас були скарби, хіба б ми не віддали їх самі нашим переможцям, божественним синам Кецалькоатля? Ти знаєш, що у нас не залишилося нічого, окрім руїн наших міст і праху наших близьких.

— Мовчи, собако! — увірвав його один з катів і садонув в обличчя. Але я вже збагнув усе і в глибині душі присягнувся, що швидше сконаю, аніж видам таємницю свого побратима. Заховавши від ненажерних іспанців скарб, Куаутемок хоч цим міг здобути над ними перемогу. Ні, я не зраджу його в останньому герці!

Але де Гарсія дав знак, тласкаланці схопили мене і прив'язали до третього крісла. Потім він схилився до мого вуха і заговорив по-іспанськи:

— Шляхи господні несповідимі, кузене Вінгфілде. Ти гасав за мною по всьому світу, ми зустрічалися, і кожного разу це було тобі не на користь. Я думав, що впораюся з тобою на кораблі з рабами, я сподівався, що акули зжеруть тебе у морі, але ти як в'юн якось завжди вислизав від мене, і скажу по правді, це мені неабияк набридло. Але я ні про що не шкодую. Тепер я знаю, що тобі випав сьогоднішній день. Цього разу ти від мене не втечеш, і я сподіваюся, що ти проведеш у цій приємній компанії кілька днів, перш ніж ми розлучимося назавжди. Я буду з тобою ввічливий. Вибирай сам, з чого почати. На жаль, вибір не такий багатий, як хотілося б, свята інквізиція ще не прибула сюди зі своїми дарами, але я зібрав усе, що міг. Ці дикуни нічого не тямлять у цій справі: у них вистачило уяви тільки на розпечене вугілля. У мене, як бачиш, більше фантазії, — де Гарсія показав на різні знаряддя тортур. — Отже, що тобі більше подобається?

Я не відповів, поклавши собі мовчати, що б зі мною не чинили.

— Зараз подумаємо, подумаємо, — продовжував де Гарсія, смикаючи свою борідку. — Гей, раби, сюди!

Я не хочу описувати тих страхіливих страждань, щоб не викликати жах у душі того, кому доведеться прочитати мою історію. Досить сказати, що цей диявол за допомогою тласкаланців мордував мене понад дві години. Він перепробував на мені всі тортури, які тільки міг придумати, виявивши в цій справі невичерпну винахідливість. Коли я час від часу непритомнів, мене негайно приводили до тями відрами холодної води і горілкою, яку силоміць лили мені в горлянку. Але я з гордістю можу сказати, що упродовж цього часу кати не почувли жодного стогону чи слова.

Нарешті де Гарсія вибився з сил і, обізвавши мене упертою англійською свинею, припинив тортури. У цю мить до залитої кров'ю кімнати увійшов Кортес, а за ним — Марина.

— Як справи? — спокійно запитав Кортес, хоча обличчя його пополотніло при цій страхітливій картині.

— Касик Такуби признався, що золото заховане у нього в саду, — відповів писар, заглянувши в свої папери. — Двоє інших мовчать, генерале.

Кортес пробурмотів стиха:

— Які люди! Справді залізні... — Потім голосно наказав: — Завтра віднесіть касика в сад, про який він говорив; хай покаже, де закопане золото. А цим двом дайте спокій на сьогодні. Можливо, за ніч вони напоумляться. Сподіваюся на це, заради їхнього ж блага!

Кортес відійшов у дальній куток і почав радитися з Сарседою та іншими катами. Поруч зі мною і Куаутемоком залишилася лише Марина. Якийсь час вона дивилася на принца із неприхованим жахом, потім дивний вогник спалахнув у її прекрасних очах, і вона тихо заговорила до нього по-ацтекськи:

— Пам'ятаєш, Куаутемоку, як ти одного разу відштовхнув мене там, у Табаско? Я сказала, що дійду до вершин без твоєї допомоги. Бачиш, усе збулося, а до чого ти дійшов? Скажи, чи не хотів би ти повернути той далекий день, Куаутемоку? Мені жаль тебе, хоча багато жінок на моєму місці тільки зловтішалися б твоїм приниженням.

— Жінко, — відповів принц хрипким голосом, — ти зрадила свою батьківщину, принизила мене і довела до тортур. Атож, якби не ти, мабуть, усе було б інакше. Так, я шкодую — про те, що не убив тебе відразу. Але хай буде душа твоя проклята навіки, а ти зазнаєш іще за життя ще страшнішої зради і приниження! Твоє пророцтво справдилося, жінко. Але й моє справдиться!

Марина сполотніла, почувши це і відвернулася і якийсь час не могла спромогтися на слово. Але погляд її впав на мене, і сльози закапали з очей.

— О друже мій, — пробурмотіла вона, — бідолашний...

— Не треба лити сліз, Марино, — озвався я ацтекською. — Це як мертвому припарка. Краще допоможи мені вирватися!

— О, якби я могла! — вигукнула вона, затуливши обличчя і вибігла з кімнати. Кортес вийшов слідом за нею.

До нас знову наблизилися іспанці. Вони підняли Куаутемока і непритомного касика Такуби і винесли, бо ті не могли йти.

— Прощай, теулю! — устиг шепнути мені Куаутемок. — Ти благородна людина, справжній син Кецалькоатля. Хай винагородять тебе боги за все, що ти вистраждав заради мене і мого народу, бо я винагородити тебе не можу.

Це були останні слова Куаутемока, які мені довелося почути. Я залишився вічна-віч з тласкаланцями і де Гарсія. Він не переставав знущатися:

— Що, друже Вінгфілде, втомився трошки? Нічого. За ніч сон освіжить тебе, а вранці ти прокинешся новою людиною. Ти, напевно, гадаєш, що гірше вже позаду? Дурню, це тільки квіточки. Коли я хотів помститися твоєму батькові, я уразив ту, яку він любив. А зараз я дістався й до тебе. Ти, звичайно, не розумієш, про що йдеться? Гарзд, я скажу. Може, ти чував про дуже знатну індіанку на ім'я Отомі?

— Що з нею? — вигукнув я, бо страх за неї уразив мене сильніше, ніж тортури.

— Ого! Нарешті я знайшов спосіб, як тобі розв'язати язика. Отомі, дочка Монтесуми, і, до речі, твоя дружина, нині в моїх руках. Зараз її приведуть сюди; можете утішити одне одного. Але завтра вона сяде на твоє місце і на твоїх очах їй доведеться зазнати усього, що зазнав сьогодні ти. Чуєш, собако? Отоді ти скажеш все, тільки буде занадто пізно!

Усе попливло перед моїми очима, і я відчув, що сили мої зламані, і почав благати свого найлютішого ворога про милосердя.

— Пощади її! Роби зі мною що хочеш, але її пощади! Адже є ж у тебе серце, бо й ти людина. Ти ніколи цього не зробиш, і Кортес цього не дозволить.

— Кортес? — розсміявся де Гарсія. — Кортес ні про що не дізнається, поки все не буде скінчено. У мене є його письмовий наказ — використовувати всі засоби, щоб вирвати у тебе зізнання. Тобі відомо, що таке ненависть, бо ти мене ненавидиш. Так от, збільш це почуття удесятеро, і тоді ти зрозумієш, як я ненавиджу тебе. Я ненавиджу тебе за твою сім'ю, за те, що у тебе очі твоєї матері, але найбільше — за тебе самого! Мене, іспанського дворянина, ти побив палицею, як собаку! Хіба може хоч щось зупинити мене, коли я можу, нарешті, вдовольнити свою жадобу помсти? Ти смілива людина, але зараз ти тремтиш. Яка насолода! Хочеш, скажу відверто: я боюся тебе, Томасе Вінгфілде. Я злякався, ще коли зустрівся з тобою вперше — у мене були на те причини, — і лише тому намагався тебе вбити. Через тебе я втік з Іспанії, через тебе я поведився як боягуз у багатьох сутичках. У цій дивній дуелі мені завжди таланило, але все одно я боявся тебе як і раніше. Якби я міг, я б убив тебе відразу, але тоді твій привид почав би переслідувати мене разом із привидом твоєї матері. Страх, кузене Вінгфілде, — батько жорстокості. Страх перед тобою примушує мене бути нещадним. Я знаю, що врешті-решт ти мене здолаєш, живий чи мертвий, але зараз моя черга. І я цим скористаюся, хоча б для цього мені довелося стати м'ясником!

Де Гарсія хутко вийшов із кімнати, а я від слабкості і болу знепритомнів.

Прокинувся я начебто на ложі і відчув, що пута мої розв'язані. Наді мною схилилася якась жінка. Шепочучи слова жалощів і любові, вона перев'язувала мої рани.

У кімнаті слабо блимав каганчик, і я побачив, що це була не хто інша, як моя кохана Отомі, але вже не змучена і виснажена, а майже така ж прекрасна, як і колись до днів голодної облоги.

— Отомі, ти тут! — прошепотів я зраненими губами і застогнав, бо разом зі свідомістю в моїй пам'яті спливли погрози де Гарсія.

— Так, любий, це я, — тихо озивалася Отомі. — Мені дозволили доглядати за тобою. Прокляті, що вони тобі заподіяли? Якби я могла помститися!..

Отомі розридалася.

— Тс-с-с! — зробив я знак. — Чи є у тебе якась їжа?

— Авжеж, принесла жінка від Марини.

Вона взялася мене годувати, і мені стало легше. Залишився тільки біль, що нещадно шматував моє знівечене тіло.

— Слухай, Отомі, ти бачила де Гарсія?

— Ні, чоловіче мій. Два дні тому мене розлучили з моєю сестрою Течуїшпо й іншими жінками, але поводитися зі мною стерпно, і я не бачила жодного іспанця, якщо не брати до уваги солдатів, з якими прийшла сюди. Вони сказали, що ти хворий. О, тепер-то я знаю, що це за хвороба!..

І вона знову заплакала.

— Проте хтось тебе побачив і виказав, що ти моя дружина.

— Це не дивно, — відповіла Отомі. — Всі ацтеки знали про наше одруження, зберегти подібну таємницю неможливо. Але за що вони тебе так мучили? За те, що ти бився проти них?

— Ми самі? — запитав я.

— Надворі стоїть варта, але тут ми самі.

— Тоді нахилися ближче, і я тобі скажу.

Коли я пояснив Отомі все, очі її запалали, і вона притиснула руки до серця:

— О, я любила тебе й раніше, але тепер кохаю безмежно! Хто ще здатен на таке? Ти зберіг вірність клятві і переможеним друзям! Хай буде благословенний той день, коли я вперше побачила твоє обличчя, о чоловіче мій, найвірніший з усіх! Але ті, хто посмів це вчинити з тобою, де вони? Може, усе вже скінчилося, і я доглядатиму за тобою, поки ти не видужаєш? Адже інакше вони не пустили б мене сюди!

— На жаль, Отомі, я маю тобі сказати правду: нічого ще не скінчилося!

Я ледве здобувся на слова, щоб пояснити їй, для чого її привели сюди. Вона вислухала мене мовчки, і лише губи її побіліли.

— Справді, теулі перевершили наших жерців. Жерці нашого народу приносять жертви на честь богів, а не в ім'я золота. Але як нам тепер діяти? Скажи, чоловіче, ти маєш знати!

— О, я не можу сказати! — простогнав я. Отомі промовила з сумною і гордою усмішкою:

— Гаразд, я скажу за тебе. Ти думав про те, що цієї ночі ми повинні померти разом.

— Так, — відповів я. — Померти зараз або померти завтра, зазнавши усіх мук і приниження, — іншого вибору у нас немає. Якщо Бог нам не допоможе, ми повинні допомогти собі самі, а спосіб у нас лише один.

— Бог? Немає ніякого бога! Був час, коли я засумнівалася у богах свого народу і звернулася до твого божества. Але зараз я проклинаю його! Якби був милосердний бог, про якого ти говорив мені, хіба б він допустив подібне? Ти єдиний мій бог, і лише тобі я поклоняюся. Тому покладатимемося лише на себе. Он лежать мотузки. На вікні є ґрати. Мить — і ми полетимо у домівку Сонця, далеко від жорстокості теулів або просто заснемо навіки. Але поки що у нас є трохи часу. Давай поговоримо, любий! Навряд чи вони прийдуть до світанку.

І ми поринули у любую розмову, наскільки мені дозволяв біль. Ми згадували про нашу першу зустріч, про день, коли ми лежали поряд на жертвовному вівтарі, про наше справжнє весілля, про облогу Теночтіглана і про смерть нашого первістка. Так ми проговорили далеко за північ і замовкли лише перед досвітком. Гнітюча тиша запанувала в темниці. Нарешті Отомі заговорила урочисто і глухо:

— Чоловіче мій, ти змучений болем, а я утомою. Час настав. Дякую тобі, коханий, за твою любов, але ще більше — за вірність моїй сім'ї і моєму народу. Ти готовий?

— Так любя, — відповів я.

Отомі встала і зайнялася приготуванням.

— Допоможи мені, Отомі, — попрохав я. — Я сам не зможу ходити.

Вона підняла мене своїми сильними, ніжними руками, і поставила на табурет під загратованим вікном. Потім накинула мені на шию петлю, встала зі мною поряд і затягла другу петлю у себе на горлі. Ми обмінялися останнім поцілунком. Але раптом Отомі запитала мене:

— Про що ти думаєш цієї миті, чоловіче мій? Про мене і нашу померлу дитину чи про ту дівчину за морем? Ні, помовч! Я була щаслива в своїй любові — цього достатньо. Зараз любов моя увірветься разом із життям. Я ні про що не шкодую, мені лише нестерпно жаль тебе. Накажи, я відштовхну табурет. Отже — так!

— Так, Отомі. Нам нічого сподіватися. Я не можу зрадити Куаутемока, і я не винесу твоєї ганьби і мук.

— Тоді поцілуй мене востаннє!

Я знову поцілував її, і Отомі штовхнула табурет, намагаючись його перекинути. Тої ж миті двері відчинилися. Перед нами постала закутана в плащ жінка зі смолоскипом в руці і якимось клунком у другій. Побачивши цю жахливу сцену, вона зойкнула:

— Що ви робите? Ти збожеволів, теулю! — Я відразу впізнав голос Марини.

— Хто ця жінка, чоловіче? — запитала Отомі. — Звідки вона тебе знає і чому вона не дає нам померти спокійно?

— Я Марина, — відповіла гостя. — Я прийшла вас врятувати, якщо тільки зможу.

Розділ XXX

ВТЕЧА

Отомі скинула петлю з шиї і, спустившись на підлогу, встала перед Мариною.

— Так оце та Марина? — заговорила вона гордо і зверхньо. — І ти прийшла нас врятувати, ти, що згубила свою батьківщину, що віддала тисячі її синів на наругу, на смерть і торттури? Якби я була сама, я б воліла за краще обійтися без твоєї допомоги і померти, як цього хотіла.

Ніколи ще Отомі не мала такого величного вигляду, як тої миті, коли відмовилася від останньої можливості на порятунок заради того, щоб виказати все своє презирство до зрадниці. Втім, Марина справді була зрадницею. Якби не вона, Кортес навряд чи підкорив би Анауак.

Я затремтів, почувши гнівні слова Отомі. Попри всі пережиті страждання, життя все ще було мені дороге, хоча кілька секунд тому я був готовий переступити поріг смерті. Невже Марина зараз піде, і всьому кінець? Але Марина тільки затремтіла під поглядом Отомі.

Дивний контраст становила така несхожа краса цих двох жінок, що стояли вічна-віч у камері тортур, але ще різючішою була перевага царственного духу приреченої на ганебну смерть принцеси над цією індіанкою, яку доля на мить піднесла на небувалу вершину.

— Скажи, принцесо, — заговорила Марина своїм співучим голосом, — якщо мені не збрехали, ти сама лягла на жертвний камінь поряд із цією людиною? Невже ти це зробила?

— Бо я його люблю.

— З тієї ж причини і я, Марина, кинула свою честь на інший вівтар, з тієї ж причини я пішла проти свого народу — я люблю іншу людину. Тільки з любові до Кортеса я допомагала йому, отож не зневажай мене. Хіба ти не можеш виправдати мою любов, адже для нас, жінок, любов — це все? Якщо я винна, я готова зазнати найтяжчого покарання.

— Справді, ти на нього заслужила, — продовжила Отомі. — Моя любов нікому не заподіяла лиха, а що зробила твоя? Дивися — ось на цьому кріслі твій господар Кортес катував імператора Куаутемока, порушивши всі свої клятви! А на цьому поряд з ним сидів мій чоловік і твій друг теуль, якого Кортес віддав у руки його найлютішому ворогу де Гарсія, або Сарседі. Дивися, що він з ним вчинив! О ні, не відвертайся, милосердно жінко, поглянь на ці рани! Подумай, до якого жаху нас довели, якщо ми обоє готові сконати тут: мій чоловік — тому, що не може пережити, щоб мене теж катували, я — через те, що дочка

Монтесуми, принцеса народу отомі, не стерпить подібної ганьби. Краще смерть! А це тільки лише колосок твоїх жнив, знедолена зраднице! На руїнах Теночтітлана ти збереш багатий урожай.

— О, замовкни, замовкни, благаю! — простогнала Марина, закриваючи обличчя руками. — Що зроблене, те зроблене — навіщо ти мене терзаєш? Але невже тебе, принцесу Отомі, привели сюди на тортури?

— Атож, і на очах мого чоловіка! Хіба дочка Монтесуми краща за імператора Анауаку? Якщо їх не зупиняє те, що я жінка, хіба їх утримає мій високий сан?

— Кортес нічого про це не знає, присягаюся! — вигукнула Марина. — А решту його примусили зробити солдати! Вони бунтують і кричать, що він украв скарби, яких Кортес сам ніколи не бачив. Але в цьому злочині він не винен! Він не знає...

— Тоді нехай запитає у Сарседи, свого підручного.

— Обіцяю, я зроблю усе, що можу, щоб помститися за це Сарседі. Але часу обмаль, принцесо. Я прийшла сюди з відома Кортеса, щоб спробувати вивідати у твого чоловіка таємницю скарбів Монтесуми. Але заради нашої з ним дружби я готова обманути Кортеса і допомогти вам обом утекти. Ти відкидаєш мою допомогу?

Отомі промовчала. Тоді заговорив я:

— Ні, Марино, мені зовсім не хочеться померти в петлі, як якомусь злодію. Але як звідси вирватись?

— Надії, чесно кажучи, мало, та якщо ви виберетеся з в'язниці переодягнутими, може, вам вдасться сховатися. До світанку у таборі навряд чи хто прокинеться, всі перепилися. Поглянь, теулю, я принесла тобі одяг іспанського солдата. У темряві ніхто не додивиться. Для принцеси, твоєї дружини, я дістала іншу одіж. Мені соромно її пропонувати, але це єдине, у чому жінка може вільно ходити по табору вночі. Окрім того, я принесла тобі меча, який у тебе відібрали.

Марина розв'язала свій вузол і виїняла з нього одяг і меч. Затим подала жіноче плаття Отомі. Я побачив жовто-червону сукню, яку носять тільки певні жінки, що супроводжують війська. Отомі аж відскочила.

— Жінко, ти принесла мені своє власне плаття, — промовила вона спокійно, але з таким презирством, з такою гордістю, що навіть я, звиклий до людей її племені, був уражений. — Ти помилилася. Принаймні, я його не вдягну.

— О, це вже занадто! — пробурмотіла Марина, втрачаючи терпець і марно намагаючись приховати злі сльози. — Прощайте, я йду.

Я поспішив утритися:

— Пробач, Марино! Це горе примусило Отомі так говорити! Бажання втекти росло в мені з кожною хвилиною. Обернувшись до Отомі, я сказав:

— Прошу тебе, будь зичливою, дружино, хоча б заради мене. Марина — наша остання надія.

— Краще б вона дала нам померти спокійно! Добре, заради тебе я вберуся в лахи повії. Але як ми виберемося звідси? Хто відчинить нам двері, хто прибере варту? І навіть якщо нас не помітять, чи зможеш ти йти?

— Двері не відчиняться, принцесо, — відповіла Марина, — той, хто мене впустив, чекає зовні, щоб замкнути їх, коли я вийду. Але варти нічого боятися, вірте мені. Дивися, теулю, грати на вікні дерев'яні, твій меч швидко з ними впорається. А якщо вас помітять, прикинься п'яним солдатом, якого жінка веде до закутку. Що буде опісля — я сама не знаю. Знаю тільки, що заради вас обох я ризикую життям. Якщо дізнаються, що я вам допомогла втекти, мені буде нелегко вгамувати гнів Кортеса. Війна скінчилася, слава Богу, але — на жаль! — тепер я йому вже не так потрібна, як раніше.

— Я трохи можу стрибати на правій нозі, — сказав я. — Щодо решти — доведеться покластися на Боже провидіння. Гірше, ніж зараз, нам все одно не буде.

— Прощай, теулю, більше мені не можна затримуватися.

Я зробила все, що могла. Хай твоя щаслива зірка допоможе тобі зникнути неушкодженим. Якщо ми ніколи більше не зустрінемося, прошу тебе, теулю, не думай хоч ти про мене погано, бо в світі і без того чимало людей, які мене проклинають.

— Прощай, Марино, — відповів я, і вона пішла.

Ми чули, як двері зачинилися за нею, і голоси людей, що відносили її паланкін, віддалилися. Потім усе стихло. Отомі ще якийсь час прислухалася біля вікна, але здавалося, вся варта пішла, чому і куди — я досі не знаю. Здалеку лунали тільки хмільні голоси солдатів.

— Отже — до діла! — сказав я Отомі.

— Як хочеш, чоловіче, але я не вірю цій жінці. Зрадниця зрадить і нас. Насамкінець тепер у тебе є меч, і ти зумієш ним скористатися.

— Про що тут говорити? — заперечив я. — В житті немає нічого страшнішого за торттури і смерть, а на нас чекає й те й інше. Чого ж нам ще страхатися?

Я сів на табурет і, користуючись тим, що руки мої залишилися сильні і неушкоджені, узявся вирубувати гострим мечем дерев'яні лозини ґрат, аж поки не зробив отвір, через який можна було вилізти. За весь цей час ніхто поблизу

не з'явився. Потім Отомі допомогла мені одягтися в принесений Мариною мундир іспанського солдата — сам я не зміг би з цим упоратися. Важко уявити, яких мук зазнав я, влазячи у цей клятий одяг, а особливо взуваючи іспанські чоботи на свої знівечені ноги. Я ледве не непритомнів від жахливого болю. Нарешті с'як-так одягнувшись, я став чекати Отомі, для якої її ганебний наряд, як і для більшості індіанок, був страшніший за смерть.

Але з переодяганням покінчили. Отомі манірно пройшлася перед і мною і запитала з дикою глузливою посмішкою:

— Ну як, солдатику, чи гарна я? Ах, яка краля!..

— Припини! — обірвав я її. — Яка різниця, у що ми вдягнені, якщо йдеться про життя?

— Велика, чоловіче. Але тобі, чужоземцю, цього не збагнути! Я пролізу у вікно першою і чекатиму на тебе. Якщо ти не зможеш піти за мною, я повернуся, і ми покінчимо з цим маскарадом.

Отомі швидко прослизнула в отвір — вона була сильна і гнучка, немов кішка. Піднявшись на табурет, я силкувався зробити те ж саме, але застряг і повис, як дохла кішка. Нарешті Отомі над силу висмикнула мене назовні, і ми обоє впали на землю. Я застогнав. Отомі допомогла підвестися, і ми озирнулися. Навколо не було нікого; навіть п'яні крики у таборі стихли. Вершина Попокатепетля уже рожевіла під першими променями сонця.

Добре хоч жінкам дозволяли вільно ходити табором, і Отомі, як і більшість індіанок, чудово орієнтувалася в темряві.

— Підемо до південних воріт, — прошепотіла вона, — може, їх не охороняють. Принаймні, цю дорогу я знаю.

Ми рушили вперед. Я с'як-так стрибав на одній нозі, спираючись на плече Отомі. Насилу ми здолали ярдів триста, але тут удача відвернулася від нас. За рогом якогось будинку, ми упритул зіткнулися з трьома солдатами, що поверталися після нічної п'ятики.

— Гей, хто тут? — заволав котрийсь. — Як тебе звуть, друже?

— На добраніч, друзяко! — відповів я іспанською хрипким голосом п'яниці.

— Ти хочеш сказати — доброго ранку? — реготнув солдат, бо вже світало. — Я щось тебе не знаю, хоча пика твоя мені знайома. Чи не зустрічалися ми в бою?

— Нащо тобі моє ім'я! — пихато відповів я, погойдуючись туди-сюди. — Не дай Боже, прочує мій капітан, — тоді усім нам перепаде на горіхи. Він у нас суворий. Дай руку, дівко, пора в ліжечко! Бачиш, сонце вже встає!

Солдати розреготалися. Один із них учепився за рукав Отомі:

— Кинь цього п'яного дурня, красуне, пішли з нами!

Але Отомі блиснула таким лютим поглядом, що іспанець аж сахнувся, а ми поплентали далі.

Коли ми сховалися за рогом, сили мене полишили, і я впав на землю, як сніп, від нестерпного болю. Отомі спробувала мене підвести.

— Вставай, коханий! — благала вона. — Треба йти, бо ми загинемо. З болісним стогоном я підвівся на ноги. Ціною яких страждань

дісталися ми південних воріт — неможливо передати. Але, нарешті, ось і ворота, і біля них жодного солдата. Тільки троє тласкаланців дрімали біля маленького багаття, завернувшись з головою в свої плащі-ковдри.

— Відкривайте ворота, собаки! — пихато зажадав я. Побачивши перед собою іспанського солдата, один з тласкаланців підхопився на ноги, потім запитав:

— Чого? Хто наказав?

Я не бачив його закутаного обличчя, але голос здався мені знайомим, і страх охопив мене. Проте треба було грати далі.

— Чого? А того, що я хочу проспатися на травичці, доки не протверезію. Хто наказав? Я наказав, черговий офіцер! Хутко, бо я накажу тебе шмагати доти, поки ти не відучишся ставити безглузді питання. Чуєш?

Тласкаланець завагався.

— Може, розбудити теулів? — смикнув він рукав товариша.

— Не треба, — відповів той. — Пан Сарседа втомився і наказав його даремно не турбувати.

Я аж затремтів: у вартівні був де Гарсія! Що, коли він уже прокинувся? На довершення я упізнав, нарешті, голос тласкаланця, — це був один із моїх мучителів. Хоч би він не побачив мого обличчя! Кат напевно упізнає свою жертву.

Заціпенівши від жаху, я не міг вимовити жодного слова, і якби не Отомі, тут би всьому й кінець.

— Вставай, ледащо, вставай! — тягла мене Отомі з робленим сміхом. — Якщо хочеш спати, почекай, поки ми знайдемо якесь затишне кубельце під кущем!

Тласкаланець реготнув і поспішив їй на допомогу. Наступної миті я, підстрибуючи, рушив далі, але, озирнувшись, побачив, що вартовий роззявив рота, немов не вірячи своїм очам.

— Він упізнав мене, — шепнув я Отомі. — Зараз він схаменеться і побіжить за нами.

— Швидше, швидше, — благала вона. — Он за тим поворотом хащі агав. Там ми сховаємося.

— Не можу! Сил немає, — прохрипів я і осів на землю.

Отомі ледве встигла мене підхопити. І раптом, напруживши всі сили, вона підняла мене на руки і понесла, немов мати дитину, притискаючи до своїх грудей. Любов і відчай допомогли їй пронести мене так кроків п'ятдесят до кущів агав, але тут ми обоє впали додолу.

Через мить з'явився тласкаланець із гострим дрючком.

— Все, кінець, — прохрипів я. — Він іде сюди.

Замість відповіді Отомі вихопила мій меч з піхов і сунула його в траву.

— А зараз заплющ очі, — шепнула вона. — Удай, що спиш. Це наша остання надія.

Я прикинувся сплячим. Мені було чутно, як під чобітьми тласкаланця тріщали кущі. Ще мить — і він уже стояв наді мною.

— Чого тобі треба? — запитала Отомі. — Ти що, не бачиш — він спить?

— Я маю роздивитися його обличчя, жінко, — відповів тласкаланець. — О, боги, я так і думав! Це той самий теуль, з яким ми вчора панькалися. Він утік!

— Ти збожеволів! — розсміялася Отомі. — Якщо він і втік, то тільки від п'яної бійки і випивки.

— Ти брешеш, жінко, або просто нічого не чула. Ця людина знає таємницю скарбів Монтесуми. За нього дадуть царську винагороду!

І тласкаланець змахнув палицею.

— Стривай, навіщо ж тоді його вбивати? Я, звичайно, нічого не знаю. Бери його, якщо хочеш. Мені цей п'яний дурень давно набрид.

— Справді! Вбивати його безглуздо. Краще я приведу його живим до пана Сарседи, за це він мене і похвалить і винагородить. Гей, допоможи мені!

— Порайся сам, — сердито відповіла Отомі. — Тільки спочатку понишпор у нього в кишенях: може, там знайдеться чим поживитися нам обом?

— І то правда, — промовив тласкаланець, став переді мною на коліна і почав вивертати мої кишені.

Отомі стояла над ним. Раптом я побачив, як спотворилося її обличчя і в очах зблиснуло жахне полум'я, таке ж саме, як у жерців, що приносять жертву. Вона блискавично вихопила меч з трави і з розмаху обрушила його на потилицю тласкаланця.

Він упав без звуку. Отомі не зводила з убитого страшного погляду.

— Уставай, поки інші не схопилися! Ти повинен устати будь-що!

Знову ми продиралися крізь чагарники. Свідомість моя пливла, я провалювався в чорну безодню. Іноді мені здавалося, що все це страшний сон, й уві сні я йшов по розпеченому залізу. Наче крізь туман, побачив я якихось людей з піднятими списами, Отомі, що бігла їм назустріч з простягнутими руками, і більше я нічого не пам'ятаю.

Розділ XXXI

ОТОМІ ГОВОРИТЬ ЗІ СВОЇМ НАРОДОМ

Я прокинувся в тьмяно освітленій печері. Наді мною схилилася Отомі, а трохи віддалік — якась людина підкидала сухі стебла агави у вогонь під киплячим горщиком.

— Де ми? — запитав я. — Що сталося?

— Ми врятовані, коханий, — відповіла Отомі. — Принаймні, на якийсь час ти в безпеці. Поїж, потім я все розкажу.

Вона принесла мені юшки, коржиків, і я жадібно накинувся на їжу. Коли голод мій трохи втамувався, Отомі заговорила.

— Ти пам'ятаєш, як тласкаланець кинувся за нами і як... я його позбулася?

— Пам'ятаю, хоча і не розумію, звідки у тебе взялися сили убити його.

— Мені дали їх любов і відчай, але я не хотіла б це згадувати. Жахливо... Я тільки тим і тішуся, що, мабуть, не убила його, а тільки оглушила. Потім ми кинулися тікати. Двоє його товаришів гналися по наших слідах. На той час у мене вже не було сил нести тебе. І тут я побачила, як із чагарів до нас кинулися щось із восьми озброєних воїнів. Це були люди мого племені, отомі, твої солдати. Вони стежили за іспанським табором і, побачивши іспанця, хотіли його убити. І вони мало не вбили тебе, бо я так задихалася, що не могла вимовити й слова. Нарешті мені вдалося пояснити їм, хто я, і в якому ти стані. Воїни зробили ноші і без відпочинку несли тебе двадцять ліг, усе далі в гори, поки ми не дісталися цього таємного притулку. Тут ти пролежав троє діб. Теулі шукали тебе скрізь, але не знайшли. Тільки вчора двоє з них з десятком тласкаланців пройшли за сто кроків від печери. Зараз нікого немає, і на якийсь час ми в безпеці. Коли тобі стане краще, ми рушимо звідси.

— Але куди? Ми тепер як птахи без гнізда, Отомі.

— Нам залишається тільки просити притулку в Місті Сосен або бігти за море. Вибір невеликий, чоловіче мій.

— Про море нічого і думати; тут якоряться лише іспанські кораблі. А як нас зустрінуть у Місті Сосен — не знаю. Адже ми розгромлені, і тисячі воїнів отомі загинули.

— Доведеться ризикнути, любий. В Анауаку є ще вірні серця, які зуміють захистити нас у цю годину скорботи. Ми ж із тобою пережили й не таке!

— У цій гірській печері я пролежав ще три дні. Четвертої ночі, коли мене вже можна було нести на ношах — ходити самостійно я почав тільки через кілька тижнів, — ми рушили в путь до Міста Сосен.

Чутки про наше прибуття рознеслися по всьому місту. Усюди юрмилися люди, мовчки проводжаючи нас поглядами, Зустрічали нас зовсім інакше, аніж рік тому. Тоді за нами йшла ціла армія, вірні воїни, музиканти, співаки, і шлях наш був усипаний квітами, а нині? Тепер ми були двома жалюгідними утікачами, що рятувалися від помсти теулів. Чотири воїни несли мене на ношах, Отомі йшла поряд, бо нести її було нікому, і жінки глузували з її одягу повії, — іншого дістати вона не змогла. Жителі міста проклинали нас, як винуватців свого лиха, і добре, що вони обмежувалися лише прокляттями!

Нарешті ми перетнули майдан, на який уже лягла тінь від теокалі, а коли наблизилися до прикрашеного статуями палацу, відразу впали сутінки, і стовп диму над священною горою Хака освітився зсередини, немов розпеченим полум'ям.

У палаці ми повечеряли при світлі смолоскипа сухими прісними коржиками, запиваючи їх водою, як жебраки. Потім лягли спати. Біль від ран заважав мені заснути, невдовзі я почув поряд плач Отомі. Гадаючи, що я сплю, вона тихо ридала. Навіть її гордий дух був зламаний. Дотепер вона так гірко не плакала ніколи, хіба що над тілом нашого первістка.

— Чом ти плачеш, Отомі? — запитав я нарешті.

— Я думала, ти спиш, — не одразу відгукнулася вона. — Інакше я б не виказала свого болю. О чоловіче, до чого тебе довели! На тебе дивляться, як на останню людину! А як нас зустріли?!

— Ти ж знаєш причину, жінко, — відповів я. — Скажи краще, що з нами зроблять твої отомі? Уб'ють? Видадуть теулям?

— Завтра дізнаємось. Але живою я не дамся.

— І я теж. Але чи є хоча б надія?

— Так, коханий, надія є. Зараз отомі пригнічені і пам'ятають лише про те, що ми повели на смерть їхніх кращих воїнів. Проте у них добрі мужні серця, і якщо я зумію їх розворушити, усе, може, залагодиться. Нам треба зібрати усю свою мужність. Спи, чоловіче мій, а мені треба все обмислити!

Я заснув і на ранок прокинувся, освіжений відпочинком і підбадьорений сьайвом дня.

Сонце вже підбилося височенько, і Отомі не гаяла часу даремно. Вона добилася, щоб нам дали пристойну їжу та одяг. Потім вона покликала кількох вірних їй людей і розіслала їх по місту, щоб вони сповістили всіх про те, що

опівдні принцеса Отомі говоритиме з народом зі сходів палацу. Вона чудово знала, що душу натовпу зворушити набагато легше, аніж задубілі серця старійшин.

— Ти гадаєш, народ збереться? — запитав я.

— Не бійся, — відповіла Отомі. — їх приведе бажання побачити тих, хто пережив облогу, і дізнатися правду з перших вуст. Звичайно, прийдуть і ті, хто жадає помсти.

Отомі мала рацію. Ополудні майдан Міста Сосен аж вирував.

Отомі прикрасила своє хвилясте волосся квітами, накинула поверх білого одягу із золотим поясом сяйливий плащ із пер, а шию прикрасила чудовим смарагдовим намистом, саме тим, що дав мені у скарбниці Куаутемок; моя дружина ухитрилася пронести його крізь усі небезпеки. З прикрас і символів влади, що зберігалися в палаці, Отомі вибрала маленький жезл із чорного дерева із золотим орнаментом. Незважаючи на утому і пережиті страждання, зараз вона мала такий величний вигляд, як ніколи.

Потім Отомі допомогла мені лягти на мої грубі ноші і наказала воїнам нести їх поруч із нею. Так ми вийшли з дверей палацу і зайняли своє місце на верхньому майданчику широких сходів.

Багатотисячний натовп зустрів нас гучними вигуками, схожими на рев диких звірів, що почули здобич. Цей рев, здатний вселити жах у будь-якого сміливця, ставав дедалі голосніший.

— Смерть їм! — воляло збіговисько. — Видати цих боягузів теулям!

Отомі вийшла наперед до краю майданчика і мовчки підняла вгору свій чорний скіпетр. Сонце осявало її прекрасне обличчя і величну постать. Люди внизу скаженіли. Напруження наростало, і ось натовп кинувся до Отомі, щоб розтерзати її на шматки, але при останній сходинці завмер і відринув, як хвиля від кручі. Потім знизу злетів чийсь спис і просвистів над самим її плечем.

Побачивши, що нам загрожує, і не бажаючи гинути разом з нами, воїни поставили мої ноші долі і сховалися в палаці. Але Отомі презирливо і непохитно стояла перед натовпом, як справжня королева серед сварливих жінок, і мало-помалу її велич і мужність примусили усіх замовкнути. Коли, нарешті, запанувала тиша, Отомі заговорила дзвінким голосом, що його усі почули. Гіркими були її слова:

— Де я? Невже це мій народ отомі? Може, ми збилися з дороги і потрапили до диких тласкаланців? Слухай, народе отомі! Я одна, і голос у мене один — я не можу говорити з натовпом. Виберіть того, хто буде вашими вустами, і хай він викаже все, що у вас на душі.

Люди стали викрикувати одне ім'я за одним; нарешті з натовпу вийшов жрець і знатний старійшина на ім'я Махтла. Цей Махтла користувався серед отомі великою владою. Свого часу він схилив одноплемінників до союзу з іспанцями і всіляко був проти того, щоб посилати армію для захисту Теночтілана.

Махтла був не сам. Разом з ним із натовпу вийшли ще чотири вожді. Поглянувши на їхнє вбрання, я упізнав тласкаланців, посланців Кортеса, і серце моє впало. Здогадатися про мету їхньої появи було неважко.

— Говори, Махтло! — сказала Отомі. — Говори, а ми дамо відповідь. А ви, люди отомі, мовчіть, і слухайте, щоб розсудити нас, коли все буде сказано.

Запала мертва тиша. Всі скупчилися, як вівці у загороді, і затамували подих, щоб не пропустити жодного слова.

— З тобою, принцесо, і з твоїм незаконним чоловіком теулем розмова буде короткою, — нахабно заговорив Махтла. — Зовсім недавно ти з'явилася сюди за військом для Куїтлауака, імператора ацтеків, щоб допомогти йому у війні проти теулів, дітей бога Кецалькоатля. Тобі дали це військо супроти волі багатьох, ти переконала присутніх своїми солодкими балачками, і ніхто не став слухати нас, що стояли за дружбу і союз із білими людьми, синами бога. Ти пішла — і двадцять тисяч воїнів, окраса нашого народу, пішли слідом за тобою в Теночтілан. Де тепер ці люди? Я скажу вам. Ти повела їх на смерть, і вони всі загинули. Два ваші жалюгідні життя за життя двадцяти тисяч наших батьків, синів і братів — недорого платня! Але ми не вимагаємо навіть цього. Тут поряд зі мною стоять посланці Малінцина, вождя теулів, що прибули до нас годину тому. Послухайте слова:

“Видайте мені Отомі, дочку Монтесуми, разом з її коханцем, зрадником теулем, що втік від справедливої кари за свої злочини, і я буду великодушний до вас, люди отомі. Але якщо ви захочете їх або відмовитеся видати, Місто Сосен спіткає доля Теночтілана, владики всіх міст. Вибирайте, люди отомі!”

— Скажіть, посланці Малінцина, — звернувся Махтла до тласкаланців, — чи так сказав Малінцин?

— Це його слова, Махтло, — відповів глашатай послів.

Знову у натовпі почулися вигуки.

— Видати їх! Видайте їх Малінцину, як заставу миру! Отомі зробила крок наперед, і знову запала тиша. Всі хотіли почути її відповідь.

— Народ отомі! — заговорила вона. — Я бачу, що мої піддані сьогодні судять мене і мого чоловіка. Добре, я жінка, але я говоритиму на свій захист, як умію, і ти, народе мій, розсудиш нас.

Чим ми вас образили? Так, ми приходили до вас за наказом Куїтлауака просити у вас допомоги. Але що я тоді казала? Я говорила, що, коли народи Анауаку не об'єднаються усі разом проти білих людей, їх зламають поодинці, як стріли, висмикнуті із пучка, і кинуть у вогонь. Хіба я вам збрехала? Ні, я сказала правду, бо через зраду тласкаланців Анауак поліг і Теночтітлан став руїною, усяною трупами, як поле маїсом.

— Так! Це правда! — почувися вигуки.

— Так, люди отомі, це правда. Але якби воїни всіх племен Анауаку билися так, як сини мого народу, все було б інакше. Але вони загинули, і тепер ви хочете через це видати нас нашим ворогам, які їх убили? Я не оплакую полеглих, хоча серед них чимало людей моєї крові. Стримайте свій гнів і слухайте! Я не оплакую їх, бо краще із славою полягти в бою і здобути безсмертя в Житлі Сонця, аніж — жити рабами, як ви цього, здається, хочете, люди отомі. Зрадники, друзі теулів, уже перетворилися на рабів. Хіба ви не чули наказу Малінцина? Він повелів усім союзним племенам працювати в каменоломнях і на вулицях Теночтітлана, поки зруйноване ним місто знову не підніметься над водою у всій своїй пишноті. Може, ви, люди отомі, теж хочете там проливати піт, не знаючи відпочинку і одержуючи в нагороду тільки батоги наглядачів і лайку теулів? Тоді покваптеся, хоробрі горяни! Авжеж! Адже ваші руки звикли до заступів і лопат, а не до лука і списів. Вам, вочевидь, більше до душі виконувати всі забаганки Малінцина, примножуючи його багатства, під пекучим сонцем долин або у вогкості каменоломень, аніж вільно жити серед цих гір, де досі ще не ступала ворожа нога.

Отомі на мить замовкла. Збентежений гомін прокотився багатотисячним натовпом. Махтла хотів щось сказати, але його не стали слухати. Народ вимагав:

— Отомі! Отомі! Нехай говорить Отомі!

— Дякую тобі, мій народ! — продовжувала вона. — Я хочу розповісти вам правду про цю війну. З чого почати? Я народила сина, — якби він залишився живий, він став би вашим принцом. Мій хлопчик помер у дні облоги, він конав у мене на очах з голоду день у день... Але хто я така, щоб оплакувати свого сина, коли тисячі ваших синів загинули і ви кричите, що мої руки заплямовані їхньою кров'ю? Я розкажу вам про інше. Слухайте!..

І Отомі продовжувала свою моторошну розповідь. Вона описувала жах облоги, звірства іспанців і славні подвиги воїнів отомі, якими я командував. Вона говорила цілу годину, і величезний натовп жадібно ловив кожне її слово. Отомі розповіла також про мою участь у сутичках, і то той, то той воїн, що бився разом зі мною і чудом уникнув смерті, вигукував з натовпу:

— Правда, усе правда! Я це бачив на власні очі!

— І, нарешті, — продовжувала Отомі, — все було скінчено: Теночтітлан перетворений на згарище, мій брат імператор, славний Куаутемок, став полоненим Малінцина, а разом з ним мій чоловік теуль, моя сестра, я сама і ще багато інших. Малінцин присягнувся поводитися з Куаутемоком і всіма його наближеними відповідно до їхнього звання. Знаєте, як він дотримав своєї клятви? Через кілька днів нашого імператора Куаутемока прив'язали до крісла тортур. Раби підсмажували його на вугіллі, щоб він зізнався, де заховані скарби Монтесуми. Але він не сказав жодного слова! О, ви можете скільки завгодно кричати нині: “Ганьба! Ганьба!” Але катували не тільки Куаутемока. Он перед вами лежить той, хто страждав поряд з ним і теж не зізнався! Навіть я, жінка і ваша принцеса, була засуджена до тортур! Ми втекли, коли смерть уже стояла при порозі, бо я сказала моєму чоловіку, що у людей отомі вірні серця і вони не зрадять нас у біді. Я вірила! Тільки тому я, Отомі, перевдяглася в ці лахи повії і втекла разом з ним. Але якби я знала, що мені доведеться побачити тут і почути, я б краще померла сто разів, аби не стояти отут перед вами і не благодати вас про великодушність!

О народе мій, волаю до тебе! Прожени брехливих теулів! Залишайся завжди вільним і гордим! Твої плечі не для рабського ярма, твої сини і дочки надто благородні, щоб зробитися слугами і забавкою для чужоземців. Бійтеся Малінцина! Не вірте йому! Багато ваших воїнів загинули, але тисячі і тисячі живі. Тут, у вашому гірському гнізді, ви можете розгромити всіх теулів Анауаку, як колись брехливі тласкаланці громили тут ацтеків. Але тоді тласкаланці були вільні, а нині це плем'я рабів. О народе мій! Невже ви сподівалися, що зможете віддати нас живими цим псам-тласкаланцям? Дивіться!

Отомі підбрала кинутого у неї списа і підняла його високо над головою.

— Ось зброя, яку нам послала якась милосердна рука! Ми помремо у вас на очах. Тоді відішліть, якщо бажаєте, наші тіла Малінцину як заставу своєї миролюбності. Але заради вашого блага заклинаю — не вірте Малінцину, і якщо навіть вам випаде загинути, помріть вільними людьми, а не рабами!

Наблизившись до моїх нош, Отомі швидко зірвала з мене одяг, зняла пов'язки і підвела на ноги.

— Погляньте! — закричала вона несамовито, показуючи на мої рани на тілі і на обличчі. — Ось що чекає того, хто здається на милість ворогу. Ненаситні теулі катуватимуть вас доти, доки не віднімуть останню дрібку золота і не обернуть на рабів останнього чоловіка і останню жінку.

Отомі обережно опустила мене на землю, бо сам я не тримався на ногах, і встала наді мною зі списом у руці, готова встромити його в моє серце, якщо народ усе ж таки зголоситься видати нас посланцям Кортеса.

Мить стояла тиша, аж раптом весь майдан ураз сповнився тисячоголосим ревом. Тепер гнів натовпу обрушився на послів-тласкаланців.

— Ось наша відповідь Малінцину! — кричали отомі, б'ючи їх палицями. — Геть звідси, собаки! Біжіть до свого господаря!

Так їх вигнали з Міста Сосен, і натовп на майдані поступово заспокоївся. Тоді один з найзнатніших вождів наблизився до Отомі, поцілував їй руку і промовив.

— Принцесо, ми твої діти, і ми стоятимемо за тебе на смерть, бо ти вдихнула в наші тіла мужність і нову душу. Ти справедливо сказала: краще померти вільними, аніж жити рабами!

— Ось бачиш, любий, — звернулася до мене Отомі, — я ж казала, що мій народ відданий і справедливий. Але тепер нам доведеться готуватися до війни, бо відступати вже пізно. Коли чутки про все це дійдуть до вух Малінцина, він розлютиться, як пума, в якій відняли дитинча. А зараз ходімо відпочинемо, я дуже втомилася.

— Отомі, — прошепотів я, — ти найвеличніша жінка, яка коли-небудь жила на світі.

— Хтозна, чоловіче, — усміхнулася вона ніжно, — Мені вдалося врятувати твоє життя і заслужити твою похвалу, — що ж іще треба для щастя?

Розділ XXXII

ЗАГИБЕЛЬ КУАУТЕМОКА

Якийсь час ми жили в Місті Сосен спокійно. Рани, завдані мені жорстокою рукою де Гарсія, поволі заживали, і врешті-решт я одужав. Проте ми з Отомі і всі наші піддані розуміли, що мир триватиме недовго: адже ми вигнали за міські ворота послів Малінцина! Чимало горян нині шкодували про це, але справу було зроблено: що посієш, те й пожнеш!

Отже, ми почали готуватися до війни. Отомі очолила раду племен, в якій я теж брав участь. А невдовзі стало відомо, що п'ятдесят іспанців і п'ять тисяч їхніх союзників-тласкаланців наближаються до міста з наміром стерти нас з лиця землі. Я став на чолі воїнів отомі — їх було десять з гаком тисяч, і по-своєму всі вони були непогано озброєні. Ми рушили назустріч ворогу ущелиною, і, пройшовши дві третини шляху, я зупинився для привалу. Проте залишатися тут я не збирався — в ущелині було дуже тісно, і всі воїни не змогли б тут розвернутися для бою. У мене був інший план. Сім тисяч воїнів я послав в обхід через гори відомими тільки їм стежинам, наказавши сховатися в розколинах скель, що височіли десь понад на тисячу футів обабіч ущелини, і заготовити побільше каміння.

Решту воїнів, озброєних луками і дротиками, за винятком загону в п'ятсот людей, який залишився зі мною, я розташував у засідці. Потім я відправив надійних людей у розвідку: одні повинні були стежити за просуванням іспанців, а іншим було доручено стати їхніми провідниками.

Мені здавалося, що мій план бездоганний. Все йшло чудово. Проте ми ледве уникли розгрому.

У таборі разом з нами був Махтла. Я навмисне узяв його з собою, щоб наглядати за ним, але й він, як виявилось, теж не дрімав.

Коли іспанцям залишалося всього півдня шляху до входу в ущелину, до мене з'явився один з розвідників, якому я наказав стежити за їхнім просуванням. Він зізнався, що Махтла хотів підкупити його і умовив попередити командира іспанського загону про засідку. Розвідник згодився і подався в дорогу, але тут совість заговорила в ньому, і він поквапився повернутися, щоб усе розповісти мені. Я наказав негайно схопити і скарати зрадника Махтлу.

Наступного ранку загін іспанців заглибився в ущелину. Я зустрів їх на півдорозі від табору зі своїми п'ятьмастами воїнами. Ми почали бій, але незабаром стали відступати, зазнавши незначних втрат. Іспанці перли все навальніше, а ми відходили дедалі швидше, поки не кинулися втікати, рятуючись від вершників.

Приблизно за півмилі від кінця ущелина, за якою лежало Місто Сосен, робила крутий закрут і різко звужувалася. Тут скелі були такі високі і прямовисні, що біля підніжжя завжди панували вічні сутінки. До цього повороту ми й бігли, вдаючи, що охоплені нестримною панікою, а іспанці, натхненні перемогою, гналися за нами, вигукуючи імена своїх святих. Але, ледве вони завернули убік, як на ворога обрушилася така злива каміння, що небо потемніло, і значна частина іспанців була розчавлена на місці. Решта кинулася вперед, туди, де прохід у скелях був ширший. Декому вдалося пробитися, але тут їх зустріли мої стрільці, і тепер замість каміння на іспанців посипалися стріли. Нарешті супротивник безладно кинувся тікати.

Цим і завершився бій. Лише небагатьом іспанцям та їхнім союзникам вдалося вибратися на рівнину за грядою скель, що захищали Місто Сосен.

Після цієї битви іспанці не турбували нас протягом багатьох років, обмежуючись погрозами, а моє ім'я прославилося серед усіх племен отомі.

Одного полоненого іспанця я врятував від смерті і пізніше відпустив на свободу. Від нього я дізнався дещо про де Гарсія, або Сарседу. Він усе ще служив при Кортесові. Марина дотримала свого слова і розповіла Кортесові про те, що він хотів катувати Отомі, отже, Кортес неабияк розгнівався на де Гарсія, та ще до того Марина звалила на нього всю провину за нашу втечу. Вона сказала, що де Гарсія, напевно, випустив нас із воріт табору не інакше як за добрячий хабар.

Про чотирнадцять років мого життя після розгрому іспанців я розкажу коротко, — бо в порівнянні з попередніми то були мирні роки. За цей час у нас з Отомі народилося троє синів, що стали утіхою мого життя. Я любив їх, і діти теж любили мене всім серцем. Якби не домішка материнської крові, вони були б справжніми маленькими англійцями, бо я охрестив їх, навчив своєї мови і своєї віри; у них були мої очі, і всім своїм виглядом, окрім надто смаглявої шкіри, вони куди більше скидалися на англійців, аніж на індіанців.

Але цих дорогих моєму серцю дітей спіткала гірка доля: смерть узяла їх так само, як нещасне немовля, що народилося багато років по тому від Лілі. Двоє з них померли — один від лихоманки, якій не зарадив увесь мій хист, а другий розбився насмерть, зірвавшись з високого кедра, куди здерся, шукаючи гніздо шуліки. З трьох синів залишився живий тільки старший, мій улюбленець, але про нього мова ще попереду.

Що розповісти ще? Після перемоги над іспанцями і їхніми союзниками я був обраний на великій раді правителем Міста Сосен нарівні з Отомі, отже ми одержали величезну, хоча й не абсолютну, владу. Користуючись нею, мені врешті-решт вдалося скасувати страшний обряд людських жертвопринесень, хоча це й викликало люту ненависть жерців, та й від нашого союзу багато гірських племен відпали. Останнє жертвопринесення, якщо не брати до уваги

ще одного і найжахливішого, про яке розкажу згодом, було відсвятковане на теокалі перед палацом після розгрому іспанців в ущелині.

На третій рік мого перебування в Місті Сосен — на той час Отомі вже народила двох синів — до мене таємно прибули вісники від друзів Куаутемока. Він витримав усі тортури і як і раніше був полоненим Кортеса. Вісники розповіли, що Кортес скоро виступить у похід до затоки Гондурасу через країну, яку нині називають Юкатаном, і що він вирішив узяти з собою Куаутемока та інших знатних ацтеків, побоюючись залишати їх без нагляду. Від них же ми дізналися про невдоволення Анауаку жорстокістю і поборами іспанців, що росли серед підкорених племен. Дехто вважав, що наближається час загального повстання і що це повстання може увінчатися успіхом.

Ті, хто послав до мене вісників, просили зібрати загін отомі і виступити з ним в Юкатан. Там на мене чекатимуть. Коли всі загони з'єднаються, ми оточимо іспанців серед лісів і боліт, нападємо на них у відповідний момент і, знищивши всіх, звільнимо Куаутемока. Це мало стати тільки першим кроком у боротьбі проти іспанців; про решту я не буду говорити, бо їм не судилося здійснитися.

Вислухавши вісників, я сумно похитав головою, бо їхній план здавався мені безнадійним. Але тоді встав старший з вісників і відвів мене убік, щоб передати мені слова, призначені тільки для моїх вух.

— Куаутемок просив сказати тобі таке: “Я чув, що ти, брате мій, разом з моєю сестрою Отомі живеш на волі в горах отомі. А я — на жаль! — гину в темниці теулів, як поранений орел у клітці. Брате мій, благаю тебе, якщо це в твоїй владі, допоможи мені в ім'я нашої давньої дружби і всього, що ми вистраждали разом. Можливо, настане час, коли я знову правитиму Анауаком, і тоді ти займеш місце поряд зі мною”.

Я слухав, і серце моє обливалося кров'ю, бо я любив свого побратима Куаутемока так само, як люблю його й дотепер.

— Повертайся і постарайся передати Куаутемоку мою відповідь, — сказав я віснику. — Надії мало, але я зроблю все, що зможу. Хай чекає на мене в лісах Юкатану.

Дізнавшись про мою обіцянку, Отомі дуже засмутилася: вона вважала цю затію божевільною і говорила, що вона призведе лише до моєї загибелі. Але, оскільки обіцянка була вже дана, її потрібно було виконати, і Отомі не стала мене утримувати. Я зібрав загін з п'ятисот воїнів, і ми рушили в далеку, важку дорогу, розрахувавши усе так, щоб зустрітися з іспанцями в ущелинах Юкатану. В останню мить Отомі хотіла мене супроводжувати, проте я заборонив їй це робити, бо вона не мала права залишати свій народ і своїх дітей, і ми попрощалися, вперше відчувши гіркоту розлуки.

Я не стану описувати всю тяжкість нашого шляху. Два з половиною місяці пробиралися ми через гори і річки, через ліси і болота, поки, нарешті, не

досягли величезного мертвого міста, покинутого його мешканцями багато поколінь тому. Місцеві індіанці називали його Паленке. Це місто — одне з найдивовижніших міст, яке мені довелося побачити під час своїх мандрів. Воно майже заросло чагарниками та хащами, з-поміж дерев усюди, куди не кинь оком, височіли напівзруйновані мармурові палаци, поспіль вкриті різьбленням всередині і ззовні, теокалі, прикрашені скульптурними зображеннями, і потворні статуї богів, що посміхаються. Я часто розмірковував: який народ зумів спорудити цю столицю, які царі тут правили? Але минуле ревно береже свої таємниці. Відповісти на ці питання, можливо, вдасться лише тоді, коли який-небудь учений розгадає значення кам'яних символів і написів, що вкривали там згори донизу стіни багатьох будівель.

Ми сховалися в цьому мертвому місті, хоча мені знадобилося чимало зусиль переконати своїх воїнів йти за мною. Вони боялися потривожити душі численних городян, котрі мешкали колись тут, боялися згубної лихоманки, не кажучи вже про змії і хижаків, що чатували серед руїн. Проте я одержав відомості, що іспанці повинні пройти через болота між річкою і мертвим містом, і вирішив влаштувати засідку саме тут.

На восьмий день розвідники сповістили мені, що Кортес перетнув велику річку вище за течією і тепер продирається через ліси — болотами він був ситий досхочу. Ми спішно рушили до річки, щоб переправитися за ним услід, але тут хлинула така злива, яких не буває більше ніде на землі. Вона періщила цілу добу, так що зрештою нам довелося брести по коліна у воді, а коли ми досягли річки, то побачили перед собою незорий ревучий потік. Для переправи через нього знадобилася б принаймні добряча рибальська барка.

Три дні ми простирчали при березі, страждаючи від лихоманки, браку харчів і надміру води, поки річка, нарешті, не увійшла в свої береги. Уранці нам вдалося її перетнути, втративши на переправі чотирьох воїнів.

Опинившись на протилежному березі, я наказав своїм людям сховатися в чагарях і очереті, а сам з шістьма воїнами рушив уперед, щоб натрапити на слід іспанців. Десь через годину ми натрапили на прорубану крізь гущавину просіку і обережно пішли нею. Незабаром ліс порідшав, і ми опинилися на галявині, де, мабуть, нещодавно стояв табір Кортеса. Тут лежав труп індіанця, загиблого від хвороби. Вугілля у багаттях ще не встигло вичахнути.

Ярдів за п'ятдесят від табору стояло могутнє дерево сейба, схоже на наш англійський дуб, тільки з більш м'якою деревиною і білою корою. Сейба досягає в обхваті розмірів сторічного дуба всього за двадцять років, а таких дерев, як це, я, правду кажучи, взагалі ніколи не бачив: з ним міг би зрівнятися лише грубезний “Дуб Кербі” та ще, можливо, “Король Шотландії”, який росте у Брумї, приході графства Норфолк.

На сейбі сиділа згряя шулік, і, підійшовши ближче, я зрозумів, що їх сюди привабило. На нижніх гілках, погойдуючись від легкого вітру, висіли тіла трьох чоловіків.

— Ось вони, сліди іспанців! — промовив я. — Подивимося, хто це. І ми підійшли ближче до крислатого дерева. Потривожений нами шуліка злетів з гілки. Чи то від помаху

його крил повішений повернувся до мене обличчям. Я поглянув на нього, відсахнувся, і зі стогоном упав на землю. Це був той, кого я шукав і хотів врятувати, мій друг і побратим, останній імператор Анауаку Куаутемок. Він був повішений, як злодій, у безлюдному похмурому лісі, і лише шуліки кружляли тут над його головою.

З прокляттям схопився я на рівні ноги і пронизав шуліку стрілою. З різким криком він упав, тріпочучи, до моїх ніг. Потім я наказав перерізати вірьовки. Ми опустили на землю тіла Куаутемока, касика Такуби і третього знатного ацтека, викопали під деревом глибоку могилу і поховали всіх трьох. Востаннє я попрощався з Куаутемоком під покровом сумної сейби; там він і покоїться вічним сном.

Анауак втратив свого вождя, рятувати не було кого і потрібно було повертатися. Але, перш ніж рушити в зворотний шлях, нам вдалося випадково захопити одного тласкаланця, який говорив іспанською. Він утік із загону Кортеса, змучений труднощами походу. Цей тласкаланець бачив ганебне вбивство Куаутемока і його товаришів і чув останні слова імператора Анауаку.

Мабуть, якийсь негідник доніс Кортесу про те, що готується спроба врятувати Куаутемока. Тоді Кортес наказав повісити полонених. Куаутемок зустрів смерть гордо і мужньо, так само, як зустрічав усі інші випробування свого трагічного життя. Перед смертю він сказав:

— Я жалкую, Малінцине, що не вбив, себе, перш ніж здатися тобі на милість. Серце говорило мені, що всі твої клятви брехливі, і воно мене не обдурило. Смерть для мене бажана, бо я зазнав поразки, ганьби і тортур і дожив до того, що мій народ на моїх очах перетворився на рабів теулів. Але кажу тобі: за всі скоєні злочини на тебе чекає помста! Зворотний шлях забрав у нас ще два місяці, але нарешті до краю змучені ми досягли Міста Сосен, втративши дорогою лише сорок людей. Отомі зраділа надзвичайно, бо вже не сподівалася побачити мене живим. Але, коли я розповів їй про загибель Куаутемока, вона довго не могла заспокоїтися, оплакуючи свого брата, бо разом з ним загинула остання надія ацтеків.

Розділ XXXIII

ІЗАБЕЛЛА ДЕ СИГУЕНСА ВІДОМЩЕНА

Після смерті Куаутемока ми з Отомі мирно жили в Місті Сосен ще багато років. Країна наша була суворою і бідною, і попри те, що ми не підкорялися іспанцям і не платили їм данини, вони після повернення Кортеса до Іспанії не намагалися нас підкорити. Під їхньою владою був уже весь Анауак, за винятком небагатьох племен, що жили в таких самих важкодоступних місцях, як наше, і, оскільки підкорення залишків народу отомі не обіцяло іспанцям нічого, окрім жорстоких сутичок, вони залишили нас у спокої до кращих часів.

Поступово багато племен отомі самі схилилися перед іспанцями, і зрештою у нас залишилося тільки Місто Сосен та його околиці. Правду кажучи, тільки любов до Отомі, шаноба до її старовинного роду та імені, та ще, можливо, слава непереможного білого вождя і моє військове мистецтво утримували довкола нас нечисленних підданих.

Хтось, мабуть, поцікавиться: чи був я щасливий? Для щастя у мене було багато чого, передовсім — люба Отомі. Навряд чи небо поблагословило когось іще такою прекрасною і люблячою дружиною, що стільки разів засвідчувала своє почуття самовідданістю. Ця жінка з доброї волі лягла зі мною поряд на вівтар смерті; заради мене вона обагрила свої руки кров'ю; її мудрість допомагала мені у безвиході, а її любов утішала мене в горі. Але хіба може найбільша вдячність або навіть сама любов, що захопила душу, примусити людину забути рідний край? Я, вождь індіанців, що бився разом з приреченим народом проти невідвортної долі, хіба міг я забути свою юність з усіма її надіями і страхами, забути долину Уейвні, квітку, яка там цвіла, і свою клятву, хай навіть порушену? Адже все було проти мене, обставини виявилися сильніші, і той, хто прочитає цю Історію, навряд чи засудить мої вчинки. Але пам'ять не давала мені спокою. Скільки разів я прокидався серед ночі і навіть поряд з Отомі лежав, переповнений спогадами і розкаянням, якщо тільки людина взагалі може розкаюватися в тому, що від неї не залежить. Бо я залишався чужоземцем у чужій країні, і, хоча мій дім був тут і мої діти — поряд зі мною, я не міг забути про інший свій дім і про Лілі, яку втратив. Як і раніше, я носив її перстень на руці, але це було єдине, що у мене від неї залишилося. Я не знав, чи вийшла заміж Лілі, чи ні, жива вона чи померла. З кожним роком прірва між нами ставала дедалі глибшою, але думки про неї переслідували мене невідступно, як тінь; вони проривалися навіть крізь бурхливу любов Отомі і моїх дітей. Проте ще більше я боявся, що Отомі, яка ніколи зі мною про це не говорила, прочитає це в моїй душі.

Я все ще таємно мріяв про любов, яку сам утратив.

Той, хто прочитав історію моїх юних років, напевно, пам'ятає розповідь про смерть Ізабелли де Сигуенса, про те, як в останню годину вона прокляла священика і побажала йому померти ще жахливішою смертю від рук таких самих фанатиків. Уявіть собі, що все це справдилося!

Після того, як Кортес завоював Анауак, цей завзятий священик разом з іншими приплив з Іспанії, щоб тортурами і мечем вселяти індіанцям любов до істинного Бога. Серед своїх поплічників, зайнятих тією ж милосердною справою, він був найзатятішим.

Так от, серед усіх бузувирів найжорстокішим був наш отець Педро. Він з'являвся то тут, то там, залишаючи на своєму шляху трупи ідолопоклонників, і врешті-решт заслужив прізвисько "Христового диявола". Але якось його захопило в полон одне з племен отомі. Це плем'я відколосилося від нас через свою прихильність до людських жертвопринесень, але іспанцям теж ще не підкорялося. І ось одного разу мені сповістили, що жерці племені хочуть принести в жертву Тескатліпоці християнського місіонера. Це сталося на чотирнадцятому році нашого правління в Місті Сосен.

Я негайно зібрався і з невеликим загonom попрямував до касика племені, сподіваючись, що мені вдасться переконати його відпустити священика. Хоча плем'я і вийшло з нашого союзу, ми з касиком зберігали видимість дружби.

Проте як я не поспішав, помста жерців випередила мене. Коли ми прибули в село, "Диявола Христового" вже вели до жертвовного каменя перед встановленим на стовпі страхітливим ідолом, довкола якого стирчали кілки з черепами. Голий до пояса, із зв'язаними за спиною руками і розпатланою посивілою головою отець Педро йшов до місця страти, люто мотаючи час від часу головою, щоб відігнати москітів, що дзижчали над ним. Тонкі губи його бурмотіли слова молитви, а пронизливі очиці упивалися в обличчя його заклятих ворогів швидше із погрозою, аніж із благанням про пощаду.

Я вгледівся пильніше і лише тоді упізнав цього чоловіка. Раптом у моїй пам'яті сплигло похмуре підземелля в Севільї, чарівна молода жінка в савані і одягнений в чорне священик, який розбиває їй губи розп'яттям і проклинає за богохульство. Саме цей священик був зараз переді мною! Ізабелла де Сигуенса побажала йому такої ж самої долі, як її власна. Пророцтво її збулося. Тепер я не зупинив би руку долі, навіть якби це було в моїй владі. Я стояв оддалік, але коли "Диявол Христа" проходив повз мене, заговорив іспанською:

— Пригадай, святий отче, давнє передсмертне благання Ізабелли де Сигуенса, яку ти прирік колись на смерть у Севільї!

Священик почув мене і зблід як смерть, і так затрусився, що я подумав, що він от-от упаде. З жахом утупився він у мене, але побачив перед собою тільки звичайнісінького індіанського вождя.

— Сатано! — прохрипів він. — Ти прийшов з пекла терзати мене в мою останню годину?

Випадок цей, сам по собі незначний, привів до несподівано важливих наслідків. Якби я вирвав тоді отця Педро з рук жерців, мені б, напевно, не довелося зараз дописувати цю історію в своєму будинку в долині Уейвні. Не знаю, зумів би я його врятувати чи ні, знаю лише, що навіть не намагався цього зробити, і що смерть отця Педро накликала на мене велике нещастя.

На той час з Іспанії прибув новий віце-король. Дізнавшись про вбивство місіонера, він ошаленів і вирішив помститися непокірним язичникам отомі.

Незабаром до мене дійшли чутки, що проти нас із наміром знищити поголовно всіх отомі, виступило велике військо тласкаланців та інших індіанських племен. Разом з ними в похід вирушило понад сотню іспанських солдатів. Очолював експедицію не хто інший, як капітан Берналь Діас, той самий солдат, якого я пощадив під час різанини в “Ніч печалі” і чий меч все ще висів відтоді у мене на поясі.

Треба було заздалегідь підготуватися до оборони, бо єдина наша надія полягала в раптовості відсічі. Одного разу іспанці вже намагалися на нас напасти з тисячами своїх союзників, але з них лише дехто дістався живим до табору Кортеса. Те, що зроблене один раз, можна повторити, — так говорила Отомі з гордою упевненістю непокірної душі. Але, на жаль, за ці роки багато чого змінилося.

Чотирнадцять років тому ми володіли всією обширною гірською країною. Суворі племена на перший поклик посилали нам сотні воїнів. Тепер же ці племена не підкорялися нам, і ми могли розраховувати тільки на жителів Міста Сосен, та ще кількох навколишніх селищ. Коли іспанці йшли на нас першого разу, я міг виставити проти них армію в десять тисяч воїнів. Тепер же мені ледве вдалося зібрати тисячі дві-три, та й ті, коли небезпека наблизилася, майже розбіглися.

Утім, віра Отомі в мене була дуже велика: вона не сумнівалася, що самого хисту цілком достатньо для розгрому всіх іспанських армій. Але ворог наблизився, і ми приготувалися до бою. План мій був такий самий, як і чотирнадцять років тому. З невеликим загonom я мав виступити назустріч супротивнику в ущелині — єдиній дорозі до Міста Сосен; основні сили, розділені порівну, заховався нагорі обабіч цього проходу, щоб закидати іспанців камінням, коли я буцімто кинуся втікати, — це було умовним сигналом.

Крім того, я вжив додаткових заходів: я наказав укріпити ворота і стіни міста і залишив там гарнізон. На вершину теокалі були принесені великі запаси води і продовольства. Схили піраміди ми укріпили стінами, осколками вулканічного

скла, перетворивши її на неприступну фортецю, захопити яку тепер не зміг би ніхто, поки в ній залишалося хоча б десяток захисників.

Нарешті в одну з ночей я попрощався з Отомі і, наказавши основним силам сховатися в засідці, сам рушив з декількома сотнями воїнів ущелиною. Зі мною був мій син. Він уже досяг того віку, коли, за звичаєм індіанців, хлопець повинен зазнати усіх небезпек битви.

Розвідники сповістили, що іспанці отаборилися по той бік ущелини і збираються прослизнути непомітно ще досвітком, сподіваючись захопити нас зненацька. Ледве перші промені забарвили надхмарні сніги вулкана Хака, глухий шум, посилений гірською луною, сповістив нас про те, що ворог рушив назустріч. Ми ковзали нечутно: тут нам був знайомий кожен камінь. Зате іспанцям було непереливки. Багато хто їхав верхи, окрім того, у них були з собою дві гармати. Час від часу вони застрягали серед брил, бо раби, які їх тягли, не розрізняли в сутінках дороги. Врешті-решт командир загону наказав зупинитися і чекати, поки розвидниться.

Нарешті перші промені сонця проникли на дно глибокої ущелини. Попереду з'явилася довга колона іспанців, закутих в блискучі лати, а за ними — тисячний натовп їхніх союзників індіанців у пишному обладунку, в розфарбованих шоломах і барвистих плащах з пір'я.

Звиваючись серед скель, немов велетенський змії, ворожа колона поповзла ущелиною. Коли між нами залишилося не більше сотні кроків, іспанці з бойовими погуками кинулися в кінну атаку.

Ми зустріли ворогів зливою стріл. Це зупинило їх, але ненадовго. Чимало моїх воїнів було убито, бо ми з нашою зброєю майже нічого не могли вдіяти проти закутих у лати коней і вершників. Нам довелося тікати, але це якраз і входило в мій план. Я розраховував заманити ворогів у пастку у найвужчому місці.

Все йшло начебто добре. Ми тікали, іспанці, натхненні перемогою, мчали за нами. Ось уже перший камінь обрушився з висоти, убив одного коня і, відскочивши, збив з ніг і поранив другого. За першим упав другий, третій; і я вже торжествував у душі, гадаючи, що мій план удався.

Але раптом згори почувся шум. Це були звуки битви, які злилися в суцільний рев. Потім у повітрі щось промайнуло. Я побачив, що це не камінь, а один з моїх воїнів.

Все відразу стало зрозуміло: нас обдурили! Іспанці були надто досвідченими солдатами, щоб двічі потрапити в одну і ту саму пастку. Вони рушили з гарматами крізь ущелину, бо в інший спосіб їх немислимо було протягти, але спочатку під прикриттям ночі послали значну частину своїх сил у гори. Таємними стежками, які їм показали зрадники, іспанці піднялися на плато і тепер розправлялися з тими, хто повинен був захищати прохід.

Справді це був не бій, а розправа! Зачаївшись на краю прірви серед агав і колючих чагарників, мої воїни стежили за просуванням ворога ущелиною, навіть не підозрюючи, що він може бути у них за спиною. Їх захопили зненацька. Дехто навіть не встиг ухопити зброю. Сутичка була жорстокою і короткою.

Все це я збагнув надто пізно і кляв себе за те, що не передбачив такої можливості. Правду кажучи, я й на гадці не мав, що іспанці зуміють відшукати таємні стежки. Дурень! Я забув, що зрада робить можливим усе.

Розділ XXXIV

ОБЛОГА МІСТА СОСЕН

Бій було програно. З висоти тисячі футів над нами чулися переможні вигуки ворогів. Але я повинен був битися до кінця.

Я відвів своїх воїнів до найвужчого закруту ущелини, де жменька людей могла затримати на якийсь час просування цілого війська. Я відібрав п'ятдесят воїнів, а решті наказав бігти чимдуж до Міста Сосен і попередити гарнізон про небезпеку. У разі моєї загибелі я прохав передати Отомі скористатися всією своєю владою і захищати місто, намагаючись, якщо це буде можливо, схилити іспанців залишити життя собі, своєму сину і своєму народу.

Разом з воїнами я відіслав свого сина. Він благав мене дозволити йому залишитися, але, знаючи, що тут на нас чигає смерть, я відправив його до міста.

Побоюючись засідки, іспанці просувалися поволі і обережно. Побачивши за поворотом жалюгідну жменьку людей, що перегородили їм шлях, вони остаточно зупинилися. Іспанці були упевнені, що на них чекає ще якась пастка. Нікому навіть на думку не спадало, що такий маленький загін наважиться тримати оборону проти цілої армії!

У цьому місці ущелина звужувалася настільки, що одночасно проти нас могли виступити лише кілька людей. Встановити тут гармати теж було неможливо, і навіть мушкети майже нічим не допомагали іспанцям. До того ж суцільне каміння під ногами примусило їх злізти з коней — тут можна було атакувати тільки врукопаш. Ми одчайдушно билися, але іспанці навально примушували нас задкувати. Вістрями своїх довгих списів вони поступово витіснили моїх воїнів з ущелини, а за нею уже виднілося Місто Сосен.

Продовжувати бій на відкритій місцевості було безглуздо. Ми могли вибирати тільки між загибеллю і втечею і заради порятунку наших близьких вибрали останнє.

Як зацьковані олені, мчали ми видолинком, а іспанці гналися за нами, немов згряя собак. На щастя, дорога була нерівна, і коні іспанців не могли скакати щодуху, отож ми встигли благополучно досягти міської брами. З усієї моєї армії після бою вціліло п'ятсот людей, і ще приблизно стільки ж воїнів залишалося в самому місті.

Важкі ворота зачинилися вчасно: щойно їх устигли закласти масивними дубовими колодами, як до них наблизилися іспанці. Я випустив стрілу крізь щілину воріт у молодого красивого вершника, який мчав попереду всіх. Іспанець змахнув руками, як підкошений осів на на круп свого коня і знерухомів.

Це примусило вершників відступити, але потім один із них знову підскочив до воріт, розмахуючи білою ганчіркою. То був пишний лицар у блискучому обладунку. Щось знайоме промайнуло в його поставі і в тій недбалій спритності, з якою він правив конем. Зупинившись перед брамою, іспанець підняв забрало і заговорив.

Я упізнав його відразу! Переді мною був мій давній ворог де Гарсія, про якого я нічого не чув упродовж багатьох років. Життя наклало на нього свій відбиток, тепер йому на вигляд було років шістдесят, якщо не більше. У загостреній каштановій борідці рясно проглядала сивина, щоки запали; тільки погляд був такий само зіркий і проникливий, та вузький рот зміївся холодною усмішкою. Знову загроза болісної смерті нависла наді мною. Мені спало на думку, що це наша остання і вирішальна зустріч. І, як і раніше, доля була проти мене. Усього кілька хвилин тому, поклавши останню стрілу на тятиву, я на мить завагався — в кого стріляти — у молодика чи в лицаря, що їхав за ним? І ось мій заклятий ворог стояв переді мною живісінький.

— Гей ви! — заволав де Гарсія іспанською. — Я хочу говорити з вождем бунтівників отомі від імені капітана Берналя Діаса, нашого воєначальника!

Я піднявся на стіну і відповів:

— Говори, я той, хто тобі потрібен.

— Ти непогано володієш іспанською, — зауважив де Гарсія, вдивляючись у мене з під насуплених брів. — Скажи, де ти опанував цю мову? Як твоє ім'я?

— Я навчився іспанської від доньї Луїси, яку ти колись знав, Хуан де Гарсія. А моє ім'я — Томас Вінгфілд.

Де Гарсія похитнувся в сідлі.

— Сто чортів! Я чув, що ти сховався у якомусь дикому племені, а я був в Іспанії, а коли повернувся, то вирішив, що ти вже здох. Адже сплило стільки часу! Але мені таланить! Досі ти завжди тікав від мене, зраднику, зате цього разу тобі не уникнути моїх рук.

— Знаю, Хуане де Гарсія. Проте не хвалися наперед, бо ще невідомо, хто з нас виграє. Кажи, що тобі доручено!

Якусь мить він зволікав, і мені здалося, що тінь напівзабутого жаху знову промайнула в його очах. Але він швидко опанував себе. Підвівши голову, він заговорив зухвало:

— Слухай, Томасе Вінгфілде! Мені доручено передати тобі і твоїм недобитим собакам пропозицію від імені його величності віце-короля.

— Що за пропозиція? — запитав я.

— Досить великодушна як на таких злісних язичників і бунтівників, — відповів він, посміхаючись. — Здайтеся без жодних умов, і віце-король у своєму милосерді буде до вас справедливий. Проте, знайте наперед, що вам доведеться відповісти за вчинені вами злочини. Усі, хто брав участь у мерзенному вбивстві блаженної пам'яті святого отця Педро, будуть спалені живцем на багатті, а ті, хто дивився, як його вбивають, будуть осліплені. Для впокорення решти буде повішено кілька вождів отомі, з-поміж яких будеш і ти, кузене Вінгфілде, а разом і жінку на ім'я Отомі, дочку покійного імператора Монтесуми. Що ж до решти жителів Міста Сосен, то вони повинні передати всі свої багатства у скарбницю віце-короля. Потім їх усіх відведуть з міста, розселять, згідно з волею віце-короля, у володіннях іспанських поселенців, щоб вони навчилися роботі на рудниках. Такі умови. Через годину ви повинні або погодитися на ці умови, або відхилити їх.

— А якщо ми не пристанемо на ці умови?

— Капітан Берналь Діас отримав наказ розграбувати і поруйнувати все місто, віддавши його на день тласкаланцям, а потім зібрати решту живих і продати в рабство у місті Мехіко.

— Гаразд, — сказав я, — відповідь буде за годину.

Виставивши біля брами охорону, я наказав гінцям негайно скликати раду старійшин, а сам поспішив до палацу. Отомі зустріла мене на порозі. Знаючи про нещастя, що спіткало нас, вона вже не сподівалася мене побачити, і зараз невимовно зраділа.

— Підемо до зали, — сказав я. — Я маю порадитися зі старійшинами.

Ми увійшли до зали, де вже сиділи радники (на той час залишилося всього вісім старійшин), і я коротко передав їм вимогу де Гарсія. Потім узяла слово Отомі. Я намагався триматися спокійно, але мені зсудомило горло, коли я побачив, що від минулої її величі залишилася лише тінь, одна з багатьох тіней поваленої імперії, слава якої зникла назавжди, як і юність Отомі і перше буяння її краси. І, попри все, коли вона стала поряд зі своїм сином і звернулася до розгублених і мало не схибнутих від страху радників, які схилилися перед нею, закривши обличчя руками, я подумав, яка вона прекрасна в своїй величі, і ніколи ще її прості слова не були такі проникливі.

— Друзі мої! — сказала вона. — Сподіватися ні нащо. Для захисту міста, священного оплоту наших предків, залишилося щонайбільше тисяча людей, і ми єдиний народ Анауаку, який ще наслідують зброєю в руках боротися з ворогом. Колись я сказала вам: вибирайте між почесною смертю і безславним життям. Сьогодні я знову кажу: вибирайте! Для мене і моїх близьких вибору немає, бо, як би ви не вирішили, на нас чекає тільки смерть. Але у вас є вибір. Ви можете померти, б'ючись до останнього, або дожити решту днів разом з вашими дітьми у рабстві. Вибирайте!

Старійшини порадилися між собою, потім один із них відповів:

— Отомі і ти, теулю, ми вас не звинувачуємо, бо самі боги Анауаку відвернулися від нас, а доля людей — у руках богів. Довгі роки ви ділили з нами радість і горе, і зараз, коли вже кінець близько, ми хочемо розділити вашу долю. Краще нам усім загинути вільними людьми, ніж животіти все життя під ярмом теулів.

— Гаразд! — в очах Отомі спалахнув вогонь. — Нам залишилося тільки померти такою смертю, про яку люди складатимуть пісні. Чоловіче мій, ти чув відповідь ради? Передай її іспанцям.

Я повернувся на міську стіну. Один з іспанців прискакав за відповіддю, і я передав йому, що ми швидше загинемо всі під руїнами міста, як загинули жителі Теночтітлана, але не здамося на милість іспанців, великодушність яких відома нам дуже добре.

Невдовзі почалася битва. Підкотивши гармати, іспанці встановили їх за сто кроків — на такій відстані наші дротики і стріли не могли заподіяти їм ніякої шкоди — і почали безперешкодно бомбардувати ворота ядрами. Проте ми теж не сиділи склавши руки. Ми розібрали прилеглі будинки і заповнили весь прохід воріт камінням і щебенем. Позаду насипаного нами валу я наказав вирити глибокий рів, через який не змогли б перебраться ні коні, ні тим більше гармати. Подібні барикади, захищені ровами спереду і з тилу, ми спорудили упоперек всієї головної вулиці, що вела до великого майдану з теокалі, а також при всіх чотирьох виходах на майдан.

Іспанці аж до вечора обстрілювали залишки розбитих воріт і споруджений насип, але гарматними ядрами і кулями мушкетів було убито не більше десяти людей.

Коли впала ніч, обстріл припинився, проте в місті ніхто не спав. Чоловіки охороняли ворота і найуразливіші місця на міських стінах, а спорудою барикад тепер зайнялися переважно жінки. Приклад подала Отомі, за нею вийшли інші знатні жінки і, нарешті, всі мешканки міста, а їх було чимало.

Дивно було бачити, як при світлі сотень смолоскипів жінки вервечкою рухалися вулицями, згинаючись під тягарем важкого каміння і корзин із землею, довбали дерев'яними заступами кам'янистий ґрунт або руйнували стіни будівель. Вони працювали похмуро і зятято, без стогонів і сліз. Кріпилися навіть ті, чий чоловіки і сини були вранці скинуті зі скель у прірву. Вони знали, що всі ми приречені, але жодна з них навіть не проходила словом. Старі і молоді, матері й дружини, дівчата і вдови працювали, зціпивши зуби, і поряд з ними трудилися їхні діти.

Мені раптом зблиснула гадка, що всіх цих безмовних жінок надихає якийсь спільний рішенець, про який усі знають, але воліють мовчати.

— Ви і для теулів так старатиметеся? — крикнув із вимушеною усмішкою якийсь воїн, коли повз нього проходило кілька жінок із важкими кошиками з камінням.

— Дурню, хіба мертві стараються? — відповіла йому молода вродлива жінка із знатного роду.

— Мертві ні, — озвався невдалий жартівник, — але таких красунь, як ти, теулі не вбивають. Ти молода, і проживеш у рабстві ще багато років.

— Йолоп! — повторила жінка. — Невже ти гадаєш, що вогонь згасає лише тоді, коли немає олії в каганці, і людина помирає тільки старою? Вогонь можна загасити і ось так!

З цими словами вона кинула на землю смолоскип, затоптала його сандалею і поплентала зі своїм вантажем далі.

Тепер я побачив напевне, що жінки дійшли якогось відчайдушного рішення, але тоді я навіть не уявляв собі, який він був жахливий, та й Отомі жодним словом не обмовилася про цю жіночу таємницю.

Коли ми випадково зустрілися тієї ночі, я сказав:

— Отомі, у мене кепська новина.

— Якщо ти так говориш, то вона справді страшна.

— Серед наших ворогів — де Гарсія.

— Це я знаю, чоловіче мій!

— Звідки?

— З твоїх очей, — відповіла вона. — У них — ненависть.

— Схоже, що година його торжества близько, — сказав я.

— Не його, а твого торжества, коханий. Ти розквітаєшся з ним за все, але перемога дістанеться тобі дорогою ціною. Не питай ні про що, я відчуваю це серцем. Поглянь! — вона вказала на засніжене верхів'я вулкана Хака, що рожевіло в промінні світанку. — Бачиш, “Королева” вже надягає свою корону. Тобі треба йти до воріт — іспанці скоро підуть на штурм.

Ще не встигла вона договорити, а за міськими стінами пролунав заклик бойової сурми. У передсвітанковій імлі я побачив зі стіни іспанське військо, що вишикувалося для нападу. Але іспанці не квапилися. Штурм почався тільки на світанні.

Спочатку іспанці почали скажену канонаду, яка рознесла в тріски колоди воріт і збила верхівку спорудженого насипу. Раптом обстріл припинився. Знову засурмили, і ударна колона з тисячі тласкаланців, за якими просувалися іспанські солдати, кинулась у напад. З трьома сотнями воїнів я чекав їх за насипом.

Ми тричі відкидали ворога нашими списами і стрілами, але четверта хвиля нападників ринула через насип і рів. Битися з таким огромом ворогів на відкритих вулицях було безнадійно, і ми відступили до іншого валу.

Тут битва поновилася. Друга барикада була споруджена на совість, і нам вдалося протриматися десь зо дві години. Але втрати були великі, і нам знову довелося відступити. На нас накотився новий штурм, знову відчайдушна сутичка, запеклий опір і наш відхід. Так тривало упродовж усього дня! З кожним часом нас ставало все менше, руки від утоми вже не тримали зброї, але ми продовжували битися, як несамовиті. На двох останніх барикадах пліч-о-пліч зі своїми чоловіками і братами билися сотні жінок.

Іспанцям удалося увірватися на останній насип лише під вечір. У сутінках уцілілі воїни встигли добігти до храмового двору перед теокалі і сховатися під захистом його стін.

Розділ XXXV

ОСТАННЄ ЖЕРТВОПРИНЕСЕННЯ ЖІНОК

У світлі пожеж, що палали по всьому місту, я провів огляд своїх сил. Тут скупчилося тисячі дві жінок, безліч дітей, але боездатних воїнів залишилося не більше чотирьохсот.

Для того, щоб продовжувати боротьбу, решта мали знайти собі притулок в іншому місці. Скликавши старійшин племені, я запитав, як бути далі. Порадившись, вони вирішили, що всі поранені, старі і діти, а також ті, хто схоче до них приєднатися, цієї ж ночі постараються вибратися з міста, а якщо їх зупинять, то віддадуться на милість іспанців. Я не став заперечувати. Смерть загрожувала бідолохам усюди, і де вони її зустрінуть — це вже не мало значення.

З натовпу відібрали десь півтори тисячі людей. Опівночі ми відкрили перед ними ворота храмового двору. Яке це було жахливе видовисько! Тут дочка обіймала старезного батька, там чоловік назавжди прощався з дружиною, тут мати востаннє цілувала своїх дітей, і звідусіль лунали болісні, стражденні прощальні слова. Закривши руками обличчя, я запитував себе: “Якщо Бог милосердний, чому ж він терпить ці злочини, від яких розривається серце?”

Потім я запитав Отомі, чи не відіслати разом з усіма і нашого сина, видавши його за дитину з простої сім'ї.

— Ні, — рішуче заперечила вона. — Хай краще помре разом з нами, але не буде рабом іспанців.

Нарешті ворота зачинилися. Невдовзі ми почули сигнал тривоги іспанських вартових, потім пролунали постріли і крики.

— Тласкаланці напевне уб'ють їх, — прошепотів я.

Проте я помилився. Убивши кількох, іспанці нарешті побачили, що перед ними беззбройна юрма жінок, дітей і старих. Воєначальник Берналь Діас, людина хоча й груба, але милосердна, наказав негайно припинити побоїще. Відібравши для продажу в рабство більш-менш працездатних чоловіків, а також дітей, які могли витримати далеку дорогу, він відпустив решту. Де знайшли прихисток ці убиті горем люди і що з ними сталося — я не знаю.

Цю ніч ми провели на храмовому дворі, але на світанку я наказав усім підліткам і жінкам піднятися на теокалі. Всього їх залишилося з нами близько шестисот. Майже всі дівчата і заміжні жінки, які були ще молоді і вродливі, відмовилися покинути наш прихисток.

З трьома сотнями воїнів я сховався за стінами храмового двору, чекаючи нападу іспанців. Він почався уранці. Ополудні, попри всі наші зусилля, ворог узяв стіну приступом. Втративши майже сотню людей, ми були змушені відступити до піраміди.

Вороги знову кинулися в атаку, але тут, на вузьких стрімких сходах, чисельна перевага не давала їм майже ніякої переваги. Врешті-решт ми скинули їх донизу, завдавши втрат, і більше вони цього дня вже не напали.

Увечері ми укріпилися на вершині теокалі. Я так виснажився, що заснув як убитий. А на ранок знову почався штурм, цього разу доля усміхнулася іспанцям. Під прикриттям смертоносного вогню з мушкетів вони тіснили нас крок за кроком, примушуючи задкувати до вершини теокалі. Упродовж усього дня не вщухала ця битва на вузьких стрімких сходах піраміди. Нарешті, вже надвечір, передовий загін ворогів із звитяжними криками увірвався на верхній майданчик і навалюючи кинувся до храму. Досі жінки тільки спостерігали за боєм, але цієї миті якась із них раптом схопилася на ноги і гукнула:

— Хапайте їх!

Із страхітливим лютим верещанням натовп оскаженілих жінок кинувся на іспанців і тласкаланців. Вони хапали ворогів, в'язали мотузками і тут же прикручували до мідних кілець у мармурових плитах, щоб ті не втекли.

Якийсь час ми дивилися остовпіло на це видовище, але тут я крикнув своїм воїнам:

— Невже жінки отомі сміливіші за чоловіків? Уперед!

І без жодного слова я разом із сотнею воїнів кинувся униз вузьким, стрімким спуском.

За першим же заворотом ми зіткнулися з основним загоном іспанців та їх союзників; упевнені в своїй перемозі, вони неквапно підіймалися. Наш удар був такий навальний і раптовий, що чимало ворогів були вмить збиті з ніг і полетіли донизу схилами піраміди. Злякані цим видовиськом, решта зупинилися, потім стали задкувати. Під нашим натиском вони падали одне на одного, збиваючи тих, хто йшов позаду, і невдовзі паніка поширилася по всій довгій колоні. З криками жаху супротивник кинувся тікати.

За якихось п'ятнадцять хвилин іспанці втратили все, що з величезними зусиллями здобули за день. На теокалі не залишилося жодного ворога, окрім полонених на верхньому майданчику.

Утомлені, але торжествуючі, ми вже поверталися на вершину теокалі, коли на другому завороті мені раптом дещо спало на думку. Ми тут же взялися за справу. Розхитавши каміння, з якого було складено сходи, ми почали скочувати його донизу. Затим розкидали землю, на якій воно лежало. Отак ми трудилися, аж поки під нами замість спірального спуску вже зяяло урвище заввишки тридцять футів. Дорога була зруйнована.

— Тепер, — сказав я вдоволено, розглядаючи при сьйві місяця справу наших рук, — для того, щоб захопити наше гніздо, іспанцям знадобляться крила.

— Ох, теулю! — заперечив мені один із воїнів. — А на яких крилах ми відлетимо звідси?

— На крилах смерті, — похмуро відповів я, і ми почали підійматися вгору.

Руйнування сходів забрало чимало часу, їжу нам приносили зверху, отож я повернувся на майданчик лише близько півночі. Наблизившись до храму, я із подивом почув урочистий спів, що лунав звідти. Двері храму Уїцилопочтлі були відчинені, а на вівтарі знову палав священний вогонь, який не запалювали вже довгі роки. Я прислухався. Що це, невже я справді чую моторошну пісню жертвопринесення?

Я збагнув усе. У відчаї, перед лицем неминучої смерті вогонь стародавньої віри знову спалахнув у диких серцях цих збожеволілих від горя жінок, що втратили своїх батьків, чоловіків і дітей. Вони хотіли насолодитися останньою помстою, вони хотіли вчинити останнє жертвопринесення богам своїх предків, як це робили їхні батьки, і в жертву вони вибрали своїх полонених ворогів. Якраз

напроти мене, у середині кола, помахуючи маленьким жезлом, стояла принцеса Отомі, дочка Монтесуми, моя дружина.

У білому вбранні, із сяйливим смарагдовим намистом на шиї і царственими убором з пір'я на голові, вона була така прекрасна і страшна. Такою я її ще ніколи не бачив. Куди поділися ніжна усмішка і лагідні очі? Переді мною в образі жінки було живе втілення помсти. Ця мить прояснила мені багато чого. Отомі, яка всі ці роки з огидою згадувала жахливі обряди, Отомі, кожне слово, кожна справа якої були сповнені милосердя і доброти, моя Отомі в глибині душі залишалася язичницею і дикункою. Вона навряд чи сама знала всі потаємні закутки свого серця.

Усе це промайнуло у мене в голові миттєво, поки жерці тягли тласкаланця до віттаря, а Отомі керувала хором, що виконував пісню смерті.

Наступної миті я вже був поряд з нею.

— Що тут відбувається? — запитав я суворо.

Отомі підвела на мене порожні очі, немов не при собі.

— Йди геть, біла людино, — промовила вона. — Чужоземцям не слід втручатися в наші обряди.

Я стояв, як уражений громом, заціпеніло дивлячись на полум'я, що палало перед статуєю грізного бога, який прокинувся після довгих років сну.

Мені здавалося, що я бачу страшний сон.

Але я очувався від цього кошмару і, вихопивши меч, кинувся на жерця перед віттарем. Перш ніж я встиг змахнути мечем, оскаженілі жінки вчепилися в мене, наче пуми з диких лісів.

— Геть, теулю! — волали вони мені у вуха. — Геть, інакше ми заколемо й тебе на віттарі!

І з тим самим верещанням вони виштовхали мене з кола.

Я відійшов убік, силкуючись щось придумати. Мій погляд упав на довгу низку зв'язаних жертв. Тридцятьоро чекали смерті, з-поміж них — п'ятеро іспанців, вони лежали останніми. Схоже було, що їх приберегли для завершення торжества на сході сонця. Я сушив собі голову — як їх врятувати? Моя влада вже нічого не значила. Утримати жінок від помсти неможливо: вони збожеволіли від страждань. Чоловіки поводитися інакше. Дехто з боязкою втіхою спостерігав за цим видовищем, не беручи в ньому участі. Неподалік стояв один з вождів отомі, мій одноліток. Він завжди був моїм другом і першим після мене воєначальником племені. Я шепнув стиха:

— Послухай, друже, в ім'я честі вашого народу допоможи мені припинити все це!

— Не можу, — відповів він. — І не здумай втручатися, бо вони тебе роздеруть на шматки. Ми всі скоро загинемо, і вони знавісніли, і вчинять це, бо їм втрачати нічого. Старі звичаї, як їх не виганяй, не забуваються.

— Але, може, нам вдасться врятувати хоча б теулів? — запитав я.

— А навіщо? Хіба вони врятують нас через кілька днів, коли ми опинимося в їхніх руках?

— Може, і не врятують, — відповів я, — але, якщо нам судилося померти, то краще померти з чистою совістю.

— Що ти від мене хочеш, теулю?

— Ось що: знайди кількох воїнів, які ще не піддалися цьому божевіллю, і допоможи мені разом з ними звільнити хоча б теулів, якщо ми вже не можемо врятувати решту. Якщо нам це вдасться, ми спустимо їх на віршовках там, де сходи обриваються, а далі вони дадуть собі раду.

— Спробую, — знизав той плечима. — Але я це зроблю тільки в Ім'я нашої дружби, а зовсім не з любові до проклятих теулів.

Він відійшов, і скоро я помітив, як біля полонених почали крутитися воїни. Немов випадково, вони зупинилися саме там, де були прив'язані іспанці, закриваючи їх від жінок, захоплених оргією.

Я обережно підповз до іспанців. Вони лежали мовчки, з посірілими лицами і вибалешеними від страху очима.

— Тс-с-с! Тихо! — прошепотів я на вухо крайньому іспанцю, старому солдату, якого я упізнав, — він служив ще у Кортеса. — Хочеш врятуватися? Я теуль, біла людина і християнин, але водночас я вождь цього народу. У мене ще є кілька вірних мені воїнів. Ми переріжемо ваші пута, а там буде видно. Знай, іспанцю, я йду на великий ризик, бо, якщо ми попадемося, мене теж кинуть на жертвний вівтар.

— Якщо ми звідси виберемося, — відповів іспанець, — ми не забудемо твою послугу, можеш не сумніватися. Але як ми перетнемо відкритий майданчик у таку місячну ніч просто перед очима у цих відьом?

— Все одно треба спробувати, — відповів я. — Іншого виходу немає.

На щастя, у таборі іспанців нарешті помітили, що відбувається на вершині теокалі. Почалася скажена стрілянина з гармат і мушкетів. Одночасно великий

загін іспанців рушив через храмовий двір на штурм — вони ще не знали, що східці зруйновані.

Але усе це ніяк не завадило ритуалу жертвопринесення. Гуркіт гармат, перелякані і люті крики іспанських солдатів, свист куль, тріск полум'я пожеж змішалися з диким гімном смерті, посилюючи загальне сум'яття і безладдя і полегшуючи тим моє завдання.

Мій друг з найвірнішими людьми уже були поряд. Пригнувшись, я кількома швидкими ударами ножа перерізав вірьовки іспанців. Ми збилися в купу, заховавши п'ятеро іспанців усередині, я вихопив меч і гукнув:

— Теулі штурмують теокалі! Ми їх відкинемо!

Я не збрехав, бо довга колона іспанців уже почала підійматися спіральними сходами. Нас ніхто не затримав — усі були поглинуті жертвопринесенням.

Уже на сходах я зітхнув спокійніше: тепер ми принаймні сховалися від очей жінок. Ми бігли донизу спіраллю так швидко, як тільки могли, поки, нарешті, не досягли завороту, за яким починалося урвище.

Загін супротивника підійшов до цього ж завороту одночасно з нами. Іспанські солдати безпорадно товпилися біля підніжжя урвища, шаленіючи з відчаю, бо тепер вони були безсилі якось допомогти своїм товаришам. Ми їх не бачили, зате чули дуже добре.

— Нам кінець, — пробурмотів старий іспанець. — Сходи зруйновані, а спускатися схилом піраміди — вірна смерть.

— Нічого подібного, — відповів я. — Футів за п'ятдесят унизу сходи цілі. Ми вас спустимо поодинці на мотузці.

Не гаючи часу, мої воїни взяли за справу. Обв'язавши першого солдата мотузкою під пахвами, ми обережно спустили його просто на руки іспанцям, які зустріли свого товариша, немов воскреслого з мертвих. Останнім був старий іспанець.

— Прощавай, — сказав він мені. — Хоч ти й зрадник, Бог не забуде твого милосердя. Може, ти підеш зі мною? Тебе не чіпатимуть, ручаюся своїм життям і честю. Ти казав, що залишився християнином. Хіба це місце для християн? — і він показав рукою вгору.

— Авжеж, не місце, — відповів я. — Але піти з тобою я не можу. Там моя дружина і син, і коли треба буде, я помру разом з ними. Якщо хочеш мені віддячити, постарайся краще врятувати їхнє життя — про своє я не турбуюся.

— Постараюся, — сказав іспанець, і ми благополучно спустили його вниз.

А в храмі продовжувалася страшна оргія. Живими залишилося тільки двоє індіанців. Жерці знемагали від втоми.

— Де теулі? — пронизливо закричав хтось. — Швидше тягніть їх на вівтар!

Але теулі зникли: їх шукали всюди, проте знайти не могли. Сховавшись у тіні, я голосно проголосив зміненим голосом:

— Бог теулів узяв їх під своє крило! Уїцилопочтлі не може здолати бога теулів!

Мої слова тут же підхопили і почали повторювати на всі лади.

— Бог укритв теулів своїми крилами! — кричали жінки. — Принесемо ж на вівтар тих, кого він відкинув, і порадіємо!

Невдовзі останніх полонених було кинуте на жертковний камінь. Я гадав, що цим усе скінчиться, але помилявся.

Жінки зібралися на краю верхнього майданчика і якийсь час до чогось готувалися. Разом з ними були тільки жерці; решта чоловіків стояла купками осторонь, похмуро спостерігаючи за приготуваннями жінок. Ніхто не намагався зупинити їх чи відрадити.

У храмі біля жертовного каменя залишилася тільки одна жінка — Отомі, моя дружина.

Це було сумне видовище. Збудження або, вірніше, безумство полишило її, і вона стала колишньою Отомі, такою, як я її знав. Нажахано вдивлялася вона то на останки розтерзаних жертв, то на свої руки, немов вони були обагрені кров'ю, і здригалася від однієї лише думки про те, що вони вчинили.

Я торкнувся її плеча.

— О чоловіче мій любий! — тільки й змогла вона видихнути.

— Так, це я, — відповів я, — але не називай більше мене своїм чоловіком.

— Що я накоїла! — простогнала Отомі і впала безтямно мені на руки.

Бідолашна Отомі, напевно, була одержима духом Уїцилопочтлі точнісінько так, як колись вакханки у Греції були одержимі духом Діоніса і могли розтерзати кожного стрічного.

Розділ XXXVI

НА МИЛІСТЬ ПЕРЕМОЖЦЯ

Я підняв Отомі на руки і відніс в одне з приміщень храму. Тут сховалися діти і серед них був мій син.

— Тату, що з мамою? — запитав хлопчик. — Чому вона замкнула мене з цими дітьми?

— Мати твоя непритомна, — відповів я. — А сюди вона тебе замкнула, бо тут безпечно. Доглянь за нею, поки я повернуся.

— Гарзд, тату, — промовив хлопчик — Тільки я вважаю, що моє місце поруч з тобою, — адже я майже дорослий! Я хочу битися з іспанцями, а не панькатися з хворими жінками.

— Про це й не думай! — сказав я. — Прошу тебе, синку, сиди тут, поки я за тобою не прийду.

Я вийшов з приміщення, причинивши за собою двері. Але через хвилину я вже пошкодував, що сам не залишився там, бо від видовища, що постало перед моїми очима, кров холонула в жилах.

Жінки розділилися на кілька груп і рушили в наш бік, виспівуючи і пританцьовуючи на ходу. Декотрі несли на руках своїх дітей, і майже всі були напівголі. Попереду бігли, очевидно, жриці. Вони кидалися навсібіч, скакали, стрибали, голосили, вигукуючи імена своїх диявольських богів і прославляючи жорстокість своїх предків, а за ними, завиваючи, бігло юрмисько жінок.

Я не в змозі передати дух тієї стародавньої пісні жінок отомі з усіма їхніми криками, риданнями, переможними вигуками і зойками, сповненими передсмертною туги.

Дедалі голосніше звучав хор. Не зводячи очей зі своєї богині смерті у намисті з людських черепів, жінки почали задкувати. Вони відступали поволі і урочисто, немов хвилі відкочувалися від храму. Раптом за якимось знаком усі водночас підвели руки і обличчя до неба. Вітер розвівав їхнє довге волосся, заграва пожеж освітлювала голі груди, вогниками блукала в очах. Моторошно пролунав протяжний вигук:

— Врятуй нас, Уїцилопочтлі! Прийми нас у своє житло богів!

Крик повторився тричі, з кожним разом все несамовитіше, і раптом увірвався. Жінки отомі зникли! Вершина теокалі була порожня.

Так завершилося останнє жертвопринесення в Місті Сосен. Я обернувся і побачив перед собою Отомі.

— Що сталося? — запитала вона. — Де мої посестри? О, напевно, я бачила страшний сон. Мені снилося, що наші боги знову здобули могутність і знову п'ють людську кров...

— Так, страшний сон, — відповів я, — але пробудження іще страшніше. Бо диявольські боги і справді ще сильні у цій клятій країні; вони узяли до себе твоїх сестер.

— Не знаю, яка їхня сила, — сумно заперечила Отомі. — Уві сні мені здавалося, що це було останнє зусилля наших богів, за яким уже не залишилося нічого, лише нескінченність смерті. Поглянь!

І вона показала на снігову вершину вулкана Хака.

Нині я не можу сказати, чи справді я бачив це видовисько, чи це були примари жахливої ночі. Але деякі іспанці присягалися, що бачили те саме.

Над вершиною Хаки, як завжди, стояв стовп осяйного диму. Раптом вогненний хрест виріс із полум'я на вершині гори і розрісся на все небо. Дим клубочився біля його підніжжя, набираючи форми ідолів, що сиділи в храмі. Збільшені в сотні разів, вони здавалися ще грізнішими в своїй примарній пишності.

— Дивися! — промовила Отомі. — Твій хрест сяє над моїми загиблими богами, яким я поклонялася цієї ночі, хоча й не зі своєї волі.

Якийсь час я з жахом дивився на сніги Хаки, потім раптом їх осяяв перший промінь вранішнього сонця, і все зникло.

Ми трималися проти іспанців ще три дні. Вони не могли до нас дістатися, а їхні кулі пролітали над нашими головами, не завдаючи шкоди. Упродовж цього часу я не розмовляв з Отомі: ми уникали одне одного. Як живе втілення скорботи, вона годинами просиджувала одна у сховищі храму. В очах її застигла невідворотна мука. Двічі я намагався з нею поговорити, спонукуваний жалістю, але вона відверталася від мене.

Незабаром іспанці дізналися, що на теокалі є вода і значні запаси харчу десь на місяць, отож, не покладаючись на силу зброї, вони почали переговори.

Якогось дня мені закинули на кінці списа пергамент, підписаний капітаном Берналем Діасом. У ньому мовилося, що, беручи до уваги те, що я врятував іспанців від жертвопринесення, мені, моїй дружині, моєму сину, а також решті отомі, що залишилися на теокалі, дається повне помилування, і дозволяється вільно піти куди нам заманеться, проте усе наше майно і наші землі переходять до скарбниці віце-короля.

Чесно кажучи, я навіть не сподівався, що нам усім збережуть життя і свободу.

Але щодо мене, то я волів би краще померти. Отомі спорудила між нами непереборну стіну. Я був пов'язаний з жінкою, яка мимохіть заплямувала руки людською кров'ю. На щастя, у мене був син, моя остання втіха. Він нічого не знав про ганьбу своєї матері.

“Якби я міг, — думав я не раз, — о, якби я міг утекти з цієї проклятої країни і узяти його з собою до Англії, його і Отомі! Можливо, там вона забуде про те, що колись була дикункою!”

На жаль, цьому не судилося збутися.

Я поспішив повідомити добру звістку про помилування. Мене вислухали мовчки. Люди білої раси були б на сьомому небі від щастя, бо, коли загрожує смерть, усі інші втрати здаються нікчемними. Інша річ — індіанці. Коли успіх відвертається від них, вони перестають дорожити життям. Ці воїни отомі втратили свою батьківщину, свої будинки, своїх дружин, своїх одноплемінників і всю свою маєтність. Що їм залишилося? Життя та право йти світ за очі. Але навіщо їм тепер було життя? Ось чому отомі зустріли милість ворогів точнісінько так, як зустріли б і їхню немилість, — похмурим мовчанням.

Я підійшов до Отомі і поділився з нею новиною.

— Я сподівалася померти тут, — відповіла вона. — Але нехай буде так; смерть можна зустріти в будь-якому місці.

Тільки мій син зрадив, коли дізнався, що нам не загрожує більше голодна смерть чи загибель від меча.

— Батьку, — сказав він, — іспанці подарували нам життя, але ж вони загарбали усю нашу країну. Тож куди ми підемо?

— Не знаю, синку, — відповів я.

— Тату, — пошепки сказав він. — Давай знайдемо корабель і попливемо через море у нашу країну, до Англії!

Серце моє завмерло при цих словах. Але як здійснити цей план? І як поставиться до нього Отомі?

— Він придумав непогано, теулю, — відповіла вона на моє невисловлене питання. — Для тебе і для нашого сина це буде, мабуть, найкраще. Що ж до мене, то я відповім тобі прислів'ям мого народу: “Тільки у рідній землі м'яко спиться”.

З цими словами вона відвернулася і почала збиратися, готуючись у далеку дорогу в нікуди. Більше ми про це не говорили.

Увечері втомлена вервечка чоловіків з кількома жінками та дітьми почала спускатися спіральною дорогою з піраміди. Іспанці чекали нас біля воріт.

Одні зустріли нас прокляттями, інші — глузуванням, але ті, в кого була хоч крапля шляхетності, мовчали зі співчуття до нашого горя і шаноби до нашої мужності, яку ми виявили в останній битві. Тут же гарчали, як голодні пуми, союзники індіанці. Вони волали і вимагали нашої смерті доти, доки іспанці не примусили їх замовкнути. Останній акт падіння Анауаку був трагічний: собаки гризлися між собою, а лєвова частка дісталася лєву.

Біля воріт нас розділили: простих людей одразу ж вивели під охороною із зруйнованого міста і відпустили в гори, а решту відправили до іспанського табору, щоб допитати. Мене, мою дружину і сина повели до палацу, в наше колишнє житло, щоб там оголосити нам волю капітана Діаса.

На цьому короткому шляху мене підстерігала несподіванка. Я випадково підвів очі: осторонь усіх, схрестивши на грудях руки, стояв Хуан де Гарсія. За ці дні я встиг про нього забути, бо голова моя була зайнята іншими речами, але, лєдвє я його уздрів, як відразу пригадав, що, поки ця людина жива, небезпека і горе будуть моїми незмінними супутниками.

Де Гарсія спостерігав за нами мовчки. Коли ми порівнялися, він промовив:

— До побачення, кузене Вінгфілде! Ти уцілів і навіть одержав повне прощення разом зі своєю дружиною і своїм покидьком. Проте якби ця стара шкапа, яка нами командує, послухалася мене, вас спалили б живцем на багатті усіх трьох! Але нічого не вдієш. До побачення! Я їду в Мєхіко повідомити про все віце-королю. Сподіваюся, він це так не залишить.

Я не відповів і, тільки пройшовши кілька кроків, запитав нашого поводиря, того іспанця, якого врятував від жертвопринесення:

— Що означають слова цього сеньйора?

— А те, що дон Сарседа посварився через тебе з нашим капітаном. Не обіщай їм, каже, нічого або, навпаки, обіщай, що хочеш, а коли вони вилізуть зі своєї фортеці, ми їх усіх переб'ємо. З язичниками, мовляв, нічого панькатися. Але наш капітан розсудив інакше. Навіть із язичниками, каже, треба бути чесними. Але тут і ми всі, кого ти врятував, почали кричати Сарседі: “Ганьба! Ганьба!” А далі трохи до бійки не дійшло. Сарседа заявив, що не стане брати участь у мирних переговорах, а поїде до Мєхіко скаржитися віце-королю. Тоді капітан Діас каже йому: “їдь хоч до дідька, і скаржся хоч сатані! Я завжди знав, що тобі тільки в пеклі й місце!” Так і розбіглися. Остерігайся його, бо він постарється напаскудити тобі, як тільки зможе.

Тим часом ми дійшли до палацу, мало не єдиної будови, що уціліла від усього Міста Сосен. Нам відвели невелику кімнату, але скоро капітан Діас зажадав бачити мене і мою дружину.

Отомі хотіла залишитися з сином, але їй довелося піти разом зі мною. Пам'ятаю, що перед сном я поцілував сина, як робив це завжди.

Капітан Діас розташувався у протилежному крилі палацу. Через кілька хвилин ми вже стояли перед ним. Це був уже літній чоловік з ясними очима на грубому, але чесному обличчі селянина, звиклого трудитися на своєму полі будь-коли. Коли ми ввійшли, капітан сказав:

— Зніми меч.

Я відстебнув меч і простяг йому, промовивши іспанською:

— Візьміть його, капітане, адже ви перемогли і він повертається нарешті до свого законного господаря.

Це був той самий меч, який я відняв у Берналя Діаса під час сутички в “Ніч печалі”.

Поглянувши на нього, Діас голосно вилаявся:

— Прокляття! Авжеж, що це міг бути тільки ти! Нарешті ми зустрілися. Ну що ж, колись ти врятував мені життя, і я радий, що можу зараз повернути борг. До речі, як твоє справжнє ім'я?

— Мене звать Вінгфілд.

— Візьми цей меч собі, друже. Ти ним володієш чудово, я ще ніколи не бачив, щоб індіанці так рубалися. А це Отомі, дочка Монтесуми, твоя дружина? Я бачу, вона справді царствена і прекрасна. О Господи! Стільки років минуло, а здається, я тільки вчора бачив, як помер її батько. Християнської душі був чоловік, хоча й язичник. Погано ми з ним повелися, хай Бог простить нам наші гріхи! А вас, сеньйоро, помилували заради вашого чоловіка, який врятував моїх товаришів від смерті.

Отомі не відповіла жодного слова. Безмовна і нерухома, вона скидалася на статую. З тієї жахливої ночі свого ганебного падіння вона взагалі говорила дуже рідко.

— Що ж ти робитимеш далі, друже? — звернувся до мене капітан Діас. — Ти можеш іти куди хочеш. Але куди?

— Хтозна, — знизав я плечима.

— У такому разі, якщо хочеш, я дам тобі добру пораду: іди на службу до короля Іспанії. Але давай спочатку повечеряємо — про все це ми ще встигнемо поговорити.

При світлі смолоскипів ми сіли з Берналем Діасом і ще кількома іспанцями до столу, накритого в парадній залі палацу. Отомі не схотіла залишитися і квапливо пішла до свого покою.

Розділ XXXVII

ВІДПЛАТА

За вечерею Берналь Діас згадував про нашу першу зустріч на греблі і про те, як я мало не вбив його, прийнявши за Сарседу. До речі, він запитав, що ми не поділили з доном Сарседою.

У кількох словах я розповів йому історію свого життя. Діас був уражений.

— Пресвята Діво! — вигукнув він. — Я завжди вважав його за негідника, але це просто нечувано! Даю тобі слово, якби я знав про це годину тому, цей мерзотник так просто не втік би з моїх рук. Але зараз, на жаль, уже пізно: він квапиться на мене наскаржитися за те, що я вас відпустив. Хай скаржиться — його там не дуже-то шанують!

— Я розповів лише правду, — відповів я. — Але, кажучи відверто, я віддав би півжиття, щоб зустрітися з ним віч-на-віч у відкритому герці. У нас з ним давні рахунки.

Раптом якийсь холодний страшний подих неначе торкнувся мого обличчя. Тривожне відчуття непоправного нещастя згнітило мені серце.

— Ходімо глянемо, може, він ще не виїхав, — сказав капітан Діас і, гукнувши вартового, попрямував з кімнати. І раптом я побачив у дверях жінку з розпущеним довгим волоссям, із обличчям, спотвореним невимовною мукою. Я ледве упізнав Отомі.

— Що з нашим сином? — вигукнув я.

— Він мертвий! — відповіла вона пошепки, аж кров мені захолола в жилах.

Але Діас допитувався вражено:

— Помер? Чому він помер?

— Де Гарсія! Я бачила, як він виходив, — промовила Отомі і, піднявши догори руки, як сніп, упала біля порога.

Тої миті серце моє розбилося навіки. Відтоді вже ніщо не в змозі посправжньому його схвилювати, і лише цей спогад терзає мене день у день, і так буде до останнього мого подиху, аж поки я не зустрінуся з моєю любою дитиною.

— Ну що, Берналю Діасе? — вигукнув я хрипким голосом. — Ми правду я тобі казав про твого товариша?

І я вискочив з кімнати. Капітан Діас із вартою кинулися за мною.

Вибігши з палацу, ми повернули до іспанського табору, але не встигли зробити і ста кроків, як побачили при місячному сяйві невеликий загін вершників, що їхав назустріч. Це був де Гарсія зі своїми слугами; вони квапилися до ущелини, де був шлях до Мехіко.

— Стій! — гукнув Берналь Діас.

— Хто сміє мені наказувати? — пролунав голос де Гарсія.

— Я, твій капітан! — заgrimів Діас. — Стій, сатано, вбивце, або я тебе зарубаю!

Я побачив, як де Гарсія здригнувся і зблід.

— У вас дивні манери, сеньйоре, — промовив він. — Якщо зволите...

Але цієї миті де Гарсія помітив мене. Я вирвався з рук Діаса, який мене утримував, і кинувся до Гарсія. Я не вимовив жодного слова, але він, напевно, зрозумів, що я знаю все і що йому немає порятунку.

Де Гарсія глянув попереду — вузький прохід за моєю спиною був перегороджений солдатами. Я підходив усе ближче, проте він раптом круто пришпорив коня і помчав вулицею, що вела до вулкана Хака.

Де Гарсія рятувався втечею, а я його переслідував невідступно, як мисливський пес. Спочатку він набагато випередив мене, але невдовзі дорога пішла в гору, і тут він уже не міг мчати галопом. Місто, точніше, руїни, залишилися далеко позаду. Ми рухалися тепер вузькою стежкою, якою отомі приносили з вулкана сніг спекотної пори року. Біля межі снігів стежка уривалася: вище не наслідувалося заходити жоден індіанець.

Ми підіймалися цією стежкою, і в серці моєму клекотіла зловтіха, бо я знав, що збочити з неї нікуди — обабіч чорніла прірва або прямовисні скелі. Де Гарсія все частіше позирав то праворуч, то ліворуч, то вперед, на сніговий купол, увінчаний полум'ям, що піднімалося догори. І лише назад він не озирався: за ним назирці ішла смерть.

Нарешті де Гарсія спинився біля межі снігів, де стежка зникала, і вперше озирнувся. Я був від нього кроків за двісті. Він вагався якось мить; у величній тиші я чув хропіння його коня. Потім він знов погнав коня вгору.

Дорога була лише одна — по самісінькому гребеню гірського пасма, засніжені схили якого були такі стрімкі, що на них не утримався б ні кінь, ні людина.

Сніговий гребінь ставав усе стрімкіший, а кінь уже вибився з сил. На такій висоті йому було важко дихати. Марно де Гарсія терзав шпорами благородну

тварину — він не міг більше зробити ні кроку і раптом кінь повалився на сніг. Я думав, що тепер-то де Гарсія зупиниться, але навіть я не уявляв собі всієї глибини його жаху. Виборсавшись із стремен, де Гарсія дерся по кризі. Він перестрибував від тріщини до тріщини, чіпляючись за гострий шорсткий лід, що стирчав, як щетина на спині у дикобраза. Горе подорожньому, якщо він посковзнеться! Тоді ніщо не затримає його падіння, і, перш ніж він докотиться до пухкого снігу, тисячі гострих, як ножі, виступів обдеруть з нього м'ясо до кісток. Я боявся, що це станеться: тоді помста вислизнула б від мене. Тому я кричав йому знизу, підказуючи, куди потрібно ставити ногу, і він — дивна річ! — беззаперечно підкорявся мені, забувши від жаху про все на світі. Про себе я не думав. Я знав, що не впаду.

Весь цей час ми дерлися до вогненної вершини Хаки при яскравому місячному сяйві, але раптом перший промінь сонця торкнувся гори — і полум'я, що освітлювало зсередини гігантський стовп диму над кратером, відразу примерхло. Зате вся крижана шапка заіскрилася в яскраво-червоному промінні; ми повзли по ній, як дві чорні мухи, а внизу під нами ще клубочилася нічна імла. Це було дивовижне і страхітливе видовисько.

Де Гарсія стояв на лаві біля підосви кратера.

“Ну, тепер-то він напевно зупиниться, — подумав я. — У нього є меч, і йому неважко буде убити мене, коли я переповзатиму з криги до гарячої лави”. Очевидно, де Гарсія теж подумав про це, бо він обернувся до мене з сатанинською гримасою, але тут же знову почав дертися вгору. Я нічого не міг збагнути. Де ж він сподівається від мене сховатися? Кроків за триста від нас клекотів кратер, викидаючи в небо клубки пари і диму, а під ним громадилися застигли потоки лави, часом такої гарячої, що по ній важко було ступати. Відчувалося, що де Гарсія втомився. Тепер уже він ледве чвалав, а я невідступно йшов за ним, зводячи подих.

Ось він наблизився до краю кратера і заглянув униз. Невже він кине туди? Але куди там! Круто обернувшись, де Гарсія вихопив меч і пішов на мене.

За кілька кроків від мене, там, де я не міг дістати його мечем, де Гарсія спинився. Я сів на уламок лави. Який вираз обличчя у нього був! Обличчя вбивці перед розплатою. Шкода, що я не художник, бо словами неможливо описати ці запалі червоні очі, скрегіт зубів і губи, що тремтіли. Я гадаю, що коли сам диявол, ворог роду людського, викине свій останній козир і погубить останню душу, він перед смертю матиме такий самий вигляд.

— Ну ось ми і здибалися, де Гарсія, — мовив я.

— Чого ти тягнеш? — прохрипів він. — Убий мене, і покінчимо з цим!

— Куди поспішати, кузене? Я шукав тебе двадцять років, — навіщо ж нам відразу розлучатися? Погомонімо трохи! Я сподіваюся, ти вдовольниш мою

цікавість. За що ти заподіяв стільки горя мені і моїм рідним? Адже ж має бути якийсь пояснення твоїй безглуздій тупій жорстокості!

Я говорив з ним спокійно і байдуже, я не відчував ані найменшого хвилювання, у душі була пустка. Я міг уже без туги думати про мого убитого сина; для мене він не був мертвий, бо я сам був усього лише часткою всеосяжної природи, куди входила і смерть. Навіть про де Гарсія думав без ненависті, немов і він був пішаком у чийсь руці. Але водночас я знав, що він тепер цілком у моїй владі, що він мені скаже правду.

— Ще змалку я покохав твою матір, кузене, — почав він поволі, над силу вимовляючи кожне слово. — Лише її я любив усе життя, а вона ненавиділа мене і боялася моєї жорстокості. Потім вона полюбила твого батька. Я виказав його інквізиції, сподіваючись, що його замучать і спалять, але вона звільнила його і втекла з ним до Англії. Мене мучили ревності, я мріяв про помсту, проте твоя мати була далеко. Майже двадцять років я жив своїм темним життям, поки одного разу не опинився в Англії у справах. Тут я випадково дізнався, що твоя мати і батько живуть поблизу Ярмута, і мені до смерті захотілося побачити її — вбивати її я й не думав. Ми зустрілися в лісі, я побачив, що вона стала ще прекрасніша, і зрозумів, що кохаю її нестямно. Я запропонував їй на вибір: тікати зі мною або померти, і вона вибрала смерть. Я вже підняв було кинджал, але раптом вона зупинилася і сказала:

“Вислухай мене, Хуане! Я бачу передсмертне видіння. Так само, як я тікаю від тебе, ти тікатимеш від мого сина, і він скине тебе в безодню пекла серед вогню, скель і снігу”.

— Оце воно, те місце, кузене, — відлунив я.

— Про те, що сталося далі і як мені вдалося вислизнути, ти знаєш. Я утік до Іспанії і постарався все забути. Але не міг. Якось уночі в Севільї я побачив на вулиці людину, схожу на тебе. І мене охопив страх, такий великий, що я вирішив тікати до далекої Індії. Ти зустрів мене в ніч перед відплиттям, коли я прощався з однією сеньйорою.

— З Ізабеллою де Сигуенса, кузене. Тоді і я попрощався з нею навіки, щоб передати тобі її передсмертне слово. Нині вона чекає на тебе разом зі своєю дитиною.

Де Гарсія здригнувся і продовжував:

— Ми знову зустрілися в океані. Ти з'явився із хвиль. Я не встиг убити тебе перед очима у всіх. Я гадав, що ти однаково помреш у трюмі серед рабів. Але навіть океан був до тебе милосердний, хоча я думав, що позбувся тебе назавжди. І тоді, коли я катував тебе — страх зробив мене жорстоким. Проте ти втік. Я мандрував світом, побував в Іспанії, в інших країнах, потім знову повернувся до Мехіко, але, де б я не був, ті ж самі примари мертвих і мої жахи усюди переслідували мене, і не було мені ні удачі, ні щастя. Лише недавно я

приєднався до загону Діаса. Мені казали, що ти давно помер, і раптом я дізнаюся, що вождь отомі — це ти!

— За що ти убив мого сина?

— А хіба він не нащадок твоєї матері? Хіба я не міг загинути від його руки? Він помер, і я радий, що убив його, хоча його привид тепер переслідуватиме мене разом з іншими тінями.

— Досить, у тебе є меч, — захищайся!

— Не можу! — простогнав де Гарсія. — Я приречений...

— Як хочеш, — сказав я і підняв меч.

Де Гарсія відсахнувся і почав задкувати, з жахом дивлячись мені просто в обличчя, як щур перед удавом, готовим його проковтнути. Так ми дійшли до краю кратера. Страхітливе видовище відкрилося переді мною, коли я заглянув вниз. Там, на величезній глибині у клубах диму зловісно клекотіла розжарена лава. Задушливий, пекучий сморід отруював нагріте повітря.

Коли де Гарсія побачив дно кратера, він завив, наче звір. Раптом він впав у безум і почав битися. Але не зі мною.

Здавалося, він мене більше не бачив, проте бився відчайдушно, вражаючи невидимого ворога. Дюйм за дюймом відступав він до краю кратера. Раптом пронизливо зойкнувши, неначе його уразили в серце, де Гарсія широко розкинув руки, упустив меч і навзник звалився в жерло вулкана.

Я одвернувся, щоб більше нічого не бачити. Але що це було і хто завдав де Гарсія останнього, смертельного удару?

Розділ XXXVIII

ПРОЩАННЯ З ОТОМІ

Так я виконав обіцянку, дану батькові, і помстився де Гарсія. Вірніше, я бачив, як відбулася покара, бо, яка не страшна його смерть, він помер не від моєї руки. Де Гарсія помер від страху. І я тут же пошкодував, що він загинув саме так, бо, коли крижаний неприродний спокій залишив мою душу, я зненавидів його ще сильніше, ніж раніше. Я шкодував, що не убив його власною рукою, і шкодую дотепер! Дехто, може, стане мене засуджувати, бо нам заповідано прощати своїх ворогів, але це всепрощення я полишаю Господові.

Коли де Гарсія щез у прірві, я почвалав додому. Точніше, не додому, бо його у мене більше не було, а до зруйнованого міста вниз.

Спускатися крижаним схилом було набагато важче, ніж підніматися. Тепер я знов став таким, як усі, змученим і пригніченим. Мені було так гірко, що якби я оступився на льоду, я не став би про це шкодувати.

Але я не оступився і врешті-решт досяг снігового покриву, де йти було набагато легше. Отже, я дотримав своєї клятви і помстився. Але якою ціною! Я втратив свою наречену, любов моєї юності; двадцять років я був вождем індіанців, але плем'я моє переможене, прекрасне місто зруйноване, а я убогий і бездомний, і хтозна чи поталанить мені уникнути смерті або рабства. Але все це я міг би пережити, лише з жахливою смертю свого останнього сина, єдиної відради мого самотнього життя, я примиритися не міг.

Любов до дітей стала єдиною пристрастю моїх зрілих років. Я любив їх, і вони любили мене. Я виховував їх з дитинства, і вони були в душі англіїцями. І ось нещасний випадок, хвороба і меч відняли у мене всіх трьох, і я залишився самотин. Кажуть, що час лікує всі рани. Брехня! Я старий, і я це знаю.

І ось я впав на сніговий схил вулкана, де до мене не ступала жодна нога людини, і заплакав так, як чоловік плаче лише раз у житті.

Мені вдалося дістатися до міста тільки надвечір, бо шлях був неблизький, а я знесилів і ледве брів. Біля палацу мене зустрів капітан Діас зі своїми товаришами. Солдати мовчки зняли капелюхи з поваги до мого горя, а Діас запитав:

— Вбивця сконав?

Я кивнув і пройшов повз них до своєї кімнати. Отомі сиділа сама, холодна і прекрасна, немов статуя з мармуру.

— Я поховала сина поряд із прахом братів і прадідів, — відізвалася на мій погляд Отомі. — Твоє серце не витримало б, якби ти його побачив. Вбивця помер? — запитала Отомі точнісінько так, як і Діас.

— Так.

У декількох словах я розповів їй усе.

— Ти мав убити його сам. Кров нашого сина не відомщена.

— Авжеж. Але тієї миті я не думав, про помсту! бо бачив, як вона уразила його згори. Можливо, це й на краще. Я надто пізно зрозумів, що не повинен був брати її на себе. Є вищий суддя.

— Неправда! — промовила Отомі. — Я цьому не вірю. На твоєму місці я б порізала його на шматки і тільки потім віддала в лапи дияволам — не раніше! Але навіщо розводитися про це? Все скінчено, все мертве, і моє серце теж.

Уночі вона раптом розбудила мене:

— Прокинься, я хочу з тобою поговорити!

— Говори, — озвався я.

— Я не могла заснути. Ми зустрілися багато-багато років тому. Ох, як добре я пам'ятаю той день! Уперше я побачила тебе при дворі мого батька Монтесуми в Чапультепеку, побачила і покохала. Я любила тебе завжди. Мене не страхали чужі боги!

— Чому ти говориш про це, Отомі? — запитав я.

— Бо мені так хочеться. Можеш ти подарувати одну годину тій, яка віддала тобі все? Пам'ятаєш, як ти відштовхнув мене? О, я гадала, що помру від ганьби, коли добилася, щоб мене призначили тобі за дружину, а ти натомість заговорив зі мною про дівчину за морем, про цю Лілі, чий перстень дотепер у тебе на пальці. Але я полюбила тебе ще більше за твою чесність, а інше ти знаєш.

Ти став моїм, бо я зважилася лягти поруч з тобою на жертковий камінь. Тоді ти поцілував мене і сказав, що любиш. Але ти ніколи не любив мене остаточно і безповоротно. Ти весь час думав про цю Лілі. Я знаю це й зараз, хоча й прагнула себе одурити. Колись я була вродлива, а для чоловіків це щось важить. Я була віддана тобі, і раз чи двічі ти сам гадав, що любиш. Але зараз я жалкую, що теулі наспіли вчасно і не дали нам померти разом на вівтарі. Я шкодую про це тільки через себе. Ми врятувалися, і для мене почалася нескінченна боротьба. Ти одружився зі мною, але ти не знав, хто твоя дружина. Ти знав, що я красива, ніжна, вірна тобі — все це так і було, — але ти не розумів, що я для тебе чужа, що я залишилася такою ж самою, якими були мої предки. Увесь цей час я жила за звичаями свого народу і ніколи не могла забути

своїх богів. Я намагалася їх відринати, але настав час, і вони помстилися мені. Я не пам'ятаю, що робила тої ночі, коли ти побачив мене на теокалі під час жертвопринесення Уїцилопочтлі. Всі ці роки ти був вірний мені, і я народжувала тобі дітей, яких ти любив. Але ти любив їх тільки заради них самих, а не заради мене. У глибині душі ти ненавидів мою кров, яка змішалася з твоєю, в їхніх жилах. Адже ти й мене любив лише наполовину. Ця жорстока розполовинена любов мало не звела мене з розуму. Але потім і вона померла, коли ти побачив, як я, охоплена безумством, здійснювала стародавній обряд моїх предків на теокалі. Тільки тоді ти збагнув, хто я така. Я дикунка!

І ось наших дітей, що поєднували нас, немає. І разом з ними померла твоя любов. Але я залишилася — як живе нагадування про минуле. Але тепер і я вмираю.

Я кинувся до неї, але Отомі відвела мої руки:

— Ні, мовчи і слухай! У мене обмаль часу. Коли ти заборонив мені звертатися до тебе, як до чоловіка, я зрозуміла, що все скінчено. Я підкорилася.

Я відірвала тебе від свого серця, і скоро перестану бути твоєю дружиною. Але вислухай! Зараз ти пригнічений горем. Тобі здається, що щастя вже неможливе. Але це не так. Ти в розквіті зрілих років, і ще повний сил. Повертайся до своєї країни, там ти зустрінеш ту, що чекала тебе стільки років. І тоді далека жінка, принцеса згаслого роду, перетвориться на слабке видіння, і всі ці роки здаватимуться тобі тільки сном. Лише любов до померлих дітей залишиться. Ти любитимеш їх завжди, і туга за мертвими, страшніше од якої немає нічого на світі, гнітитиме твою душу вдень і вночі аж до скону, і я цьому рада, бо, думаючи про них, ти іноді згадуватимеш мене. Це все, і в цьому я вища за твою Лілі. Знай, теулю, вона не народить тобі нікого, хто б міг затьмарити в твоєму серці любов до моїх дітей!

О, я стежила за тобою дні і ночі! Я бачила, як сумує твоє серце за тою, яку ти втратив, і за далекою землею твоєї юності. Ти побачиш батьківщину і зустрінеш кохану! Боротьбу скінчено: твоя Лілі перемогла! Я слабшаю, мені важко говорити. Ми розлучаємося навіки. Прошу тебе, не думай про мене погано, бо я любила тебе і люблю. Мені здається, що й синів я любила тільки тому, що вони твої, а вони любили лише тебе. Будь щасливий... і прощай!

Останні слова Отомі було ледве чутно. Я заглянув в обличчя — воно було холодним і блідим, і подих завмер у неї на вустах. Я узяв її за руку — вона була крижаною. Я гукнув її, поцілував її в чоло, але вона не ворухнулася і не відповіла. Отомі була мертва. Вона пішла з життя, прийнявши отруту, таємниця якої відома тільки індіанцям. Вона діє поволі і безболісно, зберігаючи до кінця повну ясність думки. Я сів на ложе, не зводячи з неї очей. Плакати я не міг — у мене не лишилося сліз. Печаль і невимовна ніжність наповнили мою душу. Тієї миті я любив Отомі сильніше, ніж будь-коли.

Багато що воскресло в моїй пам'яті того сумного світанку, коли я сидів і дивився на мертву Отомі. В її словах була правда: я не зміг забути свою першу любов і часто мріяв про те, щоб побачити обличчя Лілі. Отомі вважала, що я не любив її по-справжньому. Я любив її щиро і був вірний своїй клятві. Лише тоді, коли вона померла, я зрозумів, яка вона мені була дорога. Так, між нами лежала прірва, що ставала з роками дедалі глибшою. Попри все, вона була прекрасною, благородною жінкою, гідною найбільшої любові і пошани.

Нарешті я підвівся, щоб покликати на допомогу, і лише тоді відчув щось важке у себе на шиї. Це було намисто зі смарагдів, яке Куаутемок дав мені, а я подарував Отомі. Вона наділа його на мене, поки я забувся коротким сном, — намисто і прив'язане до нього пасмо свого довгого волосся. З ними я не розлучуся і в могилі.

Я поховав Отомі поряд із прахом її предків і тілами наших дітей. Через два дні після цього я виїхав разом із загоном Берналя Діаса до Мехіко. Насамкінець я озирнувся на руїни Міста Сосен, де прожив стільки років і поховав усіх, хто був мені дорогий.

У Мехіко Діас знайшов для мене притулок. Про мою участь у “Ночі печалі” і під час захисту міста забули, а історія пережитих мною знегод викликала співчуття навіть у іспанців. У Мехіко я провів десять днів, сумно блукаючи вулицями і схилами пагорба Чапультепака, де колись стояв палац Монтесуми, в якому я вперше зустрів Отомі. Від минулої пишності не лишилося нічого, окрім кількох могутніх кедрів.

Якогось дня мене зупинив на вулиці індіанець. Він сказав, що зі мною хоче побачитись один давній друг. Я пішов за ним, дивуючись сам собі, бо друзів у мене не залишилося. Індіанець привів мене до красивого кам'яного будинку на одній з нових вулиць. Тут мені довелося трохи зачекати в затемненій кімнаті. Несподівано хтось звернувся до мене ацтекською мовою:

— Здрастуй, теулю!

Голос, сумний і ніжний, видався мені знайомим. Передо мною стояла індіанка в іспанському одязі, ще гарна, але слабка і виснажена якоюсь хворобою чи горем.

— Ти не впізнаєш Марину, теулю? Я тебе насилу, але впізнала. Так, теулю, горе і час. змінили нас обох.

Я узяв її руку і поцілував.

— Де Кортес? — запитав я. Вона затремтіла.

— Кортес в Іспанії, веде свою тяжбу. Він одружився там з іншою. Багато років тому він прогнав мене і віддав за дружину дону Хуану Харамільо, який спокусився на мої гроші. Кортес був щедрий до своєї колишньої коханки!

І Марина заплакала. Коли вона вже нічим не могла більше допомогти конкістадору, він її кинув. Марина розповіла мені, яких мук довелося їй зазнати і як вона кричала в обличчя Кортесу, що відтепер доля відвернеться від нього. Пророцтво її справдилося.

Ми проговорили довго. Коли я розповідав про себе, вона плакала від жалю. Попри все, у цієї жінки було добре серце.

Ми вже ніколи не зустрілися більше. Але, перш ніж я пішов, Марина примусила мене узяти в подарунок трохи грошей, і я узяв їх, бо був злидарем і мені нічого було соромитися.

Розділ XXXIX

ТОМАС ВОСКРЕСАЄ ІЗ МЕРТВИХ

Наступного дня після зустрічі з Мариною до мене зайшов капітан Діас. Він сказав, що один з його друзів через десять днів відпливає до Кадіса, і що, коли я хочу полишити Мехіко, цей друг охоче візьме мене на своє судно. Я згодився і розпрощався з капітаном Діасом. Він був одним з небагатьох хороших людей з-поміж усіх цих іспанських мерзотників.

У Кадісі в порту стояв англійський корабель, що прямував до Лондона, і я купив квиток, хоча мені довелося для цього продати один смарагд із намиста, бо всі гроші, які дала мені Марина, на той час уже я витратив. По правді, мені було шкода розлучатися з цим каменем, але нагальна потреба примусила. Ще один прекрасний смарагд я подарував через кілька років її величності королеві Єлизаветі.

На початку червня я висадився в славному місті Лондоні, де досі ще не бував, і подякував Богові за те, що після численних знегод і випробувань він дозволив мені знов повернутися на рідну землю.

У Лондоні я купив доброго коня і удосвіта виїхав з міста.

Я квапив коня, надвечір він уже виніс мене на той самий пагорб, з якого я востаннє озирнувся на містечко. Усе було, як і раніше, ніщо не змінилося, окрім мене самого.

Я зліз із сідла, підійшов до ставка край дороги і схилився над водою. Так, справді, я змінився. У мені майже нічого не залишилося від того палкого юнака, що їхав цією дорогою двадцять років тому. В очах був біль і туга, риси обличчя загострилися, а на голові і в бороді — на жаль! — чорного волосся залишилося менше, аніж сивого. Я і сам себе не впізнав, тож навряд чи мене впізнають інші. Та чи є кому мене упізнавати? За двадцять років одні, напевно, померли, інші зникли. Адже відтоді, як я одержав листи, доставлені капітаном “Авантюристики” перед моїм відплиттям на Еспаньйола, я не мав з дому жодної звістки. Що на мене чекає? І головне, що з Лілі? Може, вона вже померла, виїхала кудись або вийшла заміж?

Я сів на коня і пустив його легким галопом. Стежка вела від дороги до пагорба, і там, на лісистому схилі, всього за півмилі від мене, виднівся мій дім. Біля воріт парку, насолоджуючись останнім промінням західного сонця, хтось стояв. Пригледівшись, я упізнав Біллі Мінне, того самого дурника, який колись випустив де Гарсіа, коли я залишив його зв'язаним, щоб поспішити до своєї коханої. Тепер це був старигань із сивими пасмами, із обличчям, вкритим зморшками, у брудному лахмітті. Але я так зрадів, що мало не кинувся йому на шию, — адже він був із моєї юності!

Помітивши мене, Біллі Мінне став канючити милостиню.

— Тут живе містер Вінгфілд? — запитав я, і серце моє затріпотіло в очікуванні відповіді.

— Містер Вінгфілд, сер? Старий пан помер десь років двадцять тому. Я сам допомагав рити для нього могилу, атож! Там він і лежить поряд із дружиною, яку вбили. Може, вам треба містера Джефрі?

— А він тут? — запитав я.

— Він теж помер... це ж коли? Років дванадцять буде. Спився геть чисто! І містер Томас теж помер, кажуть, потонув десь у морі. Усі вони померли, всі! Ох і зух був цей містер Томас!

І тут Біллі поринув у спогади, зупинити його було неможливо. Я кинув йому монету, пришпорив свого втомленого коня і поскакав вузькою стежкою.

А Лілі? Напевно, теж померла. А якщо й не померла, то, напевне, вийшла за когось заміж, коли почула, що я загинув. Авжеж, таку красуню кожен хотів би запопасти. Не губити ж їй своє життя, оплакуючи любов своєї юності!

Ось і наш старий будинок. Він майже не змінився, тільки плющ розрісся і досягав самого даху. Судячи з диму над димарем і зразкового порядку скрізь, тут таки хтось жив. Ворота були на засуві, а за парканом не видно було ні душі. Насувалася ніч, І слуги, мабуть, теж закінчили поратися.

Я спішився, залишив коня пастися на моріжку, а сам побрів стежиною до церкви, раз-по-раз поглядаючи на пагорб в надії когось зустріти.

“А що, коли серед живих нема нікого? — сушив я голову. — І вона теж померла?”

Я заховав обличчя в долоні і звернувся до небес, що берегли мене всі ці роки, благаючи позбавити останнього гіркого розчарування. Я був розчавлений скорботою і відчував, що більше не в змозі витримати. Якщо Лілі теж для мене втрачена, мені залишається лише одне — померти, бо життя втратило сенс.

Так я молився якийсь час, тремтячи, немов лист на вітрі.

Раптом мені почулося, що наче хтось співає. Ні, я не збожеволів, уже можна було розчути слова сумної пісеньки.

У місячному сяйві я побачив високу, струнку постать у білому. Вона підняла голову, проводжаючи очима тінь кажана, і місячний промінь упав на її обличчя. Це було обличчя моєї втраченої коханої Лілі Бозард. Прекрасне, як і раніше, воно постаріло зовсім трохи, але глибокий смуток наклав на нього свій

відбиток. Побачивши її я був такий приголомшений, що ноги мої підломилися, я вчепився в низенький палісадник, а з грудей моїх вирвався глибокий стогін.

Жінка припинила спів і, побачивши незнайомого, обернулася, збираючись іти геть. Проте я не ворухнувся, і цікавість пересилила її страх. Вона підійшла ближче і ніжним голосом, який я так добре знав, запитала:

— Хто це бродить тут так пізно? Це ти, Джоне?

При цих словах колишні побоювання знову прокинулися в мені. Ну, звичайно ж, вона заміжня і чоловіка її звать Джон! Я знайшов її тільки для того, щоб утратити остаточно.

І тут мені спало на думку не відкривати свого імені, поки не дізнаюся правди. Я зробив крок наперед, залишаючись у тіні високих кущів, низько вклонився, як іспанський гранд. Після цього я заговорив ламаною англійською з іспанським акцентом.

— Сеньйоро! — сказав. — Я маю честь говорити з тією, кого називали колись Лілі Бозард, чи не так?

— Атож, мене так називали, — відповіла вона. — Вам щось потрібно?

Мене охопив дроз, але я опанував себе і продовжував:

— Чи не відповісте, сеньйоро, на одне делікатне питання? Ви все ще носите це ім'я?

— Так, я незаміжня, — відповіла вона, — але чому...

На мить небо закрутилося над моєю головою, а земля під ногами затремтіла, немов вкритий лавою схил вулкана Хака. Але я вирішив поки що не відкривати свого імені, поки не вивідаю, чи любить вона мене досі.

— Сеньйоро, — сказав я. — Я іспанець, один з тих, хто під час війни з індіанцями служив у Кортеса, про якого ви, напевно, чули.

Лілі кивнула, і я продовжував:

— Під час цієї війни я здибався з одним чоловіком, його називали “теуль”. Але два роки тому на смертному одрі він сказав мені, що раніше у нього було інше ім'я.

— Яке ім'я? — тихо запитала Лілі.

— Томас Вінгфілд.

Тепер вона у свою чергу голосно скрикнула і учепилася за паркан, щоб не впасти.

— Я вважала його мертвим упродовж вісімнадцяти років, — промовила Лілі, задихаючись. — Казали, що він потонув у морі...

— Так, я чув, що він потрапив у корабельну аварію, сеньоро, але він уникнув смерті і опинився серед індіанців. Там він досяг небачених висот влади, і йому дали за дружину дочку імператора.

Тут я зупинився. Лілі сказала крижаним тоном:

— Продовжуйте, сер, я вас слухаю.

— Мій друг теуль брав участь в індіанській війні. Як чоловік однієї з принцес, він чесно і хоробро бився на боці індіанців. Нарешті місто, яке він захищав, було підкорене, його єдиний син був убитий, дружина його, принцеса, наклала на себе руки від горя, а сам він потрапив у полон і через деякий час теж помер.

— Сумна розповідь, сер, — промовила Лілі з коротким сміхом, схожим на ридання.

— Дуже сумна, сеньоро, але вона ще не завершена. Перед смертю мій друг розповів мені дещо зі свого колишнього життя. Він був заручений з однією англійкою...

— Я знаю, продовжуйте!

— Він попрохав мене, коли я повернуся до Європи, знайти його наречену, якщо вона жива, і передати їй його останнє прохання.

— Яке прохання? — прошепотіла Лілі.

— Він просив сказати, що на сконі життя любив її так само сильно, як і в юності, і що він благає простити його за те, що він порушив клятву, яку обоє вони дали під старим буком.

— Сер! — закричала Лілі. — Що ви про це знаєте?

— Тільки те, що мені розповів мій друг, сеньоро. Мій друг порушив свою клятву за дуже незвичайних обставин, — продовжував я. І ще він просив запитати, чи прощає вона і чи любить його, як і раніше, бо він любив її до самої смерті.

— А який сенс мертвому від мого прощення або зізнання? — запитала Лілі, придивляючись до мене ближче. — Хіба у мертвих є вуха, щоб чути, і очі, щоб бачити?

— Звідки я знаю, сеньоро? Я тільки виконую доручення.

— А звідки я знаю, що ви справді виконуєте доручення? І взагалі, уся ця розповідь про індіанців і принцес дуже незвичайна. Вона скоріше скидається на ті дивовижні пригоди, які трапляються тільки в романах, а не в нашій буденній дійсності. Чим ви доведете справжність ваших слів? Є у вас такий доказ?

— Так, сеньйоро. Але тут надто темно, і ви не зможете його роздивитися.

— У такому разі ходімо зі мною, в будинку буде світліше. Вона обернулася до воріт і гукнула:

— Джоне! Джо-о-оне!

Їй відповів якийсь старий, і я упізнав голос одного зі слуг мого батька. Лілі щось сказала йому, а потім повела мене садовою доріжкою до парадного входу в будинок. Відчинивши двері своїм ключем, вона зробила мені знак пройти першим. За звичкою, не думаючи ні про що, я завернув до знайомої мені з дитинства вітальні, переступив, не зачепившись, через високий поріг і, діставшись у темряві до великого каміна, зупинився перед ним. Лілі уважно спостерігала за мною. Потім, роздмухавши вугілля, що іще жевріло в каміні, вона запалила маленьку свічку і поставила її на стіл біля вікна. Мені довелося зняти капелюха, але обличчя моє все ще залишалось в тіні.

— А зараз, сер, прошу вас показати ваш доказ.

Я зняв з пальця заповітного персня і подав Лілі. Вона сіла до столу, уважно роздивляючись його при свічці. І, поки вона сиділа так, я побачив, що вона й справді все ще дуже вродлива: час був милосердний до неї, хоча їй виповнилося вже тридцять вісім, і лише обличчя стало сумнішим. Я помітив також, що, хоча вона і прагнула не виказувати своїх почуттів, груди її почали дихати швидше, а рука затремтіла.

— Я вам вірю, — промовила вона нарешті. — Мені знайомий цей перстень, його носила ще моя мати. Багато років тому я дала його як за поруку любові одному хлопцеві. Я обіцяла стати його дружиною. Тепер я не сумніваюся, сер, в тому, що ви мені розповіли. Дякую вам за люб'язність — вам довелося для цього здолати чималий шлях. Так, сумна історія, дуже сумна! Але, прошу мені вибачити, я не можу вас залишити у цьому будинку, — я живу тут сама. Поблизу немає готелів, тому вас відведуть до мого брата, це недалеко. Окрім того, там ви побачите сестру свого покійного товариша, Мері Бозард, яка, безсумнівно, схоче почути розповідь про його дивні пригоди з ваших вуст. Я схилив голову і сказав:

— Спочатку, сеньйоро, я хотів би почути відповідь на останнє прохання мого покійного друга.

— Відповідати мертвим? Це глупство, сер! Гарязд, я відповім. Ми були далеко одне від одного, проте пам'ять про нього я берегла в серці і заради нього залишилася самотньою. Але він своє серце віддав якійсь дикунці, яка стала

його дружиною і матір'ю його дітей. Тому я так відповім на прохання вашого покійного друга: я прощаю його, але від клятви, яку дала, відмовляюся відтепер назавжди, окрім того, постараюся забути своє почуття до нього, як це зробив він.

Я не міг говорити — смертельна втома оволоділа мною, втома і гіркота. Я узяв зі столу перстень і, надівши його на палець, пішов до дверей, кинувши останній погляд на жінку. Біля Порога я на мить зупинився, завагавшись, чи не сказати їй, хто я, але тут же вирішив, що коли вона не пробачила мертвого, то навряд чи вона зглянеться над живим.

Я вже переступив поріг, аж раптом позаду пролунало:

— Томасе, я все-таки відзвітую тобі за ті гроші, майно і землю, які ти мені довірив?

Уражений, я остовпів. Лілі поволі йшла до мене, розкривши обійми.

— Ох, дурненький! — прошепотіла вона. — Невже ти думав обдурити жіноче серце? Адже ти говорив про бук у нашому саду, ти так легко знайшов дорогу у цій темній кімнаті. Слухай: я прощаю твоєму другові порушену клятву, бо він чесно зізнався у всьому, адже чоловікові важко бути самотнім стільки років. І ще додаю: я досі люблю його. Тільки я, мабуть, застара для любові, якої чекала так довго і вже не сподівалася дочекатися на цьому світі.

Так говорила Лілі, схлипуючи у мене на грудях, поки не затихла в моїх обіймах. Наші губи зустрілися.

Розділ XL

ЕПІЛОГ

Повість моя добігає кінця, і я радий, бо мені зараз писати дуже важко, так важко, що минулої зими я думав, що вже не зумію її завершити.

Якийсь час ми з Лілі сиділи мовчки у вітальні. Бурхлива радість та інші почуття, що переповнювали нас, заважали нам говорити. А потім в одному пориві, ми впали на коліна і подякували долі за те, що вона дозволила нам обом дожити до цієї надзвичайної зустрічі.

І тут у передпокої почувся якийсь шум, і до кімнати увійшла ошатна пані у супроводі поважного джентльмена і двох дітей, хлопчика і дівчинки. Це були моя сестра Мері, її чоловік Уїлфред Бозард та їхні діти — Роджер і Джоан. Упізнавши мене ще в саду, Лілі відразу послала по них старого Джона, шепнувши йому, що приїхала одна людина, яку вони всі будуть раді бачити, і вони поспішили з'явитися, навіть не підозрюючи, хто на них чекає.

Спочатку вони нічого не могли зрозуміти і здивовано видивлялися на чужоземця. Я справді неабияк змінився, та й світло було тьмяне.

— Мері! — заговорив я нарешті, — Мері, сестро, ти упізнаєш мене?

Голосно зойкнувши, вона кинулася мені в обійми і розридалася, як зробила б на її місці кожна жінка. А Уїлфред Бозард тим часом тримав мене за руку і чортыхався від надміру почуттів. Тільки діти стояли, спідлоба дивлячись на мене і нічого не розуміючи. Я пригорнув до себе дівчинку. Зараз вона була дуже схожа на ту Мері, яку я знав колись. Я поцілував маленьку Джоан і сказав, що я її дядько, про якого їй, напевно, говорили, буцімто він помер давно. А потім ми всілися за стіл. Дивною здалася мені ця вечерея — усе було так незвично! А коли вона завершилася, я розпитав, як вони усі жили тут.

Мені розповіли, що увесь спадок, заповіданий мені моїм старим другом Фонсекою, прибув, як належить і неабияк примножився завдяки турботам Лілі. Вона майже нічого не витратила на себе, вважаючи, що ці гроші їй віддані на збереження і не є її власністю. Коли чутки про мою загибель начебто підтвердилися, Мері успадкувала свою частку і придбала сусідні землі, а також ліс і маєток. Я сказав, що дарую їй ці землі, бо і без них у мене всякого добра більше ніж достатньо. Ці слова особливо розчулили її чоловіка. Бо хіба легко розлучатися з тим, що упродовж багатьох років звик вважати своєю власністю!

Потім мені розповіли про те, як помер мій батько; про те, як неждане багатство врятувало Лілі від заміжжя з моїм братом Джефрі; про те, як після цього мій братик пустився берега і помер, заледве доживши тридцяти. А сама Лілі, розплатившись із боргами мого брата, перебралася до нашого старого будинку.

Тут вона і жила усі ці роки, жила самотньо і сумно. Як вона сама мені зізналася, якби не маєток і не землі, що залишилися під її опікою, вона б пішла в монастир і прожила б там решту днів, щоб не скніти “овдоволю нареченою”. Виходити заміж за когось іншого вона не збиралася, хоча багато гідних людей добивалися її руки.

Про те, що у нас було з Отомі, я повідав тільки Лілі, і з нею я був відвертий, бо відчував: якщо я щось утаю від неї зараз, то між нами вже ніколи не буде повного довір'я. Я не став від неї приховувати ні своїх сумнівів і вагань, ні того, що я полюбив Отомі, чия краса і ніжність уразили мене при першій зустрічі в палаці Монтесуми, ні того, що сталося між нами на жертвовному камені.

Коли я завершив розповідь, Лілі подякувала мені за чесність.

Вона дивилася на мене своїми чистими і ясними, справді ангельськими очима. Сльози блищали в них, коли я повідав їй про найтяжче горе, про смерть мого первістка та інших синів. Лише кілька років по тому, коли Лілі втратила надію мати своїх дітей, вона стала мене ревнувати до моїх мертвих синів.

Отож того вечора я нарешті спитав її про головне:

— Лілі, — заговорив я. — Чи згодна ти вийти заміж за таку нікчемну людину, як я?

— Я згодилася ще багато років тому, Томасе, — відповіла вона дуже тихо і зашарілася, як дівчина. — Відтоді я не змінилася. Довгі роки я вважала тебе своїм чоловіком, тільки я гадала, що ти помер.

— Це більше, ніж я заслуговую, — сказав я. — Але якщо ти згодна, — то коли ми одружимося?

— Коли схочеш, Томасе, — промовила Лілі, подаючи мені руку. За тиждень по тому ми обвінчалися.

Отже, розповідь моя закінчена. У мене була бурхлива і сумна юність, я рано змужнів, зате щастя зіграло мої зрілі роки і старість. Тут, у благословенній долині Уейвні, його затьмарювали лише гіркі спогади та туга за померлими, що її ніщо не в змозі притупити. З кожним роком я все глибше осягав радощі справжньої любові, бо рідко кому дістається така дружина, як моя. Здавалося, що страждання і туга юності тільки зміцнили її благородну душу, гідну ангела. Лише одного разу, коли нас спостигло тяжке горе — смерть нашого немовляти, — Лілі, як я уже згадував, виказала, що вона всього лише жінка. Але, видно, нам судилося померти бездітними. Ми змирилися, і більше між нами не лягло жодної тіні. Рука об руку спускалися ми схилом життя, поки моя дружина не полишила мене. Увечері під Різдво вона лягла спати поряд зі мною і вранці не покинула мене.

Я потерпав від втрати, але це горе не могло вже зрівнятися з болем юнацьких років, бо роки і досвід його притупляють. До того ж я знав, що ми розлучаємося ненадовго. Скоро я піду слідом за Лілі, і це мене не лякає. Як усі, хто прожив чимало і очистився від гріхів, я не боюся тепер смерті. Охоче і радо я перейду останню межу, бо вірю, що за нею нас підтримає та ж сама правиця, яка врятувала мене від жертвовного каменя і провела неушкодженим крізь усі небезпеки бурхливого життя.

І нині я, Томас Вінгфілд, підношу хвалу Господові, який беріг мене разом з усіма, кого я любив і люблю. Тож хай славиться ім'я його нині і повік віків! Амінь!